

บทละครรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

มี

เค้าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์ และ เรื่องงานสร้างชาติไทย

เป็นเรื่องประกอบ

พิมพ์ในงานศพ

นายอาคม อินทรโยธิน

เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

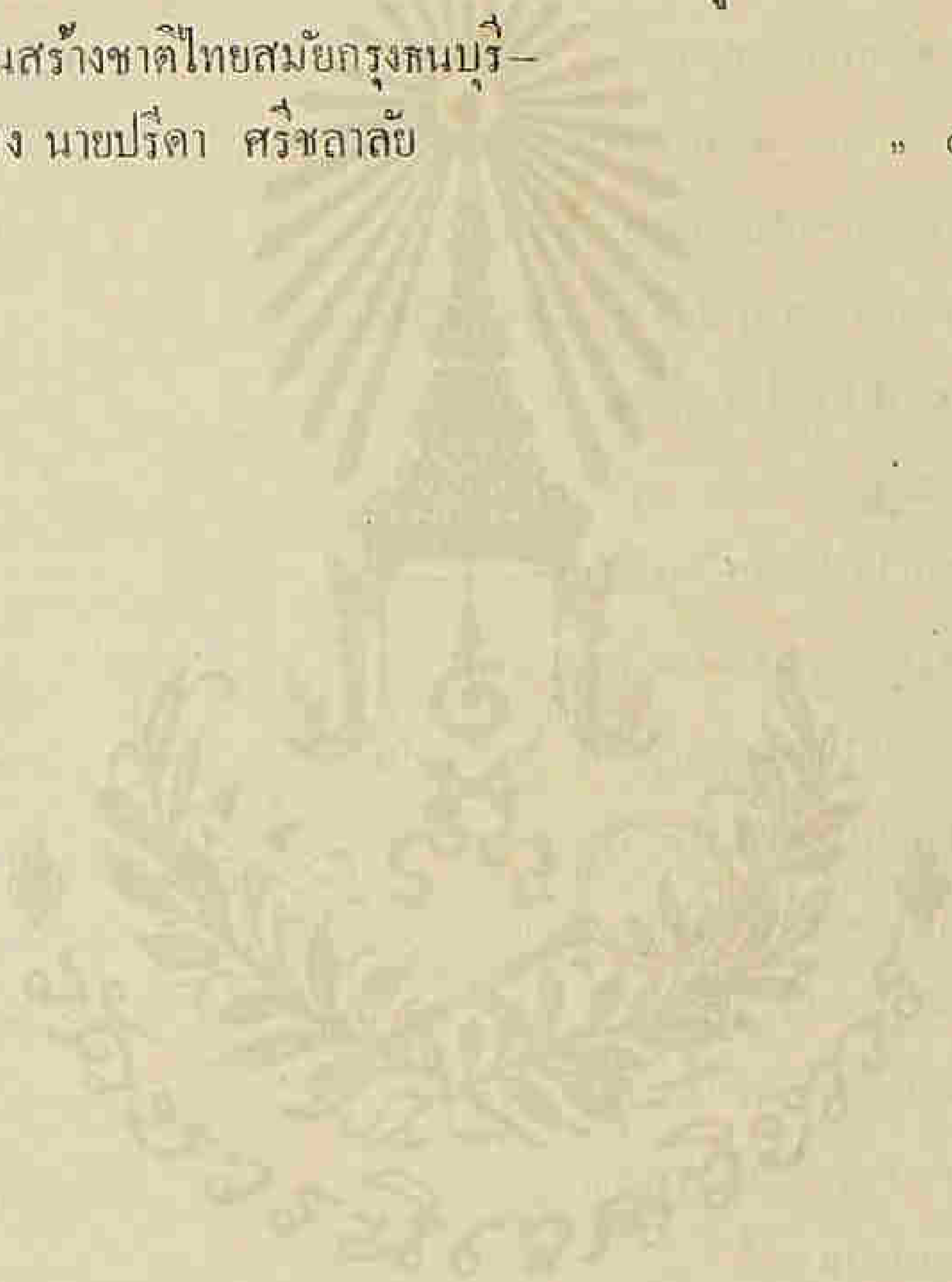
พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

สารบาญ

คํานําของกรมศิลปากร	หน้า ก
รายนายอาคม อินทรโยธิน	
ประวัตินายอาคม อินทรโยธิน	» (๑)
พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์	» ๑
ต้นฉบับสมุดไทยเล่ม ๑	» ๑
พระมงกุฎ พระลบ ทองสร	» ๑
พระรามให้ปล่อยม้ออุปการ	» ๘
พระมงกุฎ พระลบ จีบหลุมาน	» ๑๕
พระพรตจับพระมงกุฎมาถวายพระราม	» ๒๓
พระรามให้ทำโทษพระมงกุฎ	» ๒๕
พระลบมาตามพระมงกุฎ	» ๓๓
พระมงกุฎหนีไปได้	» ๓๕
ต้นฉบับสมุดไทยเล่ม ๒, ๓, ๔	» ๓๕
หลุมานเข้าห้องนางวานริน	» ๓๕
วิรุณจำบังลัม	» ๔๕
ท้าวมาลีวราชว่าความ	» ๕๑
ทศกัณฐ์ตั้งพิธีเฆารูปเทวดา	» ๕๘

(จ)

ศึกษาศาสตร์ผู้พ่วงหอกลกบิตพิสต์	หน้า ๑๐๕
ทศมานผูกตมทศกรรฐักับนางมถเโท	" ๑๒๒
เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์ ของ นายถึ อยู่โพธิ์	" ๑๓๕
งานสร้างชาติไทยสมัยกรุงธนบุรี— ของ นายปริดา ศรีชลาลัย	" ๑๘๑

คำนำ

ในงานฉายนกิจสพ นายอาคม อินทรโยธิน บุตรนายพันโท พระกำจรจตุรงค์ หลานท่านนายพลเอก เจ้าพระยาพิชเชนทรโยธิน ทางเจ้าภาพได้มาติดต่อกับหอสมุดแห่งชาติ เพื่อหาหนังสือ เรื่องใดเรื่องหนึ่งพิมพ์แจกเป็นมิตรพลี หอสมุดแห่งชาติได้จัดทำเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีและงานสร้างชาติ ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งท่านเจ้าภาพเห็นชอบด้วย.

เราทราบกันทั่วไป ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็นนักรบที่สามารถ ได้ทรงทำการกู้ชาติที่พ่ายแพ้ช้อยยับให้กลับคืนเป็นอิสระและเข้มแข็ง ไม่แต่จะสามารถตั้งตัวดำรงอิสรภาพขึ้นใหม่เท่านั้น ยังได้ทรงวางรากฐานแห่งความแข็งแรงถึงกับต่อสู้ปราบปรามศัตรู และทำประเทศไทยให้กลับมามีอำนาจยิ่งใหญ่ขึ้นได้ เมื่อกท่านได้อ่านหนังสือเล่มนี้ ท่านจะเห็นได้ว่างานของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมิได้มีแต่การรบราฆ่าฟัน นักประวัติศาสตร์บางคนที่ยังคิดว่าไม่ถึง มักลงสันนิษฐานว่าในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมิได้ทำการสร้างชาติทางพลเรือน เพราะติดการสงครามรบพุ่งตลอดรัชกาล แต่หลักฐานแม้เพียงบางเรื่องก็พิมพ์ในสมุดนี้ ย่อมเป็นองค์พะยานว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงทำการสร้างชาติในทางพลเรือนไว้เป็นอันมาก

ข้อควรสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ มหาบุรุษทุกท่าน ไม่ว่าชาติใดสมัยใด บรรดาที่เป็นคนสำคัญของประเทศชาติ ย่อมเอา

ใจใส่ทางศิลปกรรมและวรรณคดี คุณลักษณะอันจะเว้นเสีย
มิได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงประกอบสมบูรณด้วย
ลักษณะอันนี้.

ทุก ๆ ท่านที่มาประชุมสนับนียดในวันฉาบนั้นก็ คงจะมี
ความรู้สึกอย่างเดียวกัน ว่านายอาคม อินทรโยธิน ได้สิ้นชีพไป
อย่างน่าเสียดายยิ่งนัก เพราะสิ้นชีพในวัยที่เต็มเปี่ยมด้วยความ
หวังว่าจะทำงานให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้อย่างดี ในภาย
หน้า และสิ้นชีพโดยปัจจุบันทันด่วน เป็นที่เศร้าสลดใจแก่
บุพพการและญาติมิตรอย่างมาก ท่านที่มาในที่นี้คงจะมีส่วนใน
ความเศร้าสลดใจทั่วกัน ข้าพเจ้าจึงขอเชิญชวนทุกท่าน ให้ตั้งจิตต์
อาราธนาคุณพระรัตนตรัย ตบมันดาลให้ดวงวิญญาณอันฝังไส
บริสุทธิ์ ดำรงอยู่ในสุคติตลอดกาล กุศลบุญราศีและไทยทาน
อันได้ประกอบทำในงานฉาบนั้นก็ จงเป็นผลสำเร็จเพื่อสุข
ประโยชน์แก่ นายอาคม อินทรโยธิน ในสัมปรายภพตลอด
ไปเทอญ.

ธีรธรรมพร

กรมศิลปากร

๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

นายอาคม อินทรโยธิน

ชาติ: พ.ศ. ๒๔๕๘ มรณ: พ.ศ. ๒๔๘๔

ประวัติ

อาคม อินทรโยธิน เกิดเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ณ บ้านถนนพระสุเมรุ ตำบลวัดชนะสงคราม อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนเดียวของนายพันโท พระกำจรจัตตุรงค์ นายช่างใหญ่ กรมรถไฟ และนางกำจรจัตตุรงค์ (บุบผา อินทรโยธิน)

ในระหว่างที่บิดารับราชการอยู่ต่างจังหวัด อาคม อินทรโยธิน ได้อยู่ในความปกครองของนายพลเอกเจ้าพระยาพิชเชนทรโยธิน ผู้เป็นปู่ เพื่อเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ ได้ศึกษาอยู่ในโรงเรียน เซนต์คาเบรียล จนสอบได้ชั้นมัธยมปีที่ ๕ ขณะนั้นอายุได้ ๑๔ ปี

ต่อจากนั้นบิดามารดาได้ส่งไปศึกษาวิชาต่างประเทศเบลเยียม และได้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่อถึงประเทศเบลเยียมแล้ว ไปอยู่กับครอบครัวหนึ่ง ณ เมืองลีเอช ได้เข้าเรียนภาษาและวิชาอื่นๆ อยู่ที่ Institut Van Herck เพื่อเตรียมตัวสอบเข้าเรียนวิชาสถาปัตยกรรม และได้เล่าเรียนอยู่ ณ สถานศึกษาแห่งนี้เป็นเวลา ๒ ปี จนถึงวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๔๗๖ จึงสอบเข้า Academie Royale des Beaux Arts ของเมืองลีเอชได้ และศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมอยู่เป็นเวลา ๗ ปี จนถึงวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงเรียนจบหลักสูตรวิชาสถาปัตยกรรมของสถานศึกษาแห่งนี้ และได้รับ Diplome d'Architecte ตลอดเวลาที่ศึกษาได้ทำการออก

(๒)

แบบอาคารและเคหะสถานต่าง ๆ ตลอดจนควบคุมการก่อสร้างใน
ความอำนวยความสะดวกและดูแลของบรรดาอาจารย์ผู้สอน และทุก ๆ
สัปดาห์ได้ไปดูงานก่อสร้าง ณ สถานที่ต่าง ๆ อยู่เป็นเนืองนิจ.

ตลอดเวลา ๑๐ ปี ที่ อาคม อินทรโยธิน อยู่ใน ประเทศ
เบลเยียมนี้ อาคมได้บำเพ็ญตนเป็นที่รักใคร่สนิทสนมในบรรดา
เพื่อนฝูงกับทุกคนทั้งคนไทยและต่างชาติ นอกจากนี้จะได้ใช้เวลา
เวลาของตนให้แก่เพื่อนทุกคนแล้ว อาคมยังได้มานะบากบั่น
ต่อสู้ความยากลำบากทั้งหลาย เพื่อสนองคุณบิดามารดาที่ได้อุ้
มาตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งบรรดาพี่ชายพี่สาวได้สำเร็จการศึกษา
อันดี พยายามเล่าเรียนจนเป็นผลสำเร็จเป็นที่พอใจในบรรดาครูบา
อาจารย์ที่สอน และยังนำความเช็ดหน้าเช็ดตาให้แก่บิดามารดาที่รัก
ของตนอีกด้วย เมื่อเกิดสงครามในยุโรปคราวนี้ อาคมเป็นคนไทย
คนหนึ่งที่ตั้งใจอยู่ทมิฬเมือง ลีเอช ครัง เยอรมัน ยกทัพเข้าประเทศ
เบลเยียม ความลำบากในเรื่องกินอยู่หลับนอนตลอดจนการเล่า
เรียนก็ยอมเป็นธรรมดา แต่ถึงกระนั้นก็ตามอาคมก็มิได้ทอด
พยายามตั้งหน้าเล่าเรียนเพื่อนำวิชามาแพร่หลายในบ้านเกิด เมือง
นอนของตนเสมอจนสำเร็จ ครั้นเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔
อาคมได้เดินทางจากเมืองลีเอชเพื่อกลับประเทศไทย บรรดา
เพื่อนฝูงต่างชาติที่สนิทสนมรักใคร่ได้มาส่งและอาลัยเป็นอย่าง
ยิ่ง ทั้งจะต้องจากกันโดยไม่ทราบเลยว่า เมื่อไรจะได้มาร่วมสามัคคี
กันอีก สรุปแล้ว ๑๐ ปีที่อาคมได้เข้ามาในประเทศไทยเบลเยียม ได้

ฝากแต่ความอาลัยรักและระลึกถึงไว้ในจิตต์ใจของเพื่อนทุกคน
อย่างมีรู^๑ที่จะเสื่อมสูญ

การเดินทางกลับคราวนี้ อากมได้ผ่านประเทศเยอรมันนี
รัสเซีย และ ญี่ปุ่น และมาถึงประเทศไทยโดยสวัสดิภาพ
เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ทุกประเทศที่ผ่านมา
อากมได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากเพื่อนคนไทยทั้งหลายและ
ยังได้ฝากความอาลัยรักไว้ด้วยทุกคน ทั้งนี้จะทราบได้จากจดหมาย
ที่มมาถึงเสมอในเมื่อมาอยู่ในประเทศไทยแล้ว

อากมได้กลับมาอยู่ณ บ้านเลขที่ ๑๐๘ ถนนพระสุเมรุกับ
บิคารมารดา นำความปลาบปลื้มมาให้บิคารมารดาที่รักและ
บรรดาญาติมิตรทั้งหลายเป็นอย่างมาก ตลอดมาจนถึงวันที่ ๑๓
สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ อากมได้เริ่มป่วยมีอาการตัวร้อนเพียง
เล็กน้อยเท่านั้น บิคารมารดาได้พยายามเขยวขารักษาพยาบาลเป็น
อย่างดี แต่อาการป่วยก็มีได้ทุเลาลงเลย กลับชุกตลงหนักทุกวัน
บรรดานายแพทย์ทั้งหลายก็ได้ ประชุมดู อาการ และรักษา กันจน
เต็มความสามารถ จนถึงวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เวลา
ประมาณ ๑๒ นาฬิกา อากมก็ได้ถึงแก่กรรมโดยอาการปกติ
ในวงแขนของท่านบิดา เป็นที่เศร้าสลดใจอย่างยิ่งแก่บรรดาญาติ
และมิตรทั้งหลาย.

นับตั้งแต่วันกลับมาจนถึงวันที่จากไปนี้ อากมได้บำเพ็ญ
ตนเป็นลูกที่ดีของบิคารมารดา เชื้อถ้อยฟังคำและอยู่ในโอวาทของ

(๔)

ท่านทุกอย่าง นำความปลาบปลื้มปีติตลอดจนเกียรติยศและชื่อเสียงมาให้จนถึงที่สุด นอกจากบิดามารดาแล้ว บรรดาญาติทั้งหลายยังได้รักใคร่ชมเชยอุปนิสัยสัจใจคอของอาคมอยู่โดยทั่วไป นอกจากนี้อาคมยังได้เอาใจใส่ต่อเพื่อนฝูงร่วมสถานศึกษาเท่าเทียมอย่างดี ตามถึงทุกข์สุขของเพื่อนทุกคน และในบางโอกาสก็ได้ไปเยี่ยมเยียนอยู่เสมอมิได้ขาด จนเป็นที่นิยมนักใคร่ของเพื่อนทุกคน ดูเสมือนว่าช่วงเวลาเพียง ๔๕ วันก็กลับมา อาคมได้ตั้งใจทำตนของตนให้เป็นที่ชมชอบ แต่แล้วก็มาจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ทั้งความจลาจลระลอกถึงไว้อย่างไม่ลืมเลือน

เพื่อนที่เคยร่วมทุกข์และสุขบางคน

ชวาม อินทรโยธิน

(๑) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช - สมเด็จพระราชินี

(๒) สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์
องค์รัชชทายาท

(๓) เจ้าชายทองอิน

(๔) คุณชายนุค อินทรโยธิน

(๕) นายเสงี่ยม อินทรโยธิน

(๖) พล.อ. เจ้าพระยาพิชเชนทรโยธิน (อ๋ม อินทรโยธิน)

ในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(๗) นายพันโท พระกำจรจัตรงศ์ (อจ อินทรโยธิน)

นายช่างใหญ่ กรมรถไฟ

ข้าราชการชั้นพิเศษ กระทรวงคมนาคม

(๘) นายชวาม อินทรโยธิน

บทละครเรื่องรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าตากสิน

บานแผนก

วันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้นค่ำหนึ่ง จุฬศักราช ๑๑๓๒ (พ.ศ. ๒๓๑๓
ปีที่ ๓ ในรัชกาลกรุงธนบุรี) มีชาติไทยศก พระราชนิพนธ์ทรงแต่ง
ขึ้นต้นเป็นปฐม ยังทราวยังพอได้อยู่

เล่ม ๑

คอนพระมงกุฎ ทรงแปลงใหม่

๑ มาจะกล่าวบทไป	หน่อในอวตารรังษี
หาผลปรนนิบัติ ^(๑) ชนนี้	ทั้งพระฤษีมัญจาค
วันหนึ่งชวนน้องเข้าพาที	พระมุนีจงโปรดเตฉาน
ข้าใส่เกสรอกคนกัณฑ์พาล	ขอประทานรำเรียนวิชา

๗ ๕ คำ ๗

๑. ต้นฉบับเขียนเป็น ปรนนิบัติ ชะรอยจะเพี้ยนมาจาก ประ-
คิบัติ (คือ คี กกลายเป็น นี) เหมือนคำว่า อันตราย เพี้ยนเป็น
อันนตราย ซึ่งจะได้พบในบทละครพระราชนิพนธ์ และในจดหมายเหตุ
พระบรมราชทูตที่คัดปณาดังรับถวายสัมมัยอยุธยา ก็มีคำว่า สัมมัยนระวาย
เพี้ยนจาก สัมมัยนตราย (คือ ค เป็น น เช่นเดียวกัน)

๑ ฤษีรักจับกระหม่อมเกศ สอนให้เล่าเวทคาถา

๗ เศรฐา ๗

หุดีคุณท์กองวิทยา

เจ็ดราตรีศรผดพลัน

๗ ตรี ๗

๑ จึงประสิทธิ์ประสาทอนุศิลป์ เจ้าจินดามณเฑาะพม้น
เมื่อสิ้นชั้นสามนตร์พลัน สรรพโลกไม่ทนฤทธา

๗ เศรฐา ๕ คำ ๗

๑ ฝ่ายสองกุมารเรียนเสร็จ ได้ทั้งกัณฑ์เมตคาถา
รับเอาอนุศิลป์มา ลาล่าหาผลพนาลี

๗ เข้าม่าน ๗

๑ ครั้นถึงกาลวาดพนาลี ปราไสนอင့်ลบเรื่องศรี
ฝ่ายพี่จะแผลงฤทธิ ยิงรังต้นนี้ให้ขาดไป

๗ ๕ คำ ๗

๑ เจ้าลบว่าใหญ่ถึงแสนวา ข้าเจ้าเห็นหาหักไม้
๑ พระมงกุฎก็วางสรชัย สนนไปถึงชั้นพรหมา

ตรีเชิด

๑ ฤกรังต้นใหญ่สิ้นขาด ยับเขินวินาศดังฟ้าผ่า
แล้วกลับต่อว่าอนุชา น้อยยาจะว่าประการใด

๗ ๕ คำ ๗

๑ พระลบสรรเสริญบุญญา อานุภาพเป็นหาที่สุดไม่
พระชนนีจะมิตกใจ ก็ชวนเก็บผลไม้กลับมา

๑ พญา เต็ม ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระฤๅษณ์นั้นเสียด ^๑ สำเนียงก๊กก้องเวหา
ตกใจทั้งนางมิดา ^๒ กิตลาออกตามกุมาร

๑ เช็ด ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระพี่น้องเห็นฤๅษ ^๑ กิ่งเข้าอัญชลีทูลสาร
ทั้งนางมิดาดวงมาลัย ^๒ พระอาจารย์มาโยชนนี

๑ ๒ คำ ๑

๑ พระมุนีมิดาว่าดูเอา ^๑ ให้เราตกใจถึงสองศรี
สูงเสียดอะไรเมื่อ ^๒ คิดว่าอสุรีพะพาน

๑ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระมงกุฎทูลไข ^๑ หาไม้ดอกยงไม้พฤษชาสาร

๑ เจ้าลบบว่าแสนอ้อมประมาณ ^๑ พฤษชาสารสูงเทียมเมฆา
หักยับสะบันสีนชาติ ^๒ วินาสตุจตั้งฟ้าผ่า
ที่กาลวาดพะนาวา ^๓ หากยังมีได้พระมุนี

๑ ๕ คำ ๑

๑ มิดาว่ายังทำไม ^๑ ให้ตกใจทั้งพระฤๅษี

น้ลูกอะไรน่าใคร่ดี

ก็พาที่ขูร์กุมาร

๑ ๒ คำ ๑

๐ พระมุนิจงห้ามษิตา
แล้วอวยชัยหน่ออวตาร
จงเจ้าเป็นใหญ่ไตรภพ
โภยภัยสิ่งใดอย่าได้มี
แล้วบอกนวลนางษิตา
แรกตั้งฟ้าดินอัมพร
เมื่อไรต่อหน่ออวตาร
ลูกเจ้ารุ่งเรืองฤทธา

อย่าว่าหลานกุห้าวหาญ
ให้ชัชวาลรุ่งฤทธ
จบสกลทิศทั้งสี่
ให้ฤทธชิงบิตร
พฤกษานมมาแต่ก่อน
สรโกรไม่กินนระษิตา
จึงผลาญไม้บังคับฟ้าผ่า
ว่าแล้วก็มากฤฎี

๑ เสมอ ๘ คำ ๑

๐ ฝ่ายสองกุมารเข้าไป
แล้วกลับมามาหาชนัน

ถวายผลไม้พระฤษี
ยังที่พระบรรณศาลา

๑ บารศรีสุณี่ ๒ คำ ๑

ไอ้

๐ ฝ่ายนางษิตาส่วม^(๓) กอด ปลอดภัยทางกวดเกศา
จูบเกศเทวศโศภา
มาดแมนถ้ำอยู่กับพ่อ
เท่านั้นหรือมีฤทธโกร
โอ้วถ้าพร้ายาใจ
จะเสน่ห้หน่อหาที่สุดไม้
ที่ไหนบิดาจะให้จรร

(๓) คำนับเขียน ส่วม ทุกแห่ง

ฝ่ายเจ้าหลานเพลงศิลป์ชัย	เหมือนเมื่อทั่วไทเชยกสร
ครั้งไปทำการสยมพร	ในเมืองนครมณฑล
ให้เจ้าขึงยศโมลี	แม่จะได้ฝากผีกายหน้า
ให้เรื่องฤทธเหมือนองค์พระบิดา	ว่าแล้วก็ทรงโสภ

๓ โยค ๘ คำ ๓

ว่า

๑ ฝ่ายพระมงกุฎทูลถาม	โปรดบอกความเกล้าเกล้า
แม้ว่าพ่อข้ามฤทธ	มาอยู่พนาลีด้วยอันใด
อันฝ่ายพระบังเกิดเกล้า	เผ่าพงศ์กษัตริย์หรือไม่
เธอผ่านถิ่นถนบ้านเมืองใด	บอกให้หน่อยเถิดพระมารดา

๓ มโนราโฮค ๕ คำ ๓

๑ ยี่ดากรรแสงแสงไข	พิไรบอกลูกเสนาหา
เดิมแม่อยู่เมืองมณฑล	พระอัยกาเจ้าเสียงศิลป์ชัย
เทพามนุษย์เข้ายกศิลป์	เสร็จสิ้นมิได้หวาดไหว
พ่อเจ้ายกได้ว่องไว	จึงเสกแม่ให้กับบิดา
อันบิดุเรศของเจ้า	เผ่าพงศ์บรมนาถ
เรื่องรุดสุดอรรคอิสรา	ปรากฏยศยิ่งโมลี
จึงพาแม่มาเวียงชัย	อัยกาให้สัจมเหษี
ให้พ่อเจ้าไปพนาลี	แม่นัดติดตามจรจรชัย ^(๓)

(๓) คำนวณนับเข็มนาฬิกา จรจรชัย

กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา
 วันหนึ่งจึงยกยักศกรรฐ์
 แม่ไม่รู้เลยเป็นรักใคร่
 แล้วได้ยินเสียงเหมือนบิดา
 จึงให้อนุชาไปดู
 บิดาเจ้าตามไปต่อตี
 แล้วพามาผ่านโลกย์
 จึงมปลาจลวงมารดา
 พาช่อมือแม่ไม่สึก
 พ่อพ่อเจ้ามาเห็นทันที
 ฝ่ายแม่จึงรู้ว่าปลาจ
 ให้พระอนุชาพาแม่ไป
 เดชะความสัจย์ของแม่
 พระขรรค์กลับกลายเป็นมาลา
 เดชะบุญญาของเจ้า
 พอพบมุนีในพนาวัน
 พระบิดาเจ้าชอราเมศ
 ครอบครองกรุงศรีอยุธยา

ออกไปอยู่ป่าพนาสณฑ์
 มันไข่มารดเป็นกวางมา
 ให้พ่อเจ้าตามไปในป่า
 คิดว่ายกยามันยาย
 มีรุษยกยักพาแม่หนี
 ฆ่าอสูรตายทั้งสงคา
 ครึ่งนั้นแลแม่ได้หรรษา
 วานข้าเขียนรูปอสูร
 ประตูกเขียนรูปยักษ์
 นารผู้วานนั้นหายไป
 พระบิดุราชโกรธชกพระขรรค์ไต่
 พิฆาณเสียในพนาวา
 เทียงแท้ต่อพ่อเจ้าหนักหนา
 อนุชาจึงจับเสียพลัน
 ขวัญเข้าแม่ไม่อาสัญ
 จึงคมคัลอาศัยตลอดลูกยา
 หน่อนเรศทสรธนาถา
 ว่าแล้วก็ทรงโสภ

๑ โยค ๒๖ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระมงกุฎกราบเกล้า พระแม่เจ้าอย่าหมั่นหมองศรี

ถึงพระบิดาไม่คู่

เราอยู่พงพิตามเชื้อใจ

๑ ศรฉลุ ๒ คำ ๑

๑ ยี่ดาสามสอดกอดจูบ
แสนโสภวิโยคอาลัย

ลูบหน้าหลังปลางร้องไห้
เสน่ห์ในกอดตลกนันทรา

๑ กตขม ๒ คำ ๑

ยาม

๑ มาจะกล่าวบทไป

ถึงไทเจ้าไตรตริงษา

เอนตุกุมารยี่ดา

จากสามีพรากบิตร

อ้อ^(๑) หน่อหนั้นค้อยจำเริญว้ย

ไปลองศิลป์ชัยธนูสร

เอ็กเกริกสนทั้งพระนคร

บิตรก็อัสจรรยใจ

เอะ^(๒) พ่อจะเสียงภาชี

ลูกนี้จะได้หมั้นใหม่

เป็นกรรมทำมาแต่ไร

ให้พรไปโดยยินดี

๑ ตำภูการ ๖ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างองค์อรรคอวตาร

ให้หาพฤตมาจารย์อิมมี

ควรดูฤกษ์พามาทำ

เหตุนี้จะเป็นประการใด

๑ เจริญ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระโหรผู้เด่า

ก้มเกล้ากราบทูลแถลงไข

เหตุต้นดินฟ้าสุราลัย

หากยังมีได้ภูมิ

(๑) ศัพท์ฉบับเขียนเป็น อ้อ

(๒) ศัพท์ฉบับเป็น เอะ ทุกแห่ง

๔

แต่เกิดองค์อรรคศักดิ์ดา
สำหรับปราบมารไฟ

ลองมหาธนูชัยศรี
เหตุนี้คดอกพระราช

๗ เหน็บ ๒ คำ ๗

๕
ธา

๑ เมื่อนั้น

พระรามบุญเรืองเพื่องฟ้า

สงสัยไถ่ถามโหรา

บัญชาแก่ราชสามนต์

เมื่ออยู่บนบัณเฑียรชัย

หวนไหวคืนฟ้ากุลาหล

สะท้อนเลื่อนนภุมิมณฑล

จลาจลคจตั้งจะคว่ำไป

คู่ช่างม้าอาณาจักร

หักหลักแหล่งหลุดไปได้

เหตุนี้กุมไว้ใจ

เป็นภัยศัตรูราชธานี

ขงตกแต่งลักษณะโองการ

เขียนลงเป็นราชสารศรี

ผูกแขวนคอม้าเสียงพาส

ตามประเวณเมืองปล่อยไป

จึงจะต้องตามตำราว่า

แม้นใครขี่ม้าให้ตัดชัย

ให้หาอนุชาสองไท

ก็จะให้ไปตามอาชา

๗ ๓๐ คำ ๗

๖
วาย

๑ หนุมานกรับสั่งพลัน

ผายผันเหาะระเห็จไปหา

๗ เข็ญปฐุม ๗

๑ ครั้นถึงไทยเกษการา

เชิญเสด็จอนุชาทันที

๗ ๒ คำ ๗

๑ พระสັตฺตฺรุตฺสพระพรตตามไถ่ ให้หาเราโยกระบี่ศรี
 สะเทือนเลื่อนลั่นบุรี อยู่ชยามีเหตุประการใด

๑ ๒ คำ ๑

๑ หลนุมาทนุตแจ่งกัจจา เหตุสุธาสนั่นห้วนไหว
 พระเชษฐาให้เสียงพาชชัย จึงจะให้พระไปตามไพร่

๑ ๒ คำ ๑

๑ พระสັตฺตฺรุตฺสพระพรตสั่งพลัน ให้เตรียมพลชั้นรัชชยศรี
 ขนทุลไอยกาทันที พระเจ้าพี่รามาให้หาไป

๑ ๒ คำเต็มข ๑

๑ พระไอยกาอำนาจพร ให้ถาวรยศยิ่งเป็นใหญ่
 เจ้าไปเกิดไปพ่อไป มีชัยแล้วกลับมาธานี

๑ เสงฺจ ๒ คำ ๑

๑ พระสັตฺตฺรุตฺสพระพรตอำลา มาทอ้งพระโรงชยศรี

๑ เต็มข ๑

๑ เสนาซึ่งรับสั่งเดิมที ไปจัดทัพโยธา

๑ เช็ดปฐม ๑

ยามี่

๑ กะเกนรถรค้อัสตร พวกพลนักรช่ายขวา
 หอกง้าวหลาวแหลนบนยา ทัพหลังทัพหน้าเรียงรัน

๑ ออกทงยกระบัตร์เกยภกาย
ครันเสีจระเห็จทุลพลัน

๑ ปกป้องกองรายแข็งขัน
พลชั้นธพร้อมแล้วกุม

๑ ๖ คำ ๑

โทน

๑ เมื่อนั้น

๑ จึงชวนอนุชาสรงวาร

๑ ทรงมงกุฏสังวาลเสีจสรรพ

๑ ทับทรวงกรรเจียกกระจาบจร

๑ พาหุรัตธำมรงค์ช้ายแครง

๑ ส่นอบสนับสรรพชวนอนุชา

๑ พระพรตยศไกรชัยศรี

๑ สองศรีสำอางอาภรณ์

๑ จับสะพักสะพายแล่งแสงศร

๑ ตามคิดอาภรณ์กระจายตา

๑ ศรีแสงช้ายไหวช้ายขวา

๑ ลีลามาชนรถไป

๑ บาศ์สกุณ ๖ คำ ๑

โทน

๑ รถเอยราชรถแดง

๑ งอนแอกปะแหกรวิลย

๑ เพราเพชรเก็จแกมหน้าหลัง

๑ ระบายระย้อยดอยเลอนฟ้า

๑ สีแสงสว่างสุกใส

๑ ฉัตรชัยวิจิตรเจษณา

๑ บังใบด้วยมณมค่า

๑ กรทาพหลไปพลัน

๑ กรวางเชิด ๕ คำ ๑

๑ ครันถึงซึ่งกรุงอยุธยา

๑ พระรามเห่นเรียกน้องพลัน

๑ ขนเฝ้าเชษฐาไอศวรรย์

๑ พากันออกทอ้งพระโรงชัย

๑ เต็มอ ๑

๑ จิตรัสด้วยราชสารศรี เส้นแดงแล้วหรือไหน
 เสนาก้มกราบทูลไป แต่งไว้เสร็จแล้วภูมิ

๑ เกรงา ๔ คำ ๑

ห้า

๑ ในลักษณพระราชสาร ว่าพระผ่านทศทิศทั้งสี่
 แบ่งภาคจากกระษेत्रวาร มีกมลจิตต์จินดา
 ให้ปล่อยมิ่งม้ออุปการ ไครพานพะขี้จะเข่นฆ่า
 ที่อวดฤทธคงข่ม้า ผ่านฟ้าจะไปต่อตี
 ถ้ามั่นเป็นข้าอาณาจักร ทักยิดประนตบทศร
 เคารพอภิวันท์ชูลี ปล่อยพาจักรไคลคลา

๑ ๖ คำ ๖ ๑

๑ พระรามว่าดีแล้วเอาเถิด พอเกิดดวงดาวเวหา
 เบื้องบนข้างทิศบูรพา บัญชาให้ผูกพาชี

๑ ๓ คำ ๑

๑ อาลักษณ์เอาสารผูกค้อม้า อลังการที่นั่งรั้งยี่
 ไทรปล่อยมิ่งม้อทันที พาชีตั้งเตาะเดินพลัน

๑ ฉาน เชิดฉิ่ง ๒ คำ ๑

๑ พระรามจึงสั่งอนุชา แม้นไครข่ม้าให้อาสัญ
 ๑ อนุชารับสั่งจรจรลั พลันยกพลตามสะกดไป

๑ กราว ๒ คำ ๑

๑ พระรามฆ่าสังหุลุมาน
หุลุมานรับสังคลาโคล

ท่านไปช่วยด้วยจึงได้
ไปนำพลตามพาช

๑ เขต ๒ คำ ๑

ยานี้

๑ มาจะกล่าวบทไป
ผู้ทรงมหิทฤทธิ
ก็แจ้งว่าหน่ออวตาร
อกรรมหน่อคตบิตา
เอะอ่าวผู้เขาราว
จึงจะจับได้แต่พี่ไป
จำกูจะช่วยแก้ไข
อย่าให้มอดม้วยชวา

ถึงไทท่านท้าวโกสีย์
ครเนตรเล็งแลลงมา
จะพานพระบวงศา
จึงเสียดพญาม้าไป
จะต้องสรรศรีเพียงคักขัย
อวตารจะให้ลงอาชญา
เอาผลบุญไปกายหน้า
ก็คลม้าเข้าพนาลัย

ร้าย

๑ แล้วจึงไปคตกุมาร
ครันเสร็จเสด็จขึ้นไป

ให้ออกพนัสสถานใหญ่
ยังในฟากฟ้าดุษดี

๑ ลูกพาทย เหาะ ๓๐ คำ ๑

๑ มาจะกล่าวบทไป
รัญจนบ้วนถึงพนาลี
ครันเข้าอำลามารดร
มีคามให้โคลคลา
กินนมแม่ฝันเห็นร้าย

หน่อในอวตารรังษี
ที่จะไปเที่ยวเล่นพนาวา
จับธนูสรชั้ยจะไปป่า
ดูกยาอย่าไปพนาลี
ฤาสาอย่าเข้าพนาศรี

หุตากระหม่อมไม่ดี

วันนี้อย่าไปพนาลัย

๑ ๖ คำ ๑

๑ พระพี่น้องเทียบทูลชนนี

กรรมมหาพินตายไม่

อันกาลวาดพนาลัย

ลูกใส่เคยเล่นอยู่อัครา

แม่นขำมิไปพนาลัย

พระฤๅษจะอดพฤกษา

โกยภัยอะไรไม่มีมา

ถึงอายัยกษาไม่กลัวกัน

แม่นมันทำร้ายลูกจะยิง

ให้กลิ้งอยู่ในพนาลัยแท้

พระแม่จงให้อัจจรรย

กรรแสงที่จะไปพนาลัย

๑ ๖ คำ ๑

โศคครวญ

๑ ขี้ดาสามสอดกอดจูบ

ลูบหน้าหลังกวาดเกศา

เจ้าไปเกิดพ่ออย่าโศกา

วันนี้กลับมาแต่วัน

๑ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายสองพี่น้องอำลา

คว่าได้ธนูผายผัน

ลาดาบสแล้วจรรย

เข้าอรัญญวามิชา

๑ เช็ด ๑

๑ ครั้นถึงซึ่งปากกาลวาด

องอาจเที่ยวไพรพฤกษา

เก็บผลไม้กินสองรา

พอเห็นมิ่งม้าพาช

จึงบอกเจ้าลบน้องยา

มาเราช่วยกันจับ

๑ เช็ด ๑

๑ เออสัตว์อะไรอย่างนี้
 แน่เจ้าคุณเอาที่หลัง
 อะไรที่แขวนคอมา

เรามิเคยพบเห็นมา
 ใครนั่งเล่นไปในป่า
 ก็เอาสาราอ่านพลัน

๑ ๘ คำ ๑

๒

๑ ใจความว่าองค์อวตาร
 ปล่อยม้าใครขี่ให้ฆ่าฟัน
 เออนี่อะไร ไซ้เมืองบ้าน
 ถึงมาทศติดตามมา
 มาเราจะขันขี้เล่น
 ตัวเราก็ไม่กบถใคร

ผู้ผ่าน โภคัยไอศวรรย์
 ถ้าข้าขอบขันธ์ให้บูชา
 พานพะมาโยในป่า
 ไซ้ว่าเราเป็นข้าไท
 เช่นนี้จะกลัวเป็นไฉน
 ขนพาสชั้ยไปมา

๑ เช็ดฉิ่ง เพลง ๖ คำ ๑

๑ มาจะกล่าววบทไป
 ช่งน้ำที่พักับตามอาษา
 จึงเห็นกุมารขี่ม้า
 แผลงน้อย

ถึงหลนุมานอาษา
 ต่ำลอคสอดดูพาส
 โกรธาตต์เข้าพนาศรี

๑ ก็แผ่นโผนจับ กุมารตี

กระบี่ต้องกันสรสลับไป

๑ เช็ด โยด ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายมงกุฎดำหลนุมาน
 เจ้าลบเอี้ยสิงอะไร

กุศลานเกิดหรือให้ตักขัย
 ทำไมมันมาจับเรา

๑ ๒ คำ ๑

๑ เจ้าลบบว่าเออไม่เข้ายา อ้ายนี้มาทำเราเปล่า ๆ
ว่าพลาทางวังตามม้าเล่า สองเจ้าเล่นในพนาสัย

๑ ๒ คำ เชิดฉิ่ง เพลง ๑

๑ หลนมานครันต้องพระพายถูก ลูกลมกลับพนขึ้นได้
ก็ผาดโผนแผลงฤทธิไกร โตใหญ่เงอบเงอมเมฆา
แล้วคิดอะมีฤทธิหนัก สรศักดิ์ตลงตั้งฟ้าผ่า
อย่าเลยกูจะแปลงกายา ก็เป็นลิงป่าเล็กเข้าไป

๑ เพลง น้อย ๑

๑ ถึงจิ้งจอกเตี้ยเงี้ยวหัว ผากตัวเล่นเล่นในป่าใหญ่
บันปายร้ายกิ้งก่าไม้ ทำเป็นรักใคร่ไปมา

๑ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายสองกุมารไม่สังเกตุ หน่อนเรศคิดว่าลิงป่า
๑ หลนมานโจนจับมิช้า กุมาราคีลิงสลบไป

๑ เชิด โยด ๒ คำ ๑

๑ พระมงกุฎดำโจนลงเงื่อง่า กูฆ่าเกิดหรือให้ตัดกษัย
เจ้าลบบเอ๋ยดูอ้ายจ้งไร มันไม่หลาบเลยอนุชา
ทำไมมันมาจับเรา เอาหรือให้ม้วยสังขาร
๑ เจ้าลบบร้องห้ามพี่ยา อย่าฆ่าเจ้านายมันมี

๑ ๕ คำ ๑

๑ มงกุฎดำว่าอ้ายเจ้าเล่าห์ เหม่พานมาโยพนาศรี
จงห้องจะเข้าราว ภิรยาอ้ายนี้เข้าไซ้มัน

มาเราจะเอาเชือกเขา
จารึกหน้าไปบอกเจ้ามัน

มัดสอกมันเข้าใหม่
ก็ชวนกันเข้ามัดลิงไพร

๑ คระ ๑

๑ มัดแล้วจารึกเสกมนต์เป่า ต่อเจ้าของมิ่งจึงแก้ได้
ชาติมิให้บรรลัย เร่งไปบอกเจ้ามิ่งมา
ว่าปลาทองแผ่นขนพาส ขับขับควบเล่นในป่า

๑ เช็ดฉิ่ง เพตง ๑

๑ เต็มล่าหาผลพนาแว ไต่ไม้ที่สูงนักปล้น

๑ ๘ คำ ๑

๑ ผ่ายหลุมานซึ่งต้องมัด สับตัดะบึงยังรงมัน
เวทนาน่าอายเทวัญ โศกสัลย์มายังทัพชัย

๑ เช็ดไฮด ๑

๑ ครนถึงจึงเฝ้าพระพรต กำสรดหาบอกความไม
๑ พระพรตเห็นต้องมัดไป ตัดด้วยพระขรรค์ชัยมิช้า

๑ ตะบองกัน ๑

๑ เชือดเนื้อเท่าไรก็ไม่ขาด ประหลาดอัศจรรย์หนักหนา

๑ หลุมานเจ็บร้องเจรจา อู่หน้าโอยอย่าภูมิ

๑ ๕ คำ ๑

๑ พระพรตจึงเห็นอักษร ที่หน้าวานรกระบี่สร
นั่งอยู่ภูจะคูหนึ่งส้อม ไต่เนื้อความบอกกระบี่ปล้น

ในลักษณว่าถ้าจะแก้ แม่นแลมีไชเจ้าจงดิตมนั้น
 ท่านเร่งเข้าไปบังคมคลัต มันอยู่หาไหนบอกมา

๑ ๕ คำ ๑

๑ หณมานทูลขู่ปากไป มันอยู่ในไพรพฤกษา
 นะแน่นิ่งน้อยสุนทร ข้ำประมาณชันษาสิบปี

๑ ๒ คำ ๑

๑ พระพรตก็ไปตามว่า หณมานเหาะมากรุงศรี

๑ เชิด โอด ๑

๑ ฝ่ายข้างพระรามเห็นกระบี่ ภูม็กรวโกรธโกรธา
 เหม่อ้ายพญาหณมาน เต็มิ่งทำการอาษา
 ข่าอสูรม้วยทั้งลงกา บัดนี้พามัดมาหากู

๑ ๖ คำ ๑

๑ หณมานครวญครางร้องไห้ ไม่ทูลได้ขบเสียรอยู่
 พระรามเห็นอักษรอ่านดู ก็รู้ว่าต้องมนตรา
 จึงเอาพระหัตถ์สับหลุด พระทรงภูษขัดแค้นหนักหนา

๑ หณมานก้มกราบทูลลา ถ้ามิได้ขาศึกไม่กลับคืน
 ว่าปลาทางเหาะชนเวหา ขัดแค้นโศกาสะอน

๑ เชิด ๑

๑ ก็เหาะลงมาแผ่นพน ผ่าฝนเข้าน้ำทัพไป

๑ ๖ คำ ๑

๑ พระพรต ^๑ รื่องถาม ^๒ หณ ^๓ มาน	พระอวตาร ^๔ ยัง ^๕ ว่า ^๖ เป็น ^๗ โฉน
หณ ^๘ มาน ^๙ ว่า ^{๑๐} โก ^{๑๑} ร ^{๑๒} ธ ^{๑๓} พ ^{๑๔} น ^{๑๕} ไฟ	อย่า ^{๑๖} พ ^{๑๗} ิ ^{๑๘} ร ^{๑๙} มา ^{๒๐} ไป ^{๒๑} ค ^{๒๒} อ ^{๒๓} ดี
ท ^{๒๔} ล ^{๒๕} พ ^{๒๖} ล ^{๒๗} า ^{๒๘} ง ^{๒๙} ท ^{๓๐} า ^{๓๑} ง ^{๓๒} อ ^{๓๓} อ ^{๓๔} ก ^{๓๕} น ^{๓๖} ้ำ ^{๓๗} ท ^{๓๘} ัพ	ก ^{๓๙} ล ^{๔๐} บ ^{๔๑} ก ^{๔๒} ล ^{๔๓} า ^{๔๔} ย ^{๔๕} บ ^{๔๖} ่ ^{๔๗} ล ^{๔๘} ง ^{๔๙} อ ^{๕๐} ง ^{๕๑} ค ^{๕๒} ์ ^{๕๓} ก ^{๕๔} ร ^{๕๕} ะ ^{๕๖} บ ^{๕๗} ี ^{๕๘} ศ ^{๕๙} ร
ส ^{๖๐} ั ^{๖๑} ก ^{๖๒} ร ^{๖๓} ส ^{๖๔} ั ^{๖๕} พ ^{๖๖} ัก ^{๖๗} ค ^{๖๘} ร ^{๖๙} ร ^{๗๐} ู ^{๗๑} จ ^{๗๒}	ก ^{๗๓} ิ ^{๗๔} น ^{๗๕} ำ ^{๗๖} ไป ^{๗๗} ที่ ^{๗๘} ก ^{๗๙} ุ ^{๘๐} ม ^{๘๑} า ^{๘๒} ร ^{๘๓} พ ^{๘๔} ล ^{๘๕} น

๑ กราถ ๓๖๕ คำ ๑

๑ มา ^๑ จะ ^๒ ก ^๓ ล ^๔ ำ ^๕ ว ^๖ บ ^๗ ท ^๘ ไป	ห ^๙ น ^{๑๐} อ ^{๑๑} ไ ^{๑๒} ท ^{๑๓} น ^{๑๔} า ^{๑๕} ร ^{๑๖} า ^{๑๗} ย ^{๑๘} น ^{๑๙} ์ ^{๒๐} ไ ^{๒๑} อ ^{๒๒} ส ^{๒๓} ว ^{๒๔} ร ^{๒๕} ร ^{๒๖} ย ^{๒๗}
เ ^{๒๘} เ ^{๒๙} น ^{๓๐} ช ^{๓๑} บ ^{๓๒} อ ^{๓๓} ก ^{๓๔} เ ^{๓๕} ก ^{๓๖} เ ^{๓๗} น ^{๓๘} อ ^{๓๙} ง ^{๔๐} พ ^{๔๑} ล ^{๔๒} น	น ^{๔๓} ั้น ^{๔๔} เ ^{๔๕} น ^{๔๖} อ ^{๔๗} ร ^{๔๘} า ^{๔๙} ช ^{๕๐} ย ^{๕๑} ก ^{๕๒} มา
ว ^{๕๓} ำ ^{๕๔} พ ^{๕๕} ล ^{๕๖} า ^{๕๗} ง ^{๕๘} ท ^{๕๙} า ^{๖๐} ง ^{๖๑} ล ^{๖๒} ง ^{๖๓} ช ^{๖๔} น ^{๖๕} ส ^{๖๖} ี ^{๖๗} ล ^{๖๘} ี	เ ^{๖๙} เ ^{๗๐} น ^{๗๑} พ ^{๗๒} น ^{๗๓} ค ^{๗๔} ำ ^{๗๕} ว ^{๗๖} ค ^{๗๗} น ^{๗๘} ค ^{๗๙} ง ^{๘๐} พ ^{๘๑} ำ ^{๘๒} ผ ^{๘๓} ำ
ช ^{๘๔} ว ^{๘๕} า ^{๘๖} ง ^{๘๗} อ ^{๘๘} อ ^{๘๙} ก ^{๙๐} บ ^{๙๑} อ ^{๙๒} ก ^{๙๓} ค ^{๙๔} ว ^{๙๕} า ^{๙๖} ม ^{๙๗} เ ^{๙๘} จ ^{๙๙} ร ^{๑๐๐} จ ^{๑๐๑}	ค ^{๑๐๒} ุ ^{๑๐๓} ก ^{๑๐๔} ร ^{๑๐๕} ท ^{๑๐๖} ำ ^{๑๐๗} น ^{๑๐๘} มา ^{๑๐๙} ไ ^{๑๑๐} ย
ท ^{๑๑๓} ำ ^{๑๑๔} ไ ^{๑๑๕} ม ^{๑๑๖} อ ^{๑๑๗} ุ ^{๑๑๘} ก ^{๑๑๙} มา ^{๑๒๐} ถึง ^{๑๒๑} น ^{๑๒๒}	อ ^{๑๒๓} อ ^{๑๒๔} า ^{๑๒๕} ง ^{๑๒๖} อ ^{๑๒๗} ว ^{๑๒๘} ค ^{๑๒๙} ดี ^{๑๓๐} ห ^{๑๓๑} ร ^{๑๓๒} ือ ^{๑๓๓} โ ^{๑๓๔} ฉ ^{๑๓๕} น
เร ^{๑๓๘} า ^{๑๓๙} เ ^{๑๔๐} น ^{๑๔๑} เจ ^{๑๔๒} ำ ^{๑๔๓} บ ^{๑๔๔} ำ ^{๑๔๕} พ ^{๑๔๖} น ^{๑๔๗} า ^{๑๔๘} ล ^{๑๔๙} ย ^{๑๕๐}	เร ^{๑๕๓} า ^{๑๕๔} ไ ^{๑๕๕} ส ^{๑๕๖} ไ ^{๑๕๗} ม ^{๑๕๘} ไ ^{๑๕๙} ห ^{๑๖๐} ้ ^{๑๖๑} จ ^{๑๖๒} ร ^{๑๖๓} ดี

๑ ๖ คำ ๑

๑ ผ ^๑ ำ ^๒ ย ^๓ อ ^๔ ำ ^๕ ว ^๖ ั ^๗ ข ^๘ ั ^๙ บ ^{๑๐} ร ^{๑๑} ถ ^{๑๒} เ ^{๑๓} ำ ^{๑๔} บ ^{๑๕} ัญ ^{๑๖} ชา	เร ^{๑๗} า ^{๑๘} มา ^{๑๙} ห ^{๒๐} า ^{๒๑} พ ^{๒๒} ู ^{๒๓} จ ^{๒๔} ับ ^{๒๕} ม ^{๒๖} ำ ^{๒๗} ข
เ ^{๒๘} ห ^{๒๙} ต ^{๓๐} เ ^{๓๑} ำ ^{๓๒} ร ^{๓๓} ว ^{๓๔} ม ^{๓๕} อ ^{๓๖} า ^{๓๗} ส ^{๓๘} น ^{๓๙} ์ ^{๔๐} ม ^{๔๑} อ ^{๔๒} ล ^{๔๓} ี	ก ^{๔๔} ั ^{๔๕} บ ^{๔๖} ค ^{๔๗} ิ ^{๔๘} ม ^{๔๙} ั ^{๕๐} ค ^{๕๑} ผ ^{๕๒} ุ ^{๕๓} ก ^{๕๔} ห ^{๕๕} ณ ^{๕๖} ม ^{๕๗} า ^{๕๘}
พ ^{๕๙} ร ^{๖๐} ะ ^{๖๑} อ ^{๖๒} ว ^{๖๓} ต ^{๖๔} า ^{๖๕} ร ^{๖๖} ไ ^{๖๗} ห ^{๖๘} ้ ^{๖๙} เ ^{๗๐} ิ ^{๗๑} ญ ^{๗๒} เ ^{๗๓} ำ ^{๗๔} เ ^{๗๕} ำ ^{๗๖} ไป	เ ^{๗๗} ม ^{๗๘} เ ^{๗๙} น ^{๘๐} ข ^{๘๑} ั ^{๘๒} ค ^{๘๓} เ ^{๘๔} เ ^{๘๕} ง ^{๘๖} ไ ^{๘๗} ห ^{๘๘} ้ ^{๘๙} เร ^{๙๐} า ^{๙๑} ส ^{๙๒} ัง ^{๙๓} ห ^{๙๔} า ^{๙๕}
มา ^{๙๖} เ ^{๙๗} ำ ^{๙๘} ไป ^{๙๙} เ ^{๑๐๐} เ ^{๑๐๑} ำ ^{๑๐๒} พ ^{๑๐๓} ร ^{๑๐๔} ะ ^{๑๐๕} อ ^{๑๐๖} ว ^{๑๐๗} ต ^{๑๐๘} า ^{๑๐๙}	ห ^{๑๑๐} า ^{๑๑๑} ไ ^{๑๑๒} ม ^{๑๑๓} จะ ^{๑๑๔} ส ^{๑๑๕} ัง ^{๑๑๖} ห ^{๑๑๗} า ^{๑๑๘} ร ^{๑๑๙} บ ^{๑๒๐} ั ^{๑๒๑} น

๑ ๕ คำ ๑

๑ ผ ^๑ ำ ^๒ ย ^๓ ส ^๔ อ ^๕ ง ^๖ พ ^๗ ั ^๘ น ^๙ อ ^{๑๐} ง ^{๑๑} ค ^{๑๒} อ ^{๑๓} บ ^{๑๔} ว ^{๑๕} ำ	อ ^{๑๖} ย ^{๑๗} ำ ^{๑๘} จ ^{๑๙} อ ^{๒๐} ง ^{๒๑} ห ^{๒๒} อ ^{๒๓} ง ^{๒๔} ว ^{๒๕} ำ ^{๒๖} เร ^{๒๗} า ^{๒๘} ส ^{๒๙} อ ^{๓๐} ง ^{๓๑} ศ ^{๓๒} ร
ท ^{๓๓} ำ ^{๓๔} ไ ^{๓๕} ม ^{๓๖} ม ^{๓๗} ไ ^{๓๘} ห ^{๓๙} ้ ^{๔๐} จ ^{๔๑} ับ ^{๔๒} ม ^{๔๓} ำ ^{๔๔} ข	ม ^{๔๕} ำ ^{๔๖} น ^{๔๗} ข ^{๔๘} อ ^{๔๙} ง ^{๕๐} ไ ^{๕๑} ค ^{๕๒} ร ^{๕๓} ว ^{๕๔} ำ ^{๕๕} มา
มา ^{๕๖} ค ^{๕๗} เ ^{๕๘} ม ^{๕๙} เ ^{๖๐} น ^{๖๑} ถ ^{๖๒} ำ ^{๖๓} ม ^{๖๔} ำ ^{๖๕} ข ^{๖๖} อ ^{๖๗} ง ^{๖๘} เ ^{๖๙} อ	เ ^{๗๐} อ ^{๗๑} ป ^{๗๒} ล ^{๗๓} ่ ^{๗๔} อ ^{๗๕} ย ^{๗๖} มา ^{๗๗} ไ ^{๗๘} ย ^{๗๙} ใน ^{๘๐} บ ^{๘๑} ้ำ

เราได้อ่านไปมา
 มากลั้วว่าเราองอาจ
 ทำไมมิให้มัตลิ่งไป
 ฝ่ายเราเห็นแก่อวดการ
 มัตไปให้แจ่งคดี
 น้อยไม่ถามความไม่ว่า
 เออสังหารมาๆ เล่นกัน
 ชิตาพหลสกลไกร
 อวดหาญแกลิ่งมาพาสเรา

ชอบว่าขอเราจะให้ไป
 ราชฐานโรงโคงอยู่ไหน
 ไครใช้มันมาราวี
 จึงไม่ประหารกระบี่ศรี
 ชอบแต่จะชอบไมตรีกัน
 เกรจาแต่ล้วนจะห้าหัน
 กระชั้นรูกว่าอย่าดูเบา
 จะทำไมไครหรือเจ้า
 เอาเถิดจะต่อฤทธา

๑ ๓๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระอ่าวตอบว่าที่
 เจ้ายังเด็กเล็กสุนทร
 มาดแมนไม่ลุกะโทษไท
 แน่เจ้าอันสรอวดการ
 เทพามนุษย์รู้สิน
 ทำไมขี้ม้าของไทย

สองศรีอย่างองแก่งว่า
 เราเมตตาดอกกุมาร
 ที่ไหนจะพันสังหาร
 ผลาญสืบสี่โลกก็บรลย์
 เมืองแมนแดนดินหวาดไหว
 ไม่แจ่งในสารหรือว่ามา

๑ ๖ คำ ๑

๑ ฝ่ายพี่น้องตอบพจมาลย์
 เมื่อมีแต่ลิ่งวิ่งตามมา

ราชสารอะไรในป่า
 อุกอาจเข้าป่าเรา ไย

๓ (๑) ชะ^๖ว่าเราก็องแก^๖งเด็ก^๘
 ทำ^๖นอย่าอวด^๖คอง^๖ทง^๖ไป
 ตัวเราผู้ตั้ง^๖อยู่^๖ใน^๖ธรรม^๖
 อยู่^๖หน้า^๖ข้า^๖ก^๖ล^๖ว^๖วิ^๖ทยา

ถึง^๖เล็ก^๖ก็^๖หาก^๖ล^๖ว^๖ผู้^๖ใหญ่^๖ไม่
 เรา^๖ไม่^๖คร^๖น^๖คร^๖ว^๖มา^๖จา
 หา^๖พร^๖น^๖พร^๖ง^๖ไม่^๖อย่า^๖ว่า
 โกร^๖ธา^๖ค^๖น^๖ด^๖ิง^๖พา^๖ที

๑ กราว^๖ว่า ๖ คำ ๑

๑ ผ่าย^๖พระ^๖พร^๖ต^๖โกร^๖ธ^๖กร^๖ว^๖
 ส^๖ร^๖เป็น^๖ข้า^๖ย^๖แก^๖ว^๖รา^๖ว^๖

หล^๖ว^๖แล^๖เล^๖ง^๖ย^๖ิง^๖ส^๖อง^๖ศ^๖ร^๖
 ให้^๖ไป^๖พิ^๖ฆ^๖า^๖ฎ^๖กุ^๖มา^๖รา

๑ เชิด ๒ คำ ๑

๑ ผ่าย^๖พระ^๖ส^๖ัก^๖ต^๖ร^๖ุ^๖ส^๖ก^๖ิ^๖ผล^๖าน^๖แ^๖ผล^๖ง^๖ เป็น^๖เพ^๖ล^๖ิง^๖เร^๖ิง^๖แ^๖ร^๖ง^๖เว^๖หา
 เป^๖ล^๖ว^๖ป^๖ลา^๖บ^๖ว^๖า^๖บ^๖ถึง^๖พระ^๖สุ^๖ธา^๖ ร^๖าร^๖อ^๖ร^๖อบ^๖อง^๖ค^๖์^๖พระ^๖กุ^๖มา^๖ร

๑ เชิด ๒ คำ ๑

๑ พระ^๖ม^๖ง^๖กุ^๖ฎ^๖ก^๖ี่^๖ว^๖าง^๖ศ^๖ร^๖ไป
 ฟ^๖า^๖ด^๖พ^๖ัน^๖ข้า^๖ย^๖แก^๖ว^๖อ^๖สุ^๖ร^๖กา^๖พ

เป็น^๖พระ^๖ข^๖ร^๖ร^๖ค^๖์^๖เพ^๖็^๖ช^๖ร^๖ไ^๖่^๖ส^๖ัง^๖ห^๖าร
 บ^๖ัน^๖ด^๖าล^๖แพ^๖้^๖ฤ^๖ท^๖ธ^๖ห^๖าย^๖พล^๖ัน

๑ เชิด คำ ๒ ๑

๑ พระ^๖ล^๖พ^๖ก^๖ิ^๖ผล^๖าน^๖แ^๖ผล^๖ง^๖ชา^๖
 พระ^๖พ^๖ัน^๖อ^๖ง^๖เ^๖าะ^๖เ^๖ย^๖ย^๖ไป^๖พล^๖ัน

เป็น^๖น^๖้ำ^๖ล^๖ำ^๖ง^๖ไฟ^๖ที่^๖ก^๖าง^๖ก^๖ัน
 ห^๖ุน^๖ห^๖ัน^๖เ^๖้า^๖ต่อ^๖อ^๖ฤ^๖ท^๖ธา

๑ เชิด ๑

๑ ย^๖ิง^๖ฎ^๖ก^๖พระ^๖ส^๖ัก^๖ต^๖ร^๖ุ^๖ส^๖พระ^๖พร^๖ต^๖ ต^๖ล^๖อ^๖ด^๖ห^๖ม^๖ด^๖ท^๖ัง^๖พ^๖ล^๖อา^๖ษา
 ระ^๖เน^๖น^๖ล^๖ม^๖ว^๖ิน^๖า^๖ศ^๖ดา^๖ษ^๖ดา^๖ อ^๖น^๖ุ^๖ชา^๖แ^๖ผล^๖ง^๖ชา^๖ต^๖ระ^๖ห^๖น^๖้ำ^๖ไป

๑ เชิด โย^๖ด ๕ คำ ๑

(๓) ชี หรือ ชีชะ ในต้นฉบับเขียนเป็น ฉีหรือ ฉินะ ทุกแห่ง

๑ หนุมาณกรันตองพระพายพน ผาฝนเข้าหากลัวไม้

๑ เช็ด ๑

๑ พระมงกุฎคีด้วยธนูชัย ถึงไพร่สลับชบซอน
จึงบอกเจ้าลอบเอี้ยดูลิง มันกลองอยู่แล้วด้วยคันศร

๑ พระลบช้าโบยราญรอน อ้ายวานรตายแล้วพญา

๑ กราวรำ ๕ คำ ๑

๑ ผ่ายพระพรตพนพน ขนอารมณ์เสียดกา

เดชะพระเดชเดชา พยานารายณ์ช่วยปล้น

บัดนี้ตัวขาดองศร อย่าให้ม้วยมรณอาสัญ

อธิษฐานพลางทาน้ำมัน ปล้นเนื้อตัดหายเป็นคิ

๑ ตระ ๕ คำ ๑

๑ แลว้คิดดูฤทธิกุมาร คล้ายองค์อวตารเรื่องศร

เนอเนอเนงนวลนิลรูจี สรทรวงเหมือนองค์ภูวนัย

หรือว่าลูกนางษดา เชษฐาให้ฆ่าหาม้วยไม้

ก็ผิดที่เจ้าลกษณว่าบรรลย์ ครันจะหักไปอายวิญญาณ์

คิดแล้วจึงตั้งอธิษฐาน แม้นกุมารเป็นวงศ์พงศา

นาเนอเชอชาติพญา ให้พลเป็นมาบัดนี้

ตั้งสัตย์ตรัสพลางสำรวมมนต์ รพลเป็นขนองม

ทั้งพระสัดตรัสเป็นคิ ภูม้เร่งอัสจรรยใจ

จำเป็นจำกู่จะแฝดงผลาน คามคำอวตารผู้ไซ้

คิดพลางวางวิรุณปานำไป ศรชัยเป็นนาคนาค

๑ กดม ๑๐ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระสัตรีสุกัณฑ์เพลงผลาน เป็นเพลิงกาลไปเจียวจ
รอบหน้าในศรวาสุกร ศรไม่ย้ายสองรา

๑ ตระบองกัน ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระมงกุฎกัณฑ์เพลงผลาน บันดาลเป็นพระยาบัณฑิ

๑ แผลง ๑

๑ พระลบเพลงเป็นที่อธรา ดับวิทยาซึ่งเป็นไฟ

๑ ปรายเข้าคอก ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายศรซึ่งไปเป็นครุฑ ฉวยจุดนาคหน้าตามไล่
แล้วเพลงสรซำกระหน่ำไป รุกไล่เข้าต่อฤทธา

๑ เชิด ๒ คำ ๑

๑ หนุมาณครันต์องค์พระพายเป็น เต็มแอบแนบบังพฤกษา
คอยมองจับสองกุมารา สอดนัยนาคุท้วงที่

๑ แผลงน้อย ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายอวสานสรพรหมาศ พาดสายเสี่ยงทูนเหนือเกศ
มาดแมนเป็นวงศ์พงศพร^(๓) ศรสร้อย่ากินกุมารา
แต่พอสลบจับได้ จะเอาไปถวายเชษฐา

(๓) คำนวณนับเขียนเป็นพงกั แต่ก็นั้นอาจจะไม่ย่อมาจาก พังระ กั ได้

เสียงพลาทางตั้งสั่งจา ว่าแล้วก็ผลานแผลงพลัน

๑ เช็ด ๕ คำ ๑

๑ พระมงกุฎรับข้อพระกรอ่อน พระนลาตกระทบศรรังสรรค์

๑ เช็ด ๑

ต้มกลิ้งถึงเข้าจับพลัน กาคั่นเอาสองกุมารา

๑ เช็ด โยด ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายเจ้าลมลอดหนไต่ ดันคั้นเข้าไพรพฤกษา

๑ ถม ๑

๑ หลุมานมัดเอามงกุฎมา พาเข้าถวายจับพลัน

๑ ๒ คำ เดียว ๑

๑ พระพรตเห็นร้องสั่งไป ขันจิ้งมันให้แน่นมัน

๑ เกรงา ๑

(ทรงแทรก)

๑ หลุมานจำใส่ตังอกพลัน มอบกัณฑ์รักษากุมารา

๑ พระพรตจึงสั่งหลุมาน เร่งจัดทหารคนป่า

น้องมันวิ่งเข้าพนาวา รีบรันคนหาบัตัน

๑ เกรงา ๑

๑ หลุมานรับสั่งสั่งพลัน ให้พลชั้นธกัณฑ์พนาศรี

๑ เช็ด ๑

- ๑ พลขันธ์เขาคันพนาลี มีพบก็เข้าบังคมคลั่ง
๑ เช็ด ๑
- ๑ ข้าคนหาอายุกุมารหนึ่ ทุกชอกพนาลีเขตต์ขันท์
จบทั่วไม่พบตัวมัน อัสจรรย์หนักหนาภูมิ
๑ เกรงา ๑
- ๑ พระพรตก็สั่งหันใจ จวนอโนทัย^(๑)กล้อยรังษี
ก็เลิกพหลมนตรี้ กลับรพตคนภารา
๑ กราว ๑
- ๑ ฝ่ายข้างเจ้าลบเห็นทัพกลับ ลับเนตรแล้วออกค้นหา
ล่าลอคสอดดูพียา พบแต่ธนูสีลบีชย์
โออนิจจาพระพี่เอ๋ย กรรมสิ่งใดเสยมาซัดให้
มาดแม่นก้าม้วยบวรลย์ นื่องไม่ข่อยู่จะตายตาม
เป็นสัคย์สุจริตพระพี่ นื่องมิได้คิดเข็ดขาม
ครั้นนื่องจะเข้าไปตาม ความนี้ไม่แจ้งชนนี้
นื่องขอไปแจ้งอาจารย์ แล้วยจะลามารดาไปตามพี่
โอ้อัวเทวัญจันทร์ ปราณैयाให้มรรณา
คิดพลางทางหยิบเอาสีลบีสร บทจรคณึงถึงเชษฐา
ก็แจ้งใสในราชบัญญัติ ออเทวาบังให้กู
คร้ายพระพี่ไม่ม้วย เมื่อเข้าไปช่วยจะได้สู้

(๑) ต้นฉบับเป็นอโนไท เข้าใจว่าคงจะย่อมาจากอรุโนทัย

คิดพลางยกศิลป์ใส่เสื่อขรุ
ก็วางวูกรรแสงวิ่งมา

ฯ เช็ด โอด ฯ

(ทรงแซก ดุคตรงนี่)

๑ กรันถึงจงร้องแกล้งสาร
บันดาลโอดโอยโหยหา
สอ๊กสอนเจรจา
เขาเข็นน้ำจับพระพี่ไป
กรันข้าจะเข้าไปตาม
หาใครมาบอกความไม่
ขอลามารดาอาจารย์ไป
ติดตามภวนัยพี่ยา

ฯ ๓๖ คำ ฯ

โธ

๑ ยี่ดาฟังลูกหลบหู
อาคูลทเวศเสนหา
โอ้วามงกุฏเจ้าแม่อา
อนิจจามาจากแม่ไป
มาดแม่นถ้าฟังคำแม่
เที่ยงแท้ห้ามอดม้วยไม
ปานนั้นจะเป็นประการใด
หรือบรรลัยแล้วลูกยา
แม่ไม่เห็นเลยว่าบุญน้อย
ร่อยซ่งมาดัยสังขาร
มาดแม่นถ้าม้วยมรณา
แม่จะกลืนชวาตายตามไป
พระลบลูกน้อยของแม่เอ๋ย
ทรามเซยเจ้าจงแกล้งใจ
เค็มเหตุเภทผลกตใด
อย่างไรเขาจับพี่ยา

ฯ ๓๗ คำ ฯ

ร้าย

๑ พระลบกราบทูลมารดร
เค็มบทจรเล่นไม้
มีสัตว์ตัวหนึ่งเจษฎา
หนังสือแขวนมาว่าพาชี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
 ฝ่ายข้าพพระองค์เทียว
 มั่นจู่โจนจับพระพัต
 จึงช่วยกันมัดลึงปล่อย
 ก็เทียวเล่นป่าพนาวัน
 นายกองร้องบอกพระพ
 พระพัตกริ้วโกรธโกรธา
 ต่าง ๆ ยิงกันไปมา
 ข้ากับพระพัตวางสรไป
 อยู่สักประเดี๋ยวเป็นคน
 มันแผลงศรหนึ่งหมัดมา
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕
 ฝ่ายข้ากขงสรล
 ฝ่ายมันรวบเข้าเข้าไว้
 ครั้นที่พกกลับแล้วเข้าไปดู
 อัสจรรย้อยู่แล้วพระมารดา
 มาคแม่้นถ้าตามเห็นได้
 พระแม่พระดาจงปราณี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
 บัดเดี๋ยวเผือกผู้กระบี่ศรี
 กระบี่ต้องคันศรสลบพลัน
 ลึงน้อยวิ่งเข้าพนาสณฑ์
 จึงพบพลชั้นรียกมา
 ว่ามรับสั่งให้หา
 มันอหังการแล้วก็ชิงชัย
 มันร้องว่าอวดารไซ้
 บรรลัยหมดแล้วพระมารดา
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕
 ฝนเข้าดอรรบฝ่ายข้า
 กระทบหน้าผากพัตสลบไป
 อ้ายวานรจู่จับพัตได้
 ข้าปล้นออกไต่หน้มา
 เห็นธนูสรไชยเชษฐา
 กิริยาเทวาปราณี
 เหมือนหนึ่งจะให้ชิงชัยศรี
 จับธนูสรศรีอำตา

๑ ๓๘ คำ ๑

โอ

๑ ขีดากร่าลุดยุดไว้
 เมื่อไม่ฟังเลขน้ลูกยา
 อันลึงผ่องเผือกผู้ขาว

๑ ยังจะไม่อีกหรือให้ว่า
 พระฤษีขาจะตั้งไป
 คือทหารหัวแหว่งผู้ใหญ่

<p>ชอหุณ^๔มานชาญ^๕ชย^๖ ษะรอย^๖รู^๖ว่า^๖ไม่^๖ตาย^๖ โไ^๖ว่า^๖มง^๖กุ^๖เจ้า^๖แม่^๖อา^๖ พระ^๖ล^๖บ^๖ล^๖ก^๖น^๖อ^๖ย^๖ของ^๖แม่^๖เ^๖อ^๖ย^๖ พ^๖เจ้า^๖ก^๖ม^๖ว^๖ย^๖บ^๖ร^๖ร^๖ล^๖ย^๖ เป็น^๖ก^๖ร^๖ร^๖ม^๖ส^๖่ง^๖ร^๖อ^๖มา^๖จ^๖อง^๖พ^๖ลา^๖ญ^๖ เม^๖อ^๖เ^๖ท^๖่า^๖น^๖ห^๖ร^๖อ^๖มี^๖เม^๖ต^๖ตา^๖ ติ^๖ง^๖มา^๖ท^๖ะ^๖ต^๖ก^๖เป็น^๖เด^๖ก^๖ แ^๖ส^๖น^๖ส^๖อ^๖ก^๖ว^๖ิ^๖ย^๖ค^๖อ^๖า^๖ล^๖ย^๖</p>	<p>ส^๖อง^๖ไ^๖ท^๖คือ^๖อง^๖ค^๖อ^๖น^๖ุ^๖ชา^๖ จ^๖ง^๖จ^๖อง^๖ร^๖าย^๖ท^๖ำ^๖ล^๖ู^๖ก^๖ข^๖ำ^๖ อ^๖น^๖ิ^๖จ^๖า^๖มา^๖จ^๖า^๖ก^๖แม่^๖ไป^๖ ท^๖ร^๖า^๖ม^๖เช^๖ย^๖พ^๖ัง^๖แม่^๖แ^๖ถ^๖ล^๖ง^๖ไ^๖ย^๖ แม่^๖ไ^๖ด้^๖เ^๖ิ^๖น^๖หน้า^๖แ^๖ต^๖่^๖ล^๖ู^๖ก^๖ข^๖ำ^๖ พ^๖ระ^๖อ^๖า^๖จ^๖าร^๖ย^๖ข^๖ำ^๖เ^๖า^๖จ^๖ิง^๖เช^๖่น^๖มา^๖ อ^๖ำ^๖ย^๖ไ^๖จ^๖ม^๖ห^๖าย^๖ก^๖ั^๖ษ^๖์^๖จ^๖ัง^๖ไร^๖ ไม่^๖คว^๖ร^๖ท^๖ำ^๖ล^๖ู^๖ก^๖เล^๖็ก^๖ไ^๖ด้^๖ ส^๖อ^๖ีก^๖ส^๖อ^๖น^๖ให้^๖ไป^๖มา^๖</p>
---	---

๑ โยด ๓๕ คำ ๑

<p>ญา^๖ณ^๖ ๑ ฤ^๖ษ^๖ิ^๖ก^๖เ^๖้า^๖ณ^๖า^๖น^๖ดู^๖ จ^๖ิง^๖บ^๖อ^๖ก^๖น^๖ว^๖ล^๖น^๖าง^๖ษ^๖ิด^๖า^๖ จ^๖ิง^๖ให้^๖อ^๖ำ^๖ย^๖ล^๖บ^๖เ^๖า^๖แ^๖ท^๖แ^๖ว^๖น^๖ก^๖็^๖อ^๖ย^๖</p>	<p>รู^๖ว^๖่า^๖ก^๖ุ^๖ม^๖า^๖ร^๖ไม่^๖ส^๖ัง^๖ข^๖ำ^๖ร์^๖ เจ^๖้า^๖อ^๖ำ^๖ไ^๖ด้^๖ร^๖อ^๖น^๖ร^๖น^๖ไ^๖จ^๖ ล^๖ุ^๖ก^๖น^๖อ^๖ย^๖ของ^๖ม^๖ิง^๖ไป^๖แ^๖ก^๖็^๖ไ^๖ย^๖</p>
--	--

<p>ญา^๖ณ^๖ ๑ ษ^๖ิด^๖า^๖ก^๖็^๖ร^๖ุ^๖ด^๖ส^๖่ง^๖ไป^๖</p>	<p>ค^๖า^๖ม^๖แ^๖ต^๖่^๖ท^๖่า^๖น^๖ไ^๖ท^๖พ^๖ระ^๖ม^๖ุ^๖นี้^๖</p>
--	---

๑ ๕ คำ ๑

<p>ญา^๖ณ^๖ ๑ ฤ^๖ษ^๖ิ^๖จ^๖ิง^๖ส^๖่ง^๖พ^๖ระ^๖ล^๖บ^๖ห^๖ล^๖า^๖น^๖ น^๖ะ^๖แ^๖่ง^๖น^๖ิม^๖น^๖ว^๖ล^๖ร^๖ุ^๖จ^๖ ถ^๖ำ^๖เ^๖ิ^๖น^๖น^๖าง^๖มา^๖ต^๖ัก^๖น^๖ำ^๖</p>	<p>แม่^๖น^๖น^๖าง^๖ค^๖ร^๖า^๖ญ^๖ห^๖น^๖ึ่ง^๖ส^๖่ง^๖ส^๖ร^๖ มี^๖ไ^๖ด้^๖ก^๖ระ^๖พ^๖ริ^๖บ^๖น^๖ัย^๖น^๖า^๖ ม^๖ิง^๖ท^๖ำ^๖อ^๖อ^๖น^๖ว^๖อ^๖น^๖จ^๖น^๖ก^๖ั^๖ท^๖น^๖า^๖</p>
---	---

ว่าจะช่วยทำให้เอาบุญญา
จึงเอาแหวนใส่ในขณะนั้น
นางนั้นแลเทพบันดาล
ฝ่ายเจ้าอย่าได้ประมาท
เข้าแอบอยู่แทบทวาร
แต่ว่าอย่าเพ้อคลาไคล
มีดาจงเสียด้ายนาง

นางจะพาไปรดกุมาร
เสกมนตร์แล้วเจ้าอธิษฐาน
ชลธารถึงแล้วจะรอดมา
อ่านวิทยาศาสตร์คาถา
ไปกว่าจะพบนวลนาง
พระเคราะห์ยังให้ขัดขวาง
พลางเข้ามณฑลกุมารา

ฯ ตรี ๓๐ คำ ๗

ญาณ

๑ มาจะกล่าวบทไป
ปราณึกษมีดา
ซึ่งต้องรตรึงขึงไป
ด้วยกรรมกำหนดอวตาร
ที่พระอ้าวว่าจะแจ้งกิจ
ก็จะไหววุ่นขุ่นเคลือบใจ

ถึงไทไตรตรึงษ์ตั้งสา
เมตตาลงช่วยกุมาร
ก็ไม่เจ็บปวดเกษมสานต์
จึงบันดาลคลอวารีไป
กรรมปิดหาทุลได้ไม่
ครั้นช่วยแล้วไปวิมานพถัน

ฯ เสด็จปฐม ๖ คำ ๗

ร้าย

๑ ฝ่ายอ้าวครันถึงขงกรุงไกร ขึ้นไปเฝ้าไทไอสวรรย์
๑ พระรามเห็นเรยกน้องพถัน ได้มันหรือไม้ไพร

ฯ เรรจากในเพลง ๒ คำ เต็ม ๑

๑ พระสัจตรสพระพรตกุลไป จับได้มันมาแต่พิ
 อ้ายน้องวังเข้าพนาลี หน่รอดไม่ได้ตัวมา
 กุลพลาางสะท่อนฤทัย ขัดแค้นใจหนักเชษฐา
 แต่ขำรองเบื่องบาทา ไม่ต้องอาวุธผู้ใด
 ครึงนมมันยิงตลอดปรุ ถูกหลุมพลม้วยไหม้
 หากอธิษฐานเอาบุญไท จึงได้มารองบาทา

๑ ๖ คำ ๑

ธา

๑ เมื่อนั้น

จึงตรัสแก่สองอนุชา ทั้งพญาหนุมานชาญชัย
 อันอ้ายกุมารมีฤทธิหนัก จึงอาณาจักรลั่นหวั่นไหว
 หากเจ้ากับหลุมานไป หาไม่ไม่ได้ตัวมา
 นั้นแน่เจ้าให้เขาจงจำ ทำโทษแก่มันให้หนักหนา
 เอาขนขาหย่างกลางภารา ทะเวนให้ครบเจ็ดวัน
 แล้วจึงบั่นเสयरเสียบไว้ ให้เลื่องลือไปเขตต์ขัณฑ์
 อย่าให้มันคู่เขียงกัน ไว้มันจะเป็นราชา

๑ ๘ คำ ๑

ร่าย

๑ พระลักษมณ์กับสังลา ให้หาคำรวจอ้อม

๑ เเงา ๑

๑ ตำรวจเข้าทูลทันที บัดนั้นครบาตมา

๑ เเงา ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายองครักษ์จักรนารายณ์	วุ่นวายแค้นหน้าหน้า
ประนังทำจำจงกุมารา	โซ่ตรวนข้อคาครบครัน
หงมตหงมตกรัง	ขันชิงเข้าไว้แน่นมั่น
พนมแอกแตกข้อโยงมือปล้น	กระสันใส่พิศตรึงตรา
ครันเสร็จเอาชนขาหย่าง	ย่างแตกลมไว้เวหา

๗ เกรง ๗

แทบตะแสงแกงกลางภารา	ทะเลวนไปตามสั่งปล้น
---------------------	---------------------

๗ เกรง ๗ คำ ๗

ญาณ

๑ มาจะกล่าวบทไป	ชาวในนิเวศเขตต์ขันธ์
อกทงไฟรพ้าเข้าขอบคัน	ชวนกันไปคุกุมาร
เห็นตองระนังรัง	คณิงพะวงสงสาร
รูปทรงเหมือนนงศ์อวตาร	ครันจะบันดาลทักกักล้วย
แต่สภิดกระชบบอกเพื่อน	ความเหมือนตละหนึ่งถือใส่
เออนลูกเต้าของใคร	โฉนจึงมาอหังการ
เมื่อเจ้าเด็กเล็กเท่านี้	หรือมฤทธแก่ล้วยกล้า
โอ้วว่าแต่เครื่องพันธนา	หนักหนานักน่าไม่ข้ามกัน
เจ้าแหวยเข้าขอให้ทาน	นักโทษกุมารแต่พอชั้น
กินนี้หรือพ่อแต่พ่อพัน	ขันให้เสวยโภชนา
บางบ้างให้น้ำอ้อย	กินเถิดอร่อยหนักหนา
พอหาขระหววยวิญญาน	ทาใส่ให้มีแรงไป

๗ ๓๒ ๗ ๗

ร้าย

- ๑ พระมงกุฎชอบใจให้ท่านต่อ ข้าขอทานเขาเราให้
๑ ผู้คุมรับขึ้นกันไป ทะเวนคลาโคลมิชา

๑ เศษ ๑ ๒ คำ ๑

ไ้ร้าย

- ๑ พระมงกุฎคนึงถึงเหตุ
โ้ว่าอาจารย์มารดา
มาดแมนถ้าน้องไม่ม้วย
ก็ไม่แจ้งเหตุเพทภัย
คิดแล้วจึงกลั่นความ โสกลตาม
๑ ผู้คุมกับบอกทันที
ทูนเทวศเสราสร้อยละห้อยหา
ไม่รู้ว่า เป็นประการใด
จะเข้าไปช่วยแก้ลงไข
ทำไฉนจะรู้คดี
ออกนามเมื่อชิงชัยศรี
หน้รอดไม่ได้ตัวมา

๑ ๒ คำ ๑

ตรวจ

- ๑ มงกุฎตรวจคร่ำไร
มาดแมนถ้าน้องถึงมารดา
อีกทั้งพระมุนเจ้า
ที่ไฉนจะได้สมฤดี
โ้ว่าถ้าฟังคำแม่
โทษภัยไม่มีมาพาน
เสียแรงกุเอากำเนิด
แสนโสกลวิโยคโสกลา
แล้วเสียงเอาคุณมารดา
หม่นใหม่ดูจดังจะเป็นบ้า
หน้าที่จะทรงโสกล
จะโสกลสร้อยเสราหมองศรี
เหมือนแกล้งชนนีอาจารย์
เที่ยงแท้ไม่จากถันถาน
จะสำราญทั้งอาตมา
ให้ข้าเกิดโทษไปภายหน้า
ตรีกตราตั้งสัจจวาที
ทั้งคุณเทวาฤษี

อชัญฐานพลาจจรลี

จนสนแสงศรีสุริยา

๑ ๓๐ คำ ๑

๑ ผู้คุมครั้นไปทะเลนเสร็จ พาเสด็จย่างไวเวหา
รักษาตรวจจ้อดตรา ครอบห้าหกวันราตรี

๑ เสด็จ ๒ คำ ๑

ญาณ

๑ มาจะกล่าวบทไป ถึงไท่ท่านท้าวโกสีย์
ใช้รำภาเทวะจรลี นารไปช่วยกุมาร
บัดนี้ฤๅจะให้หลาน แอบทวารไพชยนต์พิศาล
เขาจะอ่อนวอนตักชลธาร เขาวมาลเจ้าให้กระออมพลัน
ถ้าเขาเอาเข้ามาส่ง จงพาเข้าไปในเขตต์ขันฑ์
เจ้ารดกุมารจับพลัน พันทนาหลุดแล้วบังมา
ให้พ้นจากที่จองจำ นำออกยังไพรพฤกษา
๑ รำภาสี่รับสั่งลา มาคู้ท่าทางทันที

๑ เพลงพิราบบ้าง ๘ คำ ๑

ร้าย

๑ มาจะกล่าวบทไป ถึงไท่ชะมฤคฤษี
สั่งแก่หลานลบทันที จงเอาสรศรีพมิ่งไป
กับทั้งธนูของมิ่ง จึงจะได้ช่วยกันแก้ไข
เองทำตามสั่งแต่ไร เข้าไปเกิดเร้งจรลี

๑ ๕ คำ ๑

๑ พระลบก้มกราบอ้าลา ทิ้งพระมารดาฤๅ
 เคารพอภิวันท์ยินดี พาแหวนสรสรืบทมาลัย

๑ ปลูกต้นไม้ ๑

๑ ถึงจงแอบองค์ตามสั่ง บังทวารไพชยนต์พิศาล
 แผลดอดสอดคอกอยนงคราญ ตามคำอาจารย์บัญชา

๑ พันพิลาป ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายรำภานางซึ่งลงช่วย ขวยเขินแกล้งทำเป็นทหา
 กระเคียดกระออมลลา ออกมาแทบปากทวารชัย

๑ เพลงแขก ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระลบเห็นนาง เข้อย่างออกกล่าวแกล้งไข
 พืชักน้ำท่าไม้ ข้ำตักให้ห้อนที

๑ เจริญ ๒ คำ ๑

๑ นางว่าจะไปให้ทาน कुमारโทษซึ่งชัยศรี
 วันนั้นแล้วเขาจะมาตี ปราณไคร่สรงคงคา

๑ เจริญ ๒ คำ ๑

๑ พระลบขอตักขลธาร เหมือนท่านให้ทานบุญข้า
 นางส่งกระออมมิช้ำ ตักมาเถิดเจ้าอโยยาน

๑ ๒ คำ ๑

๑ พระลบจึงลงตักน้ำ กระทำเสกเป่าอธิษฐาน

๑ ตรี ๑

๑ เอาแหวนใส่ในชลธาร เสรีการชนจากวาร

๑ เศษ ๑

๑ ครันถึงจึงส่งกระอมให้ เข้าแอบทวารชัยศรี

๑ กตม ๑

๑ รำภาภีพาจรลี ไปที่กุมารมิช่า

๑ เพลง ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างผู้คุมถามไถ่ ดักน้ำทำไมทथा

๑ นวลนางชะม้อยเจรจา ข้ำปรารถนาเอาบุญ
เพื่อจะให้ท่านนำเป็นทาน กุมารโทษที่จะคับสูญ
เอ็นดูเถิดเจ้าเอาบุญ ทำคุณขอให้หนัก

๑ เจรจา ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างผู้คุมพานเกย มานั้ประเด็วก่อนสาวศรี
ไปไหนไม่ให้จรลี กรุณาพิจจะให้กล้า

๑ ๒ คำ เจรจา ๑

๑ ฝ่ายรำภาตอบเป็นพาล ให้ท่านแล้วจึงจะมาหา

๑ เจรจา ๑

๑ ผู้คุมก็ให้ไกลคลา อย่าช้ำนั้กเร่งออกไป

๑ สระบทรง ๒ คำ ๑

๑ รำภาพาน้ำเข้าไปสรอง ช้ำมรงค์บังเอิญสรวมใส่
พันทนาหลุดแล้วเอาใจ มาไปเถิดพ่ออย่าโศกา

บัดนี้^๕อาจารย์มารดร
ให้^๖น้องน้อย^๗ลบตาม^๘มา

ร้าน^๑ร้อน^๒รณ^๓ญจน^๔ม้วนหา
ว่า^๕พลาด^๖ทาง^๗พาจ^๘รลี

๑ ครอบงำ ๒ พัด ๓ ๑

ร้าย

๑ ฝ่าย^๑พระ^๒มง^๓กุฎ^๔ขอ^๕บ^๖ค^๗ณ
ดี^๘ใจ^๙ได้^{๑๐}แหวน^{๑๑}ชน^{๑๒}นี้

๑ อา^๑คร^๒ล^๓ิง^๔มาร^๕ดา^๖ฤ^๗ษี
ดี^๘ค^๙น^{๑๐}ว^{๑๑}ช^{๑๒}ตาม^{๑๓}นาง^{๑๔}ไป

๑ เพลง ๑

๑ เด^๑ช^๒ะ^๓เด^๔ช^๕เท^๖ว^๗ะ^๘ธ^๙ำ^{๑๐}ม^{๑๑}ร^{๑๒}ง^{๑๓}ก^{๑๔}
ค^{๑๕}ร^{๑๖}น^{๑๗}ถึง^{๑๘}ข^{๑๙}ง^{๒๐}ป^{๒๑}าก^{๒๒}ท^{๒๓}ว^{๒๔}าร^{๒๕}ช^{๒๖}ัย

๑ ไ^๑ค^๒ร^๓แ^๔ล^๕ห^๖า^๗เห^๘็น^๙อง^{๑๐}ค^{๑๑}้^{๑๒}ม^{๑๓}ไ
น^{๑๔}าง^{๑๕}พ^{๑๖}ำ^{๑๗}ก^{๑๘}้^{๑๙}ไป^{๒๐}วิ^{๒๑}มา^{๒๒}น^{๒๓}พ^{๒๔}ล^{๒๕}ัน

๑ เหาะ ๕ คำ ๑

๑ ฝ่าย^๑ข้าง^๒พระ^๓ลบ^๔เห^๕็น^๖พ^๗
ก^๘ว^๙าย^{๑๐}ส^{๑๑}ี^{๑๒}ด^{๑๓}บ^{๑๔}ั^{๑๕}ธ^{๑๖}น^{๑๗}ุ^{๑๘}พ^{๑๙}ล^{๒๐}ัน

๑ โส^๑ก^๒ี^๓อ^๔อ^๕ก^๖ร^๗ับ^๘เก^๙ษ^{๑๐}ม^{๑๑}ส^{๑๒}ัน^{๑๓}ต์
พ^{๑๔}าก^{๑๕}ัน^{๑๖}เข^{๑๗}้าย^{๑๘}ัง^{๑๙}อ^{๒๐}ร^{๒๑}ญ^{๒๒}ญ^{๒๓}ว^{๒๔}า

๑ เชิด ๒ คำ ๑

๑ มา^๑จะ^๒กล^๓่า^๔ว^๕บ^๖ท^๗ไป
แ^๘ล^๙ไป^{๑๐}ม^{๑๑}ั^{๑๒}เห^{๑๓}็น^{๑๔}ก^{๑๕}ุ^{๑๖}มา^{๑๗}ร^{๑๘}
บ^{๑๙}้าง^{๒๐}บ^{๒๑}อ^{๒๒}ก^{๒๓}แ^{๒๔}ก^{๒๕}ัน^{๒๖}ไป^{๒๗}มา
ช^{๒๘}ะ^{๒๙}ร^{๓๐}อ^{๓๑}ข^{๓๒}ู^{๓๓}บ^{๓๔}ัง^{๓๕}เ^{๓๖}ื่อ^{๓๗}ม^{๓๘}ก^{๓๙}าย
ล^{๔๐}าง^{๔๑}บ^{๔๒}้าง^{๔๓}ตาม^{๔๔}ร^{๔๕}อย^{๔๖}บ^{๔๗}ท^{๔๘}จ^{๔๙}

๑ ฝ่าย^๑ผู้^๒พิ^๓ท^๔ก^๕ษ^๖ย์^๗ร^๘ัก^๙ษา
อ^{๑๐}ัจ^{๑๑}จ^{๑๒}ร^{๑๓}ร^{๑๔}ย^{๑๕}วิ^{๑๖}ง^{๑๗}ห^{๑๘}าว^{๑๙}ู^{๒๐}น^{๒๑}ว^{๒๒}าย
พ^{๒๓}อ^{๒๔}พ^{๒๕}ริ^{๒๖}บ^{๒๗}ด^{๒๘}า^{๒๙}ล^{๓๐}ง^{๓๑}เห^{๓๒}็น^{๓๓}ห^{๓๔}าย
ห^{๓๕}าย^{๓๖}ค^{๓๗}ัว^{๓๘}ล^{๓๙}็^{๔๐}ง^{๔๑}ห^{๔๒}น^{๔๓}ส^{๔๔}ะ^{๔๕}เด^{๔๖}าะ^{๔๗}ไป
อ^{๔๘}อ^{๔๙}ก^{๕๐}จ^{๕๑}าก^{๕๒}น^{๕๓}ค^{๕๔}ร^{๕๕}เข^{๕๖}้า^{๕๗}เ^{๕๘}้า^{๕๙}ใ^{๖๐}ห^{๖๑}ญ^{๖๒}

๑ เชิด ๑

๑ รอยเท้าก้าวเป็นสองคนไป ครั้นทันจะเข้าใกล้กล้วยฤๅ
พระมงกุฎเหลืองเห็นร้องเจรจา ให้เจ้ามิ่งมาชิงชัยศรี

๑ ผู้ตามขามฤๅท้าวที่ เกตุออกมียู้อ้ำไม่พ่นภัย

๑ ๘ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระพี่น้องร้องคำ กุหาหนพ้อแม่มิ่งไม้
ชวนน้องเก็บผลมิ่งไม้ กินถ้ำอยู่ที่ไพรวัน

๑ ๒ คำ ๑

๑ ผู้คุมแบ่งกันมาแจ้งเหตุ เข้าในนิเวศเขตต์ขัดเจ้า
ก้มเกล้ากราบเรียนสุมนันต์ ตามอันคดีมีมา

๑ เจรจา ๒ คำ ๑

๑ สุมนันต์จึงเข้ากราบทูล ไอสุรย์บรมนาถา
๑ กักรวโกรธให้เตรียมโยธา กู่จะกรีฑาทัพต่อตี
เหม่มิ่งออกไปจงจำ อายผู้ทำให้กุมารหนี
แล้วเร่งรัดกันจงทันที กู่จะกรีฑาทัพตามไป

๑ ๔ คำ ๑

๑ พระอนุชาธิบดีสั่งเตรียมทัพ สรรพทั้งพยุหน้อยใหญ่

๑ เจรจา ๑

๑ สุมนันต์จงจำกันไป ตรากรำกันไว้ตามบัญชา

๑ ครั้นเสร็จมาช่วยเตรียมพล ปักบ้องพหลชัยขวา

๑ เจรจา ๑

๑ สรรพทั้งจรตฺรคโยธา

เสร็จพากันเข้าอัญชลี

๑ เช็ด ๑

๑ บัดนี้พหลสกลไกร

สำหรับพยุหชัยศรี

กะเกณฑ์กันแล้วกุมิ

จงแจ้งรู้ที่ทานไท

อันอ้ายนักโทษกุมาร

เข้ากาตวาดป่าใหญ่

ผู้คุมก็ตามสะกดไป

ไคร่ร้องรอยอยู่กุมิ

๑ ๘ คำ ๑

โหม

๑ เมื่อนั้น

พระอวตารผู้ชาญชัยศรี

ชวนสามอนุชาสรงวาร

สองค้ำอ่าองอาภรณ์

ทรงมงกุฎสังวาลตระการแก้ว

แล้วสะพักสะพายแสงสศร

เขี้ยวเหล็กองเรื่องรัก^(๑)อัมพร

กระจ่ายจรแดงกำดำพราย

ดุดังอโณทัยไตรตรัส

แจ่มจัตวีเชยรเฉิดฉาย

ระย้าระยับทับทรวงลาย

กระจ่ายจรกรรเจียกเพราตา

พาหุรัดรัศมีชายแครง

ศรีแสงชายไหวช้ายขวา

ตั้งเทวะเลื่อนลอยเมฆา

สถิตลจรจรลี

๑ เพลงกราด ๘ คำ ๑

โหม

๑ รถเอยราชรถทรง

ยศยงด้วยนิลรั้งยี่

รถแดงแข่งรัศรุจี

รถเขี้ยวเหล็กองศรีเพราพราย

สี่รถยศยั้งเกษภา

สุนทราคั่งเทวะเฉิดฉาย

(๑) ทั้ง ๓ แห่งเขียนรักเหมือนกัน ถ้าย่อจากรักก็พอเห็นความง่าย

ระเบี้ยวระย้อยพร้อยพราย
 โดยวิเชียรฤทธิสิทธิเดช
 ลอยเลื่อนละลิวอัมพร
 อภิรมหุเมสายพรายพรัน
 พั้งนิ้วระยาบปลาบไป
 อักทังม้องกลองนตรสังข์
 อออังกนังโกลา
 พร้อมค้ายเสนาเสนี
 ขุนตำรวจตรวจจักรพล

กระจายไพรัชอัมพร
 ทุกนิเวศสาธุการอยู่สลอน
 จามรารบ้งอโณทัย
 เสวตรัตร์ฉัตรกั้นไสว
 วิไลวิไลจะบาดตา
 ประดังกั้นไปซ้ายขวา
 กีกก้องท้อ่งฟ้าอลวน
 จตรงคโยธัสัยสน
 เร่งพหลนิกงตามไป

๑ เชิด ๑

ตอนพระมงกุฎหมตละบับเท่านั้น

ต่อไปนี้ความต่อนั้นทั้ง ๓ เล่ม คือ

เล่ม ๒ ตอนหนุมานเกยวานริน จนท้าวมาลวราชมา

เล่ม ๓ ตอนท้าวมาลวราชพิพากษาความ จนทศกรรฐ์เข้า

เมือง

เล่ม ๔ ตอนทศกรรฐ์ตั้งพิชิตรายกรต, พระลักษมณ์ต้อง

หอกกบิลพัสดุ์ จนผูกหมทศกรรฐ์กับนางมนโท

แต่ความตอนเริ่มต้นขาดไปบ้าง กลอนแรกเป็นคำของ

นางวานริน ดังต่อไปนี้

๑ ฝ่ายข้ากเห็นสุคติ

ชเจ้าคนดีมุสา

อย่าไปปกคคคิดเจรจา

ไม่สมายวิญญูณเอย้ายาย

ซึ่งข้าจะคนยังสถาน

คือพระอวตารรังษิ

เชอปลาบอรินไพร

ใช้ขุนกระบี่หนุมานมา

ติดตามอสุระผู้หนี

ข้านี้ได้ร่วมเสน่หา

หนงข้าได้แจ้งกิจจา

ข้าจึงจะพ้นสาปไป

เจ้าอย่าล่อเลี้ยวลวงกัน

ข้าคนสำคัญไม่ได้

ฝ่ายข้าเจ้าจุกทุกข์ใจ

เข้าชอยู่ใยไม่เข้ายา

ฯ ๑๕ คำ ๑

ร้าย

๑ เจ้าเอษเจ้าพิ

มารศรีเสาวภาคอย่ากังขา

พิค้อทหารพระราม

พนิดาอย่าแทนงแกลงใจ

ทรงนามชื่อหลุมาน
 ฝ่ายอสูรยกออกไป
 พระองค์ทรงยิงสรพลาญ
 ถูกวิรุณจำบังอสุรา
 จึงให้พม่าติดตาม
 มั่นไปแห่งหนตำบลใด
 อันซึ่งธรรมาของเจ้า
 จะให้ใดคั่งใจเทวี

เป็นทหารหัวแหงผู้ใหญ่
 ซึ่งชัยต่อด้วยพระราชา
 สंहามารหมุ่ยักษ์
 ยักษ์าหลบหลีกหนีไป
 นางงามเจ้ารูปร่างหรือไม่
 บอกให้หน่อยเถิดนารี
 ขวัญเข้าให้เป็นธรรมา
 ก็เสาะไปตามกิจจา

๑ รอบกัณฑ์ ๓๐ คำ เจริญ ๑

๑ เมื่อนั้น
 ได้ฟังถ้อยคำเจรจา
 ชิตาทหารพระรามศ
 อ่อนแออันเอวกลมวิสัย
 แม่นยักษจะเด็ดทีเดียว
 นี้เจ้าได้ขึ้นใครเจรจา
 ข้าใครกล่าวเกล้งห้ามไว้
 ชิชะเจ้าตัวหลุมาน
 ยังมีเขี้ยวแก้วกุนทล
 เข้ามดาวเคื่อนอโณทัย
 โฉนไม่เป็นนาร

วานรินนารศรพา
 นางฟ้าประชดประชันไป
 ทรงเดโชชัยเป็นใหญ่
 ช่างจะไปตามมารอสุรา
 กาเขี้ยวก็ไม่ได้อย่ามสา
 จึงว่าเป็นองค์หลุมาน
 มิให้เจ้าไปสังหาร
 ยังเห็นท่านเป็นประการใด
 ขนเพ็ชรมาลัยอยู่ไหน
 อยู่ในโอรุหรือช่างเจรจา
 นี้คนชอกชอนอยู่ในป่า

ลวงเราไม่ได้ตั้งจินดา
 อันวิรุณจำบังมาร
 ตัวเจ้าจะไปต่อตี
 ว่าพลาททางเขี้ยวไปมา
 ยังได้สลักสำคัญ

แกล้งว่าจะไปตามไพร
 ค่องศรอมตารเรืองศรี
 ที่ทางเราได้สำคัญ
 ชีเจ้าฤทธาแข็งขัน
 บั่นแบ่งให้แจ้งบัดนี้

๗ ๓๖ คำ ๗

ยกน

๑ บัดนั้น
 ชนชมโสมนัสเทวี
 คุกรนางนมน้อย
 พิชอบใจเจ้าเยาวสุตา
 สมควรนวลเจ้าเป็นบาทบงส์
 สู้ตายไม่ให้ประเวณี
 เจ้านขสยงยอดกัญญา
 ออย่าแคลงพิงจะให้แจ้งน่อง
 นันแนเมื่อพบอสุรา
 หรือว่าเจ้ากัลมัมน์ราว
 ก็ผาดแผ่นโผนกลายกลับ
 เผือกผ่องพิงพิศเกษญา
 ทรงกฤตเทศชนเพ็ชรมาลัย

จึงพญาทณูมานกระบี่ศรี
 มีสุนทรยกย่องปัญญา
 ถ้อยคำเลิศลบลลลล
 ไม่หลงรูปรสวาที
 อดคือศรราชรังษี
 ต่อทศคูควรจึงปรองดอง
 สาวสวรรค์ชนฟ้าไม่มีสอง
 ขอดตองนิตหนึ่งนารี
 ยังกรณาบ่างหรือสาวศรี
 จวบที่พิงจะแผลงฤทธา
 โดคับคิรฤทาคูหา
 อ้าโอรัมเดือนดาวตะวัน
 เขี้ยวแก้วอ้าไพเฉียดฉนั้น

ดุจดั่งไขสวรรค์

ก็จรจรัดโลมตามเทวี

๑ คุณพาทย์ ๓๕ คำ ๑

ยกน

๑ ยอดเอษยอดมิ่ง
 พึงติดตามต่ออสูร
 อันซึ่งฐานะของเจ้า
 ต้องสาปเหตุผลกลใด

ยังจริงหรือไม่มารศรี
 จงชี้ท่าทางบอกไป
 ขวัญเข้าไว้พิงใจ
 จุบให้เร่งว่าเนื้อความมา

๑ คุณพาทย์ ๕ คำ ๑

มโนราโฮต

๑ วานรินตรีตราดพาที
 ไม่รู้ว่าองค์ศักดิ์ดา
 ข้าเป็นข้าบาทเจ้าโลกา
 ชอวานรินนารี
 รักษาอังกาษศิรี
 เมื่อข้าอยู่กับเจ้าโลกา
 วันหนึ่งจึงเธอออกนั้ง
 สนทนาไถยธรรมอันมี
 ข้าพูดกับเทวบุตรเล่น
 ประทับก็ดับไปช้านาน
 ว่าต่อท่านได้มาพบ
 จึงให้คืนคุณมุสิกา

โปรดเกสเกิดอย่าทำข้า
 ขอมมาโทษเกิดภูมิ
 อิศราศวรรราชรังษี
 พระสุริสาปข้าลงมา
 ที่สุวรรณถ้ำคูหา
 รักษาประทับอัคคี
 ยังปลัดตั้งกรัตนรังษี
 กับนารอหฤมมีญาณ
 เธอไม่เห็นอยู่ราชฐาน
 ระเวงราชการต้องสาปมา
 สบสมรกร่วมเส่นหา
 ยังมหาไกรลาศศิรี

หนึ่งให้ค้อยบอกกิจการ

แก่ท่านผู้มีฤทธิ

บัดนี้เวรจนจำบังมาร

มันหน้อยริมสมุทไทย

ไปเกิดให้ไต่ตั้งประสงก์

ก็เป็นโรจไม่ไคลคลา

โหอะไรมาเข้าช

อย่ามาจูงใจ

วิรณจำบังมารยักษ

ขานก็จะพันสาปไป

ต้องศรอมตารเป็นใหญ่

ทิสได้ในฟองคองคา

จงสำเร็จงานงปรารถนา

มารวบริดข้าว่าไร

หาทุกข์นิตด้วยไม้

อายุฤทัยอยู่ไม่ไยดี

๗ ๒๐ คำ ๗

ชาตรี

๑ ขวัญเอยขวัญตา

พจจะติดตามต่อไพร

ว่าพลางทางรวบริด

ดูแรงแข็งชนหรือไร

กรณบ่างเกิดมารศรี

ปราณีเหมือนอวยชัยไป

เออนหยิกกัดเป็นไฉน

พืดพันกันไปเป็นโกลา

๗ ลูกพาทย์ ๕ คำ ๗

ท้าย

๑ วานรินตรัดตราดกรนเกรง

สาปไม้พันก็จะทนเวทนา

เออนทำไมมารังรัด

ไปเสียไปข้าไม่ประเวณี

เจ้าข้าเอยข่มเหงทำข้า

ข้าหายอมไม้กุม

สมบัติพลางทางว่าน่าบดศรี

อย่าหยิกเหยาเข้าชกวนใจ

๗ ๕ คำ ๗

๑ เจ้าเอยเจ้าพี่

มารศรีอย่าหม่นหมองใหม่

ถึงอยู่ไม่ชุลอ้าย

ว่าพลางทางทำเป็นคลาไคล

เช่นพี่หรือจะมีเจตนา

ชาตรี

๑ กลับนั่งแนบน้องเจรจา

จะอยู่ก็ไม่ไยดี

ว่าพลางทางโอบอุ่มน้อง

จงสำราญบานใจจะขอลา

ทำไมมายุตชายผ้า

นุดผ้าเข้าไยเทวี

กรุณาบ้างเถิดอย่าผินหนี

จะไปก็มีให้ไคลคลา

คืนเข้าถ้าทองกุหา

๑ เต็ม ๑

ไอ้โตม

๑ แสนสนิทพิศวาทครึ่งตรา

กึ่งครึ่งระบิงร่วมรส

กลัวเกลือกกลีบเกศสุมาลี

เสน่หาอ้อมอันพันทว

ภุมร้อจ้องจรดเกสรศรี

ปรีดาผาสุกสนุกใจ

๑ โตมมีพาทย์ ๑๐ คำ ๑

ท้า

๑ เมื่อนั้น

อยู่กับหลอฆานชาญชัย

จึงแจ้งกิจการขุบล

นานเนิ่นเกินเจียรกาลมา

อันจะพันทนทุกข์เวทนา

เมื่อยจะไปไกรลาศศิริ

วานรินนารีศรีไส

มิได้จะนิราศคลาคลา

ซึ่งทนยากอยู่ในพระคูหา

ช้านานได้ลงหม่นบ

เพราะพระภัสดาโปรดเกศ

ปราณให้ได้ตั้งใจ

๑ ๖ คำ ๑

ร้าย

๑ เมื่อนั้น

รับคำบรรณนางใน

พึดจะติดตามต่อไพร่

จึงจะส่งไปสวรรคตขึ้นฟ้า

จึงพญาหลนุมาทหารใหญ่

อย่าร้อนรนใจกัถยา

แล้วจะกลับมาที่พระคูหา

ก็เหาะมายังมหาสมุทรไท

๑ เช็ด ๑

๑ ครั้นถึงจึงพิจา^(๓)รณาฟอง

แต่ฟองน้ำอันหนึ่งใส

ไม่ลอยลงไปเหมือนทั้งปวง

ก็ผาดโผนแผลงฤทธา

มีหางใหญ่ยาวเจษฎา

สองหัตถ์ค้ำพิจารณาไป

ลอยฟ่องล่องตามน้ำไหล

โตใหญ่หลวงล้ำหิมา

ท่วงที่จะเป็นยักขา

เท่ามหาพรหมาเกรียงไกร

กระหวัดฟองคงคาอันใหญ่

ที่ในมหาชลธาร

๑ เช็ด ๓๐ คำ ๑

๑ ฝ่ายวิรุณจำบังตกใจ

จึงอ่านพระเวทวิชาการ

ก็รู้ว่าภัยมาตามผลาญ

บันดาลแทรกตัวออกมา

๑ ตรี เช็ด ๑

๑ พ้นจากวงทางขุนกระบี่

ก็ผาดโผนแผลงฤทธา

อสุร आयใจยักขา

กลับเข้าเช่นฆ่าหลนุมา

๑ เช็ด ๔ คำ

(๓) โดยมากใช้คำย่อว่า พิจณา ให้รัดกุมเข้ากับกลอนสี่นิทนต์

๑ หลุมานแผ่นโผนโจนรับ จับกุมกันตามกำลังหาญ

๑ เช็ด ๑

๑ วิรุณจำบังตีหลุมาน พล่าทานมิได้จมไป

๑ เช็ด ๑

๑ หลุมานผูกขันธ์อ่านมนตร์ เข้าพญชิงเอากระบองได้
ตีวิรุณจำบังจมไป ผุดเมื่อไรชาติต่อสุรา

๑ เช็ด ๑

๑ ฝ่ายวิรุณจำบังอ่านมนตร์ ประดาต้นไม้ขึ้นเช่นข่า
สมาธิสารวมวิญญาณ์ อยู่ในมหานที

๑ กระ ๒ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น จึงพญาหลุมานกระบี่ศรี
นิมิตรทางโตใหญ่ยวรี ล้อมรอบบนที่คงคา
เบื่องด่าจรดเพียงบาดาล โดยสูงตง่านพระเวหา
ค้อยกระหัยบังจะจับอสุรา ทำฤทธาอยู่ที่วาร

๑ กระ ๕ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น วิรุณจำบังยักษ์
ซึ่งหลักหลบอยู่ในนที มรุทหนหลุมาน
ครันเห็นกระหัยบังเข้าที่ใด ว่างร้อนฤทัยตั้งไฟผลาญ

พันทจะต่อหณฺมาน

กัณฺธานอยู่ในสมุทไทย

๑ ศุภพาทย์ ๕ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

จึงพญาหณฺมานทหารใหญ่

กระหวัดหางรัดรวบเข้าไป

ก็จับตัวได้อสูร

๓ ๔ ๓ ๓
ชนพัดกับพนพสุธา

๔ ๔ ๔ ๔
ยักขามอดม้วยเป็นผี

๑ เชิด โยด ๑

๓ ๔ ๓ ๓
ตัดเอาศีรษะอสูร

๓ ๔
ขุนกระบี่กีฬาเหาะมา

๑ เตี้ย ๑

๑ จึงตรงลงยังคีรี

๓ ๓ ๓ ๓
ที่สุวรรณถ้ำทองคูหา

จะโปรดความรินกัลยา

๓ ๓ ๓ ๓
หังศีรษะไว้เข้าไป

๑ เสมอ ๖ คำ ๑

๓ ๓ ๓ ๓
๓ ๓ ๓ ๓

๑ เมื่อนั้น

๓ ๓ ๓ ๓
วานรินนารีศรีใส

แต่หณฺมานคลาไคล

นางในไม่เป็นคนสมฤดี

แสนวิโยกโศกสร้อยคอยหา

กลัวว่าจะพ่ายแพ้ยักษ์

เจ้าจุกทุกข์ใจเทวี

๓ ๓ ๓ ๓
แต่ไปเห็นศรีหณฺมาน

วิ่งออกไปรับขุนกระบี่

๓ ๓ ๓ ๓
มารศรีปรึเปรมเกษมสันต์

นำเข้าแทนที่นงคราญ

๓ ๓ ๓ ๓
ก็เบิกบานอยู่ในคีรี

๑ เพลง ๖ คำ ๑

โธโธม

๑ เมื่อนั้น

แสนพิสวาทเทวี

แล้วจึงปราโสนवलนาง

แพ้วพิศตเอาศรัษมา

บัดนี้สำเร็จการแล้ว

เอาเศียรไปถวายกุม

ว่าพลางก็ทางเซยชิต

พิจะส่งเจ้าไปสุราลัย

หณมานผู้ชาญชัยศรี

ยังที่แท่นอาสน์ไสยา

ข้อซึ่งไปล้างยักขา

ทงไว้ปากมหาศร

จะตานองแก้วบทศร

ยังที่สมรภูมิชัย

แสนสนิทแนบน้องพิสมย์

ก็อุมอรัทัยออกมา

๑ เสมอ ๑

วาย

๑ ครั้นถึงปากถ้ำโยนขึ้นไป

ม้วยมุดสุดสิ้นชวา

ในพิศลอากาศเวหา

ไปมหาไกรลาสศรี

๑ กระ ๑

๑ ครั้นเสร็จกิจการนงเยาว์

เหาะจากปากถ้ำศรี

จับเอาเศียรเกล้าชัย

รับมาสมรภูมิพลัน

๑ เช็ด ปฐม ๓๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระรามเห็นกระบี่

โน่นแน่หณมานจรจรัต

พวกพลกระบี่ดีใจ

กุมบอกแก้วพลชั้น

ได้หัวกุมภันต์เหาะมา

เอิกเกริกกันไปทั่วหน้า

หลุมานถึงจึงวันทา

ถวายเสี้ยวรสราหนัที่

๑ เช็ด ๑

๑ เดิมเมื่อได้ข่าวยักขา

พบวานรในพนาศรี

บอกว่าอังกษคีรี

มีนางอับสรกัญญา

ข้างนิมิตรบิดเบือน

เหมือนมนุษย์หนุ่มน้อยเสน่ห์หา

เข้าไปได้ตามกิจจา

นางว่าต้องสาปพระสุตี

กลับสงสัยข้าที่แปลงกาย

หยาบคล้ายว่าชาวพนาศรี

ข้าเลยมหลวงตอบคดี

นารีแปลนคำออกมา

ว่าดื้อได้บอกกิจการ

พบพานร่วมรักกับข้า

จึงให้คนคุมบาทมุลิกา

ยังมหาไกรลาศคีรี

ข้างผาดแผลงอานุภาพ

นางกราบประณตบทศรี

บอกให้ไปตามอสรี

พบตัวต่อตักันไปมา

มันด่าจมลงในน้ำ

ข้าดำผุดขึ้นได้ดัยักขา

ซึ่งได้ครอบงอมอสรี

ข้าก็ดัยักขาจมไป

ครั้นผุดขึ้นมาเข้าตธา

มันดำลงอยู่ดำใต้

ข้านนิมิตรหางโตเกรียงไกร

จึงกระหวัดจับได้อสรี

ตัดเอาศรัษะจระลี

มาโปรดนางที่พระคูหา

แล้วจึงพาเอาศรัษะมา

ถวายพระผ่านฟ้าบัดนี้

๑ ๒๐ คี ๑

๑ บัดนั้น

พระอวตารผู้ชาลยชัยศรี

ปราไสไปแก่ขุนกระบี่
 กุพิจารณาครูปึงหาย
 ก็พอแลไปเห็นหนุมานมา
 แด้ให้หนุมานอาษา
 ล้วนมีชัยได้ทวงที่
 น้เน่พิเภกชบดี
 เพื่อนขลังอาคมวิทยา

ที่ไซ้สรข้ายกั๋นอสุรา
 จึงหมายมุ่งว่าเองได้ยักษา
 คุราพิเภกอสุรี
 เช่นข่าด้านต้อยกษ
 คุรท้เป็นอัครเสนา
 อันเศียรอสุรยักษา
 จะเอามาทำประการใด

๑ ๘ คำ ฯ

๑ ฝ่ายพระยาพิเภกกราบทูล
 ย่อมได้ฟากฟ้ากาลย์^(๓)
 บัดนี้วรุณจำบังม้วย
 ข้าบาทเห็นไม่สู้ดี
 แล้วจึงทรงสรเพลงผลาญ
 จึงจะได้สวรรค์ชั้นฟ้า

ซึ่งอสูรต้องครตักษย์
 ไปเป็นสุขทั่วอสุรี
 ด้วยมือหนุมานกระบี่ศรี
 ขอให้ชูศรีชะไว้เมฆา
 สังกหารให้ไปเป็นสุขา
 โปรดเกศาทำบัดนี้

๑ ๑๐ คำ ฯ

๑ บัดนั้น
 สั่งให้เอาเศียรจรถี
 หนุมานก็พาเหาะไป
 จึงเพลงสรกั๋นเศียรอสุรา

พระอวตารผู้ชาญชัยศรี
 ทำตามพิเภกบัญญัติ
 ชูไว้อากาศเวหา
 ยักษาสู่สวรรค์าลัย

๑ ตรี ๕ คำ ฯ

(๓) ต่อไปคำเช่นนี้ยังมีอีก น่าจะย่อจาก สวรรค์าลัย

๑ แล้วตรัสแก่พลวานร
ครั้นจะบุกรุกเอาเวียงชัย
จำเราจะเลิกทัพชัย
ฟังดูกำลังอสูร

อันนครหาพื้หม้อไม้
ผิดไปไม่ต้องประเวณี
กลับไปยังพลับพลาศรี
ก็เลิกกรพลกลับพลับพลา

๑ ๕ คำ เชิด ๑

๑ มาจะกล่าววาทไป
ซึ่งถอยเหตุเจ้ากรุงลงกา
พ่ายแพ้แก่องค์พระรามศ

ถึงสารันทุตยักขา
เห็นทัพยักขาอับปราชัย
เอาเหตุไปแจ้งแก่ลงไข

๑ เชิดปฐม ๑

๑ ทูลแก่ท้าวทศกรรฐ์ไป
บัดนี้ทัพท้าวสัทธาสูร
พ่ายแพ้แก่องค์ราม
เสร็จสนม่างรถชพล
ตายกลาดเกลื่อนเต็มพนาลัย

ได้ทราบชูลีบาทา
ทั้งวิรุณจำบังยักขา
ยักขามอคม้วยบรรลัย
ทั้งสกลพยุหน้อยใหญ่
ท่านไทจงแจ้งชูลี

๑ ๘ คำ ๑

ว่า

๑ เมื่อนั้น
ครั้นรู้ข่าวแพ้ไพร่

ทศเสียวรสุริวงศียักขี
มีกมลเศร้าเปล่าใจ

๑ ครองบุญ ๑

๑ โอ้อว่าแต่แต่งไปอาษา

จะมีชัยมาบังก็หาไม่

ล้วนย่อยยับอัปพราศัย
 เร่งร้อนรัญจนป่วนใจ
 แสนวิโยคโศกสร้อยโศก
 ก็จะได้ไครมาต่อต้าน
 ทอดกายก่ายคิตกดีไป
 ญาณ

๑ เธอเสด็จไปทรงศีลอยู่
 โดยอิทธิฤทธิ์เดชา
 พระนามขอมาลีวราช
 ทรงสัจมั่นตรัสสั่งใด
 ดุจดังบรมพรหมเมศร
 จารึกไว้หน้าศิลา
 ๒ ๓ ๔ ๕ ๖
 ผู้นนิกเป็นดงจางา
 ควรกูจะให้ไปทุกไท
 แล้วจึงจะทูลกล่าวโทษ
 อันลัทธมถันและรามราชา
 ฝ่ายนางมีดาตวงจิตต์
 ไพรมีม้วยอันตราย^(๓)
 ภัย

๑ คิดแล้วสั่งสุรเสนา

ไฉนจะชนะไพร
 ดั่งไฟประลัยกัลป์เจียวจี
 คือดั่งพงศ์พรทังปวงไป
 พระยามารอดอันหม่นใหม่
 ระลึกได้ว่าองค์ไอยกา

ภูเขาศิวาลัยภูผา
 อานุกาพปราบเดโชชัย
 พระบาทบพิตรเป็นใหญ่
 ก็เป็นไปตามพระบัญชา
 ทูคนิเวศลิจิตเลขา
 ถ้ามั่นแข็งชังผู้ใด
 จะคลาดคลาสักน้อยก็หาไม่
 มาในนครลงกา
 ให้กริ้วโกรธรามจงหนักหนา
 หน้าที่จะต้องแข่งตาย
 ก็จะมีสมความคิดกุมุ่งหมาย
 ไม่วายทุกขร้อนเคืองใจ

ไปเชิญไอยกาผู้เป็นใหญ่

(๓) ศันนะบัปเขียนเป็น อันถนราช (ศ เขียน เป็น น ดังกต่างแล้ว)

ซึ่งอยู่ยอดฟ้าสีวาลัย

มีงคืดพิททูลถ้ำไถ่ถาม

แก้ไขอย่าให้แคลงวิญญาณ์

มาดับภัยพ้นพสุธา

กล่าวโทษลัทธิมณักรามให้หนักหนา

สองเสนาไปบัดนี้

๑ ๒๔ คำ ๑

๑ บัดนั้น

รับสั่งพลันพลางจรลี

นนยุเวกวายูเวกยักย

กริษาทัพไซ้พันหนึ่งไป

๑ กราว ๑

๑ มาเอยมาถึง

ก็เข้าไปหาเสนาใน

ซึ่งนครยอดฟ้าสูงใหญ่

แคลงไขตามราชกิจพลัน

๑ ๔ คำ เสงจา ๑

๑ เสนาจึงพาเข้าทูล

ก็พอไขสรวรรณ

ไอสุรย์บรมพงศ์สวรรค

จรจรล้อออกหน้าบัญชรชัย

๑ เต็ม ๒ คำ ๑

๑ เสนาจึงเบิกทูลแคลง

นนยุเวกวายูเวกก็ทูลไป

บัดนี้ท่านท้าวทศพักตร์

ผู้ผ่านสามโลกโมลี

ให้เข้ามาทูลพระบาท

มีหม่อมอรรราชยกมา

แจ้งท้าวมาลีวราชเป็นใหญ่

แคลงไขตามข้อคดี

อันเป็นหลานรักเรื่องศรี

ซึ่งเป็นศรีราชันดดา

ด้วยพระญาตีวงศ์พงศา

เช่นเข้ามาอมม้วยมากมาย

นามช้อลัษมถ์รามราชา
 สंहารอสุรศักดิ์ยักษาทาย
 ขอเชิญเสด็จไปปกเกล้า
 ยังกรุงนครลงกา

กัปพลวานรทั้งหลาย
 มากมายเป็นพันคณนา
 แก่เฒ่าพันรูงศ์พงศา
 เห็นว่าจะปลอดรอดภัย

๑ ๓๐ คำ ๑

๒๒๐
 ๒๒๑
 ๒๒๒

๑ เมื่อนั้น

สงสัยไถ่ถามเนือความไป
 อ้นองค์ท้าวทศพัคค์
 ถึงว่าเทวัญจันทร์
 เป็นยอดมงกุฎเมืองมาร
 ทั้งสิบสี่โลกสุราลัย
 ไม่มีผู้อาจองทนงศักดิ์
 สิ้นเสร็จเข็ดฤทธอสุรา
 ชงว่าพระรามพระลักษมถ์
 เพื่อนผ่านถิ่นถานบ้านเมืองใด

พระทรงธรรมธราชเป็นใหญ่
 เป็นโฉนสองสุรเสนี
 หลานรักกู่ยิ่งยอดเรื่องศรี
 ก็อัญชูลอวยชัย
 หัวหาญผ่านภพสูงใหญ่
 ย่อมกัลวฤทธิไกรมเหมา
 มาย้ายพญาัยกษา
 มิ่งว่ากุงนสนเทห์ใจ
 ศักดิ์แสงสุรวังศ์อยู่ไหน
 เร่งเร็วบอกไปอย่าช้า

๑ ๓๐ คำ ๑

๒๒๓

๑ นนยูเวกวายูเวกทูลพลัน
 ครอบครองกรุงศรีอยุธยา
 เป็นหน่อของท้าวทศรฐ

ซึ่งยกพลชั้นธมาเข่นฆ่า
 อานุภาพปราบเดโชชัย
 ปราบภูฟากฟ้าดินไหว

หลานท้าวอชบาลเรื่องชัย	เป็นใหญ่ยิ่งยศโมลี
เค็มพระขอดเมืองมารไปเล่นป่า	พบนางมีดามารศรี
สิ่งซึ่งบริโลกไม่มี	ปราณีเอามาลงกา
อยู่มาพระรามพระลักษมณ์	กุมกระบี่มีศักดิ์มาหนักหนา
ข้ามเห่งห้าหน่อสุรา	จองถนนข้ามมาพระบุรี
ฆ่าพระญาตวงศ์พงศา	โยธาอสุรายักษ์
ตายกลาดเกลื่อนเต็มธรณ	จงแจ้งรู้ที่ท่านไท

๗ ๓๐ ก้า ๗

ร้าย

๑ เมื่อนั้น

ครั้นจะแจ้งเหตุเภทภัย	พระกอบกิจธรรมเป็นใหญ่
อันองค์อชบาลเป็นสหาย	จึงแถลงไขสองเสนา
ร่วมชีพไว้วิญญาน	เพื่อนตายรักใคร่กุหนักหนา
ด้วยฟังใหญ่ก่ออภัยเรณูวัย	ซึ่งลักษมณ์รามาคูไม่รู้
ช้านานไม่ได้ไปดู	ทางไกลต่างคนต่างอยู่
ไฉนจึงมารุกราน	สุริวงส์ในกรุงอยุธยา
หรือจะเกี่ยวข้องกันด้วยมีดา	กรุงมารเมืองหมุ่ย์กษา
อันนอกกว่านั้นไม่มีใคร	ว่ามาทั้งนุกูเห็นจริง
หลานรักกุสัดแสงชวดยิ่ง	จะทำฤทธิไกรสูงสิง
เห็นแต่ท่านท้าวอชบาล	กฤษณาธิการมहिมา
เธอเป็นสหายรักกูมา	เป็นประธานสุริวงส์นาถา
	อนิจจันต์ตามาผิดกัน

จำกู่จะไปเกลี้ยไกล่
เป็นเพื่อนเผ่าพันธุ์มิตรกัน

อย่าให้ข้งเคียดเคียดฉันท์
โดยธรรม์ธรรมเนี่ยมมีมา

ร้าย

๑ กิ่งให้เตรียมสกลไกร
ให้สมัคสมานอชญา^(๑)

กู่จะไปห้ามสองเสน่หา
อย่าชำระบรรคប់ตัน

๑ ๓๖ คำ ๑

ร้าย

๑ บัดนั้น
รับสั่งพลันพลาจรัส

จึงอำมาตย์มารยักย
มาจัตร์พลโยธา

๑ แพงระน้อย ๑

ญาณ

๑ กะเกนคนธรรพ์คันธรรพ
ทั้งฤษีสัทธวิทยา
อีกทั้งโขมดผัว
เตรสังข์ศุริยางคดนตรี
ครันเสร์จระเห็จเข้ามา

กับอสุรศักดิ์ยักย
กัณรบั๊กษานาค
เทพบุตรเทวาอ้อม
ให้ถ้อยที่เห็นเห็นเสด็จไป
โคลกลาขนทูลแถลงไข

๑ ใต้ปฐม ๑

ร้าย

๑ อันข้งพหลสกลไกร

ได้พร้อมอยู่แล้วพระราชา

๑ ๘ คำ ๑

(๑) คงจะย่อจาก อชญาศัย

โทม

๑ เมื่อนั้น

จึงชำระสระสรงกงกา

สอดสร้อยใส่ขลุ่ยประดับเครื่อง

เปล่งปลั่งดังดาวโรหิณี

ตั้งองค์อิสโรยโสธร

พ้องพียงพิงพิศเกษญา

กอบกบับสัจจะเวทกาลา

มาขนรดแก้วแพรวพราย

พระทรงจตุศัลยศึกษา

ทรงกาษาวิปลัตร์รุจิ

เรอเรอรุ่งรัศมี

สีกรรจรแก้วแพรวตา

บวรลีขิตเสชา

ทรากร^(๑)สีกษาแพราพราย

อสังการเป็นพระขรรค์ผันผาย

คลิลคล้ายพลจากศร

๗ ๘ คำเพลง แก้วกรรจร ๗

โทม

๑ รถเอษราชรถทรง

เทียมด้วยเทพบุตรพาชี

ดูคั้งดวงอโนทัยตรัส

ระย้าระย้าจับเมฆา

โดยญาณฤทธิสิทธิเดช

ก็เกลื่อนนัยรัตนบทจร

กตงกตคกตคกตงพรังพราย

บั้งแสงแสงศรีระวีวรรณ

สำหรับพงศ์เผ่าพรหมรังษี

รัศมีวิจิตรเกษญา

แจ่มจัตสว่างเวหา

อสังการรัศมีพร

ทุกนิเวศสาธุการอยู่สลอน

จามจรบั้งบั้งคะวัน

อภิรมชมสายผายผัน

ผาดผันเดือนลอยลลา

๗ ๘ คำ กลของ โยมน ๗

(๑) น่าจะเป็น ทรากร

ญาณ

๑ มาพลาทางกิดถวิต
 ครันกู่จะเข้าไปลงกา
 ครันกู่จะไปหารามลักขมณ
 ควรกู่อยู่ท่ามกลางไสร
 คิดพลาทางสั่งหม่มมาร
 ยับขังขังนอกภารา

จินตนาการตามอุเบกขา
 พระวามารูจะน้อยใจ
 ฝ่ายพญาเทศพักตร์จะว่าได้
 อย่าให้ข้างใครนินทา
 ทำนอย่านเข้าไปเมืองยักยา
 ก็มาหยุดสมรภูมิชัย

๑ มาศลักณ ๑

ว้าย

๑ ชิ่งสั่งสองสุระขุนมาร
 มิ่งเร่งเอากิจจาไป
 ๑ นนยุเวกวาอุเวกรับสั่ง
 หูลลาระเห็จเตรจมา

ผู้ซึ่งจำหูลลาระไซ
 แกลงใจเจ้ากรุงลงกา
 บังคมกราบคนละสามท่า
 พากันเข้าแจ้งคดี

๑ เชิดประชุม ๑

๑ บัดนี้สมเด็จพระไอยกา
 อยู่นอกนครธานี
 เดิมเมื่อไปหูลเชอไถ่ถาม
 บอกว่าลักขมณรวมสองไท
 พระองค์จะตรัสเกลี้ยไถ่
 ว่าเป็นพงส์พันธมิตรมา

ไม่เข้ามาในกรุงศรี
 ตรงที่สมรภูมิชัย
 ตรัสเรื่องราวความแกลงใจ
 ได้เป็นหลานพระสหายมา
 มิให้ขงเกลียดเข่นฆ่า
 ให้ข้าบาทเชิญจรตี

๑ ๕๖ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น
 ชนชมโสมนัสยิมดี
 เองเร่งบุษบกพิมาน
 อิกทั้งรูปเทียนบูชา
 ทศเสขรสุวิงศัยกษ
 สองเสนไว้กุเจรจา
 กับพลทวยหาญซ้ายขวา
 กุจะไปวันทาบัดนี้

๑ ๕ คำ ๑

๑ นนขเวกวายเวกสั่งพลัน เร่งรัดพลชั้นธชัยศรี

๑ เฐิต เจรจา ๑

๑ บ้างจัดบุษบกมณี
 เสร็จพร้อมรูปเทียนบริบูรณ์
 ตรีเตรียมอัครคมาลัย
 เข้าอุลบั้คมเกลดงไข

๑ เฐิต ๑

๑ อันชงจะเสด็จกลาไกล
 ใต้พร้อมอยู่แล้วราชา

๑ ๕ คำ ๑

วาย

๑ เมื่อนั้น
 จึงชำระสระสรงคงคา
 ทรงมงกุฎสังวาลเสร็จสรรพ
 ถือรูปเทียนบุษบากร
 ทศเสขรสุวิงศัยกษา
 ยักษาส้าอางค์อากรณ์
 จับสพักสพายแล่งแสงสร
 กัจจะไปบูชา

๑ เพลง ๑

๑ ขนยั้งบุษบกพิมาน
ฝ้ายหมู่แสนสุรเสนา

เหาะระเห็จทยานพระเวหา
แห่ห้อมล้อมท้าวยักขาไป

ฯ กราณ ๖ คำ ๑

๑ ครนถงจิงหุดบุษบก
เคียงข้างรถแก้วแววไว
จิงจุดรูปเทียนตามถวาย
ไปรยปรายดอกไม้อุษา

ยกสองพระกรก้มกราบไหว้
เบื่องซ้ายท้าวไทยไอยกา
บ้ายพักตร์อภิวันที่หรรษา
โสกาอ้ออันพันท้ว

ฯ โยค ๑

ครวญ

๑ พระจอมเกศแก้ว กระทบ่อมเอ๋ย ไม่เคยอ้อปางบทธศรี
แต่พระบาทเบองตำไต้อล
ไม่มีผู้มาทำแก่น
เดชะพระเดชปกเกศไป
บัดนี้พระรามพระลักษมณ์
อาจอกรุกรันรานมา
ยังกระไรก็จะเห็นแก่พระองค์
ยังเสด็จอยู่ยอดศรี

กิมชญาแยงเกรงใจ
หาคุณั้นถิ่นแคลนได้ไม่
ก็เย็นในสุรวงศ์พรหมา
โหมหักฆ่าญาติวงศา
จะเกรงไอยกาบ้างก็ไม่มี
ซึ่งเป็นพงศ์พรหมเรื่องศรี
นี้มาทำได้ทำไป

ฯ ครวญ ๑

๑ อันพระญาติวงศ์ตายสิ้นแล้ว ยังแต่หลานแก้วจะดักขยับ
จึงให้ไปเชิญท่านไท
เพื่อจะได้ถวายบังคมลา

ทุลพลา^๑งทางทรง^๒โศก^๓
ทำ^๔สอ^๕ก^๖สอ^๗น^๘ให้^๙ไป^{๑๐}มา

ย^๑ก^๒ษ^๓สอ^๔ด^๕ไ^๖ส^๗แ^๘สร^๙ง^{๑๐}ว^{๑๑}
โ^{๑๒}ศ^{๑๓}กา^{๑๔}อ^{๑๕}ต^{๑๖}อ^{๑๗}น^{๑๘}พ^{๑๙}น^{๒๐}ท^{๒๑}ว^{๒๒}

ฯ ๓๖ คำ โศค ๗

ธา^๑

๑ เม^๑อ^๒น^๓ัน

ส^๑ง^๒ส^๓ย^๔ใน^๕พ^๖จ^๗น^๘ว^๙า^{๑๐}ท^{๑๑}

ด^๑ร^๒า^๓ย^๔กา^๕ร^๖จะ^๗ก^๘่อ^๙เก^{๑๐}ิ^{๑๑}ต^{๑๒}เค^{๑๓}อ^{๑๔}ง^{๑๕}แ^{๑๖}ค^{๑๗}ัน

แ^๑ม^๒ัน^๓ด^๔ห^๕ร^๖อ^๗จะ^๘มี^๙ภ^{๑๐}ย^{๑๑}มา

แ^๑ม^๒ัน^๓ม^๔ัน^๕ม^๖ัน^๗ทำ^๘เข^๙า^{๑๐}ก^{๑๑}่อน

ห^๑ร^๒อ^๓จ^๔ริง^๕ส^๖ง^๗ซ^๘ง^๙ม^{๑๐}ัน^{๑๑}ว^{๑๒}า^{๑๓}ไป

ค^๑ร^๒ัน^๓ก^๔ุ^๕จะ^๖ป^๗รา^๘ส^๙ย^{๑๐}ต^{๑๑}อ

ค^๑ร^๒ัน^๓ก^๔ุ^๕จะ^๖ไม่^๗เจ^๘ร^๙จา

พ^๑ระ^๒ท^๓ร^๔ง^๕ท^๖ศ^๗ก^๘ร^๙ร^{๑๐}ม^{๑๑}ร^{๑๒}ง^{๑๓}ย^{๑๔}

ม^๑ัน^๒โม^๓ใน^๔น^๕ิง^๖จ^๗ิน^๘ดา

จ^๑ิง^๒จะ^๓แ^๔ส^๕น^๖สา^๗ห^๘ั^๙ส^{๑๐}ก^{๑๑}ัน^{๑๒}เข^{๑๓}น^{๑๔}มา

ป^๑ริ^๒ชา^๓จ^๔ง^๕น^๖ส^๗น^๘เท^๙ห^{๑๐}ี^{๑๑}ใจ

เข^๑า^๒จ^๓ิง^๔ร^๕า^๖น^๗ร^๘อน^๙ม^{๑๐}ว^{๑๑}ัย^{๑๒}ไ^{๑๓}หม^{๑๔}

ท^๑้า^๒ว^๓ไ^๔ท^๕ค^๖ล^๗บ^๘ัน^๙ก^{๑๐}ต^{๑๑}ร^{๑๒}ก^{๑๓}ต^{๑๔}รา

ห^๑น^๒อ^๓ท^๔ศ^๕ร^๖ก^๗จะ^๘ก^๙ัง^{๑๐}ขา

ม^๑ี^๒ร^๓ู้^๔ว^๕า^๖เป็น^๗ป^๘ระ^๙กา^{๑๐}ร^{๑๑}ใด

ว^๑าย

๑ ค^๑ิ^๒ด^๓แ^๔ล^๕ว^๖จ^๗ิง^๘ร^๙อ^{๑๐}ง^{๑๑}ป^{๑๒}ระ^{๑๓}กา^{๑๔}ศ

มา^๑เป็น^๒พ^๓ย^๔า^๕น^๖ก^๗ัน^๘ไว้

เท^๑ว^๒ร^๓า^๔ช^๕เร^๖อ^๗ง^๘ก^๙ุ^{๑๐}ท^{๑๑}ธ^{๑๒}น^{๑๓}อ^{๑๔}ย^{๑๕}ไ^{๑๖}หญ^{๑๗}

เร^๑า^๒จ^๓ัก^๔ไ^๕ถ^๖่^๗ถ^๘า^๙ม^{๑๐}ช^{๑๑}้อ^{๑๒}ค^{๑๓}ค^{๑๔}

ฯ ๓๐ คำ ๗

ญา^๑ณ^๒

๑ มา^๑จะ^๒ก^๓ล^๔่า^๕ว^๖บ^๗ท^๘ไป

ผู้^๑ท^๒ร^๓ง^๔ม^๕ห^๖ี^๗ท^๘ริ^๙ก^{๑๐}ุ^{๑๑}ท^{๑๒}

ค^๑อ^๒อ^๓ง^๔ก^๕ั^๖ท^๗า^๘ง^๙มา^{๑๐}ล^{๑๑}ี^{๑๒}ว^{๑๓}ร^{๑๔}า^{๑๕}ช

ถ^๑ิง^๒ไ^๓ท^๔ย^๕เท^๖พ^๗ท^๘ว^๙ร^{๑๐}า^{๑๑}ษ^{๑๒}

เร^๑อ^๒ง^๓ศ^๔ร^๕ที่^๖พ^๗โ^๘ศ^๙ต^{๑๐}ร^{๑๑}ู้^{๑๒}ไป

พ^๑ระ^๒มา^๓ท^๔บ^๕พ^๖ิ^๗ต^๘ร^๙เป็น^{๑๐}ไ^{๑๑}หญ^{๑๒}

เสด็จอยู่สมรภูมิรบ

จะไถ่ถามความกุ่มกักแท้

กับด้วยพระลักษณ์พระราม

เทพเจ้าเรื่องเลขผาพัน

ฯ เพลง ฯ

๑ ถิ่นถิ่นเข้าคมค้ำ

อัญชลีท่าวมาลี

ฯ โคมเวียน ๖ คำ ฯ

ฯ

๑ เมื่อนั้น

พระผู้พงศผ่านภพรั้งมี

ปราไสไปแก่อสุรี

ซึ่งเบเนศรราชันต์ดา

ตัวเจ้าเป็นใหญ่ไทรภพ

จบสกลโลกทีศา

เจ้าผัดกับลักษณ์ราม

สาเหตุอย่างไรอย่าได้พราง

อันซึ่งกิจการรบสู้

กุนจะขอทั้งสองข้าง

เขาหลานสหายบุพกุกลาง

ข้างเจ้ากเบเนนัตดา

ไม่ควรทำร้ายแก่กัน

เป็นพันธมิตรดีกว่า

คือใครก่อกรรมอันการ

กู่จะถามว่าบัดนี้

ฯ ๘ คำ ฯ

ฯ

๑ บัดนั้น

ทศเสียรสุวิงศัยกษี

พิททูลเคลือบแผลรคตี

เต็มทีไปเล่นพนาจ

ข้าได้มหิงส์กะทิงไพร

พบนางคนหนึ่งในป่า

ต่างต่างช่วงชิงกันไปมา

ยักขาจะกินทวี

พอข้าขอทักท้วงไถ่

นางว่าเกิดในพนาศรี

พ่อแม่ลูกตัวไม่มี
 ปรารถนาเอาไว้มิ
 นานเนิ่นเกินเข็มนา
 แด่องค์พระดักขณณ์พระรามส
 ม้วยมุตสุดสิ้นชว
 ครนข่าจะส่งขิดาเด้า
 เห็นไม้กลับคืนเป็นมา
 ถ้าวักันก่อน โดยดี
 นี้มาข่มเสงไม่เกรงใจ
 แม้นไม่มีขย้อบขส
 ขออย่าให้ขายมาทา

นารชอวษาดา
 ไม่ควรร่วมรสเสน่หา
 ใครใครไม่ว่าผู้นาร
 ชังไม่เกรงเคขมาพงศย์คช
 อิงพาทวาเป็นพฤษดา
 ด้วยพระญาคิงศเจ้าคืบสังขาร์
 ข่าจึงมีส่งนางไป
 เป็นทางไมตรีจะส่งให้
 จะส่งไปกลัวขายพระมาทา
 จะปรากฏอาชบาทไปเมื่อหน้า
 กรุณาข่าได้ชูล

๑ ๓๖ คำ ๑

ข้า
 ๑ เมื่อนั้น
 สอกล้องดูกำอสูร
 หรือว่าผู้อันลักนาง
 พอพบพญาอสุรา
 ฝ่ายผู้เหลือบเห็นไม้ทันตาม
 หมายใจว่าอายไพร
 กฝคทั้นหน่อทสรถ

พระทรงธรรมธราชรั้งษ
 ฝคทั้นไม้เคอพบเห็นมา
 ฝ่ายผู้ตามล้างเข่นมา
 ถลึงฤทธาพองนาร
 ู่วามเข้าชิงชัยสร
 ค่างต่างจึงมือหังการ
 ปรากฏสุริยวงศ้นาตา

มิใช่เชษฐใจไพร่ฟ้า
 หรือเมียนอกใจอำชนชู้
 สุกฤทธทจะกิดชิงชัย
 ตรีายจะเป็นฉะน
 ตรีนกุจะคอบต่อเจรจา
 จำกูจะเงอดงตไว้
 ควรกูจะให้ไปหาราม
 ร้าย

จะมาเป็นดั่งนั้นก็ผิดไป
 ต่อสู้เจ้าผิวเขาไม่ได้
 เพื่อจะให้กูแข่งกรรมังมา
 ท่วงทิจงเคลือบวิศยา
 มั่นจะว่าแกล้งกล่าวชักความ
 จังจะค้อชชักใช้ได้ถาม
 มาสอบถามห้ามผิดกัน

๑ คิดแล้วจึงมีพจนารัต
 แล้วยำไปแก่กุ่มภักดิ์
 ชงขอกตของเจ้า
 มาสมัคสมานอัธยา
 ก็สั่งอำมาตย์มิ่งไปหา
 ฌับไวให้มาบัดนี้

ประกาศแก่เทวาสรวงสวรรค์
 อันเป็นสรีราชันต์ดา
 จำจะให้หาเขาผู้เช่นฆ่า
 ว่ากล่าวกันตามประเวณี
 เทวบุตรศณุกรมม์เรื่องศรี
 ยังกัสมรภูมิพลัน

๑ ๒๐ คำ ๑

๑ คนธรรพกัรบสังสา

ไปดาวดึงษาสวรรค์

๑ ๒๑ คำ ๑

๑ เข้าหาพระวิษณุกรรม

ฌับพลันมาไปอย่าช้า

๑ ๒ คำ เจรจา ๑

๑ ฝ่ายพระวิษณุกรรมแจ้งเหตุ ก็มาจากนิเวศศึกษา

๑ เหาะ ๑

จึงชวนกันเข้าวันทา

สองราประเทศเมตขุณีย์

๑ ๒ ค่ำ ๑

รำย

๑ ๕ ๕
๑ เมื่อนั้น

ท้าวมาลีวราชยกย

จึงสั่งให้แหวงรดี

ไปบอกคดีสองไทย

อันอัชบาลไวยกา

ร่วมวิญญาณ์เกุฬสมัย

สหายกบฏรามเรืองชัย

จงแจ้งไขแก่สองรา

ครั้นเราจะให้คนธรรพ์ไป

เกลือกสองกวนนี่ยะก้งขาร์

ด้วยรามลักขมณณ์ไม่รู้จักกุมมา

พาท่อย่าให้แคลงใจ

บัดนั้นตัดดาบตัดดา

เช่นฆ่ากันเท่าไหนไหน

ตัวกุนพึงรู้ไป

ฉับไวให้มาบัดนี้

๑ ๘ ค่ำ ๑

๑ ฝ่ายเพชรบั้งสังสา

เหาะมายังพลับพลาศรั

๑ เสด็จ ๑

๑ ถึงจึงแถลงเสน

กระบี่พานแจ้งกิจจา

บัดนี้ท่านท้าวมาลีวราช

พระบาทสิทธิ์ศักดิ์หนักหนา

เชอเป็นสหายพระไวยกา

ให้เข้ามาเชิญเสด็จไป

จะได้ถามห้ามความรบสู้

พระเจ้าปู่ว่าหาอันไกลไม่

เหตุ^๑น^๒พ^๓ง^๔ท^๕ร^๖า^๗บ^๘ช^๙ล^{๑๐}ี^{๑๑}ไป
ฝ^{๑๒}าย^{๑๓}ข^{๑๔}าง^{๑๕}พ^{๑๖}ร^{๑๗}ะ^{๑๘}ย^{๑๙}า^{๒๐}ท^{๒๑}ศ^{๒๒}พ^{๒๓}ัก^{๒๔}ต^{๒๕}ร์
พ^{๒๖}ร^{๒๗}ะ^{๒๘}ไ^{๒๙}ย^{๓๐}ก^{๓๑}า^{๓๒}ม^{๓๓}เ^{๓๔}อ^{๓๕}ว^{๓๖}า^{๓๗}จ^{๓๘}

จ^๑ิง^๒ใ^๓ห^๔มา^๕แ^๖จ^๗ัง^๘ร^๙า^{๑๐}จ^{๑๑}
ก^{๑๒}ล^{๑๓}่า^{๑๔}ว^{๑๕}โ^{๑๖}ท^{๑๗}ย^{๑๘}พ^{๑๙}ร^{๒๐}ะ^{๒๑}อ^{๒๒}ง^{๒๓}ค^{๒๔}ั^{๒๕}ห^{๒๖}น^{๒๗}ัก^{๒๘}ท^{๒๙}น^{๓๐}
จ^{๓๑}ิง^{๓๒}ใ^{๓๓}ห^{๓๔}มา^{๓๕}เ^{๓๖}ช^{๓๗}ญ^{๓๘}จ^{๓๙}ร^{๔๐}ล^{๔๑}

๑ ๘ คำ เศรษฐา ๑

๑ เม^๑อ^๒น^๓ัน^๔
จ^๕ิง^๖บ^๗ัญ^๘ชา^๙ขอ^{๑๐}บ^{๑๑}ว^{๑๒}า^{๑๓}ท^{๑๔}
ผู้^{๑๕}ไ^{๑๖}ด^{๑๗}ย^{๑๘}ัง^{๑๙}ไ^{๒๐}ด^{๒๑}ร^{๒๒}ู^{๒๓}เ^{๒๔}เห็น^{๒๕}
ก^{๒๖}ับ^{๒๗}ท^{๒๘}้าว^{๒๙}มา^{๓๐}ล^{๓๑}ว^{๓๒}ร^{๓๓}า^{๓๔}ช^{๓๕}เพ^{๓๖}ริ^{๓๗}ต^{๓๘}พ^{๓๙}ร^{๔๐}า^{๔๑}ย^{๔๒}

พ^๑ร^๒ะ^๓อ^๔ว^๕ต^๖าร^๗ผู้^๘ช^๙า^{๑๐}ญ^{๑๑}ช^{๑๒}ัย^{๑๓}ศ^{๑๔}ร^{๑๕}
ใ^{๑๖}ห^{๑๗}ั^{๑๘}ก^{๑๙}ระ^{๒๐}บ^{๒๑}ี^{๒๒}ป^{๒๓}ริ^{๒๔}ก^{๒๕}ย^{๒๖}า^{๒๗}ท^{๒๘}ุ^{๒๙}ก^{๓๐}ต^{๓๑}ว^{๓๒}น^{๓๓}า^{๓๔}ย^{๓๕}
ไ^{๓๖}ย^{๓๗}ก^{๓๘}า^{๓๙}ก^{๔๐}ุ^{๔๑}เ^{๔๒}น^{๔๓}ส^{๔๔}ห^{๔๕}า^{๔๖}ย^{๔๗}
บ^{๔๘}ร^{๔๙}ร^{๕๐}ย^{๕๑}า^{๕๒}ย^{๕๓}ใ^{๕๔}ห^{๕๕}ั^{๕๖}เ^{๕๗}จ^{๕๘}ัง^{๕๙}บ^{๖๐}ั^{๖๑}ค^{๖๒}ัน^{๖๓}

๑ ๘ คำ ๑

๑ บ^๑ั^๒ค^๓ัน^๔ัน^๕
ก^๖ั^๗ม^๘เ^๙ล^{๑๐}้า^{๑๑}เค^{๑๒}า^{๑๓}ร^{๑๔}พ^{๑๕}ส^{๑๖}า^{๑๗}ม^{๑๘}ท^{๑๙}
อ^{๒๐}ัน^{๒๑}อ^{๒๒}ง^{๒๓}ค^{๒๔}ั^{๒๕}ท^{๒๖}้าว^{๒๗}มา^{๒๘}ล^{๒๙}ว^{๓๐}ร^{๓๑}า^{๓๒}
ก^{๓๓}ั^{๓๔}บ^{๓๕}พ^{๓๖}ร^{๓๗}ะ^{๓๘}ไ^{๓๙}ย^{๔๐}ก^{๔๑}าร^{๔๒}ก^{๔๓}ั^{๔๔}ร^{๔๕}ว^{๔๖}ม^{๔๗}ใ^{๔๘}จ^{๔๙}
แ^{๕๐}ต^{๕๑}ะ^{๕๒}ช^{๕๓}ั^{๕๔}น^{๕๕}ษ^{๕๖}า^{๕๗}ข^{๕๘}้า^{๕๙}พ^{๖๐}ิง^{๖๑}ว^{๖๒}ัย^{๖๓}
จ^{๖๔}น^{๖๕}ไ^{๖๖}ด^{๖๗}เ^{๖๘}น^{๖๙}บ^{๗๐}า^{๗๑}ท^{๗๒}ม^{๗๓}ล^{๗๔}ิ^{๗๕}ก^{๗๖}า^{๗๗}
แม่^{๗๘}น^{๗๙}ม^{๘๐}ัน^{๘๑}อ^{๘๒}ัน^{๘๓}อ^{๘๔}ง^{๘๕}ค^{๘๖}ั^{๘๗}พ^{๘๘}ร^{๘๙}ะ^{๙๐}ไ^{๙๑}ย^{๙๒}ก^{๙๓}า^{๙๔}
ต^{๙๕}ัว^{๙๖}ข^{๙๗}้า^{๙๘}จะ^{๙๙}ขอ^{๑๐๐}บ^{๑๐๑}ร^{๑๐๒}ร^{๑๐๓}ย^{๑๐๔}า^{๑๐๕}
ว^{๑๐๖}ัย^{๑๐๗}ัง^{๑๐๘}มี^{๑๐๙}พ^{๑๑๐}ร^{๑๑๑}ห^{๑๑๒}ม^{๑๑๓}ผู้^{๑๑๔}ห^{๑๑๕}น^{๑๑๖}ึง^{๑๑๗}
อ^{๑๑๘}ค^{๑๑๙}ส^{๑๒๐}้า^{๑๒๑}ห^{๑๒๒}เ^{๑๒๓}่า^{๑๒๔}พ^{๑๒๕}ร^{๑๒๖}ะ^{๑๒๗}ส^{๑๒๘}ย^{๑๒๙}ม^{๑๓๐}ภ^{๑๓๑}ุ^{๑๓๒}ญ^{๑๓๓}า^{๑๓๔}ณ^{๑๓๕}
จ^{๑๓๖}ิง^{๑๓๗}ก^{๑๓๘}ร^{๑๓๙}า^{๑๔๐}บ^{๑๔๑}ท^{๑๔๒}ุ^{๑๔๓}ล^{๑๔๔}ขอ^{๑๔๕}พ^{๑๔๖}ร^{๑๔๗}ะ^{๑๔๘}พ^{๑๔๙}ร^{๑๕๐}

พ^๑ร^๒ะ^๓ย^๔า^๕ช^๖า^๗ม^๘ภ^๙ุ^{๑๐}ว^{๑๑}ร^{๑๒}า^{๑๓}ช^{๑๔}ก^{๑๕}ระ^{๑๖}บ^{๑๗}ี^{๑๘}ศ^{๑๙}ร^{๒๐}
ช^{๒๑}ุ^{๒๒}น^{๒๓}ก^{๒๔}ระ^{๒๕}บ^{๒๖}ี^{๒๗}จ^{๒๘}ิง^{๒๙}ท^{๓๐}ุ^{๓๑}ล^{๓๒}เ^{๓๓}น^{๓๔}อ^{๓๕}ค^{๓๖}ว^{๓๗}า^{๓๘}ม^{๓๙}ไ^{๔๐}ป^{๔๑}
พ^{๔๒}ร^{๔๓}ะ^{๔๔}ย^{๔๕}า^{๔๖}ท^{๔๗}บ^{๔๘}พ^{๔๙}ิ^{๕๐}ต^{๕๑}ร^{๕๒}เ^{๕๓}น^{๕๔}ใ^{๕๕}ห^{๕๖}อ^{๕๗}
โ^{๕๘}ก^{๕๙}ส^{๖๐}น^{๖๑}า^{๖๒}น^{๖๓}เ^{๖๔}น^{๖๕}น^{๖๖}ัก^{๖๗}พ^{๖๘}ร^{๖๙}ะ^{๗๐}ร^{๗๑}า^{๗๒}จ^{๗๓}
พ^{๗๔}อ^{๗๕}จ^{๗๖}ั^{๗๗}ค^{๗๘}ว^{๗๙}า^{๘๐}ม^{๘๑}ไ^{๘๒}ด^{๘๓}ัน^{๘๔}น^{๘๕}อ^{๘๖}ย^{๘๗}น^{๘๘}ัก^{๘๙}ท^{๙๐}น^{๙๑}า^{๙๒}
อ^{๙๓}า^{๙๔}ย^{๙๕}ุ^{๙๖}ข^{๙๗}้า^{๙๘}ล^{๙๙}ง^{๑๐๐}ก^{๑๐๑}ล^{๑๐๒}บ^{๑๐๓}ป^{๑๐๔}ล^{๑๐๕}า^{๑๐๖}ย^{๑๐๗}
ก^{๑๐๘}ั^{๑๐๙}บ^{๑๑๐}ท^{๑๑๑}้า^{๑๑๒}ว^{๑๑๓}ัย^{๑๑๔}ก^{๑๑๕}ษ^{๑๑๖}า^{๑๑๗}เ^{๑๑๘}น^{๑๑๙}ส^{๑๒๐}ห^{๑๒๑}า^{๑๒๒}ย^{๑๒๓}
เ^{๑๒๔}ล^{๑๒๕}้า^{๑๒๖}ถ^{๑๒๗}ว^{๑๒๘}า^{๑๒๙}ย^{๑๓๐}ใ^{๑๓๑}ห^{๑๓๒}ั^{๑๓๓}เ^{๑๓๔}จ^{๑๓๕}ัง^{๑๓๖}ก^{๑๓๗}ิ^{๑๓๘}จ^{๑๓๙}การ^{๑๔๐}
จ^{๑๔๑}ิง^{๑๔๒}เ^{๑๔๓}ร^{๑๔๔}อ^{๑๔๕}ท^{๑๔๖}้า^{๑๔๗}เพ^{๑๔๘}ย^{๑๔๙}ร^{๑๕๐}ห^{๑๕๑}้า^{๑๕๒}ว^{๑๕๓}ท^{๑๕๔}า^{๑๕๕}ญ^{๑๕๖}
จะ^{๑๕๗}ไ^{๑๕๘}ค^{๑๕๙}ร^{๑๖๐}เ^{๑๖๑}น^{๑๖๒}ป^{๑๖๓}ร^{๑๖๔}ะ^{๑๖๕}ธ^{๑๖๖}า^{๑๖๗}น^{๑๖๘}โ^{๑๖๙}ล^{๑๗๐}ก^{๑๗๑}า^{๑๗๒}
ใ^{๑๗๓}ห^{๑๗๔}ั^{๑๗๕}ถ^{๑๗๖}า^{๑๗๗}ว^{๑๗๘}ร^{๑๗๙}ย^{๑๘๐}ัง^{๑๘๑}พ^{๑๘๒}ร^{๑๘๓}ห^{๑๘๔}ม^{๑๘๕}ท^{๑๘๖}ุ^{๑๘๗}ก^{๑๘๘}ท^{๑๘๙}ิ^{๑๙๐}ส^{๑๙๑}า^{๑๙๒}

กัณฑ์หาเพื่อชมห่มมา	จะป้องกันรักษาไพร่
ผ้าของคืออิสวบรมญาณ	ประธานทั้งพระพรชัยศรี
ตรงนั้นคือท้าวมาลี	มิมโนในนิกเมตตา
ทูลพระอิสวบรมนาถ	ว่าพระบาทอัชบาลนาถา
ผ่านแผ่นพนมพอยุชยา	สามัญฟังพาทั่วไป
สุจริตทศพิชราชธรรม์	พงศ์พันธุ์นารายณ์เป็นใหญ่
ทุกนิเวศเขตต์ชั้นห้าฝั่งไท	เกลือกพรหมจะไปราวี
หน้าที่จะสิ้นสูญพรตกรรม์	สามัญจะร้อนตั้งเพลิงจี้
จะขัดสนจนทั้งมุนี	โปรดเสื่อย่าให้สูญไป
พระสุลพิงมาลีวัคพรหม	พระสยามภูวญาณก็สงสัย
จึงประทาน พระขรรค์เพชรเรื่องชัย ให้ท้าวมาลีเอามา	
ถวายแก่ท้าวอัชบาล	แล้วประทานพระพรหนักหนา
ให้ชนะแก่บรมพรหมา	กทาเพชรองพ่ายแพ้พระขรรค์ชัย
ท้าวมาลีรับเอาพระขรรค์แก้ว	แล้วเชิญพระพรลงมาให้
แต่ท้าวอัชบาลเรื่องชัย	จึงรักใคร่เป็นสหายกันมา
ไม่มีที่เป็นอุปาย	พระองค์คือย่าหมางหมายทั้งขำ
ขอเชิญเสด็จไคลกลา	ไปหาจึงจะชอบทางธรรม์

๑ เมื่อนั้น
จึงสั่งให้ตรวจเตรียมกัน

พระเจ้าพงศนาทายนั้ไอศวรรย์
ก็จะไปกมกั้ลพระไอชกา

๑ ๕ กว ๗

๑ สุกั้พระบับสั่งไปพลัน

ตระเตรียมพลขั้ันธ้อามา

๗ เสีคปฐุม ๗

๑ กำขั้บกันเป็นโกลา
นี่แน้นอนนั้กั้หลุมาน
หมวดกกองกะเกนจงเกือบไป
เกลือกเป็นอุบายถ่ายเท
จงจักสันกันแต่ตัวคี่

จักแจงมหาภษัย
องคตขมกูปานทหารใหญ่
อย่าไว้ใจอรินไพร
เส้กั้กตแห่งมารย์กั้มี
ประคองเกียงข้างกุมไป

๗ เจริจา ๗

๑ ครนเอยกรันเส้ร้าง

ระเห็จเข้ามาแดงไซ

๗ นพตระนั้ช ๗

๑ อันขั้งพลสกลไกร

ได้พร้อมอยู่แต่วราชา

๗ ๘ กว ๗

โชน

๑ เมื่อนั้น
จึงชวนพระสร่อนุชา
ทรงภูษาทาธะรสประดับเครื่อง
สององค์ทรงลั้กษณรู้อ

พระรามบุญเรืองเพื่องฟ้า
ลลาลงสรงวาร
เรือเรือรุ่งริ้รังษี
ต่างสีเส้ล องนั้ลจักดาพราย

เลิศแล้วแก้วแกมมิ่งกุฎเกล้า
ตามคิดสังวาลเลื่อมพราย
พานุรัตธำมรงค์ชายแครง
ทรงศัลป์สรชวานอนุชา

เพชรระยับทับทรวงเลิศฉาย
กระจายจรกรรเจียกเพราตา
ศรีแสงชายไหวช้ายขวา
โคลกลาขนรตจรัต

๑ เพลง ๘ คำ ๑

โขน

๑ รถเอยราชรถอินทร์
สลับเลือกถ้วนดวงจินดาดี
คุดคังอโถเหี้ยไตรตรัส
ระย้าระย้อยลอยเลื่อนฟ้า

เลิศลิ้นฉ้อพรรณรังษี
รัศมีสว่างเมฆา
แจ่มจัดแสงนิลวิคตา
อนุภานนี้หน้ารถไป

๑ กตของโขน รุกข์ ๑

รำย

๑ ภิรมถึงจึงหยุดรถแก้ว
ให้พระมาคูลับเข้าไป
ยกกรบัญญัติสุจริต
เคารพอภิวันท์ปรีดา

แล้วอ่อนโอนองค์สงไหว
เคียงข้างขวาที่ไวยกา
ประดิษฐานเหนือเกศเกศา
อยู่ในมหารถชัย

๑ ๕ คำ ๑

รำ

๑ เมื่อนั้น
ภิรมเห็นลักษมณรามเรืองชัย

พระกอบกิจกรรมเป็นใหญ่
ท้าวไทยเฟื่องพิจารณา

องค์อรุณอันอันทั้งสอง
เรื่องรุกสุดเลิศลักษณ์
จึงเออนอรรถโองการปราไซ

ผ่องแผ้วผืนลวิตถา
เหมือนมหาอัมบาลสหายุ
เหตุใดเวียงชัยเจ้าไม่อยู่

มาเที่ยวไพร ไชยหงส์

เกิดรบสู้กันด้วยอันใด

๗ ๖ ค ๗ ๗

กาย

๑. เมื่อนั้น
จึงทูลแถลงแจ้งไป
ด้วยพระบิตูรงค์ทรงชัย
ขอให้พระพรตผ่านบุรี
ต่อถึงกรมเสิบสับ
กลับเข้าไปครองกรุงไกร
ด้วยเหตุนี้พระภูบาล
อันล็กขมณและนางชดา
เต็มข้างตั้งพรตอยู่รึมา
เมื่อจะเกิดการณก็อดคิดพัน
ให้กลัวศิษดาเห็น
ไม่ว่ากตมารยา
ข้างให้ล็กขมณเอนุชา

พระรามสุวิงศ์เป็นใหญ่
ซึ่งมาอยู่ในพนาลี
ให้สหายนางโกณฑล
ให้ขานบวชอยู่ไพร
จึงให้ขานเป็นใหญ่
เข้าใส่ร้องมาพนา
หลอนรักจึงออกมาอยู่ป่า
รักชาติติดตามมาด้วยกัน
กับพระล็กขมณนางชดาเมียขวัญ
มีสุวรรณกวางทองเดินมา
เป็นชอบเมื่อจำเริญใจหนักหนา
ให้ขับติดตามกวางไป
อยู่รักขานางที่อาศัย

ทิ้งขว้างกว้างสร้อย
 ได้ขึ้นสำเนียงเจ้าพี่
 แกล้งมาทำเล่นที่เกตุล
 ครั้นกลับมาพบเจ้าลักษมณ์บอก
 ได้ขึ้นสำเนียงร้องมา
 ข้างฝั่งพิเศร ะห์ดูกว้างเกล้า
 ครั้นข้ากลับมาหาเทวี
 ข้างฝั่งติดตามนางไป
 บอกว่าพญเอสุรา
 ได้ออกต่อต้านสับประยุทธ์
 บอกว่ากลัวแหวนนางใน
 ปกหักทบทัพจับทวาร
 พอเข้าไปได้ว่าท
 ข้างฝั่ง ได้เรื่องราวตามมา
 จนได้รพลสกลไกร
 พญายักษ์หักหาญเขานางไว้
 แล้วแต่งกองทัพออกมา
 เป็นสัจสุจริตพระนันทเกล้า
 พระบิดากถึงแก่กาลย

ทวางร้องล่องไปเป็นเสียงคน
 บัดนี้หมู่มารอกุศล
 พญูพี่เจ้าช่วยด้วยมา
 ำนางให้ออกมาตามหา
 จึงรู้ว่ามารยาอสูร
 ถักกลวงเป็นแห่พงสยัดย
 มีพบนงกนางยดา
 ได้ข่าวพญาปักญา
 ลักพาเอานางนืดไป
 ยงยุทธกันที่ทางป่าใหญ่
 ราพณ์ได้ทั้งต้องสกล
 อยู่ที่ในกลางพนาสรี
 สกลถึงแก่กาลย (๓)
 เพราะพญาปักญาเกลสงไข
 ให้องคตเข้าไปแจ้งกิจจา
 มีสังยดาให้แก่ข้า
 รมข้างนำบรรลย
 ข้ามีไต่เอาที่จมาเสกใส่
 จะได้ฟังแต่ท้าวพระไอยกา

๙ เสงวน ๓๒ คี ๗

(๓) นำระยย่อมาจากถ่วงรรกาลย

๑ เมื่อนั้น
 ได้ฟังถ้อยคำพระรามา
 สัจจิตตศพิษเจรจา
 ซอส์ดัยตรัสตรงจริงไป
 ถึงกระไรไม่เห็นบาปกรรม
 มีใช้สมบัติไม่มี
 จำกูจะช่วยเหลือไถล

ร้าย
 ๑ คิดแล้วจึงมีพระบัญชา
 สองเจ้าเป็นเอกอรรควงส์
 ทนงผ่านลงกาธาน
 ไม่มีผู้ที่จะเทียมเท่า
 เรื่องรุตสุดอรรคอิสรา
 ตั้งฤาจะมาหมองหมาง
 ไถลไถลกันเสียเถิดเป็นไร

พระทรงจตุศัลยักขา
 ก็จินดาสอดส่องดูไป
 ไม่มีมุสาเศกใส่
 ช่างมาทำได้อสูริ
 จงอายหน้าหน้าบึ้งเถิดยักขี
 นี้กระไรไปลักเมียเขามา
 จึงจะไม่อับอายชายหน้า

ดูกรรามาสูริ
 เฝ้าฟังศผ่านภพเรื่องศรี
 ทนงผ่านบุรุษุชยา
 สองเจ้าเป็นบรมนาถ
 สามัญพึงพาทั่วไป
 ในนางทนงนเป็นไฉน
 อย่าให้เตื่องใจไฉยกา

๑ เจริญปดอบ ๓๕ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น
 หึงสองหลานรับพระบัญชา
 ต่าง ๆ ดอบต่อกันแข็ง
 ดอดองขงขันกันไป

พระรามทศพักตร์ยักขา
 ขนอารมณ์ว่ากันไป
 ยัวแข็งเขี้ยวเขาะเศกใส่
 ก็ทุลไทท้านท้าวมาลี

อนึ่งชาวตขำทั้งสอง

เกี่ยวข้องกันอยู่ด้วยนารี

ปองไว้ไตเมืองบทศรี

พิพากษาเถิดพระไอยกา

ฯ เสรจา ๖ คำ กล่าวดโทษกัน ฯ

ข้า

๑ เมื่อนั้น

ตรัสห้ามสองราชันัดดา

เห็นเหตุเภทผลด้วยสตรี

ไต่ถามท้าวทศกรรฐ์ไป

คือใครยังได้รู้เห็น

ยังมีสำคัญสัญญา

ท้าวมาลวราชย์กษา

แล้วตรีกตราตามข้อความไป

จึงมีกระทุ้ชกได้

เมื่อตัวได้นางษิตามา

เป็นประการใดบ้างให้ว่า

เจ้าว่าแต่ตามจริงไป

ฯ เสรจาทตามจริง ๖ คำ ฯ

ภายหลัง

๑ เมื่อนั้น

จึงแก้กระทุ้ทุลไป

ไม่มีผู้คนเมืองบ้าน

ข้าไตสำคัญสัญญา

มันคงสุจริตพระไอยกา

มาดแม้นมิสมก้าให้การ

ทศเสียรสุรังศ์เป็นใหญ่

เมื่อพบนางโนพนาวา

ถันดารท่าทางกลางป่า

กรรมวดหญ้าเข้าไว้เป็นพยาน

ข้ามได้มูสาทสาวสาร

ขอประทานถวายชีวิต

ฯ เสรจาไม่เท็จ ๖ คำ ฯ

ช้า

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังพ่ออายอินทรชิต
เป็นสังข์ของหรือตกหล่น
ผิดที่มีเคยพบเห็นมา
พอพบพระยาอสุรี
เกรงกลัวคิดว่าพัวนาง
อันกระนั้นมันแม่นผิดที่
นี้สาวนางตกกลางไพร
แต่ว่าจะเป็นอะไรมี
เพื่อนว่าเป็นพัวชตา

พระบรมลักษณ์เสกคัสทช
บิดผันเสกเสร้างเจรจา
นำมาเก็บคนได้กลางป่า
หรือว่าผู้นอนลักนาง
ถ้าฉันจะเห็นด้วยบ้าง
กว้างเสียทั้งไว้นั้นไป
ถ้าฉันพอจะเห็นด้วยได้
จนใจไม่รู้ที่เจรจา
ข้อคดีของรามกล่าวหา
ถ้าจริงก็จะได้ออกความ

๗ ๓๐ คำ ๗

ร้าย

๑ กิดแล้วจึงแต่งกระหู่ไถ่

ตัวว่าเป็นพัวนงราม
นางนักษะมีแม่พ่อ
นางอยู่ถนัดถานบ้านเมืองใด

บัญชาชกใช้ไถ่ถาม
นางงามนี้เป็นประการใด
หน่อท้าวค้าวแดนกรุงไทร
เร่งให้การไปบัดนี้

๗ เจรจาตามสังข์จริง ๑๒ คำ ๗

๑ บัดนั้น

แก้กระหู่ทูลคอบคดี
พระบิดาขอท้าวชนก

พระอวตารผู้ชาญชัยศรี
นางน้อยเมืองมิตีลา
ยกนางนี้ให้แก้ข้า

ได้ตั้งแต่งการวิวาห์
 เชอตงพิชยภสลิบ
 ข้ายกได้จึงให้ทราวม้วย
 ถ้าสับมีสมดุจตั้งคำ
 ประหารชีพให้ม้วยชวา

สามัญญะมาทั่วไป
 เมืองแมนแดนคินหวั้นไหว
 เทพไทรูสนั้พระราช
 จงทำโทษเถิดให้หนักหนา
 พระไอยกาอย่าได้ปราณี

๗ เจริจาไม่ว่าเท็จ ๘ คำ ๗

ชา

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังพระรามพาที

เห็นเหตุเภทผลแม่มนั้น

ตั้งฤาจะเกิดนางกลางไพร

จำกูจะถามยี่ดากรณ์

ร้าย

๑ ก็สังวิศณกรรม์ทันที

ฝ่ายองค์ท้าวทศพัคตร์

ฝ่ายข้างพระรามราชา

กุมกั้นพานางยี่ดามา

บอกว่าแต่กูให้หาไป

พระพงศ์พรหมธราชรั้ง

ก็ปรีดาส่องดูไป

นั่นอะไรเล่าคำเถลลงไซ

อ้ายจ้งโรมันแกล้งพาที

จึงจะแบ่งบั้นรอนฤกที

ไปหานวลนางยี่ดามา

ให้แต่งอสุรศักดิ์ยักษา

ให้แต่งเสนากำกับไป

อย่าให้ใครจรรจาด้วยได้

ฉบับไวยามาอย่าช้า

๗ ๓๐ คำ ๗

๑ บัดนั้น

พระรามทศพัคตร์ยักษา

สองฝ่ายรบสังสังเสนา

คุมอาษาข้างละพันไป

๗ ๒ คำ ๗

๑ ฝ่ายมโหธรทณมาน
มาจัดขัณฑ์กระบี่ไพร

สองทหารประณตประณมไหว
ถักกับเทพไทจรถี

๗ เชิดปรุ้ม ๒ คำ ๗

๑ ครั้นถึงสวนขวัญทันใด
พระไอยกาให้เชิญจรถี

เทพไทร้องบอกมารศรี
ไปที่สมรภูมิพลัน

๗ ๕ คำ ๗

ร้าย

๑ เมื่อนั้น

นารสดาสาวสวรรค์

ได้ฟังพระวิษณุกรรม

เกษมสันต์ราชเหตุทัย

แม่นมั่นอันไอยกาเจ้า

จะเอากูไปถามซักได้

ซึ่งพระยามารลักกุมมาไว้

จะสอบไล่กับคำพระราม

คือใจกูจะได้ไปเห็น

เป็นไรก็เป็นไปข้างหน้า

จะตัดพ้อที่ถามเจรจา

กูจะว่าให้อายแก่คน

กูไม่ปราไสอ้ายขุนมาร

พวกพาลยักษ์ร้ายอกุศล

กูจะกราบพระบาทจุมพล

ซึ่งสูเสียดสกลกายมา

คิดแล้วจึงร้องไปพลัน

ข้าจะจรจันไปหา

จะได้กราบพระบาทพระไอยกา

อย่าเข้ามาเร่งจรถี

๗ ๓๐ คำ ๗

ท้าย

๑ บัดนั้น

พระวิษณุกรรมเร่งสร

รับคำวราชนาร

เร่งยกขี้เชิญพินาศ

ฯ ยักษ์ร้อง ๒ คำ ฯ

๑ ต่าง ๆ จัดแจงเป็นโกลา
เตรียมสรรพกัลป์คลาไคล

ยกมหาบุษบกเข้ามาให้
ออกไปลอยน้ำลล

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ บัดนั้น

อสุรนากรีช่ายขวา

ซึ่งได้รักษาขิดา

พาเชิญชนบุษบกพลัน

ขิดาก็เข้าในม่านทอง

ปิดป้องกำบังผายผัน

อยู่ในม่านแก้วแพรวพรรณ

ผายผันตามทิวะจรด

ฯ เพลง ฯ

๑ ครั้นถึงนางจิ้งจอกวิาท

ไอยกาธิดาชร้งษ์

ทึ่งพระภัสศาสาม

มารศรีสอดส่องนัยนา

เห็นทศกรรฐ์อยู่เบื้องซ้าย

คล้าย ๆ พระรามอยู่เบื้องขวา

นั่งหน้าค้อองค์พระอนุชา

พระไอยกาอยู่หว่างกลางคั้น

นวลนางเสราส้อยโสภี

มารศรีวิโยคโสภัสสัย

นางแสนโสกาจาบัลย์

อัคร์อื่นอยู่ในม่านรุจี

ฯ โยค ๓๐ คำ ฯ

ร้าย

๑ เมื่อนั้น

ครั้นเห็นบุษบถมณ

จึงสั่งให้เข้ามาใกล้

ตัวกษัตริย์ดา

พระพงศ์พรหมธราชรั้ง

กรูวานางษดา

หน้าพิชัยราชา

จงพาเข้ามาบัดนี้

๑ ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายท้าวเวรภัย

ทรงตราดาอสูร

ร้องบอกแจ่มแจ้งมารศรี

เชิญมณบุษบถเข้ามา

๑ ๒ คำ ๑

๑ ตรีชาดาทัพเข้าไป

จึงบอกนางนงษดา

ตรงหน้าพิชัย

รุดมहांนทองดู

๑ ๒ คำ ๑

๑ ยี่ดาตรุดมहांน

ครวญ

๑ เคารพอภิวันท์

ประณตประณมบาทศรี

โศกสะอื้นไปมา

๑ โศก ๒ คำ ๑

ช้า

๑ เมื่อนั้น

ครั้นเห็นนางนงษดา

อันอดกำหนดในนาง

พระทรงจตุศัลย์

เสน่หาปลาบปลื้ม

พลางกำเรบรากร้อน

พิศเพ่งเล็งแลทราวม้วย

ชีชะโง้วว่ายี่ดาเอ๋ย

ถึงนางสืบทกห้องฟ้า

แต่กุสุริยศธรรม์

สาอะไรกับอ้ายอสูร

ไอ้อนิจจาทศกรรฐ์

มารถกขพลวอดวาย

ตัวกูผู้หลักัดตัดใจ

ที่ไหนมันจะได้สตีมา

ช่วยเงินสะเทินวิญญาณ์

ไม่คูนี่ดาดวงจันทร์

บิดเบือนพักตร์ผินไม่นำพา

อ้ออันอดข้มไม่ได้

เจ้าผู้เจ้าเวญสิริภาพ

เจ้าเป็นเอกอรรทกัญญา

ทำไมจึงมาอยู่นี้

ลูกพี่เจ้ามีหรือไม

มิได้ที่จะขาดวงตา

มาถามกะไรเลยเลิกเสขา

จะเปรียบยี่ดาได้ก็ไม่มี

ยังหมายมั่นมุ่งมารศรี

จะมีพาโลกีกาตาย

สู้เสียพงศ์พันธ์ليبหาย

ليبหายเพราะนางยี่ดา

ยังให้หุ่นเหียนเส่นหา

แต่วิญญาณ์กูเคยยัน

กว่านั้นไม่เหลือบแลแปรผัน

พระทรงธรรม์เชอคิดตะอาบใจ

ซิ่นข่มอารมณ์ปราไส

เขื่อนแย้มว่าไปแกยี่ดา

ปลามปลิมเขวาระยอดเส่นหา

หน่อนามกษัตริ์บุรีไล

สุวิงศ์พงศ์พรอยู่ไหน

บอกไปให้แจ้งมัตน

๑ เหวงจากตามจริง ๒๐ คำ ๑

๑ บัดนั้น

กัมเกล้ากราบทูลทันที

๑ นวลนางยี่ดามารศรี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

เดิมชนกบิดาบวชอยู่ไพร่

แทบมีฝั่งน้ำคงคา

จึงเอาข้ามาเลี้ยงไว้

ในมณฑลธานี

ต่าง ๆ เข้ายกธนูศิลป์

พระรามยกไต่ร้องไห้

ทำการวิวาห์มงคล

ทั้งฤๅษีทศวิทษา

เทพเจ้าแจ้งใจอยู่สน

แล้วพระรามจึงพาเข้าไป

อยู่มาทางไทยเกศ

ให้พระรามไปอยู่พนาท

กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา

แล้วมีกวางทองรูจี

ข้าให้พระรามไปตามกวาง

พระรามจึงให้เจ้าลักษมณ์ไว้

ครั้นอยู่ประเดี๋ยวไต่บินถ้อง

สงสัยว่าภยันมา

ทศพลักตรจึงลักพาเข้ามา

บอกว่าข้าเป็นเมษราม

พญายักษ์ไม่ฟังจะพาหนี

บอกข้าว่าได้มานแต่ป่า

ในมหาบัวทองรูจี

แล้วพาเข้าไปกรุงศรี

ให้ตั้งพิชยกศิลป์ชัย

เสร็จสนมิดไต่หวาดไหว

จึงให้ชานเป็นภรรยา

เสนาสามนต์ทั่วหน้า

เทวามาช่วยขอวยชัย

เมืองแมนแดนคั้นน้อยใหญ่

อยู่ในกรุงศรีอยุธยา

ทูลบิดาสามเษของข้า

ข้ารักจึงตามจรลี

ออกมาอยู่ริมพนาศรี

จรลีมาเห็นเป็นชอบใจ

ทำทางที่ริมอาศัย

เชือกไปตามไต่มฤคา

ว่าน้องอภัยช่วยด้วยยักขา

จึงให้อนุชาไปตาม

สดาอยู่ไต่ออกไต่ถาม

ถ้อยถามถั่งเถียงไปมา

สดาอยู่ไต่ค้เช่นฆ่า

ฝ่ายองค์พระยาอสุรา
 ถูกต้องพญาสกุณ
 แล้วพาข้าเข้ามาไว้
 จึงทศกรรฐ์ไปอวนวิง
 ข้าว่าเป็นเมียพระราม
 ต่ำว่าเท่าไรไม่ขง โกรธ
 คัวข้ากมิได้ โยติ

ถอดแหวนของข้าทิ้งไป
 ปีกหักอยู่ที่ทางป่าใหญ่
 ในกรุงนครลงกา
 จะให้ขึงขอมเสนหา
 ยักขากราบไหว้ให้ปราณี
 ไปคาดโทษแก่นางยักษิ
 จงแจ้งฐติบาท

๗ เจริญ ๓๐ คำ ๗

๕
 ข้า

๑ เมื่อนั้น

สอดส่องดูคำษิตา
 ผิดไปมิได้ ไกลคลั่ง
 สมคำสาดดวงจันทร์
 ฝ่ายคำพระยาอสุร
 แม่นมั่นมั่นลักเมียเขมา
 ข้อความยังมี ได้สับก่อน
 ทศกรรฐ์ผู้ผิดจะตีใจ
 แล้วจึงจะกิดบัญชา
 หงฟ่องถ้อยคำสำนวน
 ราช

๑ คิดแล้วให้สับท้าว

พระทรงจตุศีลยักขา
 ไม่ต้องในหาทศกรรฐ์
 คำรามอึ่งถึงสรวงสวรรค์
 เห็นมั่นคงทางพระราม
 มีพยานแต่ที่กระหมวดหนญา
 ครั้นว่ากูจะตัดสิ้นไป
 เสนาพลากรจะสงสัย
 จำจะให้สับใส่ด้วยสำนวน
 พิพากษาตามข้อได้สวน
 ประมวญกัณฑ์พิพากษาไป

ตามคำรามานเถลงไซ

เทวจะว่าประการใด

๑. ท่านจงเร่งให้การมา

๑ ๓๒ คำ ๑

๑ ผ่ายทศกรรฐ์^{๑๖}ใจทัก^{๑๗}กัน
ไม่^{๑๘}รู้ว่า^{๑๙}ได้^{๒๐}ชิตา

พยาน^๑เหล่าน^๒ซึ่ง^๓ข้าง^๔ข้า
มาเป็น^๕พยาน^๖มิ^๗เต็ม^๘ใจ

๑ ๒ คำ ๑

เทวา

๑ ผ่ายเทพ^๑รับ^๒สม^๓อั้ง^๔กัน
แม้น^๕มูสา^๖ให้^๗ข้า^๘บรรล^๙ย์
ซึ่ง^{๑๐}จริง^{๑๑}ด้วย^{๑๒}เชอ^{๑๓}อา^{๑๔}ธรม^{๑๕}มี
ไม่^{๑๖}แจ้ง^{๑๗}ว่า^{๑๘}ได้^{๑๙}ชิตา
เดิม^{๒๐}ข้า^{๒๑}ได้^{๒๒}ยิน^{๒๓}เขา^{๒๔}ลือ^{๒๕}เลื่อง
เชอ^{๒๖}กลับ^{๒๗}เข้า^{๒๘}ครอง^{๒๙}บุรี
ให้^{๓๐}ตั้ง^{๓๑}ธนู^{๓๒}ศึล^{๓๓}บี^{๓๔}ชัย
ใคร^{๓๕}ยก^{๓๖}ไหว^{๓๗}จะ^{๓๘}ให้^{๓๙}เนียร^{๔๐}มล
คว^{๔๑}ข้า^{๔๒}ได้^{๔๓}ยัก^{๔๔}ธนู^{๔๕}ศึล^{๔๖}บี^{๔๗}
ข้า^{๔๘}ยัก^{๔๙}ศึล^{๕๐}บี^{๕๑}ชัย^{๕๒}ไม่^{๕๓}เคล^{๕๔}ลือ^{๕๕}นคลา
แล้ว^{๕๖}เชอ^{๕๗}ทำ^{๕๘}การ^{๕๙}วิ^{๖๐}วาท^{๖๑}
พอ^{๖๒}เจ้า^{๖๓}ป่าว^{๖๔}เข้า^{๖๕}หานาง

สบท^๑สา^๒บาน^๓แถลง^๔ใจ
มิ^๕ได้^๖เอา^๗เทจ^๘มา^๙เจร^{๑๐}จา
ถึง^{๑๑}กระ^{๑๒}เน^{๑๓}ก^{๑๔}ไม่^{๑๕}มู^{๑๖}สา
ข้า^{๑๗}มิ^{๑๘}ได้^{๑๙}เอา^{๒๐}เทจ^{๒๑}มา^{๒๒}พา^{๒๓}ท^{๒๔}
ใน^{๒๕}เมือ^{๒๖}ง^{๒๗}พระ^{๒๘}ชน^{๒๙}ก^{๓๐}ฤ^{๓๑}ษ^{๓๒}
ทำ^{๓๓}การ^{๓๔}พิ^{๓๕}ธ^{๓๖}ม^{๓๗}ง^{๓๘}ค^{๓๙}ล
ชวน^{๔๐}กัน^{๔๑}ลง^{๔๒}ไป^{๔๓}ทุก^{๔๔}แห่ง^{๔๕}หน
ผู้^{๔๖}คน^{๔๗}เต็ม^{๔๘}ไป^{๔๙}ทั้ง^{๕๐}ภา^{๕๑}รา
พร^{๕๒}หม^{๕๓}ิน^{๕๔}ทร^{๕๕}อ^{๕๖}น^{๕๗}ทร^{๕๘}จ^{๕๙}น^{๖๐}ทร^{๖๑}เป็น^{๖๒}หน^{๖๓}ก^{๖๔}ท^{๖๕}หน^{๖๖}า
พร^{๖๗}ระ^{๖๘}มา^{๖๙}ย^{๗๐}ก^{๗๑}ไหว^{๗๒}จ^{๗๓}ง^{๗๔}ไ^{๗๕}ค^{๗๖}ัน^{๗๗}าง
ข้า^{๗๘}น^{๗๙}ได้^{๘๐}ช^{๘๑}ว^{๘๒}ย^{๘๓}ท^{๘๔}ัง^{๘๕}ส^{๘๖}อง^{๘๗}ข้าง^{๘๘}
ค^{๘๙}่าง^{๙๐}ค^{๙๑}น^{๙๒}ค^{๙๓}่าง^{๙๔}มา^{๙๕}วิ^{๙๖}มา^{๙๗}น^{๙๘}ช^{๙๙}ัย

๑ เจริญ ๓๒ คำ ๑

ร้าย

๑ เมื่อนั้น

พระ^๑กอบ^๒กิจ^๓ธรม^๔เป็น^๕ใหญ่

ได้ฟังเทवासูลาลัย
ก็พอจะตัดสินใจ
ดูก่อนพญาอสุรา
ฝ่ายข้างพระรามราชา
กำกับทนายคุมภัณฑ์

ให้การสนคำพระรามมา
แต่ยังมีได้ชั้นสูตรหญ้า
จะให้เอาหญ้าสำคัญ
จงแต่งเสนาผายผัน
นำวัยณุกรมไปเอามา

๑ ๖ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น
สองฝ่ายรบสั่งเสนา

พระรามทศพักตร์รักษา
ให้กำกับนำเทวะจรถี

๑ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายมโหรรหณมาน
๑ มโหรรมนำเทพจรถี

สองทหารประชิดตบทศร
ฝ่ายศรีหณมานกำกับมา

๑ เช็ด ๑

ร้าย
๑ มาเอยมมาถึง
ฝ่ายมโหรรอสุรา
เมื่อมีได้มีสำคัญ
ใช้มาแล้วจำจะพาไป
พอเห็นหญ้าตดเรียวราย
เจ้านายข้าทำเป็นสำคัญ

ยังทงกว้างกลางป่า
ยักยากก็คิดในใจ
จะรู้ที่หมายมันแห่งไหน
ให้ได้ซึ่งหญ้าเป็นสำคัญ
ยักยรายจึงว่านหมายมัน
เทวัญองเอาจรถี

๑ ๘ คำ ๑

๑ ฝ่ายวิษณุกรรมเก็บเอาหญ้า พามาตามค่ายกษ

๑ เช็ด ๑

๑ ครั้นถึงทูลถวายทันที ^๑ และสำคัญอสุรา

๑ ๒ คำ ๑

ว่า

๑ เมื่อนั้น

พระทรงจตุศัลยักษา

๑ ครั้นเห็นชงหญ้าสำคัญมา

๑ ก็บัญชาใกล้เกลยเนื้อความไป

๑ ดกรเจ้าสองหลาน

๑ พยานข้างรามฟังได้

๑ ฝ่ายทศกรรฐ์สำคัญไซ้

๑ สืบได้แต่หญ้ากระหมวดมา

๑ เมื่อพิจารณาข้อความ

๑ ถ้อยตามยดยาวนานกัหนา

๑ มีพยานมับคงว่าราม

๑ เป็นฝ่ายดาแท้

๑ ถึงมาทเก็บได้นาง

๑ ข้างฝ้ายังตามมารศรี

๑ ดกรพญาอสุร

๑ เพื่อนนหลานสหายร่วมใจ

๑ ข้างเจ้ากเป็นนั้ดดา

๑ หาอันหาใกล้กันไม่

๑ จงฝากชีวิตกันไป

๑ ส่งนางให้รามคืนถารา

๑ นั้นแน่เจ้ารามทศกรรฐ์

๑ เป็นพันธมิตรดีกว่า

๑ อย่าให้ร้อนราษฎรประชา

๑ สองราฟังบูวาท

๑ เสรจาปตอบ ๓๒ คำ ๑

ว่า

๑ บัดนั้น

๑ ทศพั้กตรลักษมณ้รามสามศรี

๕ ๔ ๓ ๒ ๑
คือตั้งขงขันพาที

๓ ๒ ๑
สามศรีเถียงกันไปมา

๑ เสรจาใจพท์มาว่ากัน ๑

๑ ฝ่ายทศกรรฐ์ทูลแถลง

เมื่อได้มาแต่พนาวา

หาไม่ทำไม่กับยี่ดา

มิใช่สมบัติไม่มี

เสียแรงขอจากปากมาร

เมื่อขัดสนจนรู้ทั้งกรุงไกร

อนิจจาเทวาก็กลอกกลับ

๕ ๔ ๓ ๒ ๑
เสียดหอสรทองเกี้ยว

๓ ๒ ๑ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
ธรรมเนียมว่าเปนตัวเมีย

๔
ก็จะแทนหวงอยู่อาจิต

อันชงพยานสมอ้าง

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
เหมือนมาตุลเทวา

๒ ๑ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
อายนกับเทพให้การ

ได้ยากลำบากเจ็บใจ

๒ ๑ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
อันองค์ลัททิมถเรียมสุน

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
ยิ่งพญาพาลม้วยชวา

หากจะชวงชิงเอาสมบัติ

๒ ๑ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
แกล้งกล่าวด้วยยี่ดานาร

แถลงขงด้วยกล่าวมสา

กลับว่าข้าลักเทวี

ตัวข้าไม่หวงสาวศรี

๑ ๕ ๔
วานด้วยแก่นฤทัย

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
กลับว่าเป็นพาลไปได้

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
ช่างซ้อมกันได้เป็นคำเดียว

ผู้บังคับไม่ว่าตามป่าเปลี่ยว

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
แมนพบจะขบเคี้ยวเนื้อกิน

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
หรือจะทงเสียได้ไพรสิน

จงถวิลดูเถิดพระไอยกา

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
เหตุชงข้างชายักษา

๒ ๑ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
ก็อาษาชักรถจงดุไป

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
แต่ก่อนเตฉานเอามาใช้

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
มกล้งให้การสมรามา

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
เป็นคนมิตริศยา

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
ได้พลยกมาพระบุรี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
พัสถานในราชกรุงศรี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๔ ๓ ๒ ๑
มิใช่พัวนางไอยกา

พระรามหากอาจองหนงศักดิ์
 สันสุขมุคม์้วยชวา
 เมื่องคตเข้าไประว่าขาน
 ให้อายแก่ไพร่พลเมือง
 มิใช่จะไปว่าโดยดี
 องอาจกล่าวคำอหังการ

มาย้ายหม่อมมารยักษา
 จึงให้เฝ้าจากความเมือง
 ทำห้าวหาญไกลฟุ้งเฟื่อง
 สอเลื่องรูสนพระราชา
 มาสเสณยักษา
 ขัดใจอยู่พระกุม

๑ ๒๖ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระรามทูลแย้ง
 เมอทศพักตร์ลักเทวี
 ฝ่ายพญาพิเภกว่าขาน
 ได้ความทนทุกข์เวทนา
 ถ้าสบมีสมดุจตั้งคำ
 อะไรไม่อายวาท
 ชงศรถูกพญาพาล
 ด้วยพาลเสียสัจจา
 ครึงศกตำบรพนั้นมา
 มิได้ให้เมษแก่น้องชาย
 ถึงกระนั้นก็ไม่ขง โกรธ
 ขอแต่โลहितคิดโลมา
 พญาพาลก็มีให้

ข้าบาทขอแจ้งบทศรี
 พามาบุรลงกา
 พญามารโคจรขับเสียบ้า
 มาฟังขานแนกุ่ม
 จงทำโทษเกล้าแก่ศ
 ยิดว่าไหว้กัลยา
 ข้ามิตั้งใจเช่นฆ่า
 ขอให้สรخابถอกตาย
 พญาพาลจึงฉิบหาย
 จงตายเหมือนถวายเป็นสัจจา
 ข้าจะช่วยแก้โทษวิเศษ
 ทาปลายศรกินเป็นที่
 ยอมม้วยบรรลัยเป็นผี

ไม่มีผู้ผ่านธานี
 เห็นข้าอยู่ในสุจริต
 จึงให้ไปแจ้งกิจจา
 อกตจึงทลายประตูเมือง
 ทศกรรฐ์ก็คอดิ่งไป
 กลับว่าองคตหยาบช้า
 เสนาจับองคตต่อตี
 มิใช่สมบัติข้าไม่มี
 แม้นสังฆดาทราวม้วย
 เหตุด้วยลักเมียข้ามาก่อน
 ไม่คลล็กเมียข้าหนีมา

นื่องพาลีผ่านภารา
 คึกกัณถวายเมืองทูลอาษา
 ขัทยาไม่เปิดทวารชัย
 เอาเรื่องราวเข้าแกลสงไซ
 ไม่สังฆดาเทวี
 ให้เสนาฆ่ากระบี่ศรี
 ฆ่าอสุรีตายจึงรอดไป
 จะรบเอาบุรหาไม่
 ก็จะกลับคืนไปภารา
 ข้าจึงตามบ่นรอนเช่นฆ่า
 พระโอยกาทองแจ้งชัด

๑ ๕๔ คำ ๑

๑
 ๑ เมื่อนั้น
 พิพากษาตัดสินคดี
 มิใช่แต่มาตุลี
 ๑ เห็นเป็นสามภพไตร
 ๑ นั้นจะแกลลงว่านางอยู่กลางป่า
 ๑ นั้นชอบแต่ตัวไม่มี
 ๑ นั้นถามยดาว่าเจ้าลัก
 ๑ ฝ่ายรามว่าเป็นภรรยา

พระทรงทาสธรรมรังษี
 ไม่ควรรอสุรีคิดใจ
 เทวันจันทร์เท่าไหน ๆ
 เจ้าคิดใจผิดประเวณี
 ๑ นัตดาไปได้มารศรี
 ๑ นารัตกอยู่เอกรา
 ๑ ทศพักตร์ว่าได้มาแต่ป่า
 ๑ สืบเหواسมพาท

กลับซัดให้การถึงเจ้า
เห็นว่าเจ้าลักเทวี
จึงปรึกษาให้เจ้าส่ง
คือผิดอย่างไรให้ว่ามา

ว่าลักพาเมียเขานี้
ขีดาเป็นเมียราม
คงแก่รามร่วมเส่นหา
ทำตามปรึกษามาบัดนี้

๑ เพลงยาวพิพากษา ๓๒ คำ ฯ

วาย

๑ บัดนั้น

คิดใจเทวีจันทรี
เมื่อเทพรับสั่งอ้างค่าน
โกสัยยังให้รถขัย
ถึงมาควาเมียรามจริง
เป็นสัทธเสอสาอสุรี
นสัว่าเข้าไปลักนาง
เป็นแต่บอกเล่าเจรจา

ทศเสียรสุรวงศ์ยักษี
กับพิพากษาไม่เต็มใจ
ตั้งฤาภูบาลฟังได้
หรือจะมิดลใจเทวี
เมื่อทงทอดในพนาศรี
ชอบพิพากษาให้สู้ได้มา
ฝ่ายข้างรามเห็นหรือให้ว่า
ข้า้คิดใจอยู่กุม

๑ เสรจลาติตไซพิพากษา ๘ คำ ฯ

วาย

๑ เมื่อนั้น

เดือดคำพญาอสุรี
ฝ่ายมิ่งลักเมียเขาพรากผัว
เมื่อเองเส็ดตลอดล็กมา
มาคแมนถ้าพบเจ้าผัว

พระทรงทศธรรมรังษี
อายนมนข้างเจรจา
จะช่วยชัว่กะไรอ้ายบ้า
จะเห็นหน้าตามิ่งกลใด
โดยชัว่ไม่ละเมียให้

เช่นนหรือนางคกกลางไพร
 อย่างนหรือเหยื่อเสือสัห
 เทพผู้ใดดลขีตา
 จะเกี่ยวข้องอะไรกับโกสีย์
 มาดแม้นมิ่งไม่เป็นโจรสไร
 แล้วยกล่าวเป็นกาลสุนทร
 เจ้าเป็นเขาวะขอดนัคดา
 ถึงมาดจะแหนหวงนางไว้
 บัวยการไปชว้อข่านัวเมา
 จงฟังคำกูผู้บ่สอน
 จะทำไมกับบ่อชิตา
 มาดแม้นถึงทีพสุวรรณ
 ดั่งฤาจะสอดสวม^(๓)โมลี
 หนึ่งนวลนางราชอสุรี
 ประโลมเลิศสถานะอุทัย
 ว่างแต่ทีเขา ๆ
 เป็นขิงยอดคเอกลอิสรา
 แม้นเจ้ามีฟังคำกู
 ล้วนสาหัสฉกรรจ้บบรรลัย

จะพิพากษาให้มิ่งมา
 มิ่งช่างพาทีริศยา
 โยมิ่งมิว่าออกไป
 รถของเขามิเขาให้
 โยมิส่งให้พระรามมา
 คูกรพญาอัคษา
 หลานรักเส้นห้าของเรา
 นางก็ไม้อะไรกับเจ้า
 มิใช่ของเจ้าอย่าเจรจา
 ให้ถาวรยศขิงกายหน้า
 อัคษาเจ้าอย่าไยดี
 สามัญรองบทศรี
 บั๊กษีอย่าผูกพันอาลัย
 ดิบตีตั้งดวงแขไข
 อ้าไพบศขิงกัญญา
 ยังอ้เฒาเมนโทกนิษฐา
 รจนาล้วนแต่ห้ระเวงใจ
 จะไปสู่รภทมกใหม่
 จะไยดีอะไรกับขีตา

(๓) ศัพท์บับเป็นสวม แสดงให้เห็นว่า สวม ในที่นี้กับ สวมกชต
 นันต่างกัน จึงไม่เขียนสวมกชต

จงส่งองค์นางยี่ดาให้
เหมือนหลานเอนดูไอยกา

แก่พระรามเจ้าไปดีกว่า
เจ้าฟังบูว่าบัดนี้

๗ เวลาปิดขอบหลาน ๕๖ คำ ๗

๑ บัดนั้น
ฮึดฮัดตัดพ้อพาท
มาดมั่นมอดม้วยสรวังคี
แพ้วพายไม้ขายบาท
ก็ให้เลื่อนบุษบกออก
ถึงมอดม้วยชพชว
พระองค์อยู่เถิดให้เสกผู้
จงพิศวาทสองราชหลานชาย
ดูกรพระรามพระลักษมณ์
เธอยังไม่คิดเมตตา
ก็จะเหมือนกันกับดูข้า
ครั้นจะส่งองค์นางยี่ดาไป
แล้วได้ทำการสับประยุทธ์
เราจะสู้กันกว่าชั่ว
ว่าแล้วก็ร้องโกลนจนาท
พระไอยกาให้ส่งนางไป
แล้วทูลเฉลยขุบล

ทศเสขรสุรังคียักษิ
เออกระนั้นควรเป็นพระไอยกา
พระองค์เบี่ยงบ่ายตามสุชา
นำอายุยักษิอาสูรี
ร้องบอกไอยการังษิ
จะสู้เอาบุรเป็นเรือนตาย
จะได้ดูประเสริฐเจ็ดฉาย
ช่วยกันเบี่ยงบ่ายเจรจา
เราเป็นหลานรักเสน่หา
สาอะไรแก่เจ้าสองไท
เธอช่างปัญญาออกได้
เจ้าไซ้ก็กังขาราคี
นงนุชอยู่ในเมืองยักษิ
จึงจะมีเกียรติยศสืบไป
ดูกรอสุรราชน้อยใหญ่
มึงจะว่ากะไรอสุรา
ที่จะส่งเนียรมลอย่าได้ว่า

ให้^๔ลือชื่อไว้^๕กัลปา

ไวยกาเจ้าจง^๔แจ้งใจ

๗ ๓๗ คำ ๗

๐ เมื่อนั้น

กริ้วโกรธพิโรธฤทัย

ดูกรสองหน่อนาถ

มัน^๕เป็นหมู่หม่อมฤคา

ไว้ไวยกาจะตอบต่อ

ดูกรพญาอสูรี

ไม่อยู่ในสัจย์สุจริต

ฝ่ายคุณ^๖ถึง^๖กุ่มกัณฑ์

ตัว^๖กูลิดว่า^๖มิ่งหลาน

ฝ่าย^๖มิ่ง^๖ก็^๖ไม่นำพา

ความ^๖เจ็บ^๖ความ^๖อาบ^๖ไม่มี

มิ่ง^๖นอ^๖ย^๖เต่า^๖เมามัว

ให้อับ^๖ประกาย^๖ไป^๖ทั้ง^๖มูล

ให้^๖ว้าย^๖ชีพ^๖ด้วย^๖สรนารายณ์

แล้ว^๖กุ่ม^๖พิศ^๖ภักตร์^๖พระราเมศ

จง^๖มี^๖ชัย^๖ชนะ^๖อสุรา

แล้ว^๖สั่ง^๖พระ^๖วิษณุกร^๖ม

ไป^๖ไว้ใน^๖สวน^๖อสูรี

พระทรงทศธรรม^๕เป็นใหญ่

เอาใจ^๕ลักขมณ^๕รามราชา

อย่า^๕ประ^๕ภาษ^๕ความ^๕แก้^๕ยักษา

ไม่^๕ควร^๕น^๕ัด^๕ดา^๕จะ^๕พา^๕ที่

ข้อ^๕ความ^๕กับ^๕อ^๕ัย^๕ยักษี

มิ่ง^๕น^๕เป็น^๕คน^๕อา^๕ธ^๕ร^๕ม

กิด^๕ค^๕ด^๕ท^๕ด^๕โ^๕โม^๕ห^๕ัน

มิ่ง^๕จะ^๕พา^๕มัน^๕ม^๕้วย^๕ม^๕ร^๕ถ^๕า

จึง^๕ว่า^๕ขาน^๕ให้^๕เป็น^๕สุ^๕ขา

เอาจ^๕ท^๕ร^๕ล^๕ก^๕ษ^๕ณ^๕ไ^๕ส^๕ั^๕ว

กร^๕า^๕บ^๕ไ^๕ห^๕ว^๕ส^๕ต^๕ร^๕ท^๕ว^๕ม^๕ห^๕ั^๕ว

ช^๕ว^๕ชา^๕ดิ^๕ไม่^๕มี^๕คว^๕า^๕น^๕อา^๕ย

ไอ^๕สุ^๕ร^๕ย์^๕ส^๕ม^๕บ^๕ติ^๕จ^๕ง^๕เส^๕อ^๕ม^๕หา^๕ย

จง^๕พ^๕าย^๕แ^๕พ^๕ร^๕า^๕ม^๕ท^๕ก^๕เว^๕ล^๕า

เข^๕า^๕ว^๕เร^๕ส^๕เร^๕อ^๕ง^๕ฤ^๕ท^๕ธิ^๕เส^๕น^๕หา

ป^๕ร^๕าก^๕ก^๕ฎ^๕ย^๕ศ^๕ย^๕ิง^๕สา^๕ม^๕ธา^๕ต^๕ร

จง^๕ผ^๕าย^๕ณ^๕ัน^๕พา^๕นาง^๕บ^๕ท^๕ส^๕ร

ตาม^๕ท^๕ที่^๕เด^๕ิม^๕ย^๕ี^๕ดา^๕มา

๗ ๓๗ คำ ๗

๑ ฝ่ายวิษณุกรรมรับพาที
ไว้ทงท้าวผู้ภักศดา

ยดากรายลงสามท่า
กิลลามายังอุทธาน

๑ เพลง ๒ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น
ร้านร้อนฤทัยเพียงไฟกรล
ดินเดือดตันตั้งโกลนก่อ
สนั่นครั่นครนพระสุธา
ออกมากอยฟังคดี
แทบโกลสัสมรภูมิชัย

ทศเสียรสรวิงศ์ได้ฟังสาร
ตั้งจะผลานทรวงชำนวิญญาณ์
ร้องด้วยอำนาจยักษา
กิลลาบุษบกพิมานชัย
ยักษมีได้บังคมไหว
เข้าสถิตย์อยู่ในไพรวัน

๑ ลูกพาทย ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายอัญญาท้าวานร
ข้าขออาษาพระทรงธรรม
ประจานไว้มิให้ใครดูเยี่ยง
แล้วจะเข้าไปเชิญยักษา

พลากรทูลไทโอสวรรย์
ไปทั้นสับหน้าเป็นคณกา
อาธรรมไม่เทียงมรรษา
มิให้ผ่านฟ้าเลื่องใจ

๑ ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระลักษมณ์พระรามห้าม
เจ้าอย่ากรวโกรธพุนไฟ
ห้ามทงอัญญาพานร
มิให้เข่นฆ่าอสุรา
เมื่อพระองค์ให้ห้ามว่าขาน

ออกนามหลนทานทหารใหญ่
ไม่ต้องขนบธรรมเน็ขมมา
พวกพลนักรช้ายขา
ก็ยูลพระโอบกาไป
พระยามารคั้นตั้งไม่ส่งให้

ฝ่ายนางก็กลับเข้าไป
 เลื่อนทศกรรฐ์กรวโกรธ
 จะมิมอคม้วยชวา

อยู่ในเงอมม้อสุรา
 จองโทษทัณฑ์ทำเม็ยซ้ำ
 พระโอยกาจะว่าประการใด

๑ ๘ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น
 จงจุมพักตร์ปลอบพระรามไป
 ครั้นจะช่วงชิงเอานางไว้
 หนังกิมานะอสุรา
 เจ้าจงกลับกินพลับพลา
 ต่างคนก็ต่างคลาไคล

พระทรงทศธรรม์เป็นใหญ่
 เจ้าไสรย์สยงนัตตา
 เกียรติยศจะไม่มีภายหน้า
 ข้อนั้นนัตตาอย่าแคลงใจ
 โอยกาจะไปกรุงใหญ่
 พระรามก็ไปพลับพลา

๑ เซ็ด ๒ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น
 ครั้นเห็นลักษมณ์รามราชา
 เชอเร่งกรวโกรธพิโรธใจ
 ฮึกฮักอ้อ่วนอสุรี
 กูจะแหวะปากเจียนเส็ยรเกล้า
 ให้สาอื่คนดื่มีเกรงภัย

ทศเส็ยรสุวิงศย์กัษา
 ทังพระโอยกาจรลี
 ยังไม่เข้าไปกรุงสรว
 กูจะม้ายิตาทรามวัย
 จะเอาลูกมะพร้าวหัวขี้ดใส่
 หัวไทก็เหาะระเห็งมา

๑ ๓ คำ ๑

๐ ครั้นถึงสวนแก้วอุทยาน
 แผ่นโพนโจนจับสาสตรา

บันดาลโกรธกรวเข่นฆ่า
 เงือง่าพิฆาตเทวี

๑ เซ็ด ๑

๑ ขคาถกขคชนเศียรให้

พื้นพอนลงไปเกิดขกษี

๗ เขต ๗

๑ พญามาร่างเงพาท
ธาตรี

ตัวพีจะฆ่าเจ้ากลไต

๑ โอ้วานวดนางยิตา
พืดคทจนสู้บรลย
ขอเชิญบุพชอดยุพาพาล
ถิฆาทไม่โยดี

กรรณาพีเกิดอข่าม้วยใหม่
เหมือนได้เมตตาปรานี
สู่สถานพระนิเวศด้วยพี
สมทนาพาทด้วบกัณ

เออนี้ทำไมเจ้าขิงโกรธ
ชันแสนโสลาจามัล

โทษพื่อข่างไรจึงหุนหัน
ดร้ายเจ้ารณจวนสามี

โอ้วาเขลาธกเขาโย
ผัวนางคว่างนุชนาร

หาเหลือขุดูไม่หรือเมือก
ตัวพีจึงไม่ชิงชัย

ผายเจ้ากคุดอยู่ท่ามกลาง
ผัวเจ้าก้งขาราคีไป

เหมือนอย่างพัวหรือไม้
นัยเนตรพีเห็นอยู่กับตา

อันพีกับเจ้าเขาวมิ่ง

จริง ๆ ไม่ถึงกนิษฐา

สู้ม้วยด้วยสร้อยสุดา

โฉนขวัญคามิปลงใจ

สงสัยข้อนพแคลง

พหากล่าวแกลั้งชกไม่

ขอถามความข้องในใจ

อย่าได้โสภสร้อยโสภ

๗ เกรจา ๗

ร่าย

๑ ปลอบพลาททางใช้ตรีชาดา มิ่งวิงวอนว่ามารศรี
เกลี้ยกล่อมให้ยอมประเวณี กูจะมีบำเหน็จนา

๑ เสงสาร ๒๖ กวี ๑

ร่าย

๑ สั่งพลาททางบทบาท เข้าวราชนิเวศเสนา

๑ กรวด สั่งเบญจกายสัตว์ ๑

๑ ครั้นถึงจึงมีบัญชา โสกาบอภมณโทไป

๑ โอค บชกไมบท ๑

กรณ

๑ บัดนี้เทวาพลอยสม	เกลี้ยวกลมกำรามแฉลงไซ
โอยลาก็เท่เปรีไป	ปรักษาให้ส่งนงราม
ฝ่ายอุคจิตใจว่าได้ตก	เชอชกกระทุ้ไต้ลตาม
เป็นมากถ้อยกะหงความ	ถ้อยถามทู่่งเถียงไปมา
หงนมสู้่น้อยใจ	เหมือนพระโอยกวงศา
ดำทอเป็นข้อหยาบขำ	ให้อายลิ่งปากมกถักแท้
แม้นศึกเสร็จกุมิให้เหลือ	กูจะไปเถอเนื้อหาหน้
โอ้วาเทวินท้อนทร์จันทร	เอาตัวผาพันหันไป
ถ้าแม้นมิมีว้ยมรณา	ชพชวากูไม่ตักษัย

กฤษณาขอทดแทนเทพไท
กลับเรียกมนโท^(๑)ดวงจิตต์

ก็ชักฮักไปห้องมณ^๔
เพื่อนชีวิตเจ้ามาตามพี่

๑ เต็มข ๑

โอ

๑ ทอดองค์สงแทนมณ^๕
แสนวิโยกโศกพลางพา^๔
เจ้าเร่งระลึกรักไทร
โอ้อนิจจาแก่ตัวกู
ตั้งฤาจะพ่ายแพ้อาม
มนโท^๕กรของพี่เฮย
เห็นพี่จะปลดรอดภัย
ว่าพลางก็ทางจุมพิต
กรเกี่ยวกระหวัดเจรจา
เออเจ้ายังเห็นสุ^๕รังสี^๕
เจ้าเร่งระลึกรักไป

กอดมิ่งมารศรี^๕ไร
แก้วพิงคิดเป็นไฉน
พี่จะคิดไปตามสงคราม
ผู้ผ่านภพโลกเกรงขาม
ความทุกข์หนักลุ่มกลัดใจ
ทรมานเซบเจ้าช่วยแก้ไข
ให้โลกเสื่องภาษา
แสนสนิทแนบน้องเสน่หา
ปรักยาสร้อยสร้าแปล่าใจ
หลงเหลือหลอบังหรือไม^๕
จะได้มาต่อค้ำไพร

๑ โยค ๓๒ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

มนโท^๕ขอค้ำมารศรี^๕

๑ กรอญ ๑

(๑) คัมภีร์ฉบับเขียนเป็นมนโททุกแห่ง สระทยจะเห็นว่าเขียน
มนโท^๕ถึงจ้งเกินไปกรรมัง

๑ บอกผู้ทั้งตัวโสภ
 พระจอมเกศแก้วของเมษ
 แม่นจิตต์ไม่พิทราลัย
 อันซึ่งความทุกข์ความร้อน
 อกุศลปนปลอมเข้ามา
 ประการหนึ่งแม่นมเหตุ
 ฝ่ายซึ่งการแพ้ชนะไสร
 ถึงกระนั้นก่อนประเวณี
 กอปรมนตร์คตทั้งอวิญญาณ์
 ล้างอาสวะจิตต์มลทิน
 เมษเขาเอามันมาโย
 หนึ่งเข้าไต่ยีนแต่หลัง
 เชอผ่านพันภพโมลี
 เร่งคั่นกอบกับพิธ
 ปละปลงจงเจษฎาใจ

พาที่สอนยุทธชิงชัย
 ปละอาสวะเสียอย่าหม่นไหม้
 ถิ่นะมิทระถัยมีมา
 ตัวนิวรรณวิจักจณา
 พาอุธัจจะให้เป็นไป
 เวทนาพาลงหมกไหม้
 สุตแต่ได้สร้างสมมา
 ให้มีความเพียรจงหนักหนา
 สัจจะสัจจาปลงไป
 ให้ภิญโญสิ้นปัทมัย
 ไม่ควรคือกาลกนิ
 กรังพระบิดุราชรังมี
 ฤทธิมีตำราประการใด
 สำรวมอินทรีย์แก่ไข
 อาจจะให้ชนะไพร

๑ ๑ ๑ ๑

๑ อันซึ่งพระวงศ์พระญาติ
 มอดม้วยด้วยการต่อตี

ลีลาศสู่สวรรคร์รังษี
 หามไม่แล้วราชา

๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑

๑ เมื่อนั้น

ทศเศียรสุรวังศัยกษา

๑ ๑ ๑ ๑

๑ พระกรกายพิศปัญญา
 ไม่ควรนวลเจ้าจะเหินหวง
 อย่าวิจิกิจฉาทั้งขาใจ
 คือองค์ท้าวบิตุเรศ
 กับหอกบิลพัสดุ์ศาสตรา
 นามชอลัสเตียนพรหมเมศร์
 ผ่านแผ่นพินภพกรุงไกร
 ขนเฝ้าอิศวรบรมญาณ
 ให้ไปทำการพิชิต
 ฤๅลละเอียดย่อนแดง
 ฤๅเกิงกู่จระดมอย่างค
 หอกแก้วจะลูกเป็นเพลิง
 ไม่มีผู้ต้านต่อตี
 มาดมั่นมุ่งหมายตรงตรง
 อันลักขมณและรามพิเภกไซริ
 อย่าว่าแต่คนเฝ้าพันธุ
 มีอาจที่จะต้านศาสตรา
 ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘
 ทนจะดูเห็นกัน
 มันช่วยกันคิมิเกรงภัย
 ๑ เจ้าเอยเจ้าพิ
 ไม่พักมาด้วยศาสตรา

โอว่าแก้วสุนทราลัย
 หาล่วงนิวรณ์ไปไม่
 พักได้แล้วกล้า
 ประทานพระเวทคาถา
 ไว้ปราบเทवासูลาลัย
 ทรงเดโชชัยเป็นใหญ่
 ใหญ่ยอดยิ่งยศโมลี
 ประทานทั้งพระพรชัยศรี
 ที่เชิงพระเมรุบรรพต
 ศรีแสงนามชื่อว่าทราถกรด
 แม้นถ้วนกำหนดสามราตรี
 เรียงเรียงเรื่องฤทธิรังษี
 ถูกแสงก็พิศมึชลุไป
 ถูกเขากก็ผุพังม้วยไหม้
 ไม่ต้านทานได้อยาสงกา
 สามภพชาติไตรเหล่า
 พระเวทคาถาเรื่องชัย
 เทวัญสวรรค์พันตำได้
 กูจะมาให้ม้วยมรณา
 มารศรีผู้ยอดเสน่หา
 แต่เป็นรูปบุชาก็บรรลัย

ฝ่ายฝั่งบนรูปเทวา
 ครั้นถ้วนกำรบสามวันไซ้
 ไม่ยากลำบากที่ปราบ
 พี่ไมให้ม้วยแต่นางฟ้า

๑ แก้วเอยเจ้าแก้วดา
 เรียกพลางทางพาจรดี

บุชาเสียให้มันม้วยใหม่
 เทวัญจะบรรลัยด้วยฤทธา
 ราบรื่นมิพักไปเช่นฆ่า
 จะพามาไว้ในธานี

มาพาไปพระโรงชัยศรี
 ออกที่พระโรงมิช้า

๑ ยาศักดิ์คุณ ๑

๑ จึงตรัสแก่หม่อสุรราช
 ทั้งพวกอำมาตย์เสนา
 ท่านเร่งเกษมเปรมใจ
 อันลัทธิมณเฑียรรามขุนกระบี่
 กุณม์มิ่งแต่สองสามวัน
 มโหธรเร่งคุมอสุรไป
 โดยขาวใหญ่สามสิบเก้าห้อง
 ทั้งรูปเทียนตามรุจี
 จงประดับประดาคราดัย
 อบอาษากระจายจรจวงจันท์
 ทั้งเจ็ดประการแก้ววิเศษ
 กับหอกกลบิลพัสดุ์ศาสตรา
 ยิงที่ละเอียดอ่อนแดง
 เร่งคุมอสุรมัยศ

ประกายแก่มารยักษา
 ภูได้มหารูจี
 อย่าครั้นคร้ามขามใครขภัย
 หน้าที่จะม้วยพิราลัย
 เท่านั้นดอกแล้วจะม้วยใหม่
 ปลุกโรงพิชัยพิธ
 ให้กุก้องด้วยแดงแสงศรี
 ดอกไม้แดงดสีบเจ็ดพรรณ
 อำไพพิงพิศเน็ดฉนั้น
 อำพันรสกลิ่นโอพาร์
 จะบุชาพระเวทกาลา
 ณท่าทางเชิงพระเมรุบรรพต
 ศรีแสงนามชื่อว่าทรายกรด
 ฤทธิหมายกิจการทั้งบ่วงไป

หนึ่งให้แกะดินเจ็ดท่า
เข้าบูชาคุณทั้งกองไฟ

จะบันรูปเทวาน้อยใหญ่
อย่าให้ใครรังแก

๗ เจริญ ๕๕ คก ๗

๑ เมื่อนั้น
รับสั่งดีใจออกมา

จึงมโหฬารยกยา
ก็พาอสุรพันหนึ่งไป

๗ กวาง เขต ๗

ว่า

๑ ครั้นถึงเชิงพระเมรุบรรพต เอากฎหมายออกแถลงไข

๗ เจริญ ๗

๑ กระเทยแก่กันทันใด
บ้างไปแกะดินเจ็ดท่า
ตัดไม้ทำโรงพิธี

ปลูกโรงพิธีพิธี
บ้างเก็บบุปผาพนาศรี
เสร็จได้มาลีดินมา

๗ ๒ คำ เจริญ เขตปฐม ๑

๑ เมื่อนั้น
แต่งโรงพิธีโอฬาร
เลิกแล้วแก้วเก้าเนาวรัตน์
ระย้าย้อยห้อยแก้วลัย
เสาส่างสะอานพนพรรณแดง
ตามด้วยรูปเทียนรูจี
จึงให้เอาดอกไม้

จึงมโหฬารยกยา
วิจิตรจนาอำไพ
เพดานดัดแดงแสงไส
สุกไสเลือกถ้องรูจี
คกแต่งททางเรื่องศรี
มัตันทรสโอฬาร
ซึ่งให้ยกขไปหา

กบฏดินเจ็ดท่าสมุทรมา
กรรมเสร็จระเห็จผายผัน

ไว้อาลัยโรงพิธี
จรจรัลเหาะมายังกรุงศรี

๑ เชิดปรุ้ม ๑

๑ กรรมถึงจึ่งหลุดคดี

บัตินพร้อมแล้วพระราชา

๑ เสด็จฯ ๓๐ ค่ำ ๑

โหม

๑ เมื่อนั้น

ทศเสียรสูริ่งศัยักษา

ชำระสระสระสงคองคา

ขัดกายาหมดมลทิน

ทรงภูษาธาระศประดับเครื่อง

เรื่องรสอำไพเกิดขึ้น

ดูจดังบรมพรหมินทร์

เหมือนอินทรเลื่อยล่อยเมฆา

ทรงมงกุฎสังวาลกรรเจียกเก็จ

เพ็ชรระยับทับทรวงเสลา

ตาบตีตวิจิตรเจษณา

พาหุรัตรัสใส่ธำมรงค์

รัตพระองค์ทรงทองปลายพระกร

บทจรตั้งพระยาราชหงส์

ติดตามขึ้นรถทรง

ก็เหาะตรงไปโรงพิธี

๑ กรา๑ สมคองค ๑

๑ ครั้นถึงประทับพลับพลา

เปลื้องเครื่องมหารังษ

บรรจงกระหวัดใจ^(๑)เป็นไข

พิจิตรรังษล้วนแดง

ทรงด้ายข้อมเป็นสังวาลวอรรณ

เกี่ยวกันฟ้งพิศเป็นแสง

(๑) ตันฉะบับเขียนเป็นใจ

๑. ประดับประดาอ่าองค์บรรจงแดง ๒. แต่งจุกจกจันทั้นเจิมพักตรา ๓. ดูกดั่งบรมพรหมเมศ ๔. เรื่องเดชสิทธิศักดิ์นักหนา ๕. เสด็จเข้าเป็นรูปเทวา ๖. ทุกช่องชั้นฟ้าสุลาสัย ๗. จึงเชิญหอกแก้วกบิลพัสดุ์ ๘. พาดบนเตียงแดงแสงไส ๙. ใสเพลิงทะเกิงกฤษณ์ไฟ ๑๐. สูงได้เท่าเทียมปลายตาล ๑๑. จึงอ่านพระเวทกาลา ๑๒. ตามตำหรับตำราว่าขาน ๑๓. บุษาด้วยแก้วเจ็ดประการ ๑๔. หว่านดอกไม้เข้าในอัคร ๑๕. แล้วจึงเอามัจฉมังษา ๑๖. บุษาทอกแก้วรังษ ๑๗. เอารูปเทวัญจันทร์ ๑๘. โยนเข้าอัครกระดมไฟ ๑๙. แล้วจึงสมาธิปัญญา ๒๐. โอมอ่านโอรุปกี่ม้วยใหม่ ๒๑. หอกกบิลพัสดุ์ ลุกเป็นไฟ ๒๒. อากมระงมไปถึงพรหมา
--

๑. พระ ๕๕ กี่ ๑

ญาณ

๑. มาจะกล่าวจบทไป ๒. ถึงเทพไททุกทิศ ๓. ทิวส์หัตถ์ศโลกา ๔. เหวว่าวุ่นชุ่มใจ ๕. เหนือดแห่งแรงร้อนอกอึด ๖. กลัดกลุ้มกระวนหม่นใหม่ ๗. ดูกดั่งจะม้วยบรรลัย ๘. แซ่ซ่านไปหาอินทรา

๑. เทว ๑

ญาณ

๑. โกลสัยจึงมีสุนทร ๒. ดูกวทั่วเทพกีส ๓. บัดนี้ทศกรรฐือสุรา ๔. บันรูปเทวาบุชาไฟ
--

มันโกรธว่าเป็นพยาน
 มาไปทูลเจ้าโลกาโกร

จะผลานให้ม้วยตักขัย
 ก็พาสูลาลัยโคลกลา

๗ แผลระน้อย ๗

ร้าย

๑ ครั้นถึงจึงทูลพระสุล
 ทำพิธีการวิथा
 ฝ่ายเทพร่อนทุกราย
 พระจงประทานชีวิตไว้

บัดนี้ทศพักตร์รักษา
 ณะเกิงฤกษ์พาสูลาลัย
 ทนาคะม้วยตักขัย
 ใดเบื้องบาทบงสรุติ

๗ เจริงา ๓๕ คำ ๗

ช้า

๑ เมื่อนั้น
 เมตตาเทวัญจันทร์

พระสยามภูวญาณคุณรังษี
 ให้หาเทพพาลีพลัน

๗ ๒ คำ ๗

๑ ฝ่ายจิตศุบทรบัสั่งลา

ขับปารนิมิตาสุวรรณค

๗ เหาะ ๗

๑ เข้าแจ้งพาลีเทวัญ

พลันไปให้หาบัดนี้

๗ ๒ คำ ๗

๑ ฝ่ายพาลีเทพคลาโคล

ไปเฝ้าอิสวรรังษี

๗ ลูกพาทย ๗

๑ เข้าถวานพานพัคครฐลี มีโสมนัสวันทา

๑ ๒ คำ ๑

เข้า

๑ เมื่อนั้น	พระสยามภูวญาณนาถา
เอือนอรรถองการบัญชา	ว่าแก่เทพบุตรพาดิ
บัดนี้ทศกรรฐือสุธา	มันจะฆ่าเทพท้าวรายี
หุดีเพลิงตะเกิงอ๊กก	ที่เชิงพระสุเมรุบรรพต
ณท่าละเอียคอ่อนแดง	สิริแสงนามชื่อว่าทรายกรต
เจ้าแปดงเป็นกระบี่มีขศ	ให้ปรากฏเหมือนเมื่อเป็นพาลี
ไปช่วยชีวิตเทวัญ	เข้าอันตราขยักษ
ทำลายเสียขงพิธ	รับรดบัตน่อยาชา
ร้าย	
๑ แล้วอวยพระพรชัยสร	ให้ชนะอสุริยักษา
จงถือเอามนตรวิทยา	ศาสตราไม่ต้องไปปลัน

๑ ๓๐ คำ ๑

ร้าย

๑ ฝ่ายเทพทั้งนั้นอวยพร	ให้ถ้าวรฤทธิแรงแข็งขัน
เมตดาอย่าพ้นสามวัน	ต่าง ๆ คมคัลวันทา

๑ ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายเทพพาลีคมกัล	เชิญพระพรพายผันอาษา
--------------------	---------------------

มาจัดพลแปลงกายา

เป็นภาษาราชาพาลี

๑ ฝ่ายเทวะทงนนั้นบิดเบือน เหมือนหนึ่งวานรกระบี่ศรี

๑ แผลง ๑

๑ เหาะจากไกรลาศศรี

เข้าทำลายพิธีทันใด

๑ เช็ด กราบ & ค่ำ ๑

เสนาย์กษ

๑ ฝ่ายมารซึ่งได้รักษา

อหังการเข้าบุกรุกได้

๑ เช็ด ๑

วานร

๑ พวกพาลีต่อชิงชัย

เข้าดับไฟคือสุรา

๑ ๒ ค่ำ เช็ด ๑

๑ ฝ่ายทศกรรฐ์เห็นพาลี

อายนัสดับสังขาร

หรือหฤมานแปลงมา

ก็เข้าเข่นฆ่าตุก้าลัง

๑ เช็ด ๒ ค่ำ ๑

๑ ฝ่ายพาลีโผนโจนรับ

จับกุมกั้นตามโอหัง

๑ เช็ด ๑

พาลี

๑ พิศผลัดกันตด้วยก้าลัง

สนั่นทั้งสามภพชาติ

๑ เช็ด ๑

๑ สองฝ่ายเห็นคเห็นออรอรา ยักขาฟ่งหอกกรงษ์
ทิมแทงไม้ถูกพาลี อสุรีแข่งขันชิงชัย

๑ ๒ คำ เชิด ๑

๑ ฝ่ายพาลีอ่านคาถา เรียกกำลังอสุรามาได้
ตามพรพระเจ้าโลกาไกร ชิงชัยสัมปยุทท์อสุรี

๑ เชิด ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายทศเสียรเสียดำดั่งกิ่ง ชิงขันเข้าชิงชัยศรี

๑ เชิด ๑

๑ หัวโหยโรยแรงอสุรี เหาะหนึ่มานครลงกา

๑ ๒ คำ เชิด ๑

พาลี

๑ ฝ่ายเทพพาลีตามคิด ไต่กระชิตประจัญยักขา

๑ เชิด ๑

๑ ระวังเพลิงทะเกิงกาตา ก็กลับมادتัยอัคคี

๑ ตรี ๑

๑ เอรูบโยนลงคงคา เสร็จพาฝูงเทพกระบี่ศรี
เหาะมาโกรธาศรั ยังที่ประชุมเทวา

๑ เพ็ชรน้อย ๕ คำ ๑

พระอินทร์

๑ ผ่ายเทวะออกต้อนรับ

บ้างอัถวันท์हरणा

บ้างจุมพิตพัคตร์สะปรีลา

พากันเข้าไปเฝ้าพลัน

๑ ๒ คำ เด่มอ ๑

ธา ปรบ

๑ เมื่อนั้น

พระเจ้าโลกาไกรไอศวรรย์

เห็นพาลีเทพเทวัญ

ก็บัญชาแจ้งกิจจา

ซึ่งไปทำลายพิธ

มนตร์นฤให้ยักษา

ครั้งลศเคียนพรหมา

บิดาอายุท้าวทศกรรฐ์

หากเทพบุตรพาลี

ภักดีต่อเทพสรวงสวรรค์

หาไม้ไม้ชนะกุมภันท์

พันสามวันม้วยมรณา

นี้แน่ฝูงเทพอาศูร

คุณพาลีอยู่ทั่วหน้า

พาลีเจ้าเห็นจเห็นอยมา

จงลีลาไปวิมานชัย

๑ ๘ คำ ๑

ร้าย

๑ ผ่ายเทพพาลีเทวัญ

ชวนกันประณตประณตเมไหว

กราบลาอิสวรท่านไท

กลับไปวิมานอาคมา

๑ โคมเวียน ๒ คำ ๑

๑ มาจะกล่าวบทไป

ถึงไททศเสียรยักษา

พ่ายแพ้วพาลีหนึมา

เข้านครลงกากรุงไกร

๑ เด่มอ ๑

๑ จิงบอกมนโทมเหษี

ดูกรแก้วพิสมัย

ฯ ๑ วรรค ๑

๑ พิเศษพิชเรื่องขัย

อักษรร้อยใจพันเบญญา

ด้วยพญาพาลีตายแล้ว

น้องแก้วเอ๋ยกลับมาเช่นฆ่า

เข้าดับเพลิงทะเกิงกาลา

ตัวพี่คิดว่าหฤมาน

เกลือกเป็นอุบายถ่ายเท

เล่ห์กลพิเภกเดียรธาน

ผิดไปมิใช่หฤมาน

ก้านลำพญาพาลี

ฯ ๑ วรรค ๑

๑ นี้และพี่อักษรร้อยใจ

หรือไทอัสวรรังษี

ชบองค์พญาพาลี

มนัจตตชงพียา

เพื่อจะให้พี่แพ้วแม่ศ

เหตุนี้สงสัยหนักหนา

โอ้อาแก่นแก้วเววคา

สร้อยฟ้าจะเห็นประการใด

ฯ ๑๒ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

มนโทคีร์ศรีไส

ฯ ๑ วรรค ๑

ทูลผัวตัวบอกความไป

อย่าสงสัยพระเจ้าโลกา

พระองค์ทรงโลกชาติร์

หรือจะมนัจตตศรีสา

ศิร้ายหฤมานแปลงมา

พญาพิเภกแนะให้ราว

หาไม้ที่ไหนจะรู้แห่ง

แจ้งด้วยพิเภกยักษ์

จึงได้ไปล้างพิธ
 โอ้อนิจจาพิเภกเอ๋ย
 ไม่คิดว่าเป็นพงศ์มา
 แม่นมั่นไม่มีอาวรณ์
 เมื่อจะหนีจะไว้มันโย
 อันจะคิดกิจการต่อตี
 ทำไมกับลักขมณเฑียรราชา
 เชี่ยวชาญแต่ด้วยธนูศร
 หากได้พิเภกวานริน
 มาคแม้นมีฆ่าพิเภกก่อน
 พระจงสังหารน้องชาย

เช่นนั้นทำลายหลายครา
 กะไรเลยแกล้งฆ่าวงศา
 ปลงวิญญาณไปด้วยสิงไฟ
 จึงไปเป็นเพื่อนบ่อนไส
 มีสังหารให้บรรณา
 พระสามเฝ้าทั้งคำข้า
 ไม่มีฤทธาเดินดิน
 สัจจรอยู่ในพนาสิน
 หากไม่จะกินน้ำตาตาย
 ไหนรามวานรจะฉิบหาย
 ตายแล้วจะชนะไฟรี

ฯ ๓๖ ค่ำ ๗

๑ ขอบเอ๋ยพี่ขอบใจ
 พี่จะทำตามนุชนารี
 มันไม่คิดกู่ผู้เผ่าพงศ์
 ทรงหอกกบิลพิศดุโคคลา

อ้าไฟเภาจะมิ่งमारศรี
 เหม่อ้ายพิเภกอสุรา
 พี่จะตั้งใจจงเช่นฆ่า
 ออกมาตระเตรียมทัพพลัน

ฯ คุกกุพาทย์ ๗

ญาณ

๑ ตรีสโทมหิตันเป็นทัพหน้า
 เหาเปาวนาสุรเป็นทัพขัน
 เกนเอายักษ์ากุมภันท์
 แข็งขันสามร้อยสมุคตรา

เกณวรรณ^๔สุร^๕เป็น^๕ปักษ^๕าย

กมุ^๕พล^๕แสน^๕สม^๕ุด^๕ตรา

อัน^๕ซ่ง^๕เกย^๕ก^๕กาย^๕ย^๕ก^๕ระ^๕บ^๕ัต^๕ร

ถัน^๕วร^๕ไกร^๕สุ^๕ร^๕ชา^๕ณ^๕ช^๕ัย

เกณ^๕เอา^๕เสนา^๕เสน^๕ี

มัน^๕คง^๕คิ^๕บ^๕ดิ^๕วิ^๕ทยา

แล้ว^๕กำ^๕ซั^๕บ^๕ดา^๕บ^๕ส^๕อง^๕ม^๕ือ

อัน^๕พล^๕ป^๕ิน^๕ส^๕อง^๕ข้าง^๕ไซ^๕

ฝ่าย^๕พล^๕มา^๕ว^๕าง^๕ว^๕

ฝ่าย^๕พล^๕กา^๕ย^๕สี^๕ลา

ต่อ^๕พล^๕เหล^๕่า^๕น^๕เข้า^๕บ^๕ก

กอง^๕หล^๕วง^๕กอง^๕หล^๕ัง^๕ต^๕ระ^๕หน^๕้า

แน^๕ม^๕ง^๕บ^๕อก^๕แก่^๕พล^๕รบ

แห^๕ว^๕ก^๕ช^๕อง^๕ที่^๕จะ^๕ว^๕าง^๕ป^๕ิน^๕ไป

หน^๕ึง^๕มา^๕ค^๕ม^๕ัน^๕ศ^๕ัก^๕ฟ^๕าย^๕พ^๕ัง

ย^๕่อ^๕ท^๕้อ^๕ให้^๕ส่ง^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ช^๕ญา

ให้^๕วิ^๕ร^๕ุ^๕พ^๕ัก^๕กัน^๕เป็น^๕ป^๕ัก^๕ข^๕ว^๕

ร^๕อ^๕รา^๕เก^๕ย^๕ง^๕ท^๕ัพ^๕หล^๕วง^๕ไป

จัด^๕ให้^๕ม^๕ั^๕โ^๕ห^๕ร^๕เป็น^๕ใ^๕หญ^๕

ให้^๕พล^๕คน^๕ละ^๕แสน^๕สม^๕ุด^๕ตรา

ช^๕ัก^๕ย^๕าย^๕ก^๕ษ^๕์^๕แก^๕ล^๕ว^๕ก^๕ล^๕้า

ห้า^๕โก^๕ฏ^๕ิ^๕สม^๕ุด^๕เค^๕ย^๕ง^๕ร^๕ถ^๕ไป

ม^๕ิ่ง^๕ฮ^๕่อ^๕เข้า^๕พ^๕ัน^๕ค^๕ิด^๕ไ^๕่

ให้^๕ข^๕น^๕า^๕บ^๕ก^๕บ^๕ัน^๕พ^๕ัน^๕มา

จ^๕ู^๕โ^๕จ^๕ม^๕หน^๕้า^๕หล^๕ัง^๕เข^๕น^๕มา

ร^๕า^๕แย^๕ง^๕ย^๕ิง^๕ให้^๕แม่^๕น^๕ย^๕้า

จ^๕ึง^๕ให้^๕ร^๕ุก^๕ข้าง^๕เข้า^๕ชา

ชา^๕เด^๕ิม^๕ด^๕้วย^๕ป^๕ิน^๕ใ^๕หญ^๕ไป

ให้^๕ค^๕ล^๕บ^๕หล^๕ัง^๕มา^๕จ^๕ง^๕ไ^๕ด้

อ^๕ข^๕้า^๕ให้^๕ม^๕ิ่ง^๕หน^๕้า^๕ป^๕ิน^๕มา

จ^๕ึง^๕ถ^๕ัง^๕ตาม^๕ค^๕ิด^๕เข^๕น^๕มา

ก^๕ุ^๕จะ^๕ก^๕ร^๕ท^๕า^๕ท^๕พ^๕บ^๕ัด^๕น

๑ ๒๒ คำ เสร็จ ๑

ร้าย

๑ ฝ่าย^๕แสน^๕เสนา^๕เตรียม^๕ทัพ

สรร^๕พ^๕ทั้ง^๕พ^๕ย^๕ห^๕ช^๕ับ^๕ศ^๕ร

กลับ^๕เข้า^๕มา^๕ท^๕ูล^๕ท^๕ัน^๕ที่

บ^๕ัด^๕น^๕พร^๕้อม^๕แล้ว^๕พ^๕ระ^๕ร^๕า^๕ชา

๑ ๒ คำ เสร็จ ๑

โทน

๑ เมื่อนั้น

ชำระสระสรงทรงทา

ทรงมงกุฎสังวาลเสร็จสรรพ

สืบเสียรสืบพักตร์อสูรี

บนพระองค์ทรงขัดศาสตรา

โศติช่วงตั้งดวงทนิกร

เลิศแล้วแก้วเก้าทับทรง

ชายแครงแสงศรีวิสัย

ธำมรงค์ละองค์ไพจิตร

ตั้งพระกาลสนุนาตยาตรา

ทศเศียรสุวิงศัยกัษา

ทรงภูษาพรรณรูจี

จับหอกกบิลพัสดุ์รังษี

ทรงธนูศรศรียสับกร

พระพาหุสะพักแล่งแสงสร

กระจายจรกรรเจียกแวงไว

พนพวงสว่างชายไหว

อ้าไพพาหุรัดเพราตา

พึงพิศทองพระกรซ้ายขวา

ติดตามาชนรตชัย

๑ ๓๐ คำ เพลง บาทลัญจณ์ ๑

โทน

๑ รถเอยราชรถทรง

งอนแอกบะแหกรวิสัย

เพลาเพ็ชรเก็จแกมหน้าหลัง

พระที่นั่งตั้งจะเลื่อนลอยฟ้า

อัมภีรมกัณภีรมเสวตฉัตร

เครื่องแห่กับคองขงย้าย

พร้อมด้วยเสนาสามนต์

กังก้านกมแก้วสุกใส

ฉัตรชัยวิจิตรเจษณา

บังใบล้วนนิลวิคตา

ระย้าระย้อยพลอยพราย

จูลจำรัสจัดแจ่มพระสุริฉาย

ผาดผายเดือนลอยเมฆา

เกลื่อนกล่นกันไปซ้ายขวา

อัคคีคนึงการา

กรัหาไปสมรภูมิพลัน

๑ กราว เช็ด ๘ คำ ๑

ร่ำ

๑ มาจะกล่าวบทไป

ถึงไทนารายณ์ไอศวรรย์

ครั้นใกล้ไขศรีวรรณ

อัศจรรย์ใจถามพิเภกไป

ดูคะพิเภกฟังเสียง

สำเนียงโยธาหรือไฉน

กรีกครนต้นป่าพนาถย์

คือใครยกมาอสูร

ร้าย

๑ พิเภกบังคมทูลพลัน

คือท้าวทศกรรฐ์ยกย

กรวโกรธเข้าบาทเบื้องฐ์

เพราะอ้อมนโทเจรจา

เหตุทศกรรฐ์ทำพิธ

ที่เชิงพระเมรุภูพา

มันจะมาฝูงเทพเทวา

สุลาถ์ยหูลพระศุติ

จึงให้พาดเทวบุตร

ไปขงยุทธ์ชนะยกย

ทศกรรฐ์ก็โต้ต่อ

แพ้นมาบอกภรรยา

มนโทมันว่าหฤมาน

แสรังว่าดีลานให้เข่นฆ่า

เปล่า ๆ มันเอาเจรจา

ยกยาก็กรธพูนไฟ

บัดนั้นตั้งใจมา

จะเข่นฆ่าข้าให้ตักย

ด้วยหอกกบิลพัสดุ์เรื่องชัย

พระภูวนัยจงช่วยชวา

๑ เจริงา ๑๕ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

พระรามบุญเรืองเฟื่องฟ้า

เออนอรรถองการบัญชา

มันจะมาพิเภกกลไค

ดูกรเจ้าลักษมณ์อนุชา
บ่อกันพิเภกร่วมใจ
เร่งเร็วหลุมาสนุกรพ
กูจะยกออกไปต่อตี

น้องอาจช่วยแก้ไข
อย่าให้อับยศไพร
รบรัดจัตพลกระปี่ศรี
เตรียมจตีปัดหน้าอย่าช้า

๓ ๒ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

ออกมาตรวจเตรียมโยธา
เกณฑ์ให้สุรเสนเป็นทัพหน้า
ปีกซ้ายเอานิลปักกัน
ยุกกระบี่ตรเอานิลกำแหง
เข้าชุมอยู่ในพนาลี
ไซยามพวารถอธงชัย
แบ่งพลเจ็ดสิบสองลดา
อันอัยภูทักสวนร
ข้าศึกหนาไหนให้บุกขึ้น

สองกระบี่รับสั่งใส่เกศา
กะเกณฑ์เข้าเป็นทัพพลัน
ปีกขวานั้นเอานิลขัน
กองขันนิลราชอุทิศ
แต่งกองพยุหชัยศรี
ได้รับให้ตัดลบบมา
ให้โบลแจว้งไกลไปหน้า
ซ้ายขวาหน้หลังเท่ากัน
เคียงข้างรถจรผายผัน
เสร็จพลันเข้าทูลลุ่ม

๑ แพบดษณชัย ฯ

๑ อันซึ่งพหตสกลไกธ
กะเกณฑ์รบแล้วลุ่ม

สำหรับพยุหชัยศรี
จงแจ้งรู้ดีบาทา

๑ ๒๒ คำ ฯ

โขน

๑ เมื่อนั้น

จึงชวนพระศรีอนุชา

แล้วทรงภูษาอำองค์

ชายไหวละไมรูจี

รัตพระองค์แล้วทรงมงกุฎเก็จ

สะพักสะพายคล้ายดวงทีนกร

ออกห่างที่บรรจงพระขรรค์แล้ว

สักรสนุนาถยาตรา

พระรามบุญเรืองเฟื่องฟ้า

ดลาลงสรงวาร

บรรจงชายแครงแสงศรี

จับจับทับศรีลนบังอน

เพชรระยับจับแต่งแสงศรี

กระจ่ายจรรกรเจยกเพราตา

จาวแววพาทูร์ดีชายขวา

ชวนน้องมาชนรถไป

๑ เพลง ๘ คำ ๑

โขน

๑ รถเขยราชรถนิล

สองรถขศยั้งอำไพ

สำหรับนารายณ์อวดคาร

เลิศแล้วแก้วเก้าโคมบุลย์

ดุจตั้งบรมพระห่มเมศ

ลอยเลื่อนละลี่ยปลิวมา

อัมรินทร์บรรจงมาให้

ไตรภพไม่เปรียบเทียบปูน

ได้จีปรามมารอิสูร

จุดจ้ำรัสจัดแจ่มแอร่มฟ้า

เรื่องเดชสิทธิ์ศักดิ์นัถหนา

กรรทาไปสมรภูมิพลัน

๑ ๖ คำ เข็ด ๑

รำย

๑ พอเหลือบเห็นทัพอสูร์

เข้านอบอุ้บแทบโพรวัน

กุมให้แยกพลขันธ์

กองขันธ์ให้มันค่อตี

จิ่งเต๋งกระบือออกล้อ มิ่งไปตัดพ้อยักย
 มาดแม่มันโถมโถมตี กระบือขนาบข้างมา
 ฝ่ายกองทหารออกล้อ ตัดพ้อเยาะเขี่ยยักย
 โทนก้องร้องโดยอหังการ หยามซ้ำว่ากล่าวพาที

๑ กราวร่า เกรธา ๒ คำ ๑

๑ ทศกรรฐ์ครนเห็นก่เดอดดาต ทะยานเข้าชิงชัยศรี
 บุกบองกอนหน้าเข้าราวี อสุรปล้นปลุนชิงชัย

๑ เช็ด ๑

ไล่กระบือติดตามพันฟาด ผาดโผนโจนดิคกระชิดไล่
 วานรล้มตายพ่ายไป ไล่ตามห้าห้าไพร่

๑ เช็ด ๕ คำ ๑

๑ พระรามลี่ยอทัพแตก แยกกองรุกรบยักย
 ฝ่ายกองแอบในพนาลี กัดขนาบข้างมา

๑ เช็ด ๑

วานร

๑ กลับรบหมุ่มมารพั้งพ่าย ล้มตายมอดม้วยสังขาร
 ไล่รุกบุกบันพันมา โกลาหลสังเป็นโกลี

๑ เช็ด กราวร่า ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายเปาวนาสุรโกรธจับ สับปยุทธุ์สุรเสนกระบือศรี

๑ องคตเข้าช่วยราช

ตั้งก็มีเจียมหนีไป

๑ เข็ด ๒ คำ ๑

๑ ทศเศียรทรงพาดจันท์เนลย เรือนรองเรื่องฤทธิคดีได้

๑ ที่เดียวพันเล่มเต็มไป

ต้องวานรไพรดาษดา

๑ เข็ด ๒ คำ ๑

๑ พระรามแผดงอนทวาทีศย์ ได้ดิดสังหารยักษ์

ตายกลาดเกลื่อนเต็มพสุธา

อสูรามอคม้วยชีวี

๑ เข็ด ๑

๑ บรรดาจวนรล้มตาย

ต้องพระพายเป็นท้าวกระบี่ศรี

๑ ตรี ๑

๑ กลับผลุนพลันเข้ากันดี

ราวจนหน้ารอดชัย

๑ เข็ด ๕ คำ ๑

๑ ฝ่ายทศกรรฐ์มุ่งมาด

พาดสายศัลปีแผดงผลานไต้

ตั้งปรียงเสียงสนั่นลิ้นไพร

ศรไม่สังหารธามา

กลับแผดงพลาญตั้งวานร

ฝ่าพลนิคมข่มฆ่า

ฮึกฮักกล่าววคำอหังการ

อสุราแลดูพิเภกไป

๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ครนแผ่นตรองท้องดำ

อ้ายน้องขาพึงแกลสงไข

ดูกรพิเภกจงไร

กูใช้ได้เลี้ยงมึงมา

มึงไม่คิดกูผู้เฝ้าพงส์

ตั้งใจแต่ฆ่าองศา

แก่งบอกเล่าที่กลรามา
ถึงมิ่งไค้ผ่านภารา
เสนีย์กษัมบรรลัย
กษักรณไค้ตะพัต

อสุราเกอบสนเวียงชัย
จะไค้ไพร่ฟ้ามาแต่ไหน
ถูจะฆ่าไค้ตายบัดนี้
ทวักแก่งรำหอกกรังษ

๑ เชิด ๑

พิเภกหลบหอกอสุรา

พระศรีอนุชาช่วยรบ

๑ ๒๒ คำ ๑

๑ พระศรีอนุชากั้แฝดงผลาญ พระอวตารกั้ยิงยักษา

๑ เชิด ๑

๑ ถูกทศกรรฐั้อสุรา

อ่านถาถาลูบหาขไป

ทศกรรฐั้

๑ กัดขั้กรรณเข้าสะพัต
ไค้ที่ฟุงหอกกรังษไป

ซัดขแฝดงสรขั้าตระหน้าไค้
ไค้ใช้พิเภกอสุรา

๑ เชิด ๕ คำ ๑

เชิด

๑ พิเภกหลบแอบรดพระลักษมณั้ หอกขั้กตรวยลงรำธา
ถูกองคั้พระศรีอนุชา
สลบอยู่บนรถชัย

๑ เชิด โยด บั้พาทย์ไทย ๑

๑ ฤทธิแรงแสงหอกต้องถูกล ลูกสมทังปวงม้วยใหม่

- ๑ พระรามกรวีโอรชฟู่นไฟ รุกได้ผลาญยิงพญามาร
๑ เช็ด ๑
- ๑ ถูกทศกรรฐ์ลูบด้วยมนตร์ หายกลับพจญแผลงผลาญ
๑ เช็ด ๑
- ๑ มีได้ถูกองค์อวตาร ชักรถทยานเข้าราว
๑ เช็ด ๒ คำ ๑
- ๑ ฝ่ายพวกกระบี่ปรีรัมย์ ก็นอวตารต่อยักษ์
๑ เช็ด ๑
- ๑ หม่อมมารก็เข้าราว ชักดลุมบอนกันไปมา
๑ เช็ด ๒ คำ ๑
- ๑ ฝ่ายพลมารฝ่ายพัง ยังแต่ทาสพักตร์ยักษ์
พอล้ำข้ามแสงสุริยา ล้าที่พลอยหลบหนีไป
๑ เช็ด ๒ คำ ๑
- ๑ พระรามก็ชักรถติด กระชิดพจญพลได้
๑ เช็ด ๑
- ๑ ระวังน้องซึ่งต้องหอกชั้ย กลับไปแก้ไขชักศาสตรา
๑ โยศ ศรกาญ ๑

๑ อารุชก็ไม่เลื่อนหลุด
 น้ำพระเนตรคลอหาเวียนัยนา
 รมเร็วพิเภกดูพลัน
 เราจะแก้ล้มใดดี

พระทรงภูษขัตต์แก่นัยกษา
 โจรธาสะท้อนวาที
 หร้ออาสัญแล้วยักษ
 พิเภกเอ๋ยเร่งบอกไป

๑ ๖ ค ๑

๑ ฝ่ายพญาพิเภกกราบทูล
 เมื่อบิดาข้าให้หอกชัย
 เชอตรัสว่าสาตรา
 ให้ไว้ปราบคนอาชรรมี
 เมื่อไรนารายณ์อวดการ
 จึงให้เอาสังกรณ
 เก็บมาทั้งรอกทั้งใบ
 ประสมกันเข้ากับขวัว
 มีอยู่ที่ท่าอินทกา
 ข้ามทวีปมธรอกโลกิงขาน
 ดำรงว่าหาเป็นดาวเดือน
 แต่เห็นกร็องเจรงจา
 แลวจึงลงเอาเสลา
 แม่หินอยู่เมืองนาคาไส
 ณที่ปราสาททศกรรฐ์

พระอนุชาขังหาดับสูญไม่
 แกล่ไต่ไต่ท้าวทศกรรฐ์
 ของพระสุลรังสรรค์
 สรวงสวรรค์ไม่ต้านต่อค
 นองภูบาลต้องหอกชัย
 กับตรชะวาต้นคู่ตัว
 ให้ขุดลงไปเอาทั้งหัว
 ด้วพานะพระสุล
 กับสถานสญูชีพงนาสร
 มีฤทธิไปจึงได้มา
 เหมือนนอโลกเหี้ยไปได้ตั้งว่า
 ขอให้พญาหนุมานไป
 สำหรับปลดทาแก้ไข
 ลุกหินอยู่ในลงกา
 มันทำเขนยรองเกศา

อย่าให้ข้ามแสงสุริยา

ถ้าบศทหาแล้วจะเป็นพลัน

๑ ๓๖ ก กา ๑

๑ พระรามก็สั่งหัน ไถ

ให้หนุมานผายผัน

๑ หนุมานรีบสั่งจรจัด

เกาะข้ามเขตต์ขัดห่มผ้า

๑ ๒ ก กา เขตปฐุม ๑

๑ ตรีณณิสสบุษพออากาศ

หัดเขานกตั้งลิ้นหา

๑ ๒๒๖ ๒๒๖ ๑

ญาณ

๑ ฝ่ายเทพรัถยานจรจา

ทรพยากร้องอาท

๑ ๒๒๖ ๑

ท้าย

๑ หนุมานจึงกล่าวพจนาน

นึ่งอวดทรตองหรือดักขันธ์

ให้เอามูลโลกสังกรณี

กับสรระวงคั่นตุ๋น

๑ ๒๒๖ ๑

๑ เทวาก็บอกหัน ไถ

ให้ขุดลงไปเอาทั้งหัว

๑ ๒๒๖ ๑

๑ แล้วพาไปเอาขรว

ชลุมาถามผ้า

๑ ๒๒๖ ๑

๑ หนุมานกรันถึงจึงไผนผาด

องอาจเข้าถาคูหา

เผือกม่องพึงพิศเฉยดู
ทรงกุดเขตเขยวแก้วมาลัย
คุดังไขสรวิวรรณ

อ้อโอยงูมเดือนดาวตะวัน
ชนเพ็ชรอ้าไฟเจดีย์
จรจรตเข้าถามช้ำ

๑ เสมอ ๖ คำ ๑

๑ ฝ่ายพระโคธัศจรรย์ถาม ออกนามหฤมานอาษา
ตามสาปพระเจ้าโลกา ถ้ำปรารถนามูลจงเอาพลัน

๑ เจรจา ๕ คำ ๑

๑ หฤมานก็เข้าไปเอา แล้วลาโกเจ้าผายผัน

๑ กดม ๑

๑ ข้าแรกลงแจ้งนาคาพลัน พระทรงธรรมให้เอาแม่สีดา

๑ เจรจา ๒ คำ ๑

๑ ฝ่ายกาลนาคก็ส่งให้ เข้าใจว่าต้องหอกยักษา
ตามประเวณีไวยกุดเข้ามา อย่าช้ำท่านเร่งจรต

๑ หฤมานก็พามาพลัน เขายังเขตตขลหทัยถย

๑ กดม ๑

๑ ขันขอคปราสาทเสียงวาที ลวงสีดาไว้พะโอมบน
ตรงนพสุลพรหมพัคตร์ หักนิมิตรลงทำอกุศล
ละเอียคแอบเข้าแนบไพชยนต์ คอยประจัญจะตักลูกสีดา

๑ ตระ ๖ คำ ๑

ร้าย

๑ มาจะกล่าวบทไป
ซึ่งแพ้วพายกระจ่ายแตกมา

ถึงไททศเสียรรัชกษา
ลัดบ้างมราชเข้ากรุงไกร

๑ ไชวเวือ ๑

๑ จึงบอกมนโศกร
พายพู่พุงหอกเรื่องชัย
มันแอบเคียงข้างรถลัษมณ
ถูกองค์ลัษมณน้องรามมา

๑ มกั้วพี่เขวามิ่งพิสมย์
ไปสังหารพิเภกอสุรา
หอกปักศรวยลงธำ
มรณาอยู่บนรถชัย

๑ เจ้าเอยเจ้าพ
อันลัษมณน้องรามเรื่องชัย
ต่อได้ศิลาที่เมืองนาค
ลูกศิลาที่แนกถยา
อันทรัพย์ยาอยู่ไกล
อย่าสงสัยที่จะได้ชีวิตคน

๑ มารศรีผู้ยอดพิสมย์
เห็นไม้กลับคืนเป็นมา
ถึบยาหายากหนักหนา
ได้ไปบดทาจึงเป็นคืน
ที่ไหนจะแก้ไขพิน
๑ กชนเรึงเข้าสนาหนักธา

๑ โดม ปี่พาทย์ ๑

๑ หอนมานซึ่งแอบเข้าเสียดล
กรวโกรชกล่าวคำอหังการ
เอะแล้วจะผิดกระมัง
อย่าเลยกู่จะผูกพมมัน
จึงชักผมเม็ชผูกพัว

๑ หลับหมดแล้วเจ้าตมคาธา
เงง่าโสรฆ่าทศกรรฐ
ไมมีรับสั่งให้หาหน
ประกบกันให้อายเทวา
เหม้อ้ายคนชั่ววิศยา

จารึกแล้วเสกด้วยมนตรา ต่อภรรยาซึ่งหลุดพลัน
 สัปพลาททางซีกเอาลูกหิน ปลิ้นจากนิเวศเขตต์ขันท์
 พาเอาแม่หินจรจรัล พลับมาถวามิชา

๑ เดียด ๘ คำ ๑

๑ ฝ่ายข้างพระรามเห็นช มาแล้วพิเภกยกยา
 หอมนานถึงจงถวามิชา ได้มาครบแล้วกุม

๑ เสรจ ๒ คำ ๑

๑ พระรามจึงให้บิดา ตามตำราพิเภกยกยา
 ๑ พิเภกก็บดทันที พอกทาพระสรือนุชา

๑ ครบ ๑

๑ ชงอาวุธหนักหลุดเลื่อน เหมือนหนั่งถ้อยคำพิเภกว่า
 ช่วยกันชะโลมโถมทา ศาสตราหลุดแล้วเป็นพลัน

๑ ครอบงมกัน ๔ คำ ๑

๑ พระรามก็ให้โหนเอาลูกขี้ เอ็กเกร็กไปถึงสรวงสวรรค์
 ล้อถันสนั่นไพรวัน ก็เลิกพลขันชกถันพลับปลา

๑ เข็ด ๒ คำ ๑

๑ มาจะกล่าวบทไป ม้าใช้คือยเหตุยกยา

ครั้นเห็นทัพถล่มยับพล

อสุรามาแจ้งเสน

๑ เสด็จ ๑

๑ บัดนี้ทัพถล่มยับพล

เลิกกลับไปพลบลาสร

นายใหญ่อายถึงชว

หัตถ์องรงษ์หอกชัย

พวกมันได้ยามาแก้พิษ

หาถึงแก่ชีวิตไม้

พากันเลิกพลสกลไกร

พียงยกคืนไปบัดนี้

๑ ๒ คำ ๑

๑ มโหธรจึงบอกเข้าไป

ชาวในนิเวศสาวศรี

๑ กทูลแก่ลงคดี

ตามอันซึ่งมัจฉา

๑ เจริญ ๒ คำ ๑

ร้าย

๑ ทศพักตร์กับอัครมเหสี

๑ ดันตระหนกจากที่สหสา

๑ ผวาคร่าตั้งไปมา

๑ เกสาไม้หลุดจากกัน

๑ ดันเดอดกระชากชิงขัง

๑ รังรังเห็นชวติดแม่มนั้น

๑ ไกรรหัจฉ์แว้เมื่อยทะเลากัน

๑ เชือดฟันด้วยมีดเป็นโกล

๑ คุศพัทย์ ๑ ๒ คำ ๑

๑ เกื้อเท่าใด ๆ ไม่ขาด

๑ ประหลาดเส้นเกศเกศ

๑ อัสจรรย์ปล้นดูทันที

๑ สีลาเขนยหายไป

๑ อิกนพสุตพรหมพักตร์

๑ เห็นหักไปรงฟ้าไขไข

ไ้ร้าย

๑ เจ้าพี่จะคิดประการใด มีภัยแล้วหรือกัถยา

ฯ ครอบ ๘ คำ ฯ

ครอบ

๑ มนโททูลว่าแม่นแท้ ข้าศึกมาแต่พระเวหา

สองกษัตริย์กำหนดโศกา โอ้อาจจะคิดไฉนดี

ญาณ

๑ ทศกรรฐ์จึงสั่งสาวไซ้ มิ่งเร่งไปบอกยกยี่

พลันให้นิมนต์มุนี โคบุตรฤทัยเข้ามา

ร้าย

๑ สาวไซ้รับสั่งวางวู ร้องขูร้องเขินให้หา

ฯ เกรง ๗ ฯ

ชาย

๑ ฝ่ายหมู่เด็กเล็กกอสุรา โกลาหะตั้งเป็นโกลี

จึงบังคับกันตามไซ้ ไปนิมนต์ท่านไทพระฤทัย

ฯ เสด็จ ๗ ฯ

๑ ถึงจึงกมคัลลฐดี มีโองการให้นิมนต์ไป

ฯ เกรง ๕ คำ ฯ

ฤทัย

๑ ฝ่ายพระโคบุตรครั้นแจ้ง จัดแจงผ้าผ่อนครองใส่

ถื่นดลทวอรณั๋ว

พลันไปลงกามิชา

๑ เช็ดปฐม ๑

ญาณ

๑ ถิ่งจิ่งดำเนินขึ้นไป

บนนิเวศท้าวไทยักษา

๑ ครวญ ๑

ร่าย

๑ ทศกรรฐ์กรรแสงวันทา

นิมนต์มานี่พระอาจารย์

ญาณ

๑ ฝ่ายพระอาจารย์ก็เข้าไป

แสนอัสจรรยใจสงสาร

เวทนาหน้าต๋องประจาน

มีนาก็อ่านหนังสือพลัน

๑ ๒ คำ ๑

ซ้ำ

๑ ในลักษณะถ้ำเมียบ่ชก

ตกผลอย่าหลุดแน่นอนมัน

๑ ๓๘ ฤษภบอภทศกรรฐ์

๑ ๒๖ พลันเป่ามนต์แก้เมาต์

๑ ๓๙ ซ้ำเศกน้ำประสระสรอง

๑ ๒๗ ประจงสงเส้นเกศ

๑ ๔๐ ไม่หลุดหลุดลูกพาที

๑ ๒๘ จับเกศเชอคมิชา

๑ ๕ คำ ตระบองกัม ระบุว่าเทศ ๒ ที่ ๑

๑ ๔๑ เชอคเอยเชอคผลม

๑ ๒๙ คมมิตไม่กินเส้นเกศา

๑ ๔๒ อัสจรรยฤษภมัญญา

๑ ๓๐ สูดปี่ญญากูอสูร์

๑ ๖ คำ ๑

ว่า

๑ ทศกรรฐ์จึงสั่งเมียไป ทำไมเจ้าไมชกพี

ว่า

๑ มนโทษมาสามี ชกสี่ระหตุคโศกา

๗๒ คำ ฯ

โอบุชากุณท์

๑ พระทูลกระหม่อมจอมโลก เมียแสนโศกอาสหัสสา
ทำไมกับอียดา มีสงมิขำมันไป

ให้สันทิลโทษที่เหม็น ล้างจิตตขงเป็นขัตมัย

ระงับราคินกินใจ อภัยพิลึกโลกา

แหม่มผู้พาลโทษภัย จะอวยให้พระพรทุกทิสา

จะเข้าด้วยรวยไปทั้งห้องฟ้า สัตยาเที่ยงธรรมไม่พรั่นใจ

นี้สักอกรรมทำเภท มานำเหตุทิลโทษใส่

เออนำทำนออย่างไร ก้อนพลาทางให้โศกา

๗๓ คำ ฯ

ชาศร

๑ ทศกรรฐ์ปลอบพลาทางขม สร้อยสขมภูฟังฟ้า

อรุณรุ่งอย่าฟังบัญชา สดุดาฟังพพาที

ที่เป็นกัเเมนลวงแล้ว นื่องแก้วอย่าหม่นหมองศรี

ช่วยกันคิดกิจพิชิต ศรีศุภลักษณ์อย่าโศกา

มาให้ดาบสรตน้ำ
แล้วฟ้าจะนำษดา

สะเดาะเคราะห์กรรมดีกว่า
สร้อยฟ้าอย่ากังขาใจ

๑ ๖ คำ ๑

ว่า

๑ ว่าพลาถนิมนต์พระฤๅษี
ลอบบาปลอบกรรมทำไป

จงพระมุนีช่วยแก้ไข
แผ้วถั่วให้พ้นข้าสองรา

๑ สมตถาต ๒ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

หุติเพลิงถะเกิงกาลา
แล้วลอบบาปลอบกรรม
สะเดาะเคราะห์แผ้วไฟ
ครันถ้วนสามคาบอาบสง
อวยชัยให้พรโกลา

พระโคบุตรฤๅษีชบา
โดยเวทคาถามุนี
ทำตามมนต์ตนฤๅษี
หุติกุกุญท์กองวิทยา
เสกคงการตสามท่า
อลังการลอบบาปปล้น

๑ อังระบุทรวง ๒ คำ ๑

๑ ลอยเอ๋ยลอบบาป
หมดเวรเกนกรรมผูกพัน
เลิกทั้งทศจิตต์ผิดพวน
อิกกายกรรมมโนใน
เป็นเอกอันเอกันตะ
โดยชาวญาณอารมณ์

พ้นถ้อยคำสาปคำสนัน
สิ้นกันแต่วันนั้นไป
แปรปรวนครุถ้อยน้อยใหญ่
ไล่ล้างทวารามณ์
สะเดาะสตะปะเภทพอเหตุสม
สมปองคลองน้อมวิถีใจ

เอารูปลอยลงในน้ำ
 ชูปเทียบบุษยามาไป
 แล้วจึงอำนวยการช่วย
 โพลภัยสิ่งใดอย่าได้พาน
 ว่าย

เป็นสักขีคำแถลงไข
 ใส่ออกบอกว่าเสร็จการ
 ให้เป็นใหญ่ไปทุกถิ่นถาน
 สำราญบานสุขทุกเวลา

๑๑ ฝั่งถอยถ้อยกล่าวพจนาน
 อสุรตำรวจตรวจตรา

ถึงพาสมาผูกเกศา
 มั่นมาทางไหนอสุรี

๗ ๑๕ คำ ๗

๑๒ ทศกัณฐ์พลันบอกไปพลัน
 จงดุเอาเถิดพระมุนี
 มั่นถอดคนพสุตพรหมพักตร์
 เข้าชะโมยเขนยศิลาไป

ซึ่งสำคัญให้พระฤๅษี
 ตรงช่องบะรา (๓) ลั่นไป
 ลอดลงมาลักศิลาได้
 จนใจที่เคียวพระมุนี

๗ ๕ คำ ๗

๑๓

๑๓ พระมุนีจึงว่าเวรกรรม
 อันจะแก้ใจไปให้ดี
 จึงจะสิ้นทิวสาปหยายหยาม
 ล้างตนอกุศลทุกขัย
 เป็นศีลสุทธวัฑฒินิ

มั่นทำทานทำวชิรย์
 ค่อกิจพิธีว่องไว
 พยายามอนุโลมตามใหม่
 เข้าไปในเขาวิญญาณ
 หิริโดยตะหนักประหาร

(๓) คัมภีร์ฉบับเขียนมีแต่บะรา เข้าใจว่าเขียนตก ถ เป็นแน่

คือบาทแห่งโคตระภูญาณ

แล้วจึงทำขันทที่สอง

ก็เป็นศิลาที่บรรจุไป

อย่าว่าแต่พาลโพลภัย

ทั้งหกสวรรค์ชั้นฟ้า

อย่าคิดนาไปถึงผู้เช่นฆ่า

จะทำอย่างใดไม่รู้ตาย

อันได้เนกขัมภ์ประหารแล้ว

ทั้งฤทธิและจิตตวิชา

กอบไปด้วยโสดประสาตญาณ

ถึงนั้นแล้วอันจะบรรลย์

อย่าประมาณแต่การเพียงนี้

สาปไปแต่ในนาทีเดียว

จะสาอะไรกับรามลักขมณ

ไม่ครันครือฤทธวิทยา

ประหารโทษเป็นที่หนึ่งไป

โดยเนกขัมภ์คล่องแคล่องไซ

อภัยพิลึกโอฬาร

บินไฟไม่กินนระยักษา

จะฆ่าอย่างไรไม่รู้ตาย

แต่วิญญาณ์คิดก็ฉิบหาย

อุบายถอยต่ำลงมา

คือแก้ววิเชียรไม่มีค่า

อีกกูปนามโนมัย

การชาติหน้าหลังระลึกได้

ไม่มีละตัวถ่ายเดียว

สามภพชาติไม่คาเคียว

มีหันเหลียวเนตรอสุรา

ถึงไตรจักรทั่วทิศที่สา

ถ้าปรารถนาเข้าเรียนเอา

๑ ๒๐ คำ ฯ

ร้าย

๐ ทศกัณฐ์ชอบคุณพระดาบส กำหนดไว้เหนือเศียรเกล้า

๐ ฝ่ายนางมนโทก็เรียนเอา ก็มเกลส์กราบกรานมน

๑ ๒ คำ ฯ

ข้า

๑ พระมุนิจงสอนพญามาร
อย่าไว้ภัยหมิ่นไม้ดี
ให้แล้วแต่ในราตรี
แก้ไขเอาชัชนะกิน
หนึ่งกุกังขาศีลาหาย
ทำไมกับแท่งศิลา

เร่งให้อลังการปราสาทศรี
ให้เส้นทำกลางคั่น
อสูรเร่งกิจการอื่น
ไม้เกียรติหมิ่นโลกโลกา
แยบคายอย่างไรรักษา
จึงทะยานหนักหนาอสูร

๑ ๖ คำ ๑

ร้าย

๑ ทศกรรฐ์ปล้นบอกไปปล้น
สำหรับเขยวาชวิ
อันรังษหอกเล่มนี้
พุ่งถูกลูกลมบรรลชัย
มันลักศิลานี้ไปแก้
นอกจากพิเภกอสุรา
ดร้ายพระยาพิเภกบอก
มาลักศิลาทิ้งธานี

ศิลาสำคัญพระฤษี
แก้พิษรังษหอกชัษ
อานุภาพหาที่สุดไม่
ทั้งอายนายใหญ่มรณา
เที่ยงแท้จึงไม่สังขาร์
ใครจะรู้หยุกยาไม่มี
จึงได้แก้หอกกรงษ
บัดนี้แก้กันรอดไป

๑ ๗ คำ ๑

๑ พระฤษีว่าเออกูไม่รู้
เมื่อเสียไปแล้วก็แล้วไป
อันจะให้ชณะอิทธิฤทธิ์

เป็นสำคัญอยู่ข้อใหญ่
คิดเอาใหม่เถิดอสุรา
อสูรเฝ้าให้ทำลายท่า

๑๓๒

ให้^๕สนักบุญโอบูเบียญา

จนรุ่งแล้วก็จะขอลา

ถ้าข้าศึกจะช่วยพญามาร

เหาะมาอรัญญิกาถิ่นถน

๗ เหาะ ๗

๑ ฝ่ายทศกรรฐ์พญามาร

พลันสั่งกิจการมีข้า

๗ ๖ คำ ๗

๑ สาวศรีกรับสั่งไป

บอกเสนาในยักขา

ให้หาพระวิษณุกรรมมา

อย่าช้ารีบรัดบัดนี้

๗ ๒ คำ ๗

๑ เสนากรับสั่งพลัน

ขึ้นยังเขตต์ขัณฑ์โกสีย์

๗ เเศ็ปรัม ๗

๑ เข้าเฝ้าลงแจ้งอรรถคดี

รีบรัดบัดนี้อย่าช้า

๗ ๒ คำ ๗

๑ ฝ่ายพระวิษณุกรรมแจ้งเหตุ ก็มายังนิเวศย์กัษา

๗ เหาะ ๗

๑ เข้าถรานพานพัตร์อสุรา มีโสมนัสสาเอาใจ

๗ ๒ คำ ๗

๑ ทศกรรฐ์จึงสั่งเทวา

ให้อสังการ්යอดปราสาทใหม่

๑ เทวานมิตรตามจิตต์ไป
ครันเสร้างแล้วอ้อลา

บัดใจก็แล้วทันที
เหาะมาฟากฟ้าราย

๗ เหาะ ๗

๗

๑ ผ่ายทศกรรฐ์อสุรี

มิมโนในนังจินดา

เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านเจ้าคุณอนุนานราชชน ได้กรุณา
มอบเรื่อง "อุปกณ์รามเกียรติ์" ซึ่งท่านได้อุตสาหะทำการค้นคว้า
มาเป็นเวลาหลายปี ให้ข้าพเจ้า ๒ แพ้มและบอกว่า จะเอาไปทำ
อะไรก็ตามใจ ซึ่งข้าพเจ้าถือว่าเป็นพระคุณที่ได้กรุณาเอื้อเพื่อแก่
ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง แต่ครั้งแรกข้าพเจ้ามีความรู้สึกพอใจพอประ
มาณ ต่อเมื่อได้ตั้งใจอ่านจนจบ ๒ ครั้งแล้ว ก็รู้สึกว่าได้ความรู้
และความคิดหลายอย่าง เป็นเหตุให้เกิดความอุตสาหะค้นคว้า
เปรียบเทียบสำนวนเรื่องรามเกียรติ์ของเราขนตามเวลาและโอกาส
ได้ความรู้ที่ควรนำมาเล่าในชั้นนี้ว่า รามเกียรติ์ของเราตามบทที่มี
อยู่ในเวลานี้หลายความหลายสำนวน เช่น

๑. รามเกียรติ์บทพากย์ ความครึ่งกรุงเก่า
๒. รามเกียรติ์บทละคร ความครึ่งกรุงเก่า
๓. รามเกียรติ์บทละคร พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรี
๔. รามเกียรติ์บทละคร พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑
๕. รามเกียรติ์บทละคร พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒

๖. งามเกียรติบทละคร พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔
(ตอนพระรามเดินดง)

๗. งามเกียรติบทละคร พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖
และรามจันทราวดาร ปางที่ ๗ ในพระราชนิพนธ์
นารายณ์สิบปาง กลอนลิลิต

นอกจากนี้ ยังมีบทพากย์เบ็ดเตล็ด, บทกาพย์ เช่น นิราศ
ยี่ตา, บทสุภาษิตต่าง ๆ ที่กวีชักเอาเค้าความมาแต่ง เช่น ทศรถ
สอนพระราม, พาลสอนน้อง เป็นต้น และที่แต่งเป็นโคลงอีก
หลายสำนวน แต่ทมนอกความจบบริบูรณ์ ฉะเพาะที่เป็นบท
ละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ นอกนั้นมีเป็นบางตอนบาง
ตอน จะกล่าวถึงในที่นี้แต่บทหมายเลข ๑, ๒, ๓ และ ๔

๑. งามเกียรติบทพากย์

บทพากย์นี้ หอสมุดฯ เคยพิมพ์ลงในหนังสือวิจารณ์และ
เคยพิมพ์เป็นภาค ๆ ตามโอกาส ตั้งแต่ภาค ๑ ถึงภาค ๘ มีข้อ
ความคิดต่อกัน ตั้งแต่ภาค ๒ ตอน "ยี่ตาหาย" จนถึง "กุมภ-
กรรฐ์ล้ม" และไม่เป็นตอน ๆ ไม่ติดต่อกัน ยังมีได้พิมพ์อยู่อีกบ้าง
งามเกียรติบทพากย์นี้ กล่าวกันว่า สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย ได้ทรงนำเอาบทตอน "นางลอย" ของเก่า มาทรง
พระราชนิพนธ์แปลงใหม่ พริ้งขานกว่าเดิม ดังขอยกมาไว้ให้
เห็นในที่นี้

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

เสด็จจากสุวรรณราชพลับพลา

พอพระสุริยา

อรุณแจ่มแสงพล

ดาวเดือนจะเดือนลับ

ดาวเดือนก็เดือนลับ

แสงทองพยับโพยมหน

แสงทองระยิบโพยมหน

จวนแจ้งพระสุริยน

จวบจวนพระสุริยน

จะเยี่ยมยอดคุณุช

จะเยี่ยมยอดคุณุช

สมเด็จพระหริวงษ์

สมเด็จพระหริวงษ์

ภูษพงษ์ทิพากร

ภูษพงษ์ทิพากร

เสด็จจากพลับพลาจร

เสด็จลงสร้างสาคร

กับพระลักษมณ์อนุชา

กับองค์พระลักษมณ์อนุชา

เสนาพฤจฉามาตย์

เสนาพฤจฉามาตย์

โดยพระบาทเสด็จคลา

โดยพระบาทเสด็จคลา

ไปคลยั้งฝั่งสา

เกือบใกล้จะถึงสา

ครเศท้าวจะสรองชล

ครเศท้าวเคยสรองชล

พระเหลือบเล็งในนันทราย

พระเหลือบแลกระแสงสินธุ์

แหบซ่งสายชลายล

ชลพินทุอำพน

เขารูปอสุรกล

เห็นรูปอสุรกล

อันกลายเกล้งเป็นษิตา

ที่กลายเกล้งเป็นษิตา

ผวาวิ่งประหวัดจิตต์

ของเก่า

พระช้อนเกษขნიใส่ตัก
 ๕
 ๑๐
 ๑๕
 ๒๐
 ๒๕
 ๓๐
 ๓๕
 ๔๐
 ๔๕
 ๕๐
 ๕๕
 ๖๐
 ๖๕
 ๗๐
 ๗๕
 ๘๐
 ๘๕
 ๙๐
 ๙๕
 ๑๐๐

พระพิโรธพิโรธ

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

ไม้ทันทัดก็โสกา

กอดแก้วกนิษฐา

๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐

พระช้อนเกษขนวนางตัก

พิศพัทธ์แล้วรับขวัญ

ยิ่งคิดยิ่งกระสัน

ยิ่งโสกเศร้าในวิญญา

พิศพันศรีโรโรตม์

พระองค์โอษฐ์แลนัยนา

๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐
๕
๑๐
๑๕
๒๐
๒๕
๓๐
๓๕
๔๐
๔๕
๕๐
๕๕
๖๐
๖๕
๗๐
๗๕
๘๐
๘๕
๙๐
๙๕
๑๐๐

ของเก่า

สลัก^๖ต้น^๖พระทรง^๖ทรง
กรร^๕แสง^๕สะ^๕อ^๕น^๕อง^๕ค^๕
อร^๑อ^๑น^๑แ^๑ล^๑ว^๑ก^๑อ^๑น^๑ใจ

เขา^๑เน^๑ตร^๑ถ^๑น^๑ด^๑ง^๑ช^๑ล
ละ^๔นา^๔เน^๔อง^๔ท^๔ร^๔า^๔ล^๔ย^๔
โศ^๑ก^๑ส^๑อง^๑พ^๑ระ^๑ภ^๑ว^๑น^๑ย^๑
พ^๕ระ^๕ห^๕ฤ^๕ท^๕ย^๕ก^๕พ^๕น^๕พ^๕เ^๕อ^๕น^๕
พ^๑ระ^๑น^๑อง^๑เ^๑อ^๑ย^๑เส^๑ย^๑ค^๑า^๑ย^๑น^๑ัก^๑
ว^๕ร^๕พ^๕ัก^๕ต^๕ร^๕ด^๕ัง^๕ด^๕ว^๕ง^๕ค^๕เ^๕อ^๕น^๕
หา^๑ไ^๑น^๑จะ^๑ไ^๑ด้^๑ห^๑เ^๑ม^๑เ^๑อ^๑น^๑
ม^๑ี^๑แ^๑ล^๑ว^๑ใน^๑โล^๑ก^๑ย^๑
มา^๑ท^๑แ^๑ม^๑เ^๑น^๑จะ^๑หา^๑ด^๑ว^๑ง

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชการที่ ๒

สลัก^๖ต้น^๖พระทรง^๖ทรง
กรร^๕แสง^๕สะ^๕อ^๕น^๕อง^๕ค^๕
อร^๑อ^๑น^๑ท^๑อ^๑ด^๑ก^๑อ^๑น^๑ใจ
จ^๑ิง^๑ค^๑ร^๑ส^๑ร^๑เ^๑ย^๑ก^๑เจ^๑า^๑ร^๑ว^๑ม^๑ร^๑ัก^๑
พ^๑่^๑อ^๑ล^๑ก^๑ษ^๑ณ^๑เ^๑อ^๑ย^๑จะ^๑ทำ^๑ไ^๑ฉ^๑น^๑
เจ^๑า^๑ษ^๑ค^๑า^๑มา^๑บ^๑ั^๑น^๑ล^๑ย^๑
เส^๑ย^๑จ^๑ริง^๑แ^๑ล^๑ว^๑น^๑ะ^๑อ^๑ก^๑อ^๑
จ^๑ิ^๑จ^๑ิต^๑ต^๑พ^๑เ^๑ย^๑ง^๑ข^๑าด^๑

พ^๑ระ^๑เข^๑า^๑ว^๑ร^๑า^๑ช^๑มา^๑ม^๑ร^๑ณ^๑
โ^๑อ^๑โ^๑อ^๑น^๑ุ^๑ชา^๑
อ^๑น^๑า^๑ถ^๑น^๑ัก^๑ป^๑ระ^๑จ^๑ก^๑ษ^๑ย^๑ใจ^๑
พ^๑ระ^๑ล^๑ก^๑ษ^๑ณ^๑เส^๑ง^๑ถ^๑า^๑น^๑ท^๑เว^๑ศ^๑
พ^๑ระ^๑ช^๑ล^๑เน^๑ตร^๑เช^๑อ^๑ห^๑ล^๑ัง^๑ไ^๑หล^๑
โศ^๑ก^๑ส^๑อง^๑พ^๑ระ^๑ภ^๑ว^๑น^๑ย^๑
พ^๑ระ^๑ห^๑ฤ^๑ท^๑ย^๑เช^๑อ^๑พ^๑น^๑พ^๑เ^๑อ^๑น^๑
พ^๑ระ^๑น^๑ัง^๑เ^๑อ^๑ย^๑เส^๑ย^๑ค^๑า^๑ย^๑น^๑ัก^๑
พ^๑ระ^๑ว^๑ร^๑พ^๑ัก^๑ต^๑ร^๑ด^๑ัง^๑ด^๑ว^๑ง^๑ค^๑เ^๑อ^๑น^๑
หา^๑ไ^๑น^๑จะ^๑ไ^๑ด้^๑ห^๑เ^๑ม^๑เ^๑อ^๑น^๑
ม^๑ี^๑แ^๑ล^๑ว^๑ใน^๑โล^๑ก^๑ย^๑
มา^๑ท^๑แ^๑ม^๑เ^๑น^๑จะ^๑หา^๑ด^๑ว^๑ง

ของเก่า

วิเชียรช่วงเท่าคร

จะหาดวงพระสุรศรี

ก็จะได้ดูดังใจ

ก็จะหาได้เหมือนนุช

ถึงสุดฟ้าสุลาสัย

ตายแล้วแลเกิดใหม่

ก็ไม่ได้เหมือนนฤมล

เจ้าพี่เอ๋ยหรือน้อยจิตต์

จึงหวนคิดด้วยจำจน

ผูกสอให้เสียชน

มชพแล้วจึงลอยมา

หรือทศกรรฐ์มันกรวโกรธ

พิโรธเรากรรมงัหนา

ว่าน่าโคตรวงษา

จึงมาเจ้าให้ตายแทน

เกิดฤจาจะรอรบ

ตระหลบวิ่งเข้าชิงแดน

พันเสียจนับแสน

ให้เสียรชาดลงดาษดิน

พระคาลเดอดแล้วดับไว้

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

วิเชียรช่วงเท่าคร

หาดวงพระสุรศรี

ก็จะได้ดูดังใจ

จะหาโฉมให้เหมือนนุช

จนสุดฟ้าสุลาสัย

ตายแล้วแลเกิดใหม่

ไม่ได้เหมือนเจ้านฤมล

พระน้องเอ๋ยหรือน้อยจิตต์

เจ้าหวนคิดกระหวัตวล

ผูกสอให้เสียชนม์

สนชพแล้วจึงลอยมา

หรือทศกรรฐ์มันกรวโกรธ

พิโรธเรากรรมงัหนา

ว่าน่าโคตรวงษา

จึงมาพระน้องให้ตายแทน

เกิดฤจาจะรอรบ

ตระหลบวิ่งเข้าชิงแดน

พันเสียให้นับแสน

ให้เสียรชาดลงดาษดิน

พระคาลเดอดแล้วดับไว้

ของเก่า

สุลาลัยจะตีฉิ่ง
 โฉนหนอพระยุพิน
 ยุกาพะจะคนเป็น
 นื่องเอยแต่จากเจ้า
 ทุกคำเข้าแลยามเย็น
 ยามคำพเคยเห็น
 ไม่เห็นแก้วก็โสกา

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

กลั้วเทพไทจะตีฉิ่ง
 โฉนหนอพระยุพิน
 ยุกาพะจะคนเป็น
 พระนื่องเอยแต่จากเจ้า
 ทุกคำเข้าแลยามเย็น
 ยามเสวยพเคยเห็น
 ไม่เห็นเจ้าเราโสกา
 จะประมวญทเวศไว้
 พระชลนัยน์ที่โทยหา
 ดินฟ้าแลยมนา
 ไม่เท่าเทียมที่เรียมดรอมน
 ทุกข์ทับบเหือดหาย
 พระวรกายก็ชুবหอม
 ทุกข์เท่าที่ฟัดดรอมน
 แต่ก่อนเก่าบเท่าทัน
 อันความทุกข์พิครงน
 เป็นสุดที่จะรำพรรณ
 พ่างเพียงจะอาสัญ
 พระชนมชีพชวา
 บิดาเอยถึงจะตาย

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

แต่แรก^{๒๒}ถูเหตุ
ว่าอัครเศจะมรณา
แรกจากอยุธยา
จะฝากไว้พระชนน^๓
พิกับพระอนุชา
จะเดินป่าพนาศร^๓
ครันถวนสืบสืบ^{๕ ๒ ๓ ๓}
ก็จะกินเข้าเวียงชัย^{๕ ๓ ๒ ๓}
นเนอว่าแรงกรรม
พระเคราะห์นำเข้าคตใจ
จึงคาลจำนงใน
มฤครูปให้เรชมตาม

จะวอควายพระชนมา
จงเอือนโอยรู้^๕ออกเจรงา
จะจากแก้วจงสังกัน
เจ้าชายเนตรดูพิบ^{๓ ๒}
ให้พิสังซึ่งโสกศัลย์
เราจะร่วมพระเพลิงกัน
ในเขตต์ขัน^๕พระคองคา
ถ้าแต่แรก^{๒ ๓}ถูเหตุ^{๓ ๒}
ว่าเยาวเศจะมรณา
เมือจากสรอยุธยา
จะฝากไว้กับชนน^๓
พิกับพระอนุชา
จะมาอยู่พนาศ^๓
ถวนครบสืบสืบ^{๕ ๒ ๓ ๓}
จะกินเข้าพระเวียงชัย^{๕ ๓ ๒ ๓}
มคดาเอยชะรอยกรรม
พระเคราะห์นำเข้าคตใจ
ห้ามเจ้าสักเท่าใด
ไม่ฟังว่าอุตสาห์ตาม
ทั้งพระญาตีวงษา

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

พระมารดาที่ห้ามปราม

ห้ามเจ้ามิ่งพงคความ

เจ้าอ่อนว่าอดสำหัดเดิน

ด้วยพี่เป็นเพื่อนยาก

แสนลำพากรหกระเหิน

ในป่าพนามัน

กรห้วยแลเหวธาร

แค้นด้วยมฤคมาศ

ตั้งมัจจุราชมาตามปลาญ

ล่อดวงเจ้าดวงมาลัย

สมรพจะให้พี่จร

จงทุกข์ทมิฬอระเรียม

ยิ่งกรมเกรียมให้อาวรรณ

สูยภพลากร

มาต่อยุทธ์ด้วยอสุรา

หมดมารพปลาญสรพ

จงจะรบกันขรฐา

คนเข้าอยุธยา

บุรราชเมืองเรา

ยังมีทันจะปลาญโคตร

จนนิราศอูราเรียม

ระกำกรัชมทุกคณยาม

เรียมจงจะสงคราม

อสุรโคตรในลงกา

ต่อหมคมารที่ปลาญสรพ

จงจะรบกันขรฐา

คนเข้าอยุธยา

บุรราชเมืองเรา

ยังมีทันจะปลาญโคตร

ของเก่า

ให้รักโยชนันนางเบา
 ควรหรือพระนางเยาว์
 มาสนชพเสยกลางคัน
 แม้นม้วยในเมืองเรา
 พระศพเจ้าจะเจ็ดฉนั้น
 จะโสรจสุคนธ์อัน
 กระทบด้วยกลิ่นมาลี
 โภษทองจะรองรับ
 สำหรับราชเทพ
 จะเชิญศพขนิษฐ
 วิกาแก้วอันเรืองรอง
 มายังพระเมรุมาศ
 อันโอกาสพรตราชทอง
 นพรัตน์ตระกองตรอง
 กับแสงเพลิงตเกิงพราย
 อัจฉลัมจงกลกลับ
 ประทีปทองจะส่องฉาย
 ภู่อ้อยเพดานราย
 ระรวยกลิ่นรำเพยลม
 วิสูตรทองชะววง

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

ให้รักโยชนันนางเบา
 ควรหรือพระนางเยาว์
 มาสนชพเสยกลางคัน
 แม้นเจ้าม้วยในเมืองเรา
 พระศพเจ้าจะเจ็ดฉนั้น
 จะโสรจสรงสุคนธ์อัน
 กระทบด้วยกลิ่นสุมาลี
 พระโภษทองจะรองรับ
 สำหรับราชเทวี
 เชิญศพขนิษฐ
 วิกาแก้วอันเรืองรอง
 เข้าสู่พระเมรุมาศ
 อันโอกาสด้วยเทียนทอง
 แสงเพลิงจะเรืองรอง
 ไปค้องสรวิสูตรพราย
 อัจฉลัมจงกลกลับ
 ประทีปทองจะส่องฉาย
 ภู่อ้อยเพดานราย
 ระรวยรน้ำรำเพยลม
 พระวิสูตรจะวงวัง

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชกาลที่ ๒

บัลลังก์รัตนบรรทม

บัลลังก์ทิพยบรรทม

รูปภาพจะเรียงรม

รูปภาพจะเคียงคม

กนิษฐพื่อนช้ออนัน

กนิษฐพื่อนอยู่ภาคนี้

ทั้งพระญาตวงษา

อภพระญาตวงษา

ก็จะมาประชุมกัน

ก็จะมาประชุมกัน

แสนสาวกำนัล

แสนสาวพระกำนัล

จะนบน้อมถวายกร

จะนอบน้อมประนมกร

ขามคำจะรำไห้

ขามคำจะรำไห้

วิเวกใจด้วยอาวรณ์

วิเวกใจให้อาวรณ์

เสียงสังข์แลตรงอน

เสียงสังข์แลตรงอน

มหรทักขบรรเลงเพลง

จะประโคมอยู่กรั้นตรง

อุษุทธยาจะระย้อ

อุษุทธยาจะเย็นระย้อ

จะทุกขหือด้วยวังเวง

ระทดหืออยู่วังเวง

ฝูงราษฎร์จะครนตรง

ฝูงราษฎร์จะบรรเลง

ทั้งสากลแว่นวง

เมื่อถวายพระเพลิงปลง

นิจจาเอ๋ยเมื่อยามไร้

อนิจจาเจ้าเพื่อนไร้

มาบั้นไลยอยู่เอองค้

มาบั้นไลยอยู่เอองค้

พ้จะได้สิ่งไรปลง

พ้จะได้สิ่งใดปลง

พระศพน้องในหิมวา

พระศพน้องในหิมวา

จะเชิญศพพระเยาวเรศ

จะเชิญศพพระเยาวเรศ

ของเก่า
 ไปนิเวศอุทฺตยา
 เกรงแต่พระวงษา
 จะพิโรธพิโรเรียม
 ว่าพามาให้เสียขาม
 ในกรรมตพิกรมเกรียม
 จะเสียดทรายขนทำเทียม
 พระแทนที่พขบ้นทม
 จะอ้อมองก็เข้าตำ โทษ
 เอาแต่โอษฐอันร้ายระงม
 แทนเสียงกลาสนม
 อันร้องรำประจำเวร
 สาคระจะต่างเมือง
 สัชรเนืองจะต่างเมรุ
 มังกรแตกก็เลน
 จะต่างรูปพานนตี
 ดาวเดือนจะแค้นเทียบ
 วิเชียรแก้วกลับจงกล
 เมฆหมอกเวหาหน
 จะต่างภูแลพदान
 พุกขษาจะต่างฉัตร

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

เข้ายังนิเวศอุทฺตยา
 หวังพระญาติวงษา
 จะพิโรธพิโรเรียม
 ว่าพามาเสียขาม
 ในกรรมตพิกรมเกรียม
 จะเสียดทรายขนทำเทียม
 ต่างแทนที่พขบ้นทม
 จะอ้อมองก็ชนต่างโทษ
 เอาพระโอษฐ์มาระงม
 ต่างเสียงพระสนม
 อันร้องรำประจำเวร
 สาคระจะต่างเมือง
 สัชรเนืองจะต่างเมรุ
 มังกรโตก็เลน
 จะต่างพาสนะยล
 ดาวเดือนจะต่างเทียบ
 วิเชียรแก้วกลับจงกล
 เมฆหมอกในเวหน
 จะต่างภูแลพदान
 พุกขษาจะต่างฉัตร

ของเก่า

สุวรรณรัตน์อันไพศาล

ดอกไม้ในหิมพานต์

จะต่างพุ่มระย้าราย

ฟากฝั่งมหรณพ

จะวงศพเจ้าโณมฉาย

แทนเทียมวิสูตรสาย

สุวรรณรัตน์าไมย

เสียงกลั่นจะต่างกลอง

ทั้งพาทยม้องประโคมใน

จักรงันแลเรไร

จะต่างสังข์แลเศรงอน

จะเก็บพรรณดอกไม้

มาเรียงไว้อย่างเชิงตะกร

จะเชิญศพเจ้าดวงสมร

ขนอาจไว้ในเพ็ลิ่งรุม

พระราชนิพนธ์แปลงในรัชชกาลที่ ๒

สุวรรณรัตน์อันไพศาล

ดอกไม้ในหิมพานต์

จะต่างพุ่มอยู่เรียงราย

ฟากฝั่งมหรณพ

จะวงศพเจ้าโณมฉาย

ต่างศรีวิสูตรสาย

สุวรรณรัตน์อันอำไพ

เสียงกลั่นจะต่างกลอง

พิณพาทยม้องประโคมใน

จักรงันแลเรไร

จะต่างสังข์แลเศรง

จะเก็บพรรณไม้หอม

มารวมล้อมขนบรูชา

เชิญศพเจ้ายี่ลา

ขนอาจไว้ในเพ็ลิ่งรุม

จะอ้อมองก็เข้ากว่าจะม้วย

จะคาบค้วยเมื่อไฟชุม

ร้อนร่าหฤไทยจุม

พลราชเชอราพรรณ

แก่นกิตบรู๋หาย

ของเก่า

ไม่คิดกายจะสู้ม้วย
 จะตายด้วยเมื่อเพลิงชม
 เสียขายแต่ได้กุม
 พยุหมาจะราว
 เพราะจะเชิญพระนุชคน
 ไปชมชั้นยังกรุงศรี
 ฤมาพบแต่ทรากผี
 ยดามพเจ้าบใจ
 เสียแรงรู้พระเวทมนต์
 ทังสรพลอันเกรียงไกร
 เจ้ายดามมานั้นโดย
 จะทำศึกไปโยม
 ถราธรแลศรขรรค์
 จะหักสนับให้ยับย
 โยนเข้าในอัคร
 ให้มอดหมดจะปลดปลง

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

เสียขายทำสงครามขัน
 ขยับเขยวประจักษ์กัน
 เจียนจะสนลงหลายครา
 ไม่คิดกายเสียขายรัก
 กับเจ้าลักขณอ่อนุชา
 กุมพลโยธา
 มาถมทางในวาร
 หวังจะรับพระนุชคน
 ไปชมชั้นในกรุงศรี
 พมาพบแต่ทรากผี
 ยดามพเจ้าบอัยใจ
 เสียแรงรู้พระเวทมนต์
 ทังสรพลอันเกรียงไกร
 เจ้ายดามมานั้นโดย
 จะทำศึกไปโยม
 ถราธรแลศรขรรค์
 จะหักสนับให้ยับย
 โยนเข้าเฝ้าอัคร
 ให้ม้วยใหม่จะตายตาม
 เจ้าลักขณเอยถ้าพม้วย

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

จะตายด้วยเจ้าโคมงาม

อย่าคิดแก่น้ำสงคราม

จงคนเข้าอยุธยา

พระชนนเจ้าทั้งสาม

จะถามถึงพระพี่ยา

อีกทั้งเจ้ายศดา

อย่าทูลว่าพบบันไลอย

พระชนนจะสร้อยเศร่า

พระญาติเราจะรำไร

ว่าพี่น้องอยู่ไพร

ประพฤตเพศเป็นมุนี

สั่งพลางพระทางรำ

แต่แรกย้ายอรุณศรี

จวบจวนพระรว

จะบายเบี่ยงลงขอแสง

พระกำลึงสดดเลือด

พระภักตร์เฝือดลงโรยแรง

พระวรกายก็เย็นแสง

สยองเส้นพระโคมมา

สนแสงกสนสัง

ของเก่า

พระราชนิพนธ์แปลลงในรัชกาลที่ ๒

แล^๕ต้น^๖ทั้ง^๗พระ^๘เช^๙พาเห^{๑๐}อ^{๑๑}ค^{๑๒}แห^{๑๓}ง^{๑๔}พระ^{๑๕}ก^{๑๖}ร^{๑๗}ร^{๑๘}ฐ^{๑๙}าพระ^{๒๐}น^{๒๑}ย^{๒๒}น^{๒๓}เน^{๒๔}ต^{๒๕}ร^{๒๖}ก^{๒๗}ห^{๒๘}ล^{๒๙}บ^{๓๐}ล^{๓๑}งพระ^{๓๒}เส^{๓๓}โ^{๓๔}ท^{๓๕}ธ^{๓๖}โ^{๓๗}ท^{๓๘}ร^{๓๙}ม^{๔๐}ท^{๔๑}ร^{๔๒}า^{๔๓}มก^{๔๔}ี^{๔๕}โ^{๔๖}ห^{๔๗}ล^{๔๘}อ^{๔๙}า^{๕๐}บ^{๕๑}พระ^{๕๒}ท^{๕๓}ร^{๕๔}ว^{๕๕}ง^{๕๖}ท^{๕๗}ร^{๕๘}งเ^{๕๙}น^{๖๐}แ^{๖๑}อ^{๖๒}บ^{๖๓}พระ^{๖๔}อ^{๖๕}ง^{๖๖}ก^{๖๗}ล^{๖๘}งก^{๖๙}ับ^{๗๐}เ^{๗๑}ล^{๗๒}ย^{๗๓}แ^{๗๔}ก^{๗๕}ว^{๗๖}ก^{๗๗}ุ^{๗๘}ณ^{๗๙}ห^{๘๐}ล^{๘๑}น^{๘๒}า^{๘๓}งส^{๘๔}ัน^{๘๕}โ^{๘๖}ส^{๘๗}ต^{๘๘}พระ^{๘๙}น^{๙๐}า^{๙๑}ส^{๙๒}าพระ^{๙๓}ว^{๙๔}า^{๙๕}ต^{๙๖}า^{๙๗}ก^{๙๘}ี^{๙๙}ส^{๑๐๐}น^{๑๐๑}ท^{๑๐๒}า^{๑๐๓}งเห^{๑๐๔}ล^{๑๐๕}ือ^{๑๐๖}ห^{๑๐๗}ไ^{๑๐๘}ท^{๑๐๙}ย^{๑๑๐}า^{๑๑๑}ง^{๑๑๒}ค^{๑๑๓}ร^{๑๑๔}ร^{๑๑๕}ิ^{๑๑๖}ก^{๑๑๗} ๆ^{๑๑๘} อ^{๑๑๙}ย^{๑๒๐}ุ^{๑๒๑}ม^{๑๒๒}ท^{๑๒๓}ร^{๑๒๔}ว^{๑๒๕}งท^{๑๒๖}ก^{๑๒๗} ๆ^{๑๒๘} ส^{๑๒๙}า^{๑๓๐}ท^{๑๓๑}้อ^{๑๓๒}น^{๑๓๓}จ^{๑๓๔}ิ^{๑๓๕}ต^{๑๓๖}รน^{๑๓๗}ึ่ง^{๑๓๘}ส^{๑๓๙}น^{๑๔๐}ิ^{๑๔๑}ท^{๑๔๒}ฤ^{๑๔๓}ค^{๑๔๔}ด^{๑๔๕}ว^{๑๔๖}งด^{๑๔๗}ัง^{๑๔๘}ท^{๑๔๙}น^{๑๕๐}ง^{๑๕๑}จะ^{๑๕๒}สุ^{๑๕๓}ณ^{๑๕๔}ุ^{๑๕๕}ท^{๑๕๖}ร^{๑๕๗}ว^{๑๕๘}งวิ^{๑๕๙}ส^{๑๖๐}ัญ^{๑๖๑}ญ^{๑๖๒}น^{๑๖๓}ิ^{๑๖๔}ค^{๑๖๕}า^{๑๖๖}ไ^{๑๖๗}ล^{๑๖๘}ยได้^{๑๖๙}เ^{๑๗๐}ล^{๑๗๑}ย^{๑๗๒}ส^{๑๗๓}ัง^{๑๗๔}เก^{๑๗๕}ต^{๑๗๖}ส^{๑๗๗}ำ^{๑๗๘}น^{๑๗๙}ว^{๑๘๐}น^{๑๘๑}แ^{๑๘๒}ล^{๑๘๓}ะ^{๑๘๔}ค^{๑๘๕}ำ^{๑๘๖}ที่^{๑๘๗}ใ^{๑๘๘}้^{๑๘๙}ใ^{๑๙๐}น^{๑๙๑}บ^{๑๙๒}ท^{๑๙๓}พ^{๑๙๔}า^{๑๙๕}ก^{๑๙๖}ย^{๑๙๗}ข^{๑๙๘}อง^{๑๙๙}เก^{๒๐๐}่าส^{๒๐๑}ี^{๒๐๒}ก^{๒๐๓}ว^{๒๐๔}ำ^{๒๐๕}เก^{๒๐๖}ำ^{๒๐๗}ก^{๒๐๘}ว^{๒๐๙}ำ^{๒๑๐}ส^{๒๑๑}ม^{๒๑๒}บั^{๒๑๓}ค^{๒๑๔}ร^{๒๑๕}ุง^{๒๑๖}ร^{๒๑๗}ั^{๒๑๘}ธ^{๒๑๙}ำ^{๒๒๐}น^{๒๒๑}โ^{๒๒๒}ก^{๒๒๓}เ^{๒๒๔}ส^{๒๒๕}ิ^{๒๒๖}น^{๒๒๗}ท^{๒๒๘}รส^{๒๒๙}ม^{๒๓๐}บั^{๒๓๑}ค^{๒๓๒}ร^{๒๓๓}ุง^{๒๓๔}ส^{๒๓๕}ร^{๒๓๖}ือ^{๒๓๗}ย^{๒๓๘}ุ^{๒๓๙}ช^{๒๔๐}ย^{๒๔๑}าป^{๒๔๒}ระ^{๒๔๓}ก^{๒๔๔}า^{๒๔๕}ร(๑) ใ^{๒๔๖}้^{๒๔๗}ค^{๒๔๘}ำ^{๒๔๙}ว^{๒๕๐}ำ^{๒๕๑} “^{๒๕๒}พ^{๒๕๓}ร^{๒๕๔}บั^{๒๕๕}ค^{๒๕๖}า^{๒๕๗}”ใ^{๒๕๘}้^{๒๕๙}ท^{๒๖๐}ว^{๒๖๑}ร^{๒๖๒}ใ^{๒๖๓}้^{๒๖๔}ว^{๒๖๕}ำ^{๒๖๖} “^{๒๖๗}พ^{๒๖๘}ร^{๒๖๙}ิ^{๒๗๐}บ^{๒๗๑}ค^{๒๗๒}า^{๒๗๓}”ใ^{๒๗๔}้^{๒๗๕}น^{๒๗๖}บ^{๒๗๗}ัด

นี้ ใช้คำว่า "เพื่อ" ในที่ควรใช้ว่า "เพราะ" หรือ "เหตุ" ใน
 บัณฑิต และ มีคำศัพท์ที่ใช้หมายถึงพระรามว่า "กวนตไทรย" เหมือน
 ที่ใช้หมายถึงกษัตริย์ในสมุทโฆมคำฉันท์ เมื่อกล่าวถึงพระราช
 วัจนหาอุปราช เช่น กุมภกรรฐ์ ก็ใช้ว่า "วังจันทร์" ซึ่งเข้าใจ
 ว่าจะจะเป็นวังที่มอยู่ในกรุงกรุงเก่า คือวังจันทร์เกษม

(๒) เนื้อความไม่สู้ตรงกับ राम เกียรติบทละครพระราช-
 นิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ และในที่ตรงกันก็กล่าวข้อความละเอียด
 ละเอียดกว่า ทั้งเข้าใจว่าเป็นบทพากย์สำหรับใช้ในการเล่นหนัง
 มิใช่ใช้ในการเล่นโจน

แต่แม้จะเป็นบทพากย์สมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คงไม่เก่าถึง
 รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑)
 เพราะสังเกตดูสำนวนในคำพากย์ไม่เก่าเท่าสำนวนในสมุทโฆม-
 คำฉันท์, เสือโคคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ ซึ่งกล่าวกันว่า
 เกิดขึ้นในรัชกาลนั้น สงสัยว่า บทพากย์นี้จะเกิดขึ้นในราวตั้ง
 แต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (เริ่ม พ.ศ. ๒๒๓๑) ลงมาถึง
 รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (สิ้นสุด พ.ศ. ๒๓๐๑) แต่
 ที่สงสัยเช่นนั้น ก็ยังไม่เห็นเหตุผลอะไรมา นอกจากเห็นว่า เนื้อ
 เรื่องในบทพากย์เต็มไปด้วยเจตมณฑลลลกาตา เชื้อไปในเรื่อง
 กุทธเรื่องหลัง ทำนองเดียวกับสมเด็จพระเพทราชาหาหมอกทำ
 เสน่ห์ให้เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาของสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช ทรงรักใคร่เสนาหา และการเชื่อในเรื่อง

เวทมนตร์คาถาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนี้ ออกจะทวิชั้น
ตลอดมา จนถึงเวลาเสียกรุง

๒. รามเกียรติ์บทละคร ความครึ่งกรุงเก่า
บทละครความนี้ มีประวัติว่า “พระครูศรี ถวายที่อ่างศิลา
พ.ศ. ๒๔๕๖” ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาว เขียนเส้นหมึก
บรรจุความตั้งแต่ตอน “พระรามประหมพต” ถึง “องคตสื่อสาร”
บอกไว้ในตอนท้ายเล่มว่า “นายฉายโสรฐเขียนจบในเดือนเจด
ไม่หมดเสดเรื่องราวรามเกียรติ์” บทละครความนี้ ยังไม่เคย
ได้พิมพ์ให้แพร่หลาย มีหมายเหตุของเจ้าหน้าที่ไว้แต่ก่อนว่าเป็น
“พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี” นำเสียดายที่ได้มาเฉพาะ
ตอนท้ายเนื้อเรื่องไม่ตรงกับบทละครพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีที่พิมพ์ในเล่มนี้ มิฉะนั้นจะได้เปรียบเทียบความ ได้
ความรู้เห็นบางประการขึ้นอีก จึงได้แต่เปรียบเทียบสำนวนกลอน
และถ้อยคำ ข้าพเจ้าสงสัยว่าบทละครความนี้จะไม่ใช่พระราช
นิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คงจะขอเสนอข้อคิดบางประการ
ไว้ เช่น

(๑) สำนวนกลอนและถ้อยคำแตกต่างกัน อันแสดง
ถึงแบบแต่งต่างกัน

(๒) คำขนบท ซึ่งพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ นิยม
ใช้ว่า “เมื่อนั้น” “บัดนั้น” จะมาขนบทเป็นคำอื่นบ้าง ก็ในตอน
เกี่ยวพาราตี ตอนชมรถชมพาหณะ ฯลฯ แต่ในบทละครน

(หมายเลข ๒) ชอบขานเป็นคำอื่น เช่น “มาถึง” “ฟังพระ—
อนุชาพาที” “ฟังสาร” “ฟังวาจา” “ฟังสารา” ฯลฯ ซึ่งคำ
ขานบทเช่นนั้น สังกเกตเห็นนิยมใช้กันมากในบทละครสมัยกรุง
ศรีอยุธยา

(๓) ใช้คำว่า “ปรา” ซึ่งในบทละครครั้งหลังใช้ว่า “ปราง”
หรือ “ปรางปรา” เช่น

เมื่อนั้น

วายุบุตรวิสุทธิไตรโภยหาร

จึงตอบคำไปหมิ่นไต้เนาร

หลานจะอาสาอย่าร้อนใจ

เวลาดึกยามสามนาคังค

จะสดกชานบุรีใหญ่

ให้ยหลับนิตราทั้งราไชย

จะเข้าในมณฑลวิเชียรปรา

เอาชุนกุนักระอาอันเกรียงไกร ออกจากปราไชยอันเสหา

การใช้คำ “ปรา” ดังข้างบนนี้ บทละครสมัยกรุงศรีอยุธยา

มีใช้คาดคิด เช่นในบทละครเรื่อง “การเกษ” เป็นต้น

(๔) บทละครความนี้ มีเป็นหลายแห่ง ที่กล่าวถึง

พระราม - พระนารายณ์ ว่า เป็น “พุทธพงศ์” เช่น

“เมื่อนั้น

พระพุทธพงศ์องค์ณเราเป็นใหญ่”

“ตัวเราเป็นทูตมาทูลสาร

องค์พระอาวระดานนาถา

พระพุทธพงศ์องค์ณเราเข้ามา ว่าขานแก้ทำร โดยดี”

“เมื่อนั้น

พระพุทธพงศ์องค์ณเรานาถา”

การที่กล่าวถึงพระราม - นารายณ์ว่าเป็น “พุทธพงศ์” คือ

วงศ์พระพุทธเจ้า ในบทละครนี้ ต้องด้วยคติที่เชื่อกันในลัทธิ

ศาสนาแต่ก่อนว่าพระนารายณ์เป็นอวตารปางหนึ่งของพระพุทธรเจ้า
 ในพระราชนิพนธ์นารายณ์สิบปาง กลอนลิลิต ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ปรากฏว่า พระนารายณ์อวตารลงมา
 เป็นพระพุทธรเจ้าปางหนึ่ง เป็นปางที่ ๕ เรียกว่า "พุทธรเจ้า" การ
 ที่เชื่อว่าพระรามเป็นอวตารปางหนึ่งของพระพุทธรเจ้านั้น ดูเหมือน
 จะมีทั่วไปในประเทศมหานครอินเดีย เช่นในรามเกียรติ์ของเขมร
 ก็มีกล่าวไว้ว่า "พระรามมีนามว่า รามากิโรดมบรมจักรพรรดิศรีสุ
 รคิอองค์พระนารายณ์เป็นเชื้อชาติพุทธรเจ้า" ทางภาคอีสานถึง
 กับเชื่อกันว่า เรื่องพระรามนั้นเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในพระพุทธร
 ศาสนา ประชาชนนิยมฟังเช่นเดียวกับเทศน์มหาเวสสันดรชาดก
 และภิกษุสามเณรนำเอาไปแสดงธรรม เรียกกันว่า "พระราม
 ชาดก" มีข้อความพิสดารมาก

ในหนังสือ Burmese Drama ซึ่งแต่งโดย Dr. Maung
 Htin Aung แต่ง เล่าถึงบทละครเรื่องรามเกียรติ์ของพม่าว่า
 พม่าได้แบบแผนการแสดงละครไปจากไทย พร้อมทั้งตัวละคร
 และตัวบทในคราวมาค้าได้กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ใน
 ครั้งนั้นว่าได้กวาดต้อนเอาศิลปินที่ ดี ๆ ของไทยไปเป็นอันมาก
 พม่าจึงได้แบบแผนการแสดงละครไปจากไทยแต่ครานั้น นอก
 จากเรื่องรามเกียรติ์แล้ว ยังมีเรื่องอนชงเขาเขียนไว้เป็นอักษร
 โรมันว่า Henaung และ Aindarwantba จะเป็นเรื่องอโชนาและ
 อินทรวงศ์กรรมัง ได้เล่าใจความรามเกียรติ์ซึ่งเขาอ้างว่าได้ไป

จากไทยไว้บางคน ในบางแห่งก็รู้สึกว่าไม่ตรงกับในฉบับของ
เราที่มีอยู่บัดนี้ สงสัยว่าจะเอาไปเปรียบกับฉบับของเบงกาลีเสีย
บ้างแล้ว และเขากล่าวไว้ว่า คนไทยนับถือว่า เรื่องรามเกียรติ์
เป็นชาดก ซึ่งตรงกับลัทธินิยมและทางภาคอีสาน ดังได้กล่าว
ไว้ข้างต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ข้าพเจ้าใคร่จะเชื่อว่า บทละคร
รามเกียรติ์ความหมายเลข ๒ นี้ ไม่ใช่พระราชนิพนธ์ของสม
เด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเป็นบทความครั้งกรุงเก่าฉบับ
เดียวที่เรามาเหลืออยู่ กล่าวความตั้งแต่ตอน "พระรามประชุมพล"
ถึง "องคตสอสาร" และข้อความในบทละครตอนนั้น เมื่อนำ
เอาไปเปรียบเทียบกับบทพากย์ (หมายเลข ๑) ที่กล่าวมาแล้วก็คิด
หรือเปรียบเทียบกับบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ (หมายเลข
๓) ก็คิด เห็นได้ว่า มีเนื้อความบางตอนไม่ตรงกันในบางแห่ง
บางตอน เช่นมีเรื่องกล่าวไว้ในบทพากย์ หรือในบทรัชกาลที่ ๑
แต่ในบทนี้ไม่มี หรือมีในบทนี้ แต่ในบทพากย์หรือบทรัชกาล
ที่ ๑ ไม่มี หรือมีด้วยกันแต่ลำดับต่างกันเสีย และเป็นพล
ความโดยมาก สำนวนภาษาและคำพูด ก็ดูต่ำทรามมาก น่า
จะเป็นฉบับเชลยศักดิ์ ที่ตัวโพลตระตรในสมัยกรุงศรีอยุธยาคน
ใดคนหนึ่งคัดเขียนหรือหากว่พอดพอร้ายในสมัยนั้น ให้แต่งขึ้น
สำหรับเล่นละครในคณะของตน ข้อความจึงคลาดเคลื่อนไป
บ้าง แต่เมื่อออกมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็นับได้ว่าเป็น

ของมีค่า เพราะเป็นบทละครรามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับ
เดียวและความเดียว ที่เหลือรอดจากเงอมนมอการกระทำของ
พม่าในคราวเสียกรุงศรีหลัง แต่เสียใจที่ยังไม่มีโอกาสได้
พิมพ์ชนเผยแพร่เพื่อ ด้รับการพิจารณาจากท่านนักปราชญ์ผู้สนใจ
ทั้งหลาย

๓. รามเกียรติ์บทละคร พระราชนิพนธ์สมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรี

บทละครความนี้เขียนไว้ในสมุดไทยดำ ตัวหนังสือเป็น
เส้นทอง สร้างขึ้นด้วยความประณีตบรรจงมาก มี ๔ เล่ม
สมุดไทย แบ่งเป็นตอนไว้ ดังปรากฏในฉบับพิมพ์นี้ คือ

เล่ม ๑ ตอนพระมงกุฏ

เล่ม ๒ ตอนหนุมานเที่ยววานรินจนท้าวมาลีวราชมา

เล่ม ๓ ตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความ จนทศกรรฐ์

เข้าเมือง

เล่ม ๔ ตอนทศกรรฐ์ตั้งพิธีทรายครต, พระลักษมณ์

ต้องหอกกลบิลพัสดุ์ จนผูกพันทศกรรฐ์กับ

นางมณโฑ

ถ้าว่าตามลำดับเรื่องแล้ว ตอนพระมงกุฏควรจะอยู่หลัง

คงได้เคยจัดทำฉบับสำรองพิมพ์ไว้แต่ก่อน แบ่งตอนไว้เป็น

๕ ตอน คือ

(๑) ตอนหนุมานเข้าห้องนางวานริน

- (๒) ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ
- (๓) ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีเผาสุทนต์
- (๔) ตอนพระลักษมณ์ถูกหอกกบิลพัสดุ์
- (๕) ตอนปล่อยม้าอุปการ

แต่ในการพิมพ์คราวนี้ ต้องการจะรักษารูปเดิมตามเล่มสมุดไทย ซึ่งเข้าใจว่า ตอนพระมงกุฎนั้น ทรงพระราชนิพนธ์ก่อน เพราะในสมุดไทยจดไว้เป็นเล่ม ๑ และมีข้อความเป็นตอนหนึ่งต่างหาก ไม่ติดต่อกับข้อความในอีก ๓ เล่มสมุด แต่ข้อความใน ๓ เล่มสมุดไทย ก็คือตั้งแต่เล่ม ๒ ถึงเล่ม ๔ มีข้อความติดต่อกัน

เวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์

ในบานแผนกมีบอกวันเวลาทรงพระราชนิพนธ์ไว้หน้าต้นทุกเล่มว่า “วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขณค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑๑๑๒ ปีชวด โทศก” ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๑๓ ปีที่ ๓ ในรัชกาล ถ้าจะพลิกอ่านพระราชพงศาวดารในรัชกาลนั้นดู จะเห็นได้ว่าก่อนหน้านั้นปี คือในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๑๒ ได้เสด็จไปราชการทัพเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ปลายเดือน ๘ เสร็จราชการเมืองนครฯ ในเดือน ๑๒ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระมหาธาตุเมืองนครฯ ให้ราชบัณฑิตจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุเรือเข้ามาจำลองไว้สำหรับพระนคร เสด็จกลับถึงกรุงธนบุรีเมื่อเดือน ๔ ปลายปี พ.ศ. ๒๓๑๒ ทรงจัดการพระศาสนา แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆ-

ราช จ้างช่างจารพระไตรปิฎก เสร็จแล้วจัดการฉลอง มีคำขอ
พระเกียรติไว้ในพระราชพงศาวดารว่า “จำเดิมแต่ขึ้นมาพระ
พุทธศาสนาที่ค้อยวัฒนาการ รุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นเหมือนแต่ก่อน
และสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เจริญพระราชกฤดาธิคุณ ไพบูลย์
ภิชัยโยกาพยิ่งขึ้นไป ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ค้อยมีความผาสุกสนุก
สบายบริบูรณ์ คงคณานเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่ายังปกตติค้อยนั้น”

ตามนี้จะเห็นได้ว่า ในกาละที่ได้มีองครฯ ให้ผลสำคัญใน
ทางวรรณคดี เช่นทางพุทธศาสนา เราได้พระไตรปิฎกมาไว้
สำหรับพระนคร บางทีจะให้ผลสำคัญในวรรณคดีด้านอื่น ๆ อีก
เช่น นาฏยคดี^(๑) ซึ่งไม่ได้กล่าวในพระราชพงศาวดาร แต่มี
กล่าวไว้ในจดหมายเหตุความทรงจำ^(๒) ถึงเรื่องเจ้านครฯ กลับพระ
เดชานุกาพหนีไปพึ่งเจ้าเมืองจนะหรือเทพา แล้วเจ้าเมืองจับตัว
ส่งมาว่า “พระฤทธิเทวา เจ้าเมืองรู้ว่า กองทัพยกติดตามกลับ
พระบารมี ส่งตัวเจ้านครกับพวกพลองพชัยพันธู หังละครผู้หญิง
เครื่องประดับเงินทอง ราชทรัพย์สิ่งของ ส่งมาถวายพร้อม” เข้า
ใจว่า - สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงจะได้ตัวละครพร้อมที่ บทมา

(๑) Dramatic Literature = วรรณคดีทางละคร

(๒) ดูพระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวง
นรินทรเทวี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ น. ๔,๗๓, และ น. ๓๔๗-๓๕๓

จากเมืองนครฯ ในคราวนั้นบ้าง เพราะเจ้านครพร้อมด้วยวงศ์वार
 บ่าวไพร่ ก็ได้โปรดให้อพยพเข้ามาอยู่ในกรุงด้วย ซึ่งน่าจะเป็น
 เหตุให้ทรงสนพระทัยในนาฏยคดีประเภทนี้ จนถึงทรงพระ
 อุตสาหะนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ ความที่พิมพ์ในหนังสืออนช
 ติงปรากฏวันเวลาในบานแพนง ภายหลังจากกลับจากเมืองนครศรี
 ธรรมราชเพียงเดือนเดียว ซึ่งเป็นเวลาว่างจากงานพระราชสงคราม
 ในต้นปีนั้น เพราะในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๓ นั้นเอง ก็ได้รับใ
 บอกรณการเมืองอุทัยธานี เมืองชัยนาท บอกลงมาให้กราบ
 ทูลพระกรุณา เรื่องลามกกรรมของพวกเจ้าพระฝาง ซึ่งตั้งตัว
 เป็นใหญ่อยู่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือในเวลานั้น ครั้นทรงทราบก็ให้
 เตรียมงานพระราชสงครามเกณฑ์กองทัพ ถึงเดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ
 ก็เคลื่อนทัพหลวงขึ้นไปจากพระนคร เมื่อตีเมืองสว่างบุรี และ
 ได้ช้างเผือก จึง "ให้รับละครผู้หญิงขึ้นไปสมโภชพระฝาง ๗ วัน
 แล้วเสด็จไปเหยียบเมืองพิษณุโลก สมโภชพระชินราช พระ
 ชินศรี ๗ วัน มีละครผู้หญิง^(๑)" บางทีจะได้ใช้บทละครเรื่อง
 รามเกียรติ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นนั้นแสดงในงานสมโภชเหล่านี้
 บ้างก็ได้ น่าเข้าใจว่าบทพระราชนิพนธ์นี้ คงจะได้้นำออกแสดง
 สมพระราชประสงค์หลายคราว ตลอดงานสมโภชพระแก้ว
 มรกตเมื่อตอนปลายรัชชกาล และงานอื่นๆ

(๑) พระราชวิจารณ์ น. ๕

สันนิษฐานลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์

อนึ่งปรากฏในบานแพนงต่อมาว่า “พระราชนิพนธ์ทรงแต่ง

ชั้นต้นเป็นปฐมยัง ^{ทราม} } อยู่” ต่อมาเมื่อบอกตอนในเล่ม ๑ ว่า
^{กอดี}

“ตอนพระมงกุฎ ทรงแปลลงใหม่” ซึ่งอาจหมายความว่า ตาม
 วันเวลาที่กล่าวแล้วนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงพระ
 ราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ความนั้นเป็นชั้นต้น คือเป็น
 ครั้งแรก แต่ยังคงจะไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงทรงหมาย
 เหตุว่า “ยังทรามอยู่” แล้วต่อมาซึ่งอาจเป็นเวลาที่ว่างพระราชกิจ
 คราวใดคราวหนึ่ง จึงทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเปลี่ยนแปลงเสีย
 ใหม่ โดยอาจทรงแก้ไขไว้ในพระสมุดเล่มนั้นเอง จึงมีบอกไว้ใน
 เบื้องต้นว่า “ทรงแปลลงใหม่” บางตอนอาจทรงพิจารณาเห็นว่า
 ความขาดไป ก็ทรงพระราชนิพนธ์แทรกลงไว้เพื่อให้ความเต็ม
 บริบูรณ์ ดังปรากฏในหน้า ๒๓ ถึงหน้า ๒๕ ในฉบับพิมพ์
 แต่ก็น่าจะทรงพิจารณาเห็นด้วยพระองค์เองว่า ยังมีว่าคืดเดียว
 ไม่ได้ จึงหมายเหตุไว้ข้างต้นเบื้องใต้หมายเหตุเดิมว่า “ยังกอดี
 อยู่” แล้วต่อมาในภายหลัง พวกอาลักษณ์นั้นเอาต้นพระราชหัตถ-
 เลขมาชุบลงไว้ ตามที่ทรงแก้ไขใหม่ แต่ยังคงบานแพนงเดิม
 ไว้ จึงปรากฏเป็น “ยัง ^{ทราม} } อยู่” ดังปรากฏในต้นฉบับสมุด
^{กอดี}

ไทยที่กลับมาทำต้นฉบับพิมพ์ในเล่มนี้ บอกเวลาชุบเส้นทองไว้

ว่า “วันอาทิตย์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ จุลศักราช ๑๑๔๒ (พ.ศ. ๒๓๒๓)” เป็นตอนปลายรัชกาล บอกนามอาลักษณ์ผู้ ชุบไว้ ๔ คนคือ นายถิ อาลักษณ์ชุบเล่ม ๑, นายสัง อาลักษณ์ ชุบเล่ม ๒, นายสน อาลักษณ์ชุบเล่ม ๓ และนายบุญจัน อาลักษณ์ชุบเล่ม ๔ บอกชื่อผู้ทาบไว้ ๒ คน ตรงกันทุกเล่ม คือขุนสารประเสริฐ และขุนมหาสิทธิ์ นำเสียดาบที่ไม่พบฉบับ ทรงเดิม

อนึ่ง ตอนที่ว่า “ทรงแทรก” นั้น ถ้าจะลองตัดข้อความ ตรง “ทรงแทรก” ออกเสีย สัมผัสกลอนก็ไม่กินกัน ไม่เหมือน กาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรมขักรุงศรีอยุธยา ซึ่งมี บทแทรกเช่นนี้เหมือนกัน แม้ตัดออก ก็ยังสัมผัสกัน แต่ถ้า ลองตัดออกตั้งแต่คำว่า “หลอมนมัตเอาจงกฤมา พาเข้าถวาย ฉับพลัน” (น. ๒๓) ออกจนตลอดบท “ทรงแทรก” (น. ๒๕) แล้ว ย่อมมีข้อความเรื่องพระลบติดต่อกัน แต่สัมผัสซ้ำ ทั้งนี้ น่าจะแสดงว่า นอกจาก “ทรงแทรก” แล้ว ยังทรงแก้ไขสัมผัส ตามไปด้วย

ส่วนที่ว่า “ทรงแปลงใหม่” นั้น ถ้ามิได้หมายความว่า ทรง แปลงบทพระราชนิพนธ์ของเดิม ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้ด้วย พระองค์เอง ดังหมายเหตุว่า “ยังทรงอยู่” เข้ามกต่างข้างต้นแล้ว บางที่อาจหมายความว่า ได้ทรงแปลงบทละครเรื่องรามเกียรติ์

มีอยู่ก่อนแล้ว เช่นจากบทที่ ๑๒ จากที่เหลื่อมมาในสมัยกรุงศรี
อยุธยาที่ได้

แต่จะเป็นบทพระราชนิพนธ์โดยคณะพระหรือบท “ทรง
แปลงใหม่” จากบทของเก่าซึ่งมีอยู่ก่อนก็ตาม ก็นับว่าเป็น
“พระราชนิพนธ์” ในพระองค์อยู่นั่นเอง เพราะบอกไว้ชัดเจน
ในบานแผ่นกข้างต้นแล้ว แม้บทละครสามเกียรติที่เรียกว่า “พระ
ราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑” ก็ปรากฏว่ามีได้ทรงพระราชนิพนธ์
ด้วยพระองค์เอง หากแต่ “โปรดให้ขอแรงพระราชวงสวนวงศ์
และข้าราชการที่เป็นกวีสันตติทางยทกลอนช่วยกันแต่งถวาย ทรง
ตรวจแก้ไข แล้วตราเป็นบทพระราชนิพนธ์ไว้เป็นต้นฉบับ
สำหรับพระนสร^(๑) บทละครสามเกียรติความที่พิมพ์นั้น จึงนับเป็น
พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งได้ทรงชนโดย
พระราชประสงค์ และตามพระราชอัชฌาสรีย์โดยคณะพระอย่าง
แท้จริง

เปรียบเทียบกับฉบับในรัชกาลที่ ๑

บทพระราชนิพนธ์ความนี้ ถ้าเทียบกับบทที่เรียกว่า พระ

(๑) คำนานเรื่องละครยี่เหินา ของกรมเจ้ากรมพระยาดำรง-

ราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ดูแล้ว อาจกล่าวได้ว่า มีความคล้ายคลึงกันหลายประการ ดังจะเห็นได้เช่น

(๑) ตอนพระมงกุฎประลองศิลป ขึงคันทรง “ว่าใหญ่ถึงแสนวา” ในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ก็ว่า “คณนาแสนอ้อมโดยประมาณ” และในบทพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเอง ตอนต่อไปก็กล่าวถึงอีกว่า “แสนอ้อมโดยประมาณ”

(๒) ถ้อยคำบางคำที่ใช้ในบทกลอน ก็มีคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก ดังจะยกมาเทียบให้เห็น เช่น

ตอนประลองศิลป

“ถูกรงคันทรงใหญ่สินขาด ขยับเขินวินาศดังฟ้าผ่า
แล้วกลับค่อว่าอนุชา น้อยจะว่าประการใด”

— กรุงธน

“ถูกคันทรงพุกษาพระขรรค์ ไม่ทนกำลังอยู่ได้
คันทรงลงด้วยฤทธิ์โกร เสี่ยงสมันหวนไหวหวังชาติศรี”

— รัชกาลที่ ๑

ตอนทบทวนงานเกษมนางกำนัล

“เจ้าเอ๋ยเจ้าพี่ มารศรีเสาวภาคอย่าถึงขา” — กรุงธน
“เจ้าเอ๋ยเจ้าพี่ มารศรีผู้ยอดพิศไสมย - รัชกาลที่ ๑

“ ^๑ฟลือทหารพระธรรมา
^๒ทรงนามช่อหลุมาน
^๓ผ่ายอสุรยกออกไป
^๔พระองค์ทรงยิงศรผลาญ
^๕ถูกวิรุณจำบังอสุรา
^๖จึงให้พี่มาติดตาม
^๗มันไปแห่งหนตำบลใด

พนิธาย่าแห่งแกลงใจ
^๑เป็นทหารทำวแห่งผู้ใหญ่
^๒ซึ่งชัยต่อด้วยพระราชา
^๓สังหารมารหมุ่ยักษ์
^๔ยักษ์หลบหลีกหนีไป
^๕นางงามเจ้ารูปร่างหรือไม่
^๖บอกให้หน่อยเกิดนารี”

— ภรุณ

“ ^๑ตัวพี่คือหลุมาน
^๒มาตามสังหารกุมกัณฑ์
^๓อันวิรุณจำบังยักษ์
^๔เจ้าจงบอกความแต่จริงไป

ยอดทหารพระนารายณ์รังสรรค์
^๑ที่มันเบียดเบียนแดนไตร
^๒เข้ามาเห็นหรือไม่
^๓จะได้ช่วยทุกข์กัณฑ์”

— รัชกาลที่ ๑

ตอนท้าวมาตีจระเข้ความ

^๑เมื่อนั้น
^๒คนเฒ่าแจ้งเหตุมาทัก
^๓อันองค์อชบาลเป็นสหาย
^๔ร่วมชีพไว้วิญญูณณ์
^๕ด้วยพึ่งใหญ่ก่อข้อมาเวญไฉ
^๖ช้านานไม่ได้ไปดู

พระกองภักจรรณเป็นใหญ่
^๑จึงแกลงใจสองเสนา
^๒เพื่อนตายรักใคร่กัณฑ์หนา
^๓ซึ่งลักษณะงามมากไม่รู้
^๔ทางไกลต่างคนต่างอยู่
^๕สุวิวงศ์ในกรุงอยุธยา

ไฉนจึงมารุกราน
 หรือจะเกี่ยวข้งกันด้วยยิตา
 อันนอกกว่านไม่มีใคร
 หลานรักกุศักดิ์ยวดยิ่ง
 เห็นแต่ท่านท้าวอชบาล
 เชอเป็นสหายรักกุมา
 จำจะไปเกลี้ยไศล
 เป็นเพื่อนเผ่าพันธุมิตรกัน

กรุงมารหม้เมืองยักขา
 ว่ามาทงนุกุเห็นจริง
 จะทำฤทธิไกรสูงสิง
 กฤฎาธิการมห้มา
 เป็นประธานสุริวงส์นาตา
 อนิจจานัดตามาผิดกัน
 อย่าให้ขงเกียดเดียดกันที่
 โดยธรรม์ธรรมเนยพม้มา

— กิรวงน

เมอนัน
 ได้ฟังจึงกล่าววาท
 ช่งว่ารามลักษณมถเป็นน้ตา
 เห็นจริงด้วยเป็นวงษเทวนัน
 อันนอกกว่านไม่มีใคร
 เว้นไว้แต่เหล่าอชบาล
 อันป้เขากับกุเป็นสหาย
 กสนชวาไชยไปเมือรพิ
 ด้วยฟังจะจำเรณูไวย
 นานแล้วไม่ไปเขยมตุ
 อันเหตุช่งเกิดสงคราม
 เป็นต้นด้วยหญิงที่ไต้มา

ท้าวมาลวราชเรองสร
 ในที่ท่าขกลางคนธรรพ์
 ท้าวมหาอชบาลรังส์วรรค
 จึงบุกบ้นมา ไต้ลงเมืองมาร
 ช่งเรองฤทธิไกรท้าวหาญ
 ช่งอาชผลลาญสุริวงษ์พรหมา
 เพื่อนตายรัก ไศลกันหน้กัหมา
 แต่ลักษณมถ์รวมเกิดมากูไม่รู้
 ทางไศลต้งคนต้งอยู่
 สุริวงษ์ในกรุงอยุชชา
 ตุกกลาม เลยวเชยูเข่นฆ่า
 ช่งหาให้ผิดใจกัน

ก็จะไปประทับทั้งสองฝ่าย
จะว่ากล่าวเป็นกลางทางธรรม

ให้หายขงเคียดเคียดคลั่ง
ให้เป็นพันธมิตรกันสืบไป

- รัชกาลที่ ๑

ตอนทำควมาตีวราชย์ม โคมสี่ดา

เมื่อนั้น
ครั้นเห็นนางนางษิตา
อันอดกำหนดในนาง
พิศพั่งเส็งแกลทราวม้วย
ซิชะโอ้วายคะเอ๋ย
ถึงนางสืบทกห้องฟ้า
แต่กู่ฟูรุษศธรรม
สาอะไรกับอายอสุรี
โอ้อันจากทศกรรฐ
มารถลขพลวอดวาย
ตัวกู่ผู้หลักลัดตัดใจ
ที่ไทนมันจะได้สลิมมา
ขวยเขินสะเทินวิญญาณ์
ไม่คุษิตาคววจันทร
บิตเบื่อนพัลลธรณีนไม่น้ำพา
อึดอันอดข้มไม่ได้
เจ้าผู้จาเรญสิริภาพ

พระทรงจตุศตยักษา
เสน่หาปลาบปลื้มหฤทัย
พลางกำเว็บราคร้อนพิสมย์
มิได้ที่จะขาดวางตา
นางามกระไรเลยเลิศเสชา
จะเปรียบษิตาได้ก็ไม่มี
ยังหมายมั่นมุ่งมารศรี
จะมีพาโคตติลาตาย
สู่เสยพงศพันธุฉิบหาย
ฉิบหายเพราะนางษิตา
ยังให้หุ่นเหียนเสน่หา
แต่วิญญาณ์กู่เดยนั้น
กว่านั้นไม่เหลือบเลนแปรผัน
พระทรงธรรม์เชอคิดตระอายใจ
ขึ้นข่มอารมณ์ปราไส
เขื่อนแย้มว่าไปแก่ษิตา
ปลาบปลื้มเยาวยอดเสน่หา

เจ้าเป็นเอกอรรลักษ์ญา
ทำไมจึงมาอยู่นี้
ถูกพัวเจ้ามหรือไม่

หน่อนามกษัตราบุรีโต
สุริวงศ์พงศ์พีรย์ไไหน
บอกไปให้แจ้งบัคัน

- กรุงธน

เมื่อนั้น
เห็นนางยิตาวิลาวรรณ
มาทแน้มถึงองค์พระอุมา
นางสุจิตราเทวี
ทั้งสุธรรมมานงคราญ
ท้าวสุวรรณคั่นฟ้าสุลาไลย
ภระนัแลหรือทศกรรฐ์
พาโตครองษ์ในลงกา
แต่กผู้ทรงทศธรรม
หากมีอุเบกขาญาณ

ท้าวมาลีวราชรังสรรค์
งามตั้งดวงจันทร์ไม่ราศี
นางสุชาดาโฉมศรี
สุนันทานารีอรไท
จะเปรียบงามเยาวมาลย์ก็ไม่ได้
ไกลก้นกับโฉมนางยิตา
จะไม่ผูกพันธเสนหา
แสนสุโยธาวายปราณ
ยังหวาดหวั้มเคลิ้มไปด้วยสงสาร
จึงประหารเสียบได้ไม่ไยดี

- รัชกาลที่ ๑

แต่เมื่อเปรียบเทียบแล้ว เห็นข้อแตกต่างก็มีอยู่บ้างเหมือน
กัน เช่น

(๑) ข้อความบางตอนมีกล่าวถึงในบทพระราชนิพนธ์สม-
เด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ไม่มีกล่าวถึงในบทรัชกาลที่ ๑ เช่น
เมื่อพระมงกุฎ พระลบ ประลองศิลป์ เกิดเสียงสนั่นหวั่นไหว
ทำให้ตระหนกตกใจกันไปหมด ฉะนั้นกรุงธนว่า พระฤทัยนาง

มีคาตกใจออกไปติดตามพระมงกุฎ พระลบ ว่า
 ฝ่ายพระฤษีสนั่นเสียง ลำเนียงก็กก้องเวหา
 ตกใจหึ่งนางมีคา ก็ลลาออกตามกุมาร

แต่ในบทรัชกาลที่ ๑ ว่า สองกุมารกลับมาเอง ไม่ได้ติดตาม
 อันกลอนวรรคหลังที่ว่า "ก็ลลาตามกุมาร" นั้น อาจเป็นอย่างที่
 เรียกว่ากลอนพาไปก็ได้ ซึ่งเป็นความเลขชินของกวีโดยมาก

(๒) ลำดับเรื่องก่อนหลังไม่เหมือนกัน คือ มีกล่าวสับ
 หน้าสับหลังกันอยู่บ้าง เช่น ตอนพระมงกุฎถูกจับตัวได้ แล้ว
 พระอินทร์ใช้ให้นางฟ้าขอรัถาลงมาช่วย หรือในกลอนทักขมา
 เปรียบเทียบกันให้ดูเป็นตัวอย่างนั้น ก็พอจะสังเกตเห็นข้อความ
 สับหน้าสับหลัง แม้ในกลอนก่อนเคียงกันได้บ้าง ทั้งนี้ ก็อาจ
 ต่างกันได้ แม้กวีคนเดียวกัน แต่งคนละคราว ยังมีที่ลำดับเรื่อง
 ไม่ตรงตรงกัน

(๓) แม้เนื้อเรื่องตรงกัน แต่บทกลอนพระราชนิพนธ์ใน
 รัชกาลที่ ๑ ขาดกว่า เพราะกล่าวถึงสาส์นชยธรรมมาก เช่นกลอน
 ในบทพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี บรรจุความเพียง
 ๑๑ หน้า (ตั้งแต่หน้าคัมถึงหน้า ๑๑ ในฉบับพิมพ์) แต่บท
 พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวกลอนชยธรรมตั้งเกือบ ๑ เล่ม
 สมุดไทยหรือราว ๕๐ หน้า ถ้าจะเทียบให้ใกล้เคียงก็ถือ ในบท
 พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวเพียง ๑๕๖ คำ
 (น. ๑-๑๑) แต่ในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ แต่งชยธรรม

ออกไปเป็น ๔๐๐ คำ ขอยกมาเปรียบเทียบให้เห็นเป็นบางตอน
ดังนี้

ตอนจับม้าอุปการพระบิณฑุกงนว่า
ครันถึงซึ่งป่ากาลวาด องอาจเที่ยวไพรพฤกษา
เก็บผลไม้กินสองรา พอเห็นมิ่งม้าพาช
จึงบอกเจ้าลบน้องยา มาเราช่วยกันจับขี้

ครันถึงซึ่งป่ากาลวาด องอาจเที่ยวไพรพฤกษา
เก็บผลไม้ กินสองรา - กรุงธน

ฉบับรัชกาลที่ ๑ ขยายลีลาออกไปว่า
เดินทางตามหว่างบรรพต เลี้ยวลดชมสัตว์ที่ในป่า
กาษรภาพวกเป็นหมู่มา พยักขามอบมองมฤค
ฝูงกว้างย่างเยื้องเลมระบัด สิงคนัดคะนองร้องมี
เสียงพาแผ่นโผนโจนกริ นางชนะโหยให้หากัน
ระมาศลาดเลี้ยวกินหนาม ไตตามลู่วิ่งผลผัน
คชสารกระหิมเรียกมัน ฉมันเมียงเคียงคู่เป็นหมู่จร
กระต่ายโดดโลดโผนโจนวิ่ง คณาดิ่งเลียบใต้สิงขร
ก็เล่นลงเล่นสาคร ไกรษรจากถ้ำอำไพ
คชสีห์เขื่องกรายร้ายเรึง ไทคะนองลองเชิงขวิดไขว่
ยิ่งชมขึงเพลีนจำเริญใจ ก็เที่ยวเล่นอยู่ในพนาดี

พอเห็นมิ่งม้าพาตี
 จึงบอกเจ้าถบน้องยา
 มาเราช่วยกันงบบข-กรุงธน

รัชกาลที่ ๑ ว่า

พระมงกุฎเหลือบเห็นอัสตร ประดับเครื่องอาภรณ์เจ้าพระสศร
 หน้าดำกายขาวดั่งสำลี สเท่าปากแดงรจนา
 เยื้องย่องทำนองเหมราช ดูกามปลาดเป็นหนักหนา
 จึงบอกพระลบอนชา สักวันจะว่าชอโต
 แต่เราพากันมาเที่ยวเล่น จะเคยพบเคยเห็นก็หาไม่
 น่าจะเป็นสัตว์บ้านเขาเลี้ยงไว้ จึงผูกเครื่องอำไพดั่งนี้
 อย่าเลยเราจักไล่สกัด จับได้จะผลัดกันจี
 เที่ยวเล่นในกลางพนาลี เห็นจะมีความสุขกว่าทุกวัน
 ว่าแล้วชักเอาเครื่องเขาได้ ถูต้นปลายไว้ให้มัน
 จึงมาตรงหน้าม้านั้น ช่วยกันเลวไล่เป็น โกลา

ทั้งนี้ ก็ไม่เป็นข้อแปลกอันใด เพราะกลัวอาจใช้ความคิด
 วาดมโนภาพให้วิจิตรพิสดารอย่างไรตามที่ต้องการได้ สุดแต่จะ
 มีความมุ่งหมายเพียงไหน ดังตัวอย่างบทพาลย์คือนางลอยของ
 เก้า และบทพระราชนิพนธ์ทรงแปลลงในรัชกาลที่ ๒ ข้างต้น
 บางทีจะเป็นเพราะทรงมีพระนิสสัยฉับไว ไม่ชอบเยื้องกราย ทรง
 เห็นเป็นการยดียด จึงทรงมุ่งเอาแต่เนื้อความและเรื่องราว
 เป็นใหญ่ แต่คงมิได้ทรงอย่างแบบละครนอก เพราะทรงบทชม

รตราชพาหนะบททรงเครื่องอย่างแบบละครในไว้เหมือนกัน แต่
บทในรัชกาลที่ ๑ สันถวาทิม ดังตอนที่ว่ามาลึงราชชมโฉมนาง
ยดา และตอนหลอมนานเกยนางวานริน ดังยกมาให้ดูข้างต้น

ตามที่ยกมาเปรียบเทียบกับให้เห็นข้างต้นนี้ น่าจะเห็นได้ว่า
เนื้อความตามท้องเรื่องรามเกียรติ์ในบทพระราชินีพนธ์สมเด็จ
พระเจ้ากรุงธนบุรีและรัชกาลที่ ๑ เหมือนกันเพียงไร ตลอด
จนถ้อยคำที่บรรจุในบทกลอนเป็นส่วนมาก อาจเป็นว่าพวกกวีใน
สมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ได้รับหน้าที่แต่ง บางคนอาจนำเอาบทพระ
ราชินีพนธ์ครั้งกรุงธนบุรีมาเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือฉบับทั้งสอง
นั้นอาจได้ฉบับเดิมความเดียวกัน มาเป็นแบบเทียบแล้วเปลี่ยน
แปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมเอาใหม่ด้วยกัน ดังที่ปรากฏในฉบับ
ครั้งกรุงธนว่า "ทรงแปลงใหม่" ก็ได้ เป็นอันไม่รู้ได้แน่ในเวลานี้

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือในบทพระราชินีพนธ์สม-
เด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีออกนามนางมณฑิลา ในที่หลายแห่งว่า
"มณฑิลา" ซึ่งแม้จะเพี้ยนไป ก็ยังมีสำเนียงใกล้เคียงในพากย์เดิม
ของเขาว่า "มณฑิลา" อันแปลได้ว่า "มีท้องอันประดับแล้ว"
แต่ในบทรัชกาลที่ ๑ เรียกแต่ว่า "มณฑิลา" ตลอดไป

ลักษณะและนิสัยของตัวละคร

อันลักษณะของชาติ ข้อมฉายเป็นกระจกเงาอยู่ในวรรณคดี
ของชาติ นาฏยคดีของประชา ชนก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งวรรณคดี

ของชาติ เพราะฉะนั้นจึงย่อมจะฉายลักษณะของชาติให้เห็นเงาอันแจ่มใส ฉะนั้นใดก็ดี บทประพันธ์ของกวีใดก็ย่อมฉายให้เห็น อรรถาสัยและอารมณ์ของทวนั้น ฉะนั้น ผู้ประพันธ์วรรณคดีเรื่องใด ๆ ก็ตาม ถ้าจะสร้างตัวละครในเรื่องนั้น ๆ ให้ใกล้ชิดกับความจริง จะต้องสร้างจากของจริง โดยได้เห็นได้รู้มา หรือมีฉะนั้น ในคราวกล่าวถึงลักษณะนิสัยของบุคคลในเรื่องแต่ละราย ก็จะต้องทอดตนเอง สร้างความรู้สึกให้ชมซาบเป็นดุจหนึ่ง ทำหน้าที่ของตัวละครแต่ละตัวในเรื่องนั้น ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า วรรณคดีก็เหมือนความเป็นผู้ดี (เพราะ) ย่อมแล่นเข้าไปในเลือด (ประจำอยู่ในตัวของเรา) (Literature, like nobility, runs in the blood.—Haglitt) แม้ผู้อ่านที่จะให้ทราบซึ่งก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน จึงจะซึมทราบในรส อย่างสำนวนที่เรียกกันในการแสดงละครว่า “ตีบทแตก”

บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็มีได้เว้นจากคำที่กล่าวแล้ว ดังจะเห็นได้ในขณะที่อ่านพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ด้วยความพึงพอใจพิเคราะห์ เราจะรู้สึก ว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงสร้างลักษณะและนิสัยของตัวละครในเรื่องไว้ด้วยโวหารการประพันธ์ตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์เป็นตอน ๆ

บางตอนก็แสดงถึงพระนิสัยที่ทรงเพเลิดเพลินในทางธรรม เช่นทรงพระราชนิพนธ์บทท้าวม้าวราช ก็มักจะทรงว่า พระกอบ

กิจกรรมเป็นใหญ่, พระทรงธรรมราชาเป็นใหญ่, และ พระทรง
 จตุศัลยศึกษา ๆ ล ๆ และน่าจะได้อำนาจนำเอากิจวัตรส่วนพระองค์มา
 ประพันธ์ลงไว้เป็นบางตอน เช่นเล่าถึงพระอิสวรนั่งสนทนาธรรม
 กับพระฤาษี ว่า

วันหนึ่งจึงเชอออกนั่ง ยังบัลลังก์รัตนรังษี
 สนทนาไถยธรรมอันมี กับพระนารอทฤยมัญญาณ

อันยอมแสดงถึงพระนิสสัยที่ทรงไฟพระทัยในข้ออรรถธรรม เมื่อ
 ยามว่าง ก็ทรงพอพระทัยธรรมสาส์นจากกับพระราชาคณะ หรือ
 แม้นักบวชในลัทธอื่น ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕
 (น. ๕๑) ซึ่งชาวต่างประเทศจดไว้ว่า “เมื่อวันที่ ๒ เดือนเมษายน
 (พ.ศ. ๒๓๑๕) ได้มีพระราชโองการให้เราไปเฝ้าอีก และในครั้ง
 นั้นได้มีรับสั่งให้พระสงฆ์ที่สำคัญกับพระเจ็กไปเฝ้าด้วย วันนั้น
 เป็นวันรื่นเริงทั่วพระราชอาณาเขตต์ เพราะเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย
 พระเจ้าแผ่นดินกำลังทรงพระสำราญพระทัย จึงได้ตั้งประ
 ทับกับเสอธรรมดาอย่างพวกเราเหมือนกัน ในชั้นแรกได้
 รับสั่งถึงการต่าง ๆ หลายอย่าง แล้วจึงได้รับสั่งถาม....” ด้วย
 พระทัยที่ทรงฝึกไฟในธรรม ได้ทรงวาดให้นางมณโฑกล่าวปลอบ,
 ทศกรรฐ์เป็นทางธรรม ว่า

“พระจอมเกศเกล้าของเมื่อย ปละอาสวะเสียวอย่าหม่นใหม่
 แม้จิตต์ไม่นิทราลัย หินมิตรภักย์มีมา
 อันชงความทุกข์ความร้อน ตั้วนิวรจิตกัจฉา

อกุศลปนปลอมเข้ามา
 ประการหนึ่งแม้มีเหตุ
 ฝ่ายซึ่งการแพ้ชนะไร้อริ
 ถึงกระนั้นก็อันประเวณี
 กอบมนต์คดทั้งอวิญญาณ์
 ล้างอาสวะจิตคัมภีร์
 เมียเขาเอามาโย

พาทูท้อจะให้เป็นไป
 เวทนาพาลงหมกใหม่
 สุกแต่ให้สร้างสมมา
 ให้มีความเพียรจงหนักหนา
 สัจจสัจจาปลงไป
 ให้ภิญโญสันปัทมย์
 ไม่ควรคือกาลกีนี

ยิ่งตอนกถาว์ถึงพระโคบุตรฤทัยสอนทศกรรฐ์ ย่อมแสดงถึงพระ
 ปรีชาญาณ ที่ทรงทราบซึ่งในภูมิธรรมชั้นสูง คือทรงไว้ว่า

พระมุนิจึงว่าเวรกรรม
 อันจะแก้ไขไปให้ดี
 จึงจะสิ้นมลทินหยาบหยาม
 ล้างตนอกุศลทุกใจ
 เป็นสกลสุภาหุหมิ
 กอบาตแห่งโคตระภูญาณ
 แลวจงทำขนทสอง
 ก็เป็นศีลาหัมระงับไป
 อย่างว่าแต่พาลโทษภัย
 ทงหกสวรรค์ชั้นฟ้า
 อย่าคณนาไปถึงผู้เข่นฆ่า
 จะทำอย่างไรไม่รู้ตาย

มันทำท่านทำวัยภัย
 ต่อกิจพิธว่องไว
 พยายามอนุโลมตามใหม่
 เข้าไปในเขาว์วิญญาณ์
 หิริโดยตะทังคประหาร
 ประหารโทษเป็นที่หนึ่งไป
 โดยเนกขัมคสองแกลงใจ
 อำไพพิลลโอาหาร
 บันไฟไม่กินนระยักขา
 จะฆ่าอย่างไรไม่รู้ตาย
 แต่วิญญาณ์คิดกัณบหาย
 อุบายตอยต่ำลงมา

อันได้เนกขัมภ์ประหารแล้ว	คือแก้ววิเชียรไม่มีค่า
ทั้งฤทธิ์และจิตวิเศษ	อิกกูปนามโนมัย
กอบไปด้วยโศตประสาทญาณ	การชาติหน้าหลังระลึกได้
ถึงนั้นแล้วอันจะบรรลย์	ไม่มีกะตัวถ่ายเดียว

แต่โวหารการประพันธ์โดยส่วนรวมย่อมแสดงให้เห็นนิสัยห้าวหาญของตัวละครในเรื่อง อย่างที่เรียกว่า *daring spirit* โดยตลอดไป ไม่ว่าจะกล่าวถึงพระมงกุฎ พระลบ หรือหนุมน, ทศกรรฐ์, พระราม ฯลฯ เช่น ในพระราชสาส์นที่จารึกผูกคอต้าอุปการของพระราม ก็ทรงใช้คำหนัก ๆ ว่า

ในลักษณะพระราชสาร	ว่าพระผ่านทศทิศทั้งสี่
แบ่งภาคจากเกษียรวาร	มีกมลจิตต์จินดา
ให้ปล่อยมิ่งม้ออุปการ	ใครพานพะขี้จะเข่นฆ่า
ที่อวดฤทธจงขมา	ผ่านฟ้าจะไปค้อตี
ถ้าแมนเป็นข้าอาณาจักร	หักขียนประณตบเทศรี
เคารพอภวันท์ชลุ	ปล่อยพาขจรไคลคลา

ดังนี้ คุณเป็นลักษณะเดียวกับพระราชสาส์นและสุภอักษรที่ทรงให้มีไปมากับกรุงศรีสัตนาคนหุตในรัชกาลนั้น อันแสดงถึงพระนิสัยที่กล้าได้กล้าเสีย ทรงยอมเสี่ยงภัยในคราวคับขัน อย่างที่ปรากฏในพระราชพงสาวดาร คราวทรงตีเมืองจันทบุรี ก่อนตีรับสั่งให้ทหารทุบหม้อเข้าหมด ไปหวังกินเข้าเอาในเมือง ถ้าตีไม่

ได้ ก็ให้คัดตายเสียดีกว่า อันยอมบ่งถึงพระนิสสัยอย่างที่เรา
ว่า ได้หมดหรือเสียหมด

แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะไม่
ทรงบทท่รู้สึกสนุกในอารมณ์ของพระองค์เสียเลย บางตอนเห็น
เหมาะที่จะทรงหยอดโวหารการนิพนธ์ตามความรู้รู้สึกสนุกในอา
มรณ์อย่างที่เราเรียกว่า sense of humour ได้ก็ทรงหยอดลงไว้ ดัง
กวีทั้งหลายชอบปฏิบัติกัน เช่น ตอนหลุมานเกี่ยวนางวานรินก็
ทรงหยอดลงไว้ว่า

เจ้านยศบึงยอดกัญญา	สาวสวรรค์ชนฟ้าไม่มีสอง
อย่าแคลงพิงจะให้แจ้งน้อง	ขอตองนิตหนึ่งนารี
นั้นแน่เมื่อพบอสุรา	ขังกรณบ้างหรือสาวศรี
หรือว่าเจ้ากถัมน์ราว	จูบที่พิงจะแฝงฤทธา
ตอนท้าวมาลวราชปลอมทศกรรฐิ	ก็ทรงหยอดไว้ว่า
จงฟังคำกูผู้บ่สอน	ให้ถ้าวรชชิงกายหน้า
จะทำไมกับอิชดา	ยักษาเจ้าอย่าไยดี
มาคแน่นถึงทัพสุวรรณ	สามัญรองบทศรี
ดังร้อจะสอดสวมโมลี	ยักษ์อย่าผูกพัน้อาลัย
หนึ่งนวลนางราชอสุรี	ตีบดดังดวงแขไข
ประโลมเลิศสถานฤทัย	อ้าไพยสยงกัลยา
ว่านแต่ที่เขาว์เขาว์	ขังอเฒ่ามณโฑกนิษฐา
เป็นยังยอดเอกอิศรา	รจนาล้วนแต่ห้ระเวงใจ

ตอนทศกรรฐ์สนทนากับนางมณฑาถึงเรื่องเผารูปเทวดา ก็ทรง

หยอดอารมณ์สนุกลงไว้ว่า

๑	๒	๓	๔	๕
๑	๒	๓	๔	๕
๖	๗	๘	๙	๑๐
๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕
๑๖	๑๗	๑๘	๑๙	๒๐

อนึ่ง จะสังเกตเห็นลักษณะกลอนในบทพระราชนิพนธ์โดย
ทั่วๆ ไป ทรงบรรจุคำที่เป็นธรรมคาสามัญเกือบตลอด เช่น
ทรงบทของท้าวมาลวราช ว่า

๑	๒	๓	๔	๕
๖	๗	๘	๙	๑๐
๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕

และทรงบทของทศกรรฐ์บอกแก่นางมณฑาถึงความสงสัยว่า
พาลี (ซึ่งตายแล้วยัง) กลับมาทำลายพิธีทวายกรดได้ ไม่ใช่
หลอเมาน ว่า

๑	๒	๓	๔	๕
๖	๗	๘	๙	๑๐
๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕

ทั้งนี้แสดงถึงพระราชอัธยาศัยที่ฉับไวเปิดเผย พอพระทัยตรัส
อย่างตรงไปตรงมา ไม่ชอบอ้อมค้อม แต่ที่ทรงรู้สึกสนุกใช้ศัพท์
เต็มบ้างก็มี และดูเหมือนจะตั้งพระทัยทรงให้เหมาะแก่ตัวละคร
ในท้องเรื่อง เช่นกล่าวถึงท้าวมาลวราชทรงเกรงว่า

เหมือน

พระทรงจตุศัลย์กัษยา

ทรงชำระสระสระสงกกา

ทรงภาษาวพัสตร์รุจิ

สอดใส่ขญาประดับเครื่อง

เรอเรอรุ่งรังษย์

เปล่งปลั่งตั้งดาวโรหิต

สักรรจรแก้วแพรวตา

คังองค์อิสโรยโสธร

ยวรลีขิตเสชา

ผ่องผั่งพิงพิศเฉยญา

ทราครลิกขาเพราพราย

รวมความว่า ถ้อยคำสำนวนกลอนและโวหารการประพันธ์
ตลอดจนบทบาทของตัวละครที่ทรงบรรยายถึงในห้องเรื่องราม-
เกียรติความนี้ ย่อมเป็นเสมือนกระจกเงาอันแจ่มใสฉายให้
เห็นพระราชอัธยาศัยและพระอารมณ์ของพระองค์ผู้ทรงพระราช
นิพนธ์ว่า น่าจะทรงมีพระนิสสัยเปิดเผยตรงไปตรงมา ซอปรวดเร็ว
ฉับไว ดังจะเห็นได้ แม้จากการบรรจุหน้าพาทย์ ทรงกล้าได้
กล้าเสีย หัวหาญเด็ดเดี่ยว ย่อมเสี่ยงภัยได้อย่างพระทัยเย็นแม่
ในคราวคับขัน และในขณะเดียวกัน ก็ยังทรงสร้างอารมณ์ให้
สนุกสนานประกอบกันไปกับการงานที่เอาจริงเอาจัง ทั้งแสดงถึง
พระนิสสัยที่ทรงพอพระทัยในการตรองตรึก นึกถึงอรรถธรรมใน
ภูมิธรรมอันสูง ไม่ทรงขอมที่จะพอพระทัยอยู่แต่ในขั้นต่ำ คือ
กล้าได้ ก็ต้องได้หมดหรือก่อนข้างมาก ถ้าเห็นไม่ได้ ก็ไม่เอา
เสียเลขที่เดียว ดีกว่าที่จะพอพระทัยอยู่แต่เพียงนึกหน้อยหรือ
ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ดังจะเห็นได้ แม้จากรูปของกลอนและความขาว
สั้นของบท น่าคิดว่า ช่างทรงมีพระนิสสัยเหมาะแก่ลักษณะ

ของผู้นำในเวลานั้นเสียจริง ๆ ขอให้ท่านผู้อ่านลองพยายาม
 ทอดตนเองสร้างความรู้สึกรู้สึก ให้เป็นประดุจพระองค์ผู้ทรงนิพนธ์
 ได้ทรงปฏิบัติ ในขณะทรงพระราชนิพนธ์ จนเกือบจะเป็นหรือ
 เป็นอย่างที่ว่า "เล่นเข้าไปในเลือด" ดังข้าพเจ้าได้กล่าวมาข้างต้น
 บางทีท่านจะมองเห็นพระนิสสัยดังกล่าวแล้วกระมัง

ที่ ดยไฟ

กรมศิลปากร

๓๓ พฤศจิกายน ๒๕๗๔

งานสร้างชาติไทย

ของ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เมื่อเดือนพฤษภาคมปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๕ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มองเซญเยอร์เลอบองเดินทางเข้ามาพักอยู่ในประเทศไทย เพื่อกำการส่งคนค้าตามตักขนิมของเขา ครบวันขึ้นปีใหม่โรง พ.ศ. ๒๓๑๕ เขาได้เขียนจดหมายส่งข่าวออกไปถึงผู้อำนวยการคณะบาทหลวง Mission Etrangère ที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม หมายความว่าเขามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๓ ปีเต็มๆ แล้วจึงจดหมายรายงานออกไป

มีข้อความตอนหนึ่งในจดหมายของเขา กล่าวด้วยยกย่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งมีพระราชจริยานุวัตร ต่างจากพระมหากษัตริย์แต่ก่อนๆ มาในข้อสำคัญคือ ขรรมนิยมของพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายตะวันออก ไม่เสด็จออกให้ราษฎรเห็นพระองค์^(๑) ด้วยกตัญจะเลื่อมเตี้ยพระเกียรติยศ และไม่ยอมมีพระราชดำรัสกับราษฎร ด้วยกตัญจะเลื่อมเตี้ยพระราชอำนาจ ข้อเหล่านี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ทรงเห็นชอบด้วยเลย เพราะเป็นการทำให้บ้านเมืองเจริญยาก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระปรีชาต์ มาตลอดจนกว่าคนทั่วไป เพราะฉะนั้นจึงไม่

(๑) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๑ ในกฎหมายฉบับตราสามดวง

ทรงเกรงว่า ถ้าตั้งข้อออกให้ราษฎรพลเมืองเห็นพระองค์ และถ้าจะมีพระราชดำรัสด้วยแล้ว จะทำให้เสียพระราชอำนาจลงอย่างใด เพราะพระองค์มีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรการทางปวง ด้วยพระเนตรของพระองค์เอง และจะทรงฟังการทั้งหลายด้วยพระกรรณของพระองค์เอง ทรงสน พระองค์ทรงทนทานแก่ความเหน็ดเหนื่อยทั้งทรงกล้าหาญ และพระบุญญาภิเษยแห่งมีพระนิตยภัตได้กล้าเสียและพระทัยเร็ว ถ้าจะว่ากันว่าเป็นทหารเอกกล้าหาญพระองค์หนึ่ง (๑)

คำยกย่องของมองเนเซียร์เดอบอง ได้กระแทกให้เห็นความสำคัญขอหนังสือเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ว่าพระองค์ท่านทรงฝึกฝนพระราชฤทัยในกิจธุระของราษฎรเป็นอย่างยิ่ง แต่ต้องพระราชประสงค์จะทรงฟังความคิดเห็นของราษฎรอย่างใกล้ชิดสนิทสนม เพื่ออำนาจการบริหารแผ่นดินให้ดำเนินสอดคล้องกับประโยชน์ส่วนรวม นั้นแหละที่ฝรั่งชมว่าพระองค์ท่านได้ทรงประพฤติเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินก่อน ๆ นั้นไม่ เป็นการฝืนระบอบสัมบูรณาญาสิทธิราชย์เพื่อเห็นแก่มติมหาชน จนกลายเป็นกระทั่งพระราชประเพณีบางอย่างซึ่งล่อแหลมต่ออันตรายมาก แต่ก็น่าจะเป็นเพราะเหตุอื่นร่วมกับเหตุอื่น ๆ อีก ที่ทำให้ประชากรราษฎรรักใคร่พระองค์นักหนา ดังจะพิศุจน์ด้วยเหตุการณ์สำคัญต่อไปนี้ข้างหน้า

ยังยกขอหนังสือที่ฝรั่งเขาชมว่าพระองค์ทรงทนทานแก่ความเหน็ดเหนื่อย ก็ควรเป็นความจริงที่เห็นได้ง่าย เพราะการกู้ชาติเป็นงานเหนื่อย

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ หน้า ๕๒

หนัก ก็แต่ยังคงก่อสร้าง ทะนุบำรุงให้ทรงคงแฉะเจริญอย่างรวด
เร็ว ยากที่จะแจกแจงรายการให้เห็นตลอด ตัวอย่างปลัดยกยอซึ่งมี
กล่าวไว้ในพงศาวดารบางฉบับพอหาข้อได้^(๑) จะยกมาเป็นอุทาหรณ์
สัก๕ตอนแต่เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นในปีเดียวกัน คือปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗
(ปีที่ ๘ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช)

ตอนแรกว่าด้วยงานพระราชสงครามปราบพระมาเชียงใหม่ ตำรวจ
ราชการแต่จึ่งกลับมาถึงเมืองตากจนพญาคอแก้วเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ
วันนั้นเองกองทัพหลวงกองทัพให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ ทัพยกไปตี
กองทัพพระมาซึ่งยกขบวนลงมาเข้ามาทางด่านแม่ละเมา ทรง^(๒) จิต
แรงกองทัพเจ้าเมือง เพศายามยังค่ำเจ้าเมืองมาประท้วงหน้าตราชายบ้าน
ตาก(กองทัพหลวงมหาเทพ) บอกไปให้กราบทูลว่า พระมาซึ่งเข้ามาทาง
ด่านแม่ละเอนั้นแตกเด็กไปแล้ว จึงตรัสสั่งให้นายศกร^(๓) นาย
เวรมหาศไทย ลงไปบ้านระแหง บอกกองทัพพระยาตากแห่งวิชัย ให้
เร่งยกออกไปกำจัดศัตรูเขาจงได้ เพศ ๒ ยามจึงแจ้งถึงพระราช
ดำเนินลงเรือหม่นจิง กรมอั้ง ล้อ ลงมา หลวงรัทษ์โกษาต กายหนึ่ง
มาด้วย พบเรือนายศกรมาสืบราชการกลับขึ้นไปกราบทูลว่า เห็นกองทัพ
ไฟอยู่ริมน้ำ ได้ยินเป็นเสียงพระมาเห็น จึงตรัสว่าจริงหรือประการใด

(๑) ฉบับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า (คิง) ทรงชำระเรียบเรียง กรมศิลปากรให้
พิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ มีสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี
เป็นอันมาก

(๒) ข้อความตอนนี้อัดจากประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๕๖

(๓) นายถาวรอรอด

กราบทูลว่าไต่ยืมมันลง ก็ทรงพระอุมุติสั่งตั้ง ให้นายจวนนำแต่งตั้ง
 ไปครั้นเห็นกองไฟ จึงประทับเรือพระที่นั่งไว้ ให้หมื่นจงไปตอดนม
 ดู เห็นเรือตรวจไล่พระมาเมืองเชียงใหม่พระเพ็ชรธานี ๆ คุมมาให้เห็น
 ขานยาม ครั้นแจ้งประจักษ์แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินล่องลงมา เรือ
 พระที่นั่งกระทบคอไม้ถ่มตง จึงเสด็จขึ้นไปณหาดทราย พบนายชูตคร,
 นายเกิดตคร นั่งผิงไฟอยู่ นายชูจึงถวายผ้าตายผืนหนึ่งเซ็ดพระบาท
 พระสงฆ์ ฝ่ายหลวงรักษโกษาจึงเชิญท้าวพระยาซึ่งชุมนุมมากตออกดู
 พระภูษาทงนั้นชุมนุมเป็นนายออย แต่พระภูษาสำนองค์หนึ่งแห่งเป็นปกติ
 อยู่เห็นอักษรรายนึก จึงเอามาทูลเกล้าถวาย แล้วเสด็จพระราชดำเนิน
 มาโดยทางสถิตมารค หลวงรักษโกษา นายจวนตามเสด็จพระราช
 ดำเนินมาด้วย เพลารุ่งวัน ณ วันศุกร์เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ถึงพระ
 คำนึกถ้วนมรเม้งจงบ้านระแหง จึงทรงพระกรุณาสั่งให้ (คนธกรรวมการ)
 ปรีกษาคุณและโทษนายจวน (คนธกรรวมการรับสั่ง) จึงปรีกษา
 ว่าทรงพระกรุณาใช้นายจวนไปราชการ และนายจวนไปไต่ยืมเตียง
 พระมาคนโทษ แล้วมีใต้ออดนมเข้าไปใกล้พิจารณาให้ถ่องแท้ และ
 มากกราบทูลว่าไต่ยืมเตียงพระมาเห็นอยู่ ให้สั่งตั้งพระทัยนึก ค่องด้วย
 โทษ ๒ สถานที่ประการใดประการหนึ่ง แต่ซึ่งนายจวนได้ตามเสด็จพระ
 ราชดำเนินมาเป็นเพื่อนพระองค์เมื่อกันดารนั้น เป็นความชอบ คุณ
 กับโทษตบกดบกัน อนึ่งทรงพระกรุณาสั่งให้นายชูตครถวายผ้าตาย
 ใต้เซ็ดพระบาทพระสงฆ์เมื่อกันดาร เป็นความชอบ พระราชทานเงิน
 ๕ ตำตั่งแก่นายชู

เป็นอันว่าตลอดวันชม ๒ คาเดือน ๓ วัน สมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชมีโศกโศกบรทมเลย ทั้งเมื่อเวลาก่อนรุ่งยังต้องเสด็จ โดย
 พระบาทเป็นระยะทางไกลเหมือนทหารธรรมดา แลระแหมเรื่อยพระที่นั่งจร
 ดมถึงต้องทรงฉายมาเสด็จสนมอย่างฉุกฉลูดุ ก็ไม่ทำให้ทรงพระ
 พิโรชประการใด^(๑)

ตั้งนคราวันที่ ๒ ต่อเนื่องมาจากคราวที่ ๓ นั้นเอง คือเมื่อเสด็จ
 พระราชดำเนินกองทัพกลับจากเมืองตากถึงพระนคร ระหว่างนั้นสมเด็จพระ
 พระราชชนนีประชวนหนัก แต่ประจวบกับมีกองทัพพระเจ้าเจ้ามารุกงาน
 ทางราชบุรี, สุพรรณบุรี, นครชัยศรี ต้องเสด็จพระราชดำเนินกองทัพ
 ออกไปต่อต้านอีก หาได้ทรงยับยั้งอยู่แต่สมเด็จพระราชชนนีในยามประ
 ชวนหนักนั้นไม่ เสด็จพระราชดำเนินออกไปเพียง ๘ วัน สมเด็จพระ
 ราชชนนีก็สวรรคต แต่หตุอันแสนสดกนั้นจะทำให้พระองค์ที่ถอยลง
 หามิได้ ทรงพยายามลดน้ำหนักความโศกพระอื่น ๆ กับทรงบากบั่นต้อนรับ
 จนกองทัพพระเจ้ายอมจำนน จับทหาร พระมา^(๒) ได้เกือบ ๒๐๐๐ คน

(๑) หนังสือประวัติศาสตร์สากล ของหลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรีและอธิบดีกรม
 ศิลปากร เล่ม ๑ หน้า ๑๘๐ สรรเสริญพระเกียรติคุณตอนนี้อย่างสูง แต่ไขความกระแง
 ดิมาก โดยกล่าวว่า ในระหว่างเสด็จกลับคราวนี้ เรือพระที่นั่งกระทบคอล่วงลง ถ้าเป็น
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินองค์อื่นๆในอดีต พวกนายท้ายและคนเรือจะต้องถูประหารชีวิต
 โดยไม่เหลือ แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงว่าขน้ำขึ้นที่หาดทรายอย่างสบาย

(๒) หนังสือประวัติศาสตร์สากลสรรเสริญพระคุณตอนนีเหมือนกันโดยกล่าวว่า กรม
 พระเทพามาตย์ราชชนนีกำลังประชวนหนัก ถ้าเป็นคนอื่นอาจจะยับยั้งก่อน แต่สม
 เด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ซึ่งทรงถือการบ้านเมืองเป็นสำคัญกว่า
 การส่วนพระองค์ จึงไม่ยอมที่จะเปลี่ยนโครงการ และเสด็จออกไปจนได้

เหตุการณ์ ๒ คราวซึ่งเกิดขึ้นในระยะไม่ห่างกันตั้งยกมาเล่าแล้ว
 * พอละช่วยยืนยันให้สมกับคำที่ฝรั่งยกย่องสมเด็จพระเจ้าตากสิน-
 มหาราชว่า ทรงทนทานแก่ความเหน็ดเหนื่อย นนใด

ความทนทานของพระองค์ เป็นเหตุให้บ้านเมืองเจริญรวดเร็ว
 พระบรมเชษฐาภาพปกแผ่ไพศาล แต่พระบรมเชษฐาภาพที่วานี ย่อม
 ค่อยช่น้อยแก่ความสุขสมบูรณ์ของทวยราษฎร์ หมายความว่าชีวิตสภาพ
 ของพระองค์ ไม่แยกไปจากของชาวไทย คำทรงพระชนมชีพร่วมทุกข์
 ร่วมสุขกับพลเมืองจริงๆ ต่างเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เป็นอย่าง
 ที่สมเด็จพระสุุดจอมเกล้าทรงพระราชวิจารณ์ไว้ว่า(๑) “เงินจะได้มา
 ทางใดไม่ว่า เจ้ากรุงธนบุรีเป็นผู้ซื้อข้าวมาแจกเฉลี่ยเลี้ยงชีวิตกันใน
 เวตราชัดสั้น อิ่มก็อิ่มด้วยกัน อุดก็อดด้วยกัน”

เพราะพระราชจริยาวัตรเป็นเช่นนี้ พี่น้องชาวไทยจึงรักพระองค์
 มาก คนใดมีคุณประโยชน์เพียงพอสักนิดก็ได้รับพระมหากรุณาอุด
 หนุนให้ได้ประกอบอาชีพด้วยความอุ่นใจ คนที่ยากไร้เด่นเข็ญ อด ๆ
 อยาก ๆ ก็ได้รับพระบรมราชานุเคราะห์เป็นคราว ๆ หาได้ถูกทอดทิ้งโดย
 ชาติการเหี้ยมเฉิ่มไม่ ไม่ว่าเสด็จพระราชดำเนินไปแห่งใด พลเมืองดี
 ใจคอยรับคอยส่งเสด็จกับคั้ง ได้เฝ้าเห็นใกล้ชิดพระองค์ ได้รับพระมหา
 กรุณาธิคุณตามสมควร จึงมีแต่ความปลาบปลื้ม ไม่หนักใจในพระ
 ราชบารมี เกิดความนิยมชมชื่นอย่างซาบซึ้ง จะชวยกตัญญูอย่างเมื่อ
 คราวเสด็จกลับจากนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพรรณาไว้ในพระราชพง

(๑) พระราชวิจารณ์จดหมายเหตุความทรงจำฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ หน้า ๑๔๐

คำว^(๓) ตาววาคงน^๒ กรนถง ญเตอน & ปตายปี่ตญเอกกัถน^๒ เพต
 เซาเมอเสด็จกตบั้น^๒ ตมณพราหมณาประชาธาชฎรยาจกณพกชาว
 เมืองนครศรีธรรมราชทงปวง มาพร้อมกันถวาชัยมังกต มีจักษุนอง
 ไปค้อยนำคากำ^๒ แตนเราทงปวงเป็นคณอนาถาหาทพงมิได้แต้ว^๒ เมอ
 ตมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยงเสด็จอยู่ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงิน
 ผ้าโกชนาหาร เราได้รับพระราชทานเลี้ยงชีวิตเป็นสุขทุก ๆ วนัอุโบสถ
 ตงแต่นี้ไปเราจะเป็นคณอนาถาแต้ว^๒ ชาวเมืองกรงนนลัดตระทตใจควร
 จะสังเวชนักหนา”

พิเคราะห์เหตุการณั้ตามที่เรียบเรียงไว้ในพงศาวดาร คึงนำมา
 เถ่าเป็นตัวอย่างในที่นี้ จะเห็นได้ว่าราชฎรครั้งนั้นตั้งนิตถนมากับสมเด็จพระ
 พระเจ้าตากสินมหาราชเพียงไร ตตอดจนพระภิกษุ^(๒) ตั้งฆสามเณรถึง
 กับพร้อมกันถวาชพระราชาศุดเป็นงานประจำวันออกพรรษา ยังมีจค
 หมายเหตุเป็นหลักฐานเหตุออกมาให้เชื่อได้

ถึงวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ตมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 สวรรคต ตองมาบัท ๓ คิงชุดพระบรมศพชนถวาชเพตง อนันที่จรงเมอ
 สวรรคตตองมาตง ๓ บัแต้ว^๒ หนาทพตเมืองจระตมเดือนพระองคเสย
 โดยมากตรงกันข้าม แม้จระนานบัก็ไม่ประหลาดเตย ความรู้สึกเหมือน
 กับพระองคเพงสวรรคต ความโศกสัดของพี่น้องชาวไทยหาได้คถาย

(๓) พงศาวดารฉบับหมอบรัดเลพิมพ์ เล่ม ๒ หน้า ๕๔๓ ซึ่งเป็นหนังสือที่
 ชำระเรียบเรียงในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร

(๒) คำถวาชพระราชาศุดของคณะสงฆ์ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๒๒

จางตงไปไม่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรง
พระกรุณาตรัสเล่าเหตุการณ์คอนถวายเพลิงพระบรมศพ แก่นายพด
ตรี พระยาวิบุตยาเขต (เสข ธรรมสโรช) ในขณะที่กำลังประทับ
รถไฟเสด็จผ่านบางพระจุฬารัตน์บุรีเป็นใจความว่า “ครั้งนั้น เมื่อ
ราชครูได้ทราบข่าวทางราชการจะถวายเพลิงพระบรมศพ ต่างก็เตรียม
โพนฆ้องฆางไปในงานถวายเพลิงอย่างเต็มที่ตาม ด้วยความเต็มอกเต็ม
ใจที่สุด โดยไม่คิดจะมีหมายปลงระลึกกระเทือนแต่อย่างใด ๆ พอถึงเวลา
ถวายเพลิง ราชครูจึงให้รำพันถึงพระเดชพระคุณแทบจะทั่วหน้า” น
เป็นข้อพิศุจน์ให้เห็นความกตัญญูของประชาราษฎร์ไทย เขายังจดจำ
พระคุณฝังแน่นอยู่ในจิตใต้ ความสลดสังเวชของเขาหาได้เสื่อม
ต่างตงไม่ ยากที่พระมหากษัตริย์สมัยอดีตก่อนนจะหาสนุกน้ำใจพด
เมืองโตถึงขนาดนี้ แต่เป็นเรื่องของราชครูพนเมือง ส่วนบุคคลอื่น
ถึง ถึงว่าคนจะได้รับความสะดวกสบายภายหลังต่อมาเพียงใดก็ตาม เขา
ก็ยังรำลึกถึงพระคุณของพระองค์ และสิ่งที่ระอดกลั่นทรวงแสงได้
เช่นเดียวกับ เรื่องนมจืดใจในพระราชพงศาวดาร โดยเปิดเผย จะคิดมา
ทุก ๆ คำเทศาภิบาลเรียงไฉนว่าตง “ฝ่ายข้างกรุงเทพมหานคร คำรัส
ให้ซุกหีบศพเจ้าตากขนตงไว้ณเมรุวัดบางยี่เรือใต้ (คือวัดอินทาราม
ใกล้ตลาดพุด หนบุรีปัจจุบันนี้) ให้มีการมหรสพและพระราชทาน
พระสงฆ์บั้งสักกุด เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงทั้งสองพระ
องค์ ขณะนั้นพวกเจ้าจอมข้างใน ทั้งพระราชวังหลวงวังหน้า ซึ่งเป็น
ข้าราชการครึ่งแผ่นดินเจ้าตาก คิดถึงพระคุณชอนกัณธิ์ร้องไห้ ส้มเตี๋จ

พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ทรงพระพิโรธ คำราชโองการให้ตั้งพระราช-
 อาณาโอบยหลัง^(๑) ทงสิ้น”

พระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคต ถ่วงไปตั้ง ๓ ปีแล้วประชาชน
 พดเมืองยังร้องไห้รำลึกถึงนั้น ทายากในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของไทยแต่ก่อนมา ไม่เคยปรากฏเคย จึง
 ควรนับเป็นการอัศจรรย์อย่างยิ่ง ต้นเหตุที่จะก่อให้เกิดอัศจรรย์ดัง
 เพียงนี้ ก็เนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระคุณล้ำคัมย ๓
 ประการ คือ

(๑) ทรงกู้ชาติไทยให้พ้นจากความเป็นทาสพระมาดำไว้เจ้าเกิดชาติ

(๒) ทรงสร้างแผ่นดินไทยจนไพศาลเป็นมหารัฐ

(๓) ทรงบำรุงก้ำตั้งชาติไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง แม้พระองค์
 สวรรคตแล้ว ถ่วงมาในรัชกาลหลังยังมีแสนยานุภาพเฉดี่ยไปช่อดของค้
 เขียงตั้งสร้างประเทศญวนถึง ๕ ครั้ง และยังใช้ในการต่อต้านกอง
 ทพพระมาบมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ จนเพียงพอ

เมื่อทรงพระคุณทงปวงนเราดวยกัน ก็น่าจะให้เข้าใจว่าสมเด็จพระ
 พระเจ้าตากสินมหาราช ได้ดำรงพระราชตำแหน่งบิยมหาราชของชาติ
 ไทยโดยสมบูรณ์แล้วกระมัง? เพราะฉะนั้นงานของพระองค์จึงควรได้รับ
 ยกย่องเป็นงานสร้างชาติไทยอย่างแท้จริง ซึ่งทุกวันนี้เรากยังสนใจสืบ
 เสาะกันอยู่เสมอ และเรื่องงานสร้างชาติไทยของพระองค์ท่าน จะได้
 ถ่วงไปตามความล้ำคัมยตั้งระบุนาแล้ว คือความล้ำคัมยที่เกี่ยวกับการ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓ หน้า ๑๘๒

สร้างแผ่นดินไทยและบำรุงกำลังของชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นดำ
 คับไป

๑. งานสร้างแผ่นดินไทย

ก่อนที่จะกล่าวถึงงานสร้างแผ่นดินไทยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราช ควรจะทำความเข้าใจภาพระเพณีเก่าของไทย เกี่ยวกับ
 การกำหนดพระราชอาณาจักรหรือพระราชอาณาเขต เพื่อยก
 ความเข้าใจเดิมที่เรายึดถือแผ่นดินของเราโดยกำหนดกฎเกณฑ์อย่างไร
 แต่โบราณกาลมาจนทุกวันนี้

ในกฎหมายโบราณ^(๑)เก่า พระมหากษัตริย์เจ้าได้ทรงตั้งพระ
 ราชอาณาจักการ แบ่งเมืองในพระราชอาณาจักรออกเป็น ๔ ประ-
 เภท คือ

(๑) เมืองชั้นกษัตริย์ครอง ถวายดอกไม้มงคลเงินตามกำ
 หนด ไม่น้อยกว่าพระพิพัฒน์ มี ๒๐ เมือง ได้แก่เมืองนครหลวง
 เมืองศรีวิชัยคันทะ เมืองเชียงใหม่ เมืองคงขุ เมืองเชียง
 ไทร เมืองเชียงตรา เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ่ง เมือง
 เชียงราย เมืองพันทวี เมืองเขมราฐ เมืองแพร่ เมือง
 น่าน เมืองโคกทอง เมืองโคตรบอง เมืองเวียงแก้ว เมือง
 อุยงตระหนะ เมืองมรดกกา เมืองมรดายู เมืองจระจาร์

(๒) เมืองชั้นพระยามหานครครอง ไม่น้อยถวายดอกไม้ม
 ทองเงินแต่ให้ก่อนนำพระพิพัฒน์ มี ๘ เมือง คือ เมืองพิษณุโลก^(๒)เมือง

(๑) กฎมณเฑียรบาลในกฎหมายฉบับตราสามดวง

(๒) พิษณุโลกและกำแพงเพชร บางคราวเปลี่ยนเป็นชั้นเมืองลูกหลวง

ตั้งขนาดย เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรม-
ราช เมืองนครราชสีมา เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย

(๓) เมืองชั้นลูกหลวงครอง (เข้าใจว่าคงให้ถือนำพระพิพัฒน์
เช่นเดียวกับสมเด็จพระยามหากษัตริย์) มี ๕ เมือง คือ เมือง
พิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองดพบุรี
เมืองสิงคโปร์^(๑)

(๔) เมืองชั้นหลานหลวงครอง มี ๒ เมือง คือ เมือง
อินทบุรี เมืองพรหมบุรี

ถึงจะแบ่งเป็นหลายประเภท โดยลักษณะต่าง ๆ กันก็ตาม
แต่ความหมายในที่สุดย่อมรวมกันอยู่เป็นพระราชอาณาจักรเดียวกัน
เมื่อมีศึกเสียดินแดนใดรุกกรณเข้ามา หรือผู้ครองเมืองเอาใจออกหาก
กระด้างกระเดื่องคิดจะแตกแยกก็ตาม พระมหากษัตริย์ของทรงรับ
จัดการปราบปราม เพื่อรักษาดีทศและเพื่อความมั่นคงของบ้านเมือง
จึงจะเห็นตัวอย่างในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งพงศาว-
ดารกล่าวว่าเป็น^(๒) แปรพักตร์ ไปรบให้พระเจ้าโอรสออกไปจับ

(๑) หนังสือเก่าเห็นเขียนเป็นสิงคโปร์ ไม่ใช่สิงห์บุรี เช่นเดียวกับสิงคโปร์ เข้าใจว่า
แม้ชื่อสิงห์ของสิงคโปร์ ก็น่าจะเป็นชื่อเมืองสิงห์ของไทยโบราณ เพราะไทยชอบตั้งชื่อเมือง
สิงห์ ซึ่งจะหาพบในคอนหนังสือ ๆ มีหลายเมืองด้วยกัน

(๒) ขอบนั้นไทยว่าเป็นเขมร แต่เขมรพื้นเมืองว่าขอบนั้นหมดยเอาการทำหน้าแลบลิ้ม
ปล้นตาหลอก ไม่ใช่หมายคำว่าเขมร เมื่อไม่ใช่เขมรก็น่าจะเป็นไทยผสมพวกหนึ่ง
เพราะในแหลมไทยนี้มีชาวไทยอยู่ทุกหนทุกแห่ง จะปฏิเสธการผสมไทยเสียมิได้เป็นแน่
แต่เพราะสมัยเก่าชอบเรียกชื่อต่าง ๆ กัน จนในที่สุดไม่รู้ว่าเป็นใคร กงเหลือแต่ชื่อ
แปลด ๆ ไว้หลายชื่อ

การโดยด่วน ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้กองทัพเรือไปมรดงกา แตะกองทัพบกไปทวาย เพื่อดำเนินการกับหัวเมืองทงนนให้คงคืนสู่สภาพเดิม

การแบ่งประเภทเมืองในพระราชอาณาจักร ทายุคเป็นแบบเดียวกันที่ไม่ มีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เรียกบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ว่าเมืองประเทศราช ซึ่งทุกเมืองขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ เช่นกล่าวไว้ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ของแสดงให้เห็นพระราชอาณาจักรว่าดังนี้

“ ครึ่งหนึ่งพระยาประเทศราช^(๑)ขึ้น ๓๖ เมือง คือ เมืองมรดงกา เมืองชะวา^(๒) เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมะตะมะ เมืองเมะธำสิงห์ เมืองสังขดา เมืองจันทบูร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสังขรคโลก เมืองพิศตร เมืองกัวแวงเพชร เมืองนครสวรรค์ ”

(๑) คำว่าประเทศราช ไม่ใช่หมายความเป็นเมืองขึ้นอย่างสมัยปัจจุบันนี้ เพราะถือเป็นแผ่นดินเดียวกัน การเรียกชื่อจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็เพียงสำหรับความนิยมในสมัยหนึ่ง ๆ เพื่อจะปรับปรุงชื่อให้เหมาะสมกับบสสัคดิ์ของผู้ครองเมืองเท่านั้น หากมีความมุ่งหมายในทางแบ่งแยกเป็นต่างตำระต่างแดนกันไม่

(๒) มีผู้สันนิษฐานว่า เมืองชะวากงจะเป็นหัวเมืองมะลายูแถบสิงคโปร์เข้ามานี้เอง (เพราะผู้สันนิษฐานเป็นคนต่างชาติ) แต่อันที่จริงไทยโบราณเคยรู้จักเมืองชะวาคีที่เดี๋ยวไปมาติดต่อกันเนื่อง ๆ ถึงกับมีชื่อระบุอยู่ในกฎหมายฉ้อฉลเมษมาตรา ๖๒ เรียกว่าชะวาฟ้าแดง

นอกจากนี้ในกฎหมายบางเรื่องซึ่งมีคำเรียกว่าต่างเมือง เช่นใน
กฎหมายก่าตักษณะเมื่อเมียมাত্রา ๕๘ แต่จำกัดความไว้ว่า "ต่าง
เมืองในขอบเขตต์แต่มาจังหวัด ๓๖ หัวเมืองซึ่งกำหนดไว้แล้ว" คือ
กำหนดตามทักด่าจมาแต่แล้ว ซึ่งจำกัดด้วยพระยาประเทศราชชั้น ๓๖ เมือง
หรือมีกำหนดในท้องถิ่นแปดคอกออกไปอีก ยังไม่ทราบแน่ เรื่องนี้ได้เป็น
ปัญหากฎหมายชั้นในสมัย ร. ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖ ถูกขุนไม่เข้า
ใจความหมายของคำว่าต่างเมือง ล้มเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงพระ
ราชวินิจฉัยจนว่าดังนี้

"กำหนดกฎหมายแต่ยรบาด กษัตริย์แต่ปางก่อนให้อันวงศ์,
ราชวงศ์ เป็นพระยามหานครครอบครองเป็นเจ้าของเมืองพิษณุโลก
เมืองกำแพงเพชร เมืองนครราชสีมา เมืองเพชรบูรณ์ เมืองสระแก้ว
ทุ่ง เมืองสงขลา เมืองจันทบุรี เมืองตระนาวศรี เมืองฉะเชิงเทรา
เมืองตาก เมืองพิษณุ เมืองสระแก้วป่า เมืองพทลุง เมืองถดถาง
เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทะวาย ๓๖ เมืองนี้คือชื่อต่างเมือง"

รายชื่อเมืองตามพระราชวินิจฉัยนี้ บางเมืองก็นำมาจะไม่ถึงชั้น
พระยามหานครครอบครอง เช่นเมืองสระแก้วทุ่ง เมืองสระแก้วป่า แต่เมื่อได้
ทรงปรึกษาดูกขุนเจดานั้น กับทงบรรดาข้าราชการที่เฝ้าอยู่ พร้อม
กันเห็นชอบโดยพระราชวินิจฉัย จึงจำกัดอยู่แต่เพื่ออนุโลมตามกฎหมาย
ถึงกระนั้นถ้าพิจารณาทางประวัติศาสตร์ ยังหาทำให้สิ้นสงสัยไม่

ในที่นี้แสดงให้เห็นว่า ต่างเมือง กับ ประเทศราช มีความ
หมายเช่นเดียวกัน แต่คงอยู่ในพระราชอาณาจักรเหมือนกัน

การแบ่งประเภทเมือง ยังได้จัดทำออกมาอีก สั้มยหลังม
การแบ่งออกเป็นเพียง ๒ ประเภท คือเมืองถวายดอกไม้เงินทอง
กับเมืองถือน้ำพระพิพัฒน์

เมืองถือน้ำพระพิพัฒน์ยังแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น คือเมืองเอก เมือง
โท เมืองตรี เมืองจัตวา และจัดลำดับเจ้าเมืองเป็นชั้น ๆ ไป ชั้น
ต้นได้แก่ผู้รงเมือง อีกชั้นหนึ่งเป็น ผู้รักษาเมือง ชั้นสูงสุดเป็นชั้น
ผู้ครองเมือง แต่จะอย่างไรก็ตาม ทั้งเมืองเอก โท ตรี จัตวา
ถือน้ำพระพิพัฒน์ศึกษา แะนครชั้นที่เข้ามาประเทศราชที่ถวายดอกไม้
เงินทอง ย่อมเป็นพระราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกับกรุงเก่า
แล้ว แต่การกำหนดคลองพรมลengkกตอดังกันหมด จะเป็นเมืองมี
อยู่เท่าหรือเมืองได้มารวมใหม่ ย่อมถือเป็นแผ่นดินไทยทั้งนั้น จะ
เห็นไปว่าเมืองเก่าเป็นเมืองมั่นคง ส่วนเมืองได้มาใหม่ยังไม่แน่นอน
หรือเห็นว่าเมืองชั้นที่เข้ามาที่ถวายดอกไม้เงินทอง เป็นเมืองตั้งแต่
ว่ามาขอขอพอฟพักบ้าง อาจละชั้นทางนบ้าง ทางไหนบ้างก็ได้ ความ
เห็นเช่นนี้ว่าไม่สอดคล้องกับธรรมเนียมเดิมของไทยไม่ ทั้งยังเป็น
ความเห็นที่หนักไปในทางคัดค้านประโยชน์ของแผ่นดินไทยด้วย

รายชื่อเมืองต่าง ๆ ของไทย มีเพิ่มมิลลศความยุคเจริญยุคเสื่อม
เรื่อยมาถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๐๗ ก็ชนเสียกรุงเก่าแก่พระมา ๓ ปี แวด
นั้นประเทศไทยในความรับผิดชอบของราชวงศ์พระเพทราชา ถูกเขียด
แผ่นดินไปเสียมากค่อมาก ยิ่งเหลือเพียงภาคเหนือ จดแทนเมืองเด่น,
เมืองจำปาง ภาคใต้เพียงสุดเมืองไทรบุรี ภาคตะวันออกเพียงสุดกัม

พญา ครอบนอกเฉียงเหนือเพียงสุดเมืองนครราชสีมา ครอบนอก
เฉียงใต้เพียงสุดเมืองพุทไธมาศ (ชำเคียน) ภาคตะวันตกเพียงสุด
เมืองตระนาดศรีแถมรวีต ในที่สุดเมื่อถึงวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ.
๒๓๓๐ ก็ได้ยกธงที่ร้อยยุชยาแก่พระมา

ดินแดนไทยทางเหนือ มีพระมา เจ้าครอบครัวของพระเพทอนดา
นา ดินแดนไทยภาคตะวันตก พระมาเจ้าครอบครัวเมืองทรวาย ตะนาว
ศรีแถมรวีต พันจาก ๒ ภาคนั้นเข้ามาพระมาให้รวมขึ้นแก่ส่วนกลาง
ซึ่งพระมาตั้งตั้ง (ไทยเรียกว่า พระนายกอง) เป็นผู้ครอบครอง มีขุน
นางผู้ช่วย หรือเป็นชนตัวรองอีกคนหนึ่งเรียกว่า มอญย่า พร้อมด้วย
กองทหารประมาณ ๓๐๐๐ คน (เท่ากับสมัยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง)
ตั้งอยู่ที่กรุงเก่า บรรดาหัวเมืองที่กองทัพพระมายังไปไม่ถึง พระมา
ก็แต่งคนไปเตือนให้เจ้าเมืองรีบจัดส่งบรรณาการโดยด่วน

หนังสือสังคยวงศ์เล่าว่า พระมาได้แต่งตั้งชาวกรุงเก่าให้เป็น
ยี่สิบครอบครัวของทั้งที่ แหงงระ & บ้าง & บ้าง โดยไม่ต้องขึ้นต่อใคร
ทรงนเพื่อหวังให้คนไทยรบราชำพันกันเอง จะได้ย้อยยั้งต้นเสี้ยนหนาม
แต่บรรดาไฟได้รบแต่งตั้งก็พยายามชิงชิงสู้คนพวกนี้ แม้อีกนางทำดา
ซึ่งดินแดนกัน ต้องขับขับแหดกราบไปเป็นอันมาก ทกลดาเข่งย่นหยด
ค้อตั้งอยู่ได้ก็มี

กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พระมาวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๐ ตั้ง
ได้รับมอบหมายปกครองอยู่ต่อมาจนถึงกษัตริย์แล้ว แต่ตั้งอนภูมิภาค
ที่เคยเป็นชนเมืองเอกเมืองโต บางเมืองก็มีผู้ตั้งตนเป็นเจ้าขึ้น ตามที่
ระบุไว้ในหนังสือสังคยวงศ์มี ๓ คือ เจ้าพิษณุโลก เจ้านครราชสีมา

เจ้านครศรีธรรมราช ในทนต์ไม่ปรากฏว่าล้มเจ้าตากสินมหาราช
 ตั้งตัวเป็นเจ้าด้วย นัยหมายความว่า เจตนาหนีพระองค์ยงตาราง
 พระยศเป็นพระยากำแพงเพชร พยายามตั้งรวบรวมกำลังอยู่ที่จันทบุรี
 อย่างรุ่มกัเขมน์

การตั้งรวบรวมกำลังที่จันทบุรี ปรากฏว่าภายใน ๓ เดือนสร้าง
 เรือรบขนาดเบาได้เรือ ๓๐๐ ลำ นับว่าเป็นความบากบั่นอย่างแรง
 กล้า ควรเป็นตัวอย่างอันดีของไทยตลอดไป ตามคติที่ว่า เมื่อไทย
 ทำได้ เป็นไทยก็ตั้งทำได้

ในเจตนาผู้คนพลเมืองระแวงระสัย แต่เมื่อเกิดยกด้อม
 ช้างใหม่หน้าใจเห็นแก่บ้านเมืองแลพระพุทธรูปศักดิ์นา กษัตริย์ไทย
 เป็นจำนวนมากย่นตเขากองทัพภูวาทจณเพียงพอ นักเป็นพระดกอัน
 ดำคัญยิ่งของไทยอีกครั้งหนึ่ง แต่งว่าไทยพร้อมจักรรบเพื่อชาติบ้าน
 เมืองเต็มอ ในเมื่อมีผู้นำที่เข้มแข็งสามารถ

นอกจากเกิดยกด้อมชักชวนนักรบไทยเข้ากองทัพ ยังต้องรบ
 เฝ้าระแวงหาอาวุธยุทธรภัณฑ์ ต้องเร่งระดมตั้งเบียง ต้องรับผูกไมตรี
 กับหัวเมืองใกล้เคียง ให้ทุกสิ่งทุกอย่างพอแก่ความต้องการโดยเร็วที่
 สุด หลังจากที่กรุงแตกแล้ว ๘ เดือน ล้มเจ้าตากสินมหา
 ราชกัทรงเตรียมกำลังได้พร้อม จึงดำเนินกองทัพเรือเข้ามาปราบกอง
 ทัพพะมากรุงเก่า โปรดให้หลวงพิชัยราชา (ต้นสกุลบุญหลง สกุล
 กะรังศรี สกุลพดางกูร) เป็นทัพหน้า การที่ทรงดำเนินกองทัพเรือ
 เข้าทำการหักโหมพระมาในหน้าเดือน ๓๒ นั้น นับว่าเหมาะสมควรด้วย

ประการทั้งปวง เพราะเจตนาพินานอง ช่วยคะล่อมกองทัพพระมามีให้
 แยกย้ายหาทางกระจายกำลังได้ทันที แดงกองทัพพระมามีก็ชำนาญ
 ฝ่ายบกโดยมาก การเคลื่อนที่ในฤดูน้ำของย้อมไม่สะดุดแก่กองทัพ
 บกสมัยนั้น แต่กองทัพเรือทำการได้รวดเร็วเท่าเทียม ชะรอยจะได้ทรง
 พระราชดำริเห็นความสำคัญเช่นที่กล่าวมานี้บ้าง จึงได้โปรดให้สร้าง
 กองทัพเรือสำหรับกู้ชาติไทย แดงก็ทรงกู้ได้สมเด็จพระราชหฤทัยจริง ๆ
 ตั้งแต่กองทัพเรือกู้ชาติรุกเข้าถึงปากน้ำเจ้าพระยาแล้วเริ่มโจมตี
 ชนบุรีจนถึงปราบกองทัพพระมามีกรุงเก่าลงราบ ภายในเวลาไม่ถึง ๒๕
 ชั่วโมง ควรยกย่องว่าทำการได้รวดเร็วประดุจฟ้าแลบ นับเป็น
 ฤทธิพิหารอัศจรรย์ที่สุด ยากที่จะหาความสำเร็จจริงอื่น ๆ ใน
 ประวัติศาสตร์เทียบได้ ความสำเร็จของเสียกำลังเด็ดเนือน้อยที่
 สุด แต่ได้ผลมากที่สุด ภายในเวลาเร็วที่สุดเช่นนี้ ถ้าจะกล่าวว่าเป็น
 เพียงเหตุการณ์เดียวก็อาจกล่าวได้ แต่เหตุการณ์เล็กน้อย
 ซึ่งบังเกิดผลใหญ่หลวงสุดประมาณนั้น ต้องยอมรับว่าเป็นเหตุการณ์
 สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของไทย เพราะถือเอาผลของการกระทำ
 เป็นใหญ่ เมื่อพระมามีพยายามระดมชาติไทย ต้องรบพุ่งขับเคี่ยว
 อยู่ ๒ ปีจึงได้กรุงศรีอยุธยาจากไทย แต่คราวกู้ชาติไทยกลับคืนจาก
 พระมามี กองทัพเรือกู้ชาติปราบพระมามีไม่ถึง ๒๕ ชั่วโมง พระมามี
 ย้อม แดงชาติไทยกลับเป็นอิสระจน พระราชกรม สุก (พระนายกอง)
 กับมองย้า ย้อมอ่อนน้อม สวมเศ็งพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระ
 กรุณาให้มีทำอันตราาย แดงโปรดให้ตั้งอยู่ตำแหน่งเจ้าตามเดิม แต่

ส่วนทหารพระม่านทั้งหมด จำเป็นต้องปลดอาวุธและตั้งแยกย้ายไปทำ
งานชดใช้ค่าเสียหายที่กองทัพพระม่านทำได้แต่ก่อน

ในทนายพยานว่าผู้ใดแถมของยาไม่ตาย ยังมีชีวิตอยู่เป็นทนายของ
ไทย เพราะอาศัยหลักฐานสำคัญคือพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี
ซึ่งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงชำระเรียบเรียง และจดหมายเหตุ
ไทรลัมภ์เจ้าคุณอมรวิภากรัตน (เกิด) เอกสารทั้งสองฉบับยุติต้อง
กันว่า ผู้ใดแถมของยาไม่ตาย แต่พงศาวดารที่แต่งขึ้นภายหลังกลับ
เรียบเรียงว่าผู้ใดต่อสู้นักตายในทัพ นับว่าผิดจากหลักฐานที่อ้าง
มาแล้ว

เรื่องของผู้ที่ยังจะมีต่อไทยอีก เพราะผู้ที่มีไทยยอมอ่อนน้อมไทย
สู้ชีวิตใจ จึงสนับสนุนให้ทางทนายของไทยไม่ได้อาศัยที่จงหาได้ ในที่สุดก็สงบ
โดยทาสจริง ๆ คงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

เมื่อปราบกองทัพพระม่านเสร็จแล้วราบคาบแล้ว สมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราช โปรดให้นายทัพนายกองแยกย้ายกันออกไป แยกยกตั้ง
หัวเมืองไทยตราบียง ไทมาสงครามกษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์
มาก แล้วพระองค์โปรดให้ตั้งเมืองหลวงที่พม่าตามเมืองอยุธยาธนบุรี เตรียม
การต่อสู้ข้าศึกซึ่งในหล้าระยลสุโธมเจ้าเมืองระยองขึ้น และคอยปราบ
ปราบพวกนายสองกษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์
เคียดกรี้ยวในตำบลต่าง ๆ นานา

ในเวลานั้น มีกองทัพพระม่านประมาณ ๒๐๐๐ เค็นต์วงเข้าทาง
ตะวันออก ยกเข้าตีค่ายบางกุ้งจนระแตกอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้า

ศากัจฉินมหาราชเสด็จจากกองทัพเรือ หนีไปกำบังตบองทัพพระมัทนที เวช
พระที่นั่งนาคพิเพชกรระไลมศักดิ์กองทัพพระมัจฉะกรลาย เกษปจะไม่มี
เหลือตายรอดกตัญไป

ต่อมาได้ความว่ากรมหมื่นเทพพิพิธซึ่งคงমনอยยิตพมาย แต่ง
คนมาเกลี้ยกล่อมผู้ก่แฉะเมืองยา ลักพาธมของยากรบหนีไปเขาคง
โดยเร็ว ส้มเต๋งพระเจ้าศากัจฉินมหาราชทรงทราบเรื่องผู้ก่แฉะเมือง
ยงหนี เพื่อไปเข้าพอกกรมหมื่นเทพพิพิธหอโถงสังหารไทยอีก ก็
ทรงดำเนนกองทัพออกติดตามโดยด่วน ต่อรบกันพอสมควรก็จับตัว
ผู้ก่ได้ คราวนี้โปรดให้ประหารชีวิตทันที กรมหมื่นเทพพิพิธเห็นจะดี
กองทัพชนบุรีไม่ไหวก็รีบเสด็จหนีออกจากเมือง แต่ถูกขุนชนะ (บุญ-
คง กาญจนาคม) พระญาติสนิทของเจ้านครราชสีมา (ที่ถูกพอก
กรมหมื่นเทพพิพิธล่าเรืงไทย) จับได้ นำมามอบแก่กองทัพสมเด็จพระ
พระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดให้ส่งกรมหมื่นเทพพิพิธมาปรึกษา
ไทยที่ชนบุรี ส่วนขุนชนะ^(๑) (บุญคง กาญจนาคม) ได้รับภาระเป็น
ผู้ดูแลรักษานครราชสีมา

เมื่อปราบพอกกรมหมื่นเทพพิพิธเสร็จแล้ว เจตนาหนีเมือง
ต่าง ๆ ที่อยู่ในความคุ้มครองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มี
จำนวนมาก คือบ้านสระนอยชก ตั้งแต่ปราจีนบุรี ชนบุรี อยุธยา จันทบุรี
จนถึงจังหวัดตราด บ้านสระนอยชก เมืองมรวิต หนองบัว ทวาย

(๑) ภายหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบดาภิเษกแล้ว ขุนชนะ (บุญคง
กาญจนาคม) ได้รับพระมหากรุณาตั้งรองศเป็นเจ้าพระขานนครราชสีมา

ภาคอีสาน ตลอดจนนครราชสีมา ด้านเหนือจดแดนของเจ้าพิชัยโลก
ด้านใต้จดแดนของเจ้านครศรีธรรมราช

ทางเหนือ ณะเพาะเขตต์สุวรรณภูมิ ได้ยกพระรังษมราชาเป็นผู้นำ
จึงนับสุวรรณภูมิเป็นเมืองอิสรชน อีกเมืองหนึ่ง แต่สุวรรณภูมิกับ
พิชัยโลก เกิดปรกกันหลายครั้งในระหว่างที่เจ้าพิชัยโลก (เวียง
ต้นตอก ไรจนกุด) ยังมีพระชนม์อยู่ หนังสือศักดิ์ศิษวงศ์เล่าว่า เมื่อ
กรุงศรีอยุธยาตั้งแก่พระมาเดจ เจ้าพิชัยโลก (เวียง ไรจนกุด)
ประกาศตนเป็นกษัตริย์ ครองพิชัยโลกมหานคร รบกับคนเมือง
สุวรรณภูมิ ๓ ครั้ง ไม่แพ้ไม่ชนะกัน ครองราชสมบัติอยู่ ๖ เดือนก็
พิราลัยราวเดือน ๓๓ (ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะทรงนำ
กองทัพเรือกุชาติเข้ามาปราบพระมาเดจ ๓ เดือน) ศิริชนมายุ ๕๘
พรรษา ต่อจากนั้นในพงศาวดารว่าอนุชาของเจ้าพิชัยโลกขึ้นครอง
เมืองสืบมา ในที่สุดกองทัพเมืองสุวรรณภูมิตัดพิชัยโลกแตก ราว
กลางรัชกาล พ.ศ. ๒๓๓๓ ชาวเมืองพิจิตร์และเมืองพิชัยโลกพากัน
อพยพมาพึ่งบารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมากมาย เข้าใจว่าผู้นำ
แห่งเมืองสุวรรณภูมิ คงจะให้หลวงโกษา (ยัง) เป็นผู้รักษาเมือง
พิชัยโลก

ถึงวันพุธ เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ประชาชาติไทยส่วนใหญ่ได้ยก
ย่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ องค์
ประมุขของชาติไทย ตั้งราชธานีอยู่ณธนบุรี คงแต่นนเป็นคินมา
เป็นอันได้ความแน่ชัดว่า คงแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยาตั้งแก่พระมา

ต่อมาจนพระมอัครวงศ์รยอุชยาโตแดงบเคษ คอคงแต่ เมษายน
 พ.ศ. ๒๓๓๐ จนถึงตุลาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ สมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชไม่เคยตั้งตัวเป็นเจ้าเลย คอเมอลงอนฟู เดือนยัย แรม ๔ ค่ำ
 ราวเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ จึงได้รับพิชบรม
 ราชากิเชก ดำรงพระราชตำแหน่งรัชมิตรชอบในกาการรักษาประเทศไทย
 มีให้ตั้งชื่อสถาพ นายสวนมหาเด็กได้ประพันธ์คำโคลง เมื่อปีเถาะ
 พ.ศ. ๒๓๓๕ ยินยัพระราชพิชบรมราชากิเชกไว้ว่าดังนี้

ไกรอาจ อาตมคั้ง	ตัวผจญ ใต้ถ้ำ
พ่ายพระกุศลพล	ทั่วทั่ว
ปราบดาภิเศกบน	ภัก์บริฐ บัวเฮ
สมบัติสมบุรณ์ตัว	แค้นฟ้ามาปาน

เมื่อปราบดาภิเศกแล้ว พระราชภาระที่ทรงกระทำโดยตัวนที่ผู้ตั้ง
 คืองานรวมแผ่นดินไทย เพราะเวลานั้นยังมีตั้งแยกกันอยู่ยัก ๕ ภาค
 ได้แก่ภาคเหนือ พระสังฆราชา (ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ
 เดชาว่าพระนามเดิมชื่อเรื่อน) เป็นผู้นำ ตั้งบัญชาการอยู่ที่จังหวัดบุรี
 ภาคใต้ พระเจ้านครศรีธรรมราช^(๑) เป็นประมุข ตั้งราชธานีที่นคร
 ศรีธรรมราช ชานนามนครหลวงว่าปาดดับบุตร ภาคตะวันออก
 สมเด็จพระนารายณ์ราชา (นั้ของตน) เป็นประมุข นามนครว่ากรุง

(๑) สมเด็จพระมหาพรชาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พระนามเดิมคงจะชื่อหนู

กัมพูชา ภาคตะวันออกเฉียงใต้ พระยาราชเศรษฐี (ได้พบนามใน
เอกสารฝ่ายจีนว่าชอมกชอหดิน) ตั้งเป็นอิศระณเมื่อพุทธไชนาศ

รุ่งชนบัต พ.ศ. ๒๓๓๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรด
ให้กองทัพยกออกไปจัดการรวมนครศรีธรรมราช ฝ่ายนครศรีธรรม-
ราชต่อสู้ป้องกันเต็มที่ ยันทพักกรุงธนบุรีไว้หยุด สมเด็จพระเจ้าตาก-
สินมหาราชจึงโปรดให้ส่งกองทัพยกออกไปเพิ่มเติม ส่วนพระองค์
เสด็จนำกองทัพเรือไปจับโจมเข้ายศนครศรีธรรมราชได้ก่อนกองทัพยก
พระเจ้านครหน้ไปยังเมืองเทพาตานี้ ในที่สุดคณะเมืองปัตตานีช่วยจับ
พระเจ้านครตั้งมาถวาย แดงเมืองปัตตานี, เมืองไทรบุรี ก็ยอมเข้า
รวมเป็นชั้นหนึ่งมาอันเดียวกัน นายถนมหาตเด็ก ประพันธ์คำโคลง
ตอนหน้า ๒ บทว่า

๑. นานาประเทศชน	ยังหลาย
เป็นที่ทุกทางถวายเป็น	ดอกไม้
หรือรัตนทองพราย	สรรพส่ง มาณา
ทั้งพระยาไตรไชร	มอบเกล้าสคู่
๒. ด่านนักเรศเจ้า	นครา
ส่งสุวรรณเบษบีมา	กราบเกล้า
น้อมถวายป็นอยุธยา	ภูวนาด
กลัวรักภักดีเข้า	สู่เงอมบทมุด

เป็นอนาธิปัตย์ พ.ศ. ๒๓๓๒ แผ่นดินไทยภาคใต้ขยายตลอด
ไปถึง บัตตานี,^(๑) ไทรบุรี (แต่ต่อมาถึงเมืองตรังกันด้วย) นาย
ทหารเอกที่ครองท่งงานหนักในคราวรวมอาณาจักรไทยภาคใต้ ก็คือ
เจ้าพระยาจักรี (หมุด สมุทราธิบดี) และเจ้าพระยาพิชัยราชา (ซึ่ง
เคยเป็นนายทัพหน้าแห่งกองทัพเรือภาคใต้ เมื่อเขาคัดตอมกองทัพพระม
กรุงเก่าสำเร็จ)

ราชการรวมดินแดนภาคใต้เสร็จแล้ว โปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์
วงศ์ครองนครศรีธรรมราช ดำรงพระยศเท่าเจ้าประเทศราช กว
ยกนครศรีธรรมราชใหม่ศักดิ์เท่าประเทศราชนี้ ควรเชื่อได้ว่าคงมี
พระราชประสงค์จะให้พื้นฐานกำลังใหญ่ทางใต้ เพื่อรักษาและทำ
ความมั่นคงแก่ภาคนี้ หรือถ้ามีโอกาสจะได้สร้างความสำเร็จให้ยับ
ขยายกว้างออกไปโดยลำดับ โปรดให้เร่งขุดชำระคลองท่าข้ามไปออก
ทะเลหน้านอกโดยด่วนด้วย ถ้าคลองนี้ขุดชำระสำเร็จเรียบร้อย การ
ตั้งกำลังออกไปทะเลหน้านอกย่อมจะสะดวก และการผูกไมตรีกับหัว
เมืองทางใต้แหลมไทย หรือเมืองตามเกาะคอ ๆ ออกไป ตลอดจน
การที่จะตั้งกองทัพเรือภาคใต้เข้าสมทบที่พักรุง ในการแผ้วถางดิน
แดนไทยภาคตะวันออก คงจะเป็นผลดีหาใช้อย่างไม่

รุ่งชนปีชาติ พ.ศ. ๒๓๓๓ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรด

(๑) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๓๘ หน้า ๕๓, ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๓๓
และ ๑๑๕, สารตราฉบับวันอังคาร เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๔๖ ปีที่ ๓ ใน
ร.๑ กรุงรัตนโกสินทร์

ให้กองทัพยกไปจัดการรวมคณะเมืองสุวรรณภูมิทางเหนือ ๒ ทักษิณ
คือทัพเจ้าพระยาพิชัยราชา และทัพพระยาอนุชิตอาสา (บุญมา) จัด
เป็นทัพซ้ายและทัพขวา ส่วนพระองค์ได้ตั้งกองทัพเรือ เป็นทัพหลวง
หนุนเนื่องกันไปอีก กองทัพทั้งสองเข้าล้อมเมืองสุวรรณภูมิ ส่วนทัพ
หลวงล้อมเมืองพิษณุโลก พระสังฆราชา (เรณู) ทั้งเมืองสุวรรณ
ภูมิ พยายามตีฝ่าออกทางแนวล้อมของทัพพระยาอนุชิตอาสา
(บุญมา) หนีรอดหายลับสูญไป งานรวมอาณาจักรตอนเหนือ
สำเร็จลงใน พ.ศ. ๒๓๓๓ ด้วยอาศัยแม่ทัพหน้าทั้งสอง คือ เจ้าพระ
ยาพิชัยราชา และพระยาอนุชิตอาสา (บุญมา) เป็นกำลังสำคัญ
รวมทั้งนายทหารในกองทัพหลวงอีกหลายคน สืบแต่เจ้าตากสิน
มหาราชทรงรับจัดการปกครองฝ่ายคณะสงฆ์ ด้วยปรากฏว่าสงฆ
มณฑลภาคนั้นเคี้ยวหมองมาก โปรดให้อาณาประชาราษฎร์ผู้ใหญ่
ในพระนคร ออกไปอยู่ตั้งถือนอบรมทดวยรูป ส่วนการปกครอง
ฝ่ายมหาดไทย โปรดให้เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสุวรรณภูมิ
ครองเมืองสุวรรณภูมิ พระยาอนุชิตอาสา (บุญมา) เป็นเจ้าพระยา
อนุชิตอาสา ครองเมืองพิษณุโลก เจ้าพระยาอนุรักษมิตร ครองเมือง
นครสวรรค์ เจ้าพระยาจักรี (บรรพบุรุษแห่งสกุล แห่งสภา)
ครองเมืองสุวรรณภูมิ นายสวน มหาดเล็ก ประพันธ์คำโคลงยกย่องนาย
ทหารเอก ตั้งเป็นบาทหลวงในพระองค์สืบแต่เจ้าตากสินมหาราช
ที่ได้ครองเมืองเอกครั้งนั้น เป็นคำโคลง ๒ บทว่า

๑. เจ้าพระยาอนุชิตเชอ อายา
 กรองพิษณุโลกา เพล็ดแพรว
 เจ้าพระยาพิชัยรา— ซาซอ ภาเฮ
 กรองสวรรคโลกแพ้ว ผ่องน้ำใจถวิล

๒. เจ้าพระยาอนุรักษ์เรอง ณรงค์รุด
 กรองนครสวรรคผลุด ผาดแพ้ว
 ฤทธิจะประมาณสุด คำร่า ถึงภา
 เจ้าพระยาสรรรค์ทะเลแล้ว โปรดให้เมืองสรรรค์

นอกจากนี้ยังโปรดให้พระศรีราชเทวี^(๑) (ทองดี คันทกุดวิชัย
 จักษุ และธกุดพิชัยกุด) รั้งเมืองพิชัย พระท้าวหน้า^(๒) รั้งเมืองสุ-
 โขทัย พระสรรรค์^(๓) รั้งเมืองกำแพงเพชร การที่โปรดให้นายทหาร
 สำคัญครองเมืองต่าง ๆ ตอนเหนือนี้ ก็เพื่อเป็นบ้อมยื่นพระมาเชียงใหม่
 เพราะทัพพระมายังตั้งครอบงำอยู่ทั่วอาณา ตั้งแต่เมืองเถิน เมืองลำปาง
 ขึ้นไปตลอดเชียงใหม่

ทางภาคอีสาน เกิดข้าชบถในแดนนครเวียงจันทน์ พระเจ้านคร
 เวียงจันทน์ขอความช่วยเหลือเข้ามา ดมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 โปรดให้เจ้าพระยามนทรราชสีมา (บัญคง กาญจนาคม) ยกกองทัพ

(๑) ต่อมาได้เป็นพระยาพิชัย ขึ้นชื่อลือนามว่าพระยาพิชัยดาบหัก

(๒) ต่อมาได้เป็นพระยาสุโขทัย

(๓) ต่อมาเป็นนาอทัพหน้าเข้าตีเชียงใหม่สำเร็จ

ไปช่วย จนปราบข้ารบตเวี้ยบร้อย ต่อมาปลายปีนั้นพระเจ้านครเวียง
จันทน์มีพระราชดำริเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี แต่เป็นการเจริญ
ด้วยความดีเถ จึงไม่สู้จะสนิทสนมนัก

รุ่งขึ้นปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๓๔ เติร์ยมีการรวมอาณาจักรไทยภาค
ตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ โปรดให้พระยาบรมราช (ด้วง)
เป็นทัพบก ยกตั้งหน้าไปกัมพูชาก่อน ๓๕ วัน แล้วโปรดให้เจ้า
พระยาจักรี (หมุด สุ่มทรานนท์) เป็นแม่ทัพเรือ ไปยังเมืองพุทไธ-
มาศ เสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงหนุนทางเรือด้วย

กองทัพเรือออกจากกรุงธนบุรี ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๓๓ แรม ๗
ค่ำ พระยาพิชัยไธสงวรยศเป็นทัพหน้า นอกนียงระบือชื่อนายทัพนายกอง
ไว้ชื่อ คือพระยาพิพิช พระศรีราชเดโช พระท้ายน้ำ พระยาโกษา
นอกราชการ พระยาทิพโกษา รวมเรือรบทุกกองเป็นจำนวน ๔๓๓ ลำ
เรือดำเภา ๕๘ ลำ

เมื่อตรวจดูจำนวนเรือรบที่ออกไปในการทัพครั้งนั้นถึง ๔๓๓ ลำ
นั้นหมายความว่าเช่นแต่ตั้งหนึ่งทีแยกมาใช้ราชการตามบุรพาแฉะฮาค
ณีย์ แต่ทศองประจักษ์รักษาตามค่าน แฉะฮาคตระเจนทองนำ คตฮค
จนเรือดำเภาของ ลองจะเป็นจำนวนรวมกว่า ๓๐๐๐ ลำ นเป็นเพียงบท ๔
ทรงดำมารถตั้งร้างกองทัพเรือเพียบพร้อมมรดเรือ นับเป็นอัศจรรย์
ยิ่งอีกประการหนึ่งทีไทยจะต้องรักษาไว้ ให้เป็นเกียรติคุณของไทย
คตฮคไป

ตั้งแต่กองทัพเรือออกไปจากกรุงเพียง ๓๗ วันก็เข้าเมืองพุทไธ-

มาได้ พระยาราชาศรีศรี^(๑) หนีทางเรือหลบหนีไป แล้วโปรด
ให้เจ้าพระยาจักรี (หมุด สมุทธานนท์) เป็นแม่ทัพเร่งไปจัดการรวม
กรุงกัมพูชาอีก ให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชาศรีศรี^๕ รั้งเมือง
พุทไธมาศ กองทัพเรือเจ้าพระยาจักรี (หมุด สมุทธานนท์) ต่อกหน้า
ไป ๒ วัน ทัพหลวงก็เสด็จหนุนตามไป คราวนี้ทัพหน้าทำงาน
เพียง ๘ วัน (นับแต่วันเริ่มเดินทาง) ก็จัดการรวมกรุงกัมพูชาสำเร็จ
สมเด็จพระนารายณ์ราชา (นักองคน) หนีไปเมืองญวน โปรดให้
สมเด็จพระรามราชา (นักองหน้) เป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชา แล้ว
ทัพหลวงเสด็จกลับมาประทับแรม ณ เมืองพุทไธมาศ ฝ่ายกองทัพยก
พระยาสมรราช (ต้ว) ยกไปถึงบริเวณใกล้เมืองพุทไธเพ็ชร ภายหลัง
เมื่อกองทัพเรือเจ้าพระยาจักรี (หมุด สมุทธานนท์) ได้กรุงกัมพูชา
แล้ว ๖ วัน

งานรวมดินแดนภาคบูรพาและภาคอาคเนย์ครั้งนั้น นับว่าเจ้า
พระยาจักรี (หมุด สมุทธานนท์) เป็นหัวแรงสำคัญยิ่ง กองทัพเรือ
เสียทหารเพียง ๓๓๓ คนเท่านั้น คือชนนาย ๓๓ คน ชนพล ๓๐๐ คน
คราวนั้นญวนได้เข้าแทรกแซงก่อกวนบ้างเล็กน้อย คือช่วยเหลือให้ความ
สะดวกแก่การหนีของสมเด็จพระนารายณ์ราชา (นักองคน) และขัด
ขวางกองตั้งสารไทยระหว่างเมืองปาสัก ฝ่ายไทยไม่ต้องการเป็นอริกับ

(๑) ต่อมาพระยาราชาศรีศรีเก่า ขอมสามีกัดคอพระมเหศวราริคุณปลงเกล้า
ก็พระราชทานอภัยโทษ และโปรดให้กงคันหน้าให้เจ้าเมืองพุทไธมาศตามเดิม ส่วนพระ
ยาราชาศรีศรีใหม่ เข้ามารับราชการประจำในกรุงอยู่กับพระยาราชาศรีศรี (องเชียงสือ)
อาขององเชียงสือ

ญวน พยายามส่งสารไปปราณีประหม่อมกับญวน เพื่อสร้างไมตรีกัน
 ค่อยไป แต่ญวนน่าจะไม่เห็นแก่ไมตรีของไทย ต่อมาจึงคอยปล้น
 ล่าเภาค้าของหลวงบ้าง หาทางเข้าแซกแซงในารุงกัมพูชาบ้าง จน
 ทำให้ไทยเห็นชัดว่าญวนเป็นศัตรูของไทยโดยตรง ถึงต้องเริ่มการ
 ปราบญวนในคอนปลดายุรัชกาล

เรื่องราวในตอนสร้างแผ่นดินไทยภาคบูรพาและภาคอาคเนย์ น
 มีรายละเอียดอยู่ในจดหมายรายวันทัพ คณะบรบเวียนนครกรุงธนบุรี
 ดายมือหวัดอ่านยาก ซึ่งกรมศิลป์ากรพยายามให้คัดออกพิมพ์เป็น
 ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ เป็นหลักฐานสำคัญที่นักศึกษาระวัติ
 ศาสตร์ควรตรวจดู จะให้ความรู้กว้างขวางอีกมาก

รุ่งขึ้นบีมะโรง พ.ศ. ๒๓๓๕ โปรดให้เตรียมทัพ ๒ ทัพ เป็นที่
 รุกกันว่าทัพหนึ่งจะไปตีเมืองมรวิดิ แยกทัพหนึ่งหนยังไมแน

ทัพที่จะไปตีเมืองมรวิดิ ต้องไปทำการรวมเมืองมรวิดิคืนมา
 ให้จงได้ ไม่ใช่เพียงไปทอดองกำลัง เข้าใจว่าเมืองตระนาอส์รักได้มา
 รวมในบัดด้วย ราชการทัพทยกไปตีเมืองมรวิดิและตระนาอส์^(๑)
 ยังไม่พบรายละเอียด แต่เป็นที่เชื่อได้ว่างานรวมแผ่นดินไทยภาคตะวันออก
 ตกส่วนโตสำเร็จแน่ แต่คงอดล้มยักษ์กรุงธนบุรี พะม่าไม่สามารถ
 มารบกวณเมืองทั้งสองนั้นให้เปลี่ยนแปลงไปอีก

(๑) เมืองมรวิดิและตระนาอส์ มีหลักฐานยืนยันว่าได้เข้ามารวมเป็นราชอาณาจักร
 สมัยกรุงธนบุรีถ้าเรื่องจริง ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕ หน้า ๘๓ พงศาวดาร ร. ๑ ตอน
 ต้นซึ่งว่าด้วยการจัดแบ่งสังกัดหัวเมืองชั้นกรมท่ากลางโหม และอำประภาสพระราชพิช
 ิตของเก่า

ต่อมาปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๓๖ พระบาทเมืองเชียงใหม่เข้ามาบูรณ
 ทางเมืองดับแดแดระเมืองพิชัย แต่ถูกกองทัพไทยตีแตกหนีไป นอก
 จากนั้นพระม้ายังได้ลอบส่งกำลังน้อย่อยทางภาคอีสาน จากบ้านดาด
 ภูเขี้ยวไปทางเมืองโงง เคยไปถึงตำบลทับเสมีด แล้วยกเข้าตั้งค่าย
 อยู่ตำบลท่ากระแต่นอกค่านพระจวริกทางประมาณ ๓๐๐ เส้น ก็ถูกตี
 แตกหนีแตกไปอีก การที่พระม้ายกกำลังแอบแฝงอยู่ทางภาคอีสาน
 นั้น คงเนื่องจากคราวที่พระเจ้านครเวียงจันทน์วิวาทกับพระเจ้านครหลวง
 พระบาง แล้วยกกำลังพระม้ายมาช่วยรบนครหลวงพระบาง เมื่อปีเถาะ
 พ.ศ. ๒๓๓๕ พระม้ายช่วยทำการให้พระเจ้านครเวียงจันทน์เสร็จแล้ว ก็
 คงจะยังมีอยู่ที่เวียงจันทน์บ้าง ด้วยประสงค์จะหาโอกาสบุกรุกประเทศ
 ไทยทางภาคอีสาน แต่คงยังไม่เห็นทางทำได้ฉันท เพราะเจ้าพระยา
 นครราชสีมา (บุญคง กาญจนาคม) เข้มแข็ง เป็นที่ยาเกรงทางภาค
 นั้นมากอยู่ พระม้ายจึงคิดหาทางอื่นไปชักชวนเขมรหัวเมืองที่ติดต่อกับ
 นครจำปาศักดิ์จนถูกตีแตกกระเจายไป

รุ่งขึ้นปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗ ไปชุกพลา หัวหน้าพระบาทเชียงใหม่
 ยกทัพมาตีนครเวียงจันทน์ได้ กลับไปตั้งอยู่ที่เชียงใหม่เพื่อเตรียมการ
 บุกรุกประเทศไทยอีก แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จพระราช
 ดำเนินกองทัพขึ้นไปปราบเสียก่อน แลคนไทยผู้รักชาติอย่างแรงกล้า
 ซึ่งตกอยู่ในเชียงใหม่ ถ้าปาง เมืองเกิน พยายามมาเข้ากองทัพหลวง
 ทางนี้ด้วย โปรดให้พระสุรบัค^(๑) ผู้รั้งเมืองกำแพงเพชรเป็นทัพหน้า

(๑) พงสวตารเชียงใหม่ระบุนามแม่ทัพหน้าไว้เป็นหลักฐาน

ตั้งแตกกองทัพออกจากนครธนบุรีไป ๔๖ วันก็โตเมืองเชียงใหม่ พวก
พระมาแตกหนีไป เป็นอันได้เมืองเถิน เมืองจำปาสง เมืองจำปาศรี เมือง
เชียงใหม่ คืนเข้ามาเป็นพระราชอาณาจักรเจ้าแก้ว โดยอาศัยพระสุรบดี
ผู้ทรงเมืองกำแพงเพชร เป็นหัวแรงสำคัญ รวมกับพระยาจำบ้าน เจ้า
กาวิละ ท้าวชมภูเมืองเถินด้วย

ส่วนทางหัวเมืองมอญซึ่งตกไปอยู่ในอำนาจพระมา ชาวมอญ
ร่วมคิดกันก่อกบฏอสังภาพ แต่ไม่สามารถจะทำลายกำลังพระมาให้ย่อย
ยับได้ ในที่สุดต้องพากันอพยพหลบหนีภัยเข้ามาทางเมืองตากบ้าง
ทางเมืองกาญจนบุรีบ้าง รวมกว่า ๕๐๐๐ คน พระมาส่งกองทัพติดตาม
เข้ามาทางด่านแม่ตะมาด แลด่านพระเจดีย์สามองค์ ไปรบให้หกลง
มหาเทพเป็นแม่ทัพ ยกไปจับได้กองทัพพระมาทางด่านแม่ตะมาด ทิ้ง
หกลงมหาเทพตีทัพพระมาแตกหนีไป ไปรบให้พระยาแก้ววิชัยตรี
ยกไปกวดระกวดดี มีให้พองพระมาหนีรอดกลับไป ส่วนทางด่าน
พระเจดีย์สามองค์ กองทัพพระมาตีล่วงเข้ามาบุกรุกเมืองราชบุรี และ
แขวงเมืองสุพรรณบุรีกับนครชัยศรีต่อกัน ส่วนใหญ่ยังอยู่ที่ราชบุรี
แต่ส่วนย่อยหนีถดถอยเข้ามาระหว่งสุพรรณบุรี ต่ขเมือง นครชัยศรี
ไปรบให้พระยาพิชัยไธสงวรย์ ผู้ว่าที่โกษา ยกทัพไปกำจัดพระมาทรง
นครชัยศรี ส่วนพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทัพไปล้อมจับกองทัพ
พระมาที่บ้านนางแก้วเมืองราชบุรี พระราชทานอาญาดีทัชแก่เจ้าพระยา
นครสงครามกล้ากับทัพทั้งปวง ในที่สุดก็ล้อมจับทัพพระมาได้ ๓ ค่าย เป็น
จำนวนทัพตงนายรวมกันเกือบ ๓๕๐๐ คน

เหตุการณ์ในบันทึกฉบับนี้เป็นผลดีแก่ไทยถึง ๓ ประการ คือ (๑) ดินแดนไทยภาคพายัพแผ่ขยายออกไปหลายหัวเมือง (๒) มีชาวรามัญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารหลายพันคน (๓) จับทหารพม่าทั้งที่เชียงใหม่ ที่ตานะมา และตำบลบ้านนางแก้ว แขวงราชบุรี รวมเกือบ ๕๐๐๐ คน

ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๓๗ ตอนปลายปี พม่าให้ฮะแซผู้หนึ่งเป็นแม่ทัพตีบุกเข้ามาทางระแหง พุ่งตรงไปส่งรศโลกจนถึงพิษณุโลก เวลานั้นพระยาอักษรวงศ์รั้งเมืองส่งรศโลก เจ้าพระยาสรศรี^(๑) (บุญมา) กับพระยาจักรี^(๒) (ด้วง) อยู่รักษาเมืองพิษณุโลก สืบแต่จพระเจ้าตากสิน มหาราชเสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงขึ้นไปตั้งมั่นพม่าโดยเร็ว

ความมุ่งหมายของพม่าครั้งนั้น จะดำเนินตามแบบพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ที่พยายามเกลี้ยกล่อมพระมหากษัตริย์ (เช่น พิเรนทรเทพ) เป็นการตัดกำลังทางเหนือเสียคนหนึ่ง และจะได้ใช้กำลังของตนมาประทะกับตอนกลางต่อไปกระนั้นหรือ? หรือเพียงคิดจะทุ่มเทกำลังบุกรุกเข้ามาทำลายแล้วแต่จะไม่สามารถทำลายได้เท่าไร ตาม

(๑) ควรเชื่อได้ว่า เจ้าพระยาอนุชิตอาษา (บุญมา) เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสรศรี ดังปรากฏชื่อในสารตราบางฉบับ ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๐๓

(๒) พระยาขมราช (ด้วง) ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาจักรี ในราวปลายปีมะเมียหรือต้นปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๘ ถ้าวางจะได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา ในราวปลายปีกุนหรือต้นปีชวศ พ.ศ. ๒๓๒๓ ดูประชุมพงศาวดารภาค ๖๕ หน้า ๑๑๖ หมายรับสั่งการสพหม่อมเจ้าเสง จ.ศ. ๑๑๓๘, การพระสพमारคาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ จ.ศ. ๑๑๔๒

โอกาสมากแฉะน้อยเรื่อย ๆ ไป? ในที่สุดอะแซวุ่นก็พยายามยกเข้า
 ด้อมพิชณุโดก จนเจ้าพระยาจักรี (บุญมา) แฉะพระยาจักรี (ต๋วง)
 ยกหนีออกจากเมือง ด้วยอ้างเหตุว่าขาดเสบียง รีบรุดลงมาเผ่ายัง
 ทัพทอง เพื่อขอพระราชทานถนบกึ่งเพิ่มเติมสำหรับไปค้อสู้พระม่าอีก
 แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอาจไม่ปลงพระราชหฤทัยด้วย จึง
 ไปรดให้ท่านท่งตั้งขงนรบยกกองมาตั้งที่นา^(๑) อยู่ท่ ฟาก ตะวัน ออกพระ
 นครธนบุรี (คือตั้งแต่ทุ่งพญาไทออกไป) เพราะอ้างว่าขาดเสบียง
 จึงสู้พระม่าไม่ได้ ก็ควรจะเป็นแม่กองตั้งสมเสบียงให้เพียงพอ

ทพออะแซวุ่นก็โตเมืองพิชณุโดกแล้วก็รบถอย เพราะทางประเทศ
 พระม่ามีการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างฉุกฉุนทุก สมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชจึงไปรดให้นายทัพนายกองไทย แยกย้ายออกติดตามคักกองทัพ
 พระม่า มีให้ถอยกลับไปโดยสะดวก กองทัพไทยรีบยกออกไล่ตามตี
 จับได้ทหารพระม่าเป็นจำนวนมาก

ในปีนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงเผยโครงการ^(๒)
 ตั้งร่างประเทศไทย ถวายให้พระราชกณเฑาะส่งสมณทูตทราบ ทรง
 กำหนดเขตอ้างประเทศไทยตั้งสุดดงปีมะเส็งถึงปีตศก พ.ศ. ๒๓๒๗
 ต่อให้พระราชประสงค์จะจัดการดินแดนทางภาคตะวันออกแฉะอีด้านฮาก-
 เกนย์ให้สำเร็จเรียบร้อยเสียก่อน แล้วจึงจะดำเนินการรวบรวมดินแดน

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๘

(๒) ฎกถวายพระราชกณเฑาะลงวันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๓๗ (พ.ศ.

ภาคตะวันตก ด้วยหวังพระราชหฤทัยว่าคงจะได้รั้งแน่นนอนภายในปี
 มะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ เมื่อการตั้งปวงตำแหน่งบริบูรณ์ หมายความว่า
 ดินแดนแหลมไทยกลับเป็นของไทยตามเดิมหมดแต่จะมีคงดีแล้ว พระ
 องค์จะได้ทรงพักผ่อนพระราชภาระ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
 สมนภาต่อไป

การตามกำจัดกองทัพพระม้ามืดสิ้นสุดลงเดือน ๓๐ ปีจอ พ.ศ.
 ๒๓๓๘ ในเดือนนั้นเจ้ากรุงบัญย^(๑) จัดซื้อปืนถวายเข้ามา ๓๕๐๐ พร้อม
 ทังตั้งของเครื่องบรรณาการต่าง ๆ อีกมาก รุ่งขึ้นเดือน ๓๓ พระเจ้า
 นราธิวาสผู้ครองนครศรีธรรมราชทองคต จึงทรงพระกรุณาโปรด
 ให้เจ้านครเกา เป็นพระเจ้าขัตติยราชนิคมสัมมทิมไศลวรชัย เจ้า
 ชั้นขัตติมา ครองนครศรีธรรมราช มีพระยศเดิมขอพระเจ้ากรุงกัมพูชา
 โปรดให้เจ้าพระยาอินทวงศ์ อัครมหาเสนาธิบดีฝ่ายกตาทิมนำ
 กองทัพเรือไปส่งพระเจ้านคร และอยู่ช่วยราชการชั่วคราว แล้วย้าย
 ไปตั้งวงปราบ สละสัมกำลังทางเรือที่ปากพระไทรกับเมืองกลดาว เพื่อ
 สอดส่องแก่งานรวมดินแดนไทยภาคตะวันตกในอันข้างหน้า

ต่อมาเมื่อเหตุหยุดหยักชนทางหัวเมืองปลายเขตต์นครราชสีมามาต่อ
 กับนครสัมปาศักดิ์ จึงโปรดให้พระยาจักรี (ตั้ง) กับพระยาธรรมมา
 (บุญรอด ต้นสกุลบุญยรัตพันธ์) ยกทัพไปสมทบกับทัพนครราชสีมา

(๑) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๘๐ มีบันทึกไว้ชัดเจน แต่พงสาวดารฉบับ
 พระราชหัตถเลขาแก้ความตอนนี้เป็นเรื่องกับต้นเหล็ก เจ้าเมืองเกาะหมาก ความจริง
 เกาะหมากเวลานั้นยังเป็นของไทย เพิ่งตกไปอยู่ในอารักขาอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุง
 รัตนโกสินทร์ โดยวิธีขอเช่าจากเจ้าเมืองไทรบุรี

จัดการปราบหัวเมืองแถบนั้น ตลอดจนออกไปถึงนครจัมปาศักดิ์ด้วย
งานสร้างดินแดนส่วนน้อยภาคอีสานสำเร็จ ได้หัวเมืองนครจัมปาศักดิ์
เข้ามารวมเป็นพระราชอาณาจักตามเดิม นับว่าพระยาจักรี (ด้วง)
พระยาธรรมา (บุญรอด บุญยรัตพันธุ์) เจ้าพระยานครราชสีมา
(บุญคง กางนาคม) เป็นหัวแรงควรได้รับสรรเสริญ และโดยฉะเพาะ
พระยาจักรี (ด้วง) นับว่าได้ทำางหมสำเร็จเป็นครั้งแรกในประวัติ
ศาสตร์

รุ่งขึ้นปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๐ ว่างทัพศึก แต่งานสร้างชาติหาได้
ทอดทิ้งให้อ่างไม่ พยายามส่งสมถ้ำตั้งทุกทางเท่าที่สามารรถจะดำเนิน
การได้

รุ่งขึ้นปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๖ พระเจ้านครหลวงพระบางสามีกักตัวเข้า
รวมในพระราชอาณาจัก^(๑) แต่พระเจ้านครเวียงจันทน์ก่ดบดขวางข้าม
มีเหตุถูกตัวพระราชอาณาเขตต์เข้ามาด้วยเรื่องความก้างตพระวอ ความ
จริงพระวอได้เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ และสามีกักตัวพงพระ
บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้ว เมื่อพระเจ้านครเวียงจันทน์
เดินทัพเข้ามาในพระราชอาณาเขตต์เช่นนั้น ย่อมเป็นการดูหมิ่นเกียรติ
ศักดิ์แต่อย่าเหยียบข้อขีปไทยของประเทศไทยอย่างรุนแรง

นครเวียงจันทน์เวลานั้นใช้ประเทศอิศระ เพราะเลี้ยงแก่พระมา

(๑) กฎหมายตำรวจเกณฑ์บ้าน จ.ศ. ๑๑๔๐ ตอนท้ายมีบันทึกอ้างถึงสภอักษรไป
นครหลวงพระบาง แสดงว่านครหลวงพระบางเข้ามารวมในพระราชอาณาเขตต์ก่อนเดือน
๑๐ พ.ศ. ๒๓๒๑ ก่อนปราบนครเวียงจันทน์

ตั้งแคบมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗ ตกอยู่ในฐานะเป็นเมืองขะเดบ ยังไม่
 ทนจะพินฟูถัดงม่นคงชช ก็มาเมีเรื่องอิดจากกับพระอช จนกตกายเป็น
 การบงอากค้อประเทศนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้
 กองทัพชนไป ๓ ทฬ คือเจ้าพระยาจักรี (ค้าง) ทฬหนึ่ง เจ้าพระยา
 ธรศรี (บุญมา) ทฬหนึ่ง เจ้าพระยานครราชสีมา^(๑) ทฬหนึ่ง โปรด
 ให้เกณฑ์กำลังทางกัมพูชาเข้าสมทบด้วย ในที่สุดกองทัพทั้งสามก็ตี
 นครเวียงจันทได้ แล้วพักอยู่โดยยกด้อมประชาชนพดเมืองล่วนกตาง
 แดะหัวเมืองค้อ ๆ ออกไป ให้กดบตั้งตามาหาถิ่นเป็นปกติสุข จน
 การทงปวงเรียบร้อยดี จึงเดินทัพกลับมากรุงชนบุรีในปลายปีกุน
 พ.ศ. ๒๓๒๒ ส่วนนครเวียงจันทนี้ ให้พระยาสุโขทัยรักษาเมืองไป
 พดางจนกว่าราชวงศ์พระเจ้าบุญสารจะดำมิกักดี โดยสุจริต

นับว่าคืนแดนภาคอีสานแผ่ขยายออกไปตาขอบ คตชตนคร
 เวียงจันท หัวเมืองพจน นครหลวงพระบาง หัวพันห้าทงทก ใน
 การนี้สมเด็จพระนารายณ์มีดำงนช่วยร่วมนมือด้วย เพราะได้จัดตั้ง

(๑) เจ้าพระยานครราชสีมาคนนี้ เรือถกั้นในภายหลังว่าเจ้าคุณตามืด เพราะจักขุ
 ของท่านมืดเมื่อชราภาพ เป็นคนเข้มแข็งในการทัพศึกมาก สมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชพระราชทานเจ้าหญิงจวน ราชบุตรพระเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งถวาชตัวรับ
 ราชการฝ่ายในจนทรงครรภ์แล้ว เจ้าคุณตามืดรับพระราชทานเจ้าหญิงจวนไปเป็น
 แม่เมือง มิได้เป็นชายา เพราะท่านจงรักภักดีในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างซวด
 ซิ่ง เจ้าหญิงจวนประสูตโอรสมีนามว่าทองอิน ถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์
 ได้เป็นเจ้าพระยานครราชสีมา เป็นต้นสกุล อินทรกำแหง, อินทโสฬส และสกุล
 มหาณรงค์

สละเบียงแต่ยุทธรณ์ที่บางอย่างให้แก่กองทัพไทย ก่อว่าราชการสงคราม
 กระเสีว^๕ แต่เนืองด้วยเหตุที่สมเด็จพระรามราชาทรงเป็นพระสุระช่วย
 เหลือในคราวนี้เอง พวกราชการเซมรบางคนที่ไม่ข้างญวน ก็
 งดยโอกาสปลูกปืนให้หอดเมืองกำริบ และญวนก็สนับสนุนพวกกบฏ
 เหล่านี้^๕ การกบฏลุกลามจนถึงกับสมเด็จพระรามราชดำริจะโทษ
 และสั่งทหารพระราชบุตร^๕ สมเด็จพระรามราชา^๕ ท้ายทรงพระเยาว์หมดทุก
 องค์ เป็นการทำอย่างทารุณที่สุด ความทราบเข้ามาถึงกรุงธนบุรีก็
 กระจายปลาดยบีชวด พ.ศ. ๒๓๕๓ ฝ่ายทางกรุงธนบุรีก็ตั้งตระเตรียม
 สละเบียงทัพเพิ่มเติม ความจริงถ้าไม่มีเหตุหยุดหยักที่กรุงกัมพูชา
 จะหาโอกาสเดินทัพไปรบพี่น้องชาวไทยในเมืองพระนมาได้ราวปีฉลู พ.ศ.
 ๒๓๒๕ แต่เมื่อมีเหตุสำคัญเกิดขึ้นทางนี้ และญวนก็แข็งแข็งเข้าช่วย
 เหลือฝ่ายกบฏ ถึงกับส่งกองทัพเข้าไปได้ในกรุงกัมพูชาเป็นอันมาก
 จึงจำเป็นที่ไทยจะต้องรับจัดการปราบญวนเสียให้ราบคาบก่อน เสด
 หนีญวนกำลังระส่ำระสาย เพราะพวกไทเข็ดรบรุกขับไล่ลงมาจากทาง
 เหนือ ราชวงศ์เจ้าเมืองอนำกักต๋อสุดแต่กลยร่นมาอยู่ญวนได้ซึ่งกำลัง
 ยึดโรยหนักแล้ว หากกองทัพไทยยกออกไปปราบคงระส่ำเรีว โดยไม่ยาก
 นัก สมเด็จพระเจ้าตากดินมหาบราชจึงทรงพระราชดำริที่จะให้กองทัพ
 ไทยออกไปจัดการกับญวนในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๕

ในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๕ นี้ ทางเมืองเหนือมีโอกาสแผ้วถาง
 ดินแดนออกไปอีก โดยเจ้ากาจิดผู้ครองเมืองเชียงใหม่ยกทัพไปจับ
 ได้พระนมาเมืองเชียงแสน ได้เมืองเชียงแสนเข้ามารวมในพระราชอาณา

จักร ส่วนทางนครเวียงจันทน์ พระเจ้าบุญด้าวเจ้านครเวียงจันทน์เก่า
 ที่เสด็จออกหนีแก่ต้นปีกุกุญ พ.ศ. ๒๓๒๒ นั้น กลับมาปัดต้นเมืองเวียง-
 จันทน์ พระยาสุโขทัยต่อผู้รักษาเมืองเป็นลำมารถ เข้าใจว่าคงย่อยยับลงไป
 ไปทางสองข้าง ความทราบมาถึงกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชจึงทรงพระกรุณาให้เจ้านันทเสนราชบุตรพระเจ้าบุญด้าว เป็น
 พระเจ้านันทเสนราชพงษ์มตาม ครองนครเวียงจันทน์ในวันชน ๓๕ คำ
 เดือนอ้าย พระเจ้านันทเสนเสด็จไปนครเวียงจันทน์วันนั้น ตกมาข้างแรม
 เดือนอ้าย พวกญวนคิดการกบฏ มีพระยาราชาศรัยรัฐ (องเชียงสือ)
 เป็นหัวหน้า ต้องถกจับประหารชีวิตหลายคน เมื่อปราบพวกญวนกบฏ
 เสร็จแล้ว พอลงเดือนยี่ก็ให้กองทัพใหญ่ออกไปจัดการเมืองกัมพูชา
 แดะปราบญวนให้ราบคาบ สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุน
 อินทรพิทักษ์ องครักษ์ทนายาทเป็นแม่ทัพใหญ่ พร้อมด้วยพระเจ้าหลาน
 เชอ กรมขุนรามภูเบศร์ เจ้าพระยาจักรี (ด้วง) เจ้าพระยาธรรมา
 (บุญมา) เจ้าพระยาอนุรักษเสนา (บุญคง กาญจนาคคม) เจ้าพระยา
 นครสวรรค์ พระยาธรรมมา (บุญรอด บุญยรัตพันธุ์) แม่ทัพนายกอง
 ชั้นรอง ๆ ดำเนินทัพออกไปยังกรุงกัมพูชา ยังมีทัพจัดการตามพระ
 ราชโองการ พอลงปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๕ วันที่ ๖ เมษายนก่อนเที่ยง
 วัน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็เสด็จรุดคณพะระวิหารวัดอรุณราช-
 อาราม เป็นอันว่าพระองค์ท่านเสด็จเสด็จรุดคณเสด็จก่อนครบกำหนดไครง
 การสร้างประเทศไทย ๔ ปี

รวมดินแดนไทยซึ่งสร้างสำเร็จในสมัยกรุงธนบุรี ตั้งแต่ พ.ศ.

๒๓๓๓ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ มชยบเชคคตงน ด้านตะวันออกตลอดกัมพูชา
 จตญอนโต ตะวันออกเฉียงเหนือตลอดนครเวียงจันทน์ หัวเมืองพจน
 แฉนครหลวงพระบาง หัวพันห้าท่งหก ตะวันออกเฉียงใต้ตลอดเมือง
 พุกไซมาศ ด้านตะวันออกตลอดเมืองตระนาจักร์แฉนริศออกมหาสมุทร
 อนเตย ด้านเหนือตลอดอาณา ด้านใต้ตลอดเมืองไทวบุรีแฉนระวังกาน
 ประมาณ เนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาล กว้างเหลืออยู่ ในปัจจุบันนราวเท่าตัว

๒. งานบำรุงกำลังชาติไทย

ในการกู้ชาติกต การสร้างแผ่นดินไทยกต ต้องอาศัยกำลัง
 ทงนนี้ ขย่ำว่าแต่ไม่มีกำลังเลย ถึงกำลังไม่เพียงพอก็อาจจะเสีย
 ผลเป็นส่วนมาก แม้ชาติทุกโคแฉนพร้อมทงนแผ่นดินพอส่มคกร ก็
 ยังต้องการกำลังสำหรับดำรงชาติ เมื่อชาติกำลังชาติกตอยู่ไม่ได้ งาน
 บำรุงกำลังเพื่อดำรงชาติ จึงนับเป็นคจวมสำคญคจจากงานกู้ชาติแฉน
 สร้างแผ่นดินไทย

- งานบำรุงกำลัง ที่คจวจำแนก ออก เป็นส่วนใหญ่ ๆ กมตงน
- (๑) การบริหาร (๒) การทหาร (๓) การเศรษฐกิจ (๔) การ
 - คมนาคม (๕) คิจงปกรรม (๖) การศึกษาแฉนชนบชรรมเนียม
 - (๗) การพระค้ำณา (๘) ไมศรระหว่างประเทศ

ยังมีคจกฐานปรรกอบให้เว้าใจคจชณการต่าง ๆ แฉนโดย
 มาก แต่คจบเล็อนหาทางทราบได้ยากกม ถึงกระนั้นก็ขงพชช้วยให้
 มองเห็นเป็นทาง ๆ คจคจไปน

(๑) การบริหาร

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดฟังความเห็นของคนที่มีความคิด ปัญหาสำคัญโดยมากโปรดให้คณะกรรมการปรึกษา ทรงมีที่ปรึกษามาตั้งแต่แรกทำการกู้ชาติ เพราะฉะนั้นในการบริหารแผ่นดินจึงทรงโปรดให้มีเสนาบดีที่ปรึกษา(๑)ราชการประจำ ตำแหน่งเสนาบดีแต่ละตุ่มกรมทำตามทำเนียบเก่า แต่มีของเสนาบดีฝ่ายมหาดไทยแต่ระกตาใหม่ ที่ปรากฏชัดในสมัยเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เป็นสมุหนายก มีพระยาจักรี (ต้วง) เป็นรอง เจ้าพระยาอินทวงศ์ เป็นสมุหพระกตาใหม่ มีพระยามหาเสนาเป็นรอง(๒) การมีตัวรองเช่นนี้คงไม่ใช่เพราะงานมากจนต้องเพิ่มผู้ช่วยขึ้น เข้าใจว่ามุ่งให้เขินคัวตายตัวแทนมากกว่า

บันทึกศักดิ์ อัครมหาเสนาบดีอย่างสูงเพียงเจ้าพระยา ฝ่ายมหาดไทยมีเจ้าพระยาจักรี (หมุด สมุทธานนท์) สมุหนายกถึงอัครุกรม เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (ไม่ทราบนาม) สมุหนายก (เข้าใจว่าชลตชรา) เจ้าพระยาจักรี (ต้วง) ว่าที่สมุหนายกเพียงบีเศษกีสตรีชกาต ฝ่ายกตาใหม่ เจ้าพระยามหาเสนา (ไม่ทราบนาม) สมุหพระกตาใหม่ เจ้าพระยาอินทวงศ์ สมุหพระกตาใหม่ ในสมัยนี้ไม่เคยมีสมเด็จพระยา เพราะว่างัดตำแหน่งสมเด็จพระยาของ

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๑๑

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๒๘ และ ๓๐
 บานแผนกไตรภูมิแผนที่จะบันจ่าลองเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๑๕

กัมพูชา เป็นเพียงหัวหน้าข้าราชการจํารับโท แต่ฟ้าทอหะ เป็นหัวหน้า
ข้าราชการจําหรับเอก สูงกว่าสมเด็จพระเจ้าพระยา แม่คําแห่งฟ้าทอหะ
ในเขตแดนก็ยังคําคว่าสมุหนายกกรุงธนบุรี เพราะฉะนั้นในพงศาวดาร
อยุธยาฉบับจํานี้สมเด็จพระเจ้าพระยาในสมัยกรุงธนบุรี จึงเป็นเรื่องผิดแบบ
แต่ระดับมคาศักดิ์สมุหนายกตลงไปมาก ซึ่งความจริงก็ไม่เคยมีเลย

ตั้งตำแหน่งสืบราชสันตติวงศ์ มีสมเด็จพระมหาอุปราชเจ้าฟ้า
กรมขุนอินทรพิทักษ์ (ต้นสกุล อินทรโยธิน แดงสกุลอินสุข) ดำรง
พระราชตำแหน่งรัชทายาท^(๑)

ราชการส่วนภูมิภาค แยกเมืองต่าง ๆ เป็น ๒ ประเภทเหมือน
สมัยก่อน คือเมืองจําจายตอกไม้เงินทองประเภท ๓ เมืองถือน้ำพระพิพัฒน์
ประเภท ๓ แบ่งตั้งกิตติเมืองถือน้ำพระพิพัฒน์มหาดไทยและกรมท่า
ไม่มีตั้งกิตติตาทอม โปรดให้ยกเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองชน
ชนชาติมาคือประเทศราช เพื่อให้เบียดตั้งฐานที่ตั้งถือน้ำใหญ่ สะดวก
แก่การควบคุมและกรรขยาภิจรราชการทางภาคใต้ต่อไป ผดจําคัญ
ที่ปรากฏสมเด็จพระราชประสงค์โดยจําคัญ เช่นเมืองยักตรล เมืองบัญย
มีไมตรีสันติโดยรอดแจ้ง

กฎหมายสำหรับบ้านเมืองแต่ก่อนมา สรรค์ตั้งกระจายหายสูญเสีย
มากเมื่อคราวกรุงเก่าแตกพยายามสืบเสาะรวบรวมมาได้ประมาณ^(๒)

๓ ใน ๓๐ ฉบับโดยทั้งหมดจะแก้กาดระเทษะก็โปรดให้คงไว้ ที่ไม่เหมาะสม

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๓๔ เป็นต้น
(๒) พระราชกำหนดใหม่ในกฎหมายฉบับตราตามดวงบทที่ ๒๘

ก็แก้ไขเพิ่มเติมยกเลิกแล้วตราขึ้นใหม่ เช่นกฎหมายว่าด้วยการพนัน
 ส้มขี้เฒ่า มีคำสั่งแจงอยู่ในพระราชกำหนดใหม่บทที่ ๒๖ ว่าดังนี้
 “เมื่อก่อนพระม้ายังมีทางลาจจนน ผู้มีชื่อรับทราบการบ่อนเบี้ยเป็นจำนวน
 หดวงกดี ผู้ขาดกดี นายตรา นายบ่อนแก้ไรทศของให้หนักเตงข้มเงิน
 เต็นตามลัษนควรรด้วยคุณารูป แต่พอได้หัวเบี้ย นางหนักเตงก้าค่าง
 กระดานดงไว้ไม่มีเงินใช้ นายบ่อนแก้ไรทศของใช้ไปแทน นายบ่อน
 เขาคนค้าผูกมัดจำจางของไว้กับบ่อน (เมื่อ) เร่งรัดเงินมิได้ นายบ่อน
 เขาตัวผู้เต็นเต็งตั้งไปยังนายตรา ๆ เกาะกุมจำจางของเร่งรัดค้ำไยเอาเงิน
 โดยอำเภोजิ ละได้ตั้งไปยังลัษนพัชณักการ โรงศาลกรมโตให้เร่งรัดหา
 มิได้” ทงนุกเพราะให้อำนาจแก่นายตราลัษนพัชณัก มาถึงลัษนกรงชนบุรี
 ไปรดให้มือบออำนาจการคักตั้งตงโทษชนแก้ศาล และยังห้ามมิให้นาย
 ตรานายบ่อนออกเงินทศของให้ผู้เต็น ห้ามมิให้นายตรานายบ่อนเกาะ
 กุมผูกมัดจำจางของเร่งรัดผู้เต็นเหมือนลัษนก่อน นี้เป็นตัวอย่างในกรแก้
 กฎหมายข้งยราชฎร ให้มีการเต็งน้อยตง^(๑)

บางคักฎหมายใหม่ทีลัษนควรรแก้ไขเพิ่มเติม เพื่อประลัษนประโยชน์
 ของราชฎรกับของหลดจ เมือราชฎรควรรโตมากจนกัให้โตมากตาม
 ลัษน เช่นกฎหมายว่าด้วยเกณฑ์ข้งดงกำบน พ.ศ. ๒๓๖๖ กำหนด

(๑) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๒๖ และพระราชบัญญัติบทที่ ๑๘. ประณาสใน
 รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ พิมพ์อยู่ในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๖ ว่าด้วยเรื่อง
 บ่อนเบี้ย

ราคายังเยาว์ โปรดให้แก้ไขใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๒๓ เพิ่มราคาให้สูงขึ้นอีก (๑)

กฎหมายพิทักษ์ภาษีอากร เก็บไม่มียศ เพราะผลประโยชน์แผ่นดินมีทางได้จากการค้าของหลวงแผ่นดิน ซึ่งเวต่านการค้าของหลวงเจริญมาก บางคราวมีเรือสำเภาค้าของหลวงออกไปกว่า ๓๐ ลำ ผดกำไรในการค้าข้อมจะได้อีก จนเพียงพอหรือเกือบพอกับงบประมาณค่าใช้จ่ายในราชการทั่วไป (แต่เงินแผ่นดินครั้งหนตามแบบเก่าคงเป็นอย่างเงินพดด้วง ส่วนอย่างใหม่คงเป็นรูปเงินเหรียญ มีค่าต่ำกว่าตราเงินเป็นรูปจักรบ้าง รูปตรับ้าง สัมกับคติในเวลานั้นซึ่งถือว่าอาณานิคมหรือราชการจึงทำอาณานิคมตราเงิน เพื่อชักจูงพดเมืองให้นิยมการทหารเป็นชีวิตจิตใจก็ว่าได้) การภาษีอากรเพียงจะมากชนในสมัยหลังตั้งกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔

กฎหมายว่าด้วยการจุกช่องด้อมอง ยังไม่ตราชนในสมัยนั้น เปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าแทนรายทางตามสมควร โดยไม่ต้องมีพนักงานคุ้มครองแม้จะส่งกองอัยยังราษฎร (๒)

การค้า ไม่โปรดให้บรรดาคดีคลังคลังด้าเข้า แม้ในยามศึก ถ้าคู่ความมิได้เข้ากองทัพหรือเข้าประจำราชการต่างเมืองก็ โปรดให้ดำเนินพิจารณาไปตามปกติ (๓) ในการฟ้องร้อง ยอมให้โจทก์หาหมอ

(๑) กฎหมายชำระ้างเกณฑ์ขึ้น จ.ศ. ๑๑๔๐

(๒) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๑ และประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖ หน้า ๑๒

(๓) พระราชบัญญัติบทที่ ๘ ในกฎหมายตรา ๓ ดวง

ความแต่งฟ้องได้เช่นเดียวกับปัจจุบันนี้ เพื่อไม่ให้โจทก์เงอระงะ และ
งดจากต่อการพิจารณาตัดสินว่าที่จะให้ โจทก์ฟ้องด้วยปากคำตนเอง (๑)

วิธีพิจารณาคriminal ถ้าได้อ่านเรื่องทำมาตั้งราชพิพากษาคง
ระหว่งทศกรรฐกับพระราม บทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าตาก
สินมหาราชแล้ว จะเข้าใจได้ที่สุด

(๒) การทหาร

ปลายสมัยอยุธยา ปรากฏแต่จ้าวการทหารไม่เตรียมพร้อม (๒)
และไม่มิดกษณะที่ดีขาดในการบังคับบัญชา ทั้งขาดความสามัคคีใน
คณะผู้นำเป็นข้อใหญ่ ส่วนมากจึงอ่อนแอเป็นเหตุให้ศัตรูหลุมโจมตี
จนเสียกรุง ศรีนเมืองกู้ชาติไทยชนใหม่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
จึงทรงพยายามปรับปรุงการทหาร ให้มีอัมรรตภาพเหนือศัตรูในทุก ๆ
ทาง เช่น

๑) ชายไทยมีอายุครบเข้าเกณฑ์เป็นทหาร ให้ตั้งข้อมือบอก (๓)
นามเมืองแตรตั้งกัคนายใจเป็นสำคัญ ทรงเห็นละเพื่อให้ชายออกกรรจ
ทุกคนเข้าบัญชีพลเป็นหมวดหมู่เรียบร้อย รับผิดชอบรายแตรตั้งตรวจการ
เรียกกระตม

(๑) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๖

(๒) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑๘ หน้า ๑๖ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติฉบับพิมพ์
ครั้งที่ ๒ หน้า ๘๔

(๓) พระราชกำหนดเก่าบทที่ ๑๔

๒) ผู้ต้องเกณฑ์เข้าประจำกองทัพ จรจางานคนอื่นแทนตัว
ไม่ได้เป็นอันขาด^(๑) ที่ไม่เปิดโอกาสให้จางานกันก็เพื่อมิให้คนหัดก
เลี้ยงการทหาร และให้ผู้มีกำลังใจในการทัพเช่นเดียวกับคนยากจน
จิตต์ใจของทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการทหารจะได้อยู่ในระดับเดียวกัน

๓) จัดให้มีทหารประจำการ^(๒) ตามบ่อก่ายแต่ละด้านทาง เป็น
ศรีสง่าแก่บ้านเมืองในเวดาศกดิ์ และถึงคราวฉุกเฉินก็สามารถปฏิบัติ
การได้ทันที

๔) ตั้งกองทหารเลอเกรเซ เดระหมวก^(๓) ที่อับนกับขนูทางใต้
จะมีมากน้อยเพียงไรไม่ทราบ พบแต่เรื่องบ่งว่าเป็นกองเกียรติยศ

๕) พยายามให้ทหารได้รับการฝึกฝนชำนาญในกระบวนรบ
ตามเหล่าของตน ๆ ซึ่งบางเหล่าสามารถแสดงยุทธภีพาได้แก่ดวงคตต้อง
น่าปลงใจมาก นายสงคราม มหาตเด็ก บรรยายรายการยุทธภีพาเป็นคำ
โคลง ๖ บทว่าดังนี้

๑	แล้วให้ประลองศาสตร์ล้วน	ขบวนหาญ
	ศาสตร์กช คชณะสาน	แก้วนกล้า
	ม้าทวนต่อทวนทาน	แทงล่อ ร้าเฮ
	ม้าคลุบลักกระบี่มา	วังม้าพนันเร็ว

(๑) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๓๖

(๒) พระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๔ และบทที่ ๑๒

(๓) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๒ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๖

๒ พลหาญเป็นคู่เข้า	พระชัยหาญ
โหมฮักกรกโครมทะยาน	ซึก
เคยหักกริราญ	เรรววด
ล้วนแต่รู้คอรู	ไปแพ้วเสมอ
๓ เสโหลต่อโล่ห้เลียว	ประลองเชิง
พลดาบสองมือทะเก็ง	ต่อสู้
ต่างมีฤทธิ์แรงเร็ง	สุรยั้ง ขยันแฮ
โถมฟาดศาสตราหุ้ย	ผิดเหล่นเป็นเฉลิม
๔ ดาบดั่งดิ่งโคดคั่น	จะบันแรง
แขกกระบี่คำแหงแข็ง	แข่งเหล่น
กระบี่ต่อกระบี่แทง	ฟันฟาด กัณหา
ทวนต่อทวนตนเด่น	สุดสู้คู่ขยัน
๕ พลง้าวกวัดง้าว	งอนงาม
พลีกแลกรวาม	พรมไส้
หม่ตะบองต่อตะบองตาม	ชะบวนไล่ กัณหา
เหล็กกเหล็กกนไม้	ต่อไม้กลางสนาม
๖ สองมือพลหอกหง้าม	หอกเขน
หอกกะบังบังอาจเขน	จ้อจ้อง
หอกคู่ตะลະคู่เกณท์	กะคู่ กัณหา
คู่กฤษฤทธิปองบ้อง	ปิดเหล่นหลายกล
นี่เป็นแต่ยุทธภิกพาคอนต์นรชกาล	คือบท ๕ ตมัยกรุงธนบุรี

๖) ว่าณะเพาะอาดูรขึ้น ฝึกให้ทหารยิงหมู่อย่างน้อยหมู่ละ ๕๐ หรือ ๕๐ คน ต้องยิงพร้อมกัน^(๑) เพื่อส่งกระสุนไปทำลายหน่วยข้าศึก ให้แตกถาถนลงฉบับพลัน มีให้ข้าศึกมีโอกาสได้รททางปืน ทั้งเมือกของ ทนากูกยิงเขาเช่นนนแตกของห้องจระหนุมเมืองเขาแทนทกนก็ไมถนัตตงย ได้ทรงเริ่มใช้วิธียิงพร้อมกันตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเป็นครั้งแรก เมื่อทำลายกองทัพพระมาปรากฏนบุรีทได้ตามทงบกแฉะเรือ ถูกยิงพร้อมกันถึง ๓ ครั้งกองทัพพระมากแตกถาถน มีเหตุอตายทนเจ็ด ดยคกลับไปน้อยที่สุด โปรดใช้วิธียิงพร้อมกันในการสู้ชาติแฉะในการ สำคัญ ๆ ค่อมาแฉะมอ ปรากฏผลเป็นทพงปรารถนาทกครั้ง

๗) ฉางหน่วยทหารของมอตามทอิ่งถึน^(๒) เข้าใจว่าคงสำหรับ ทนุทพทอเมือง เมื่อมศึกมาตามใดก็ช่วยกันตยตันทนทงทที่ หรือ จะส่งกำลังไปออกอ้อมด้อมข้าศึกกขางทำไดถนตกว่าทจะมิกของประจําการ ฉะเพาะในกรุงเท่านั้น

๘) ขบรมนายทหาร^(๓) ให้เข้มแข็ง ในฤตุฝนถ้ำว่างทพิศก กักรงอมรมเม้ทพนายกของเพิ่มเต็มวิชาถยุทธใหม่ ๆ ให้พ้อทจะหวังเอา ชัยชนะข้าศึกได้ตัดอด ผู้ใดขาดการอบรมจะตยอได้รับโทษหนัก ทงนก็ เพื่อจะมีให้นายทหารดําสํมัยในวิชารบ

๘) มีใช้ทรงพยายามอบรมนายทหารเท่านั้น ถ้ามมีโอกาสสม

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๕ และหน้า ๖๒

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๐๐

(๓) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๐๓ เป็นต้น

ควรที่ทรงอบรมพระองค์ด้วย เช่น บันเพนทามเพงมเขมาใหม่ ในราวบ
ที่ ๗ ในรัชกาลของพระองค์ เวदानนัมพระชนมายุ ๕๓ พรรษา ยังทรง
เรียนวิชาการบันเพนทาม (๓) นับว่าพระองค์ได้ทรงทำตัวอย่างสมหน้าที่
ประมุขจริง ๆ

๓๐) นอกจากซ่อมแซมร่างกายที่ประทุพพรบเก่า ๆ แล้วยังโปรด
ให้เร่งมือสร้างบ่อมกายชนในท้องถิ่นเหมาะสมควรเป็นแห่ง ๆ ไปอีก มีทั้งใน
กรุง (๒) แลระหัดเมือง

๓๑) บันเป็นกระตุการสงคราม ถ้าพอจะจัดสร้างเองได้ก็โปรด
ให้เร่งมือสร้าง พระองค์ทรงเสวยชาญในวิชาหล่อปั้นบ่อมแลระบันสนาม
บางชนิด ถึงกับเสด็จไปทรงอำนาจการหล่อ (๓) ก็มี ส่วนบันที่จะต้อง
สั่งซื้อหาจากต่างประเทศ ก็โปรดให้รับกวานซื้อเข้ามา เพื่อนบ้านใกล้
เคียงช่วยซื้อให้ก็มี เช่น เมืองยักตรา (๔) แลระกรุงบญญี่ ชนิดบันต่าง ๆ
ตามทีระบุไว้ในทบางแห่งมีรายชื่อเช่น พระแสงบันฉัน พระแสงบันยาว
บันคาบคีตารองทรง บันคาบคีตา บันคาบชุต บันค้ำ บันยักตรา บันตัน
เห็ดยมอย่างยาวบันของกฤษศนกดมหน้าข้าง บันใหญ่หน้าเรือ บันรายเคม
บันจาง บันชวากเห็ดก บันตุกไม้เฝ้าค้าย บันมหาเศวตรัตน์ บันเพน
ทาม บันพระพรุณ บันแถวจนตา บันพระราชบกษ บันฉัตรชัย

(๑) กฎทรงถวายพระราชกณะให้ถวายพระพรเดือน ลงวันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๕
ค่ำ จ.ศ. ๑๑๑๗ มีฉบับเก็บในหอสมุดแห่งชาติ

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ หน้า ๕๔ ภาคที่ ๖๕ หน้า ๒๖

(๓) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๕๗ ว่าด้วยการหล่อปั้นมหาเศวตรัตน์

(๔) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๓๓, ๓๕. ๕๐

๓๒) เรือรบ เรือดำเตียง ต้องสร้างเพิ่มเติมขึ้นอย่างเร่งร้อน
 ดูตัวอย่างเมื่อคราวเตรียมกองทัพเรือกษัตริย์จันทบุรี ภายใน ๓ เดือน
 พยายามซ่อมและสร้างเรือได้ถึง ๓๐๐ ลำ ถึงปีที่ ๕ มีเรือรบมากมาย
 เพียงแต่แบ่งไปทำการปราบเมืองพุทไธมาศ^(๑) ใช้เรือรบ ๕๐๐ ลำ
 นั้นเป็นเรือเพียงส่วนน้อย ถ้าถูดำถึงส่วนรวม จำนวนทั้งหมดควรจะ
 มากกว่านั้นถึงเท่าสองหรือยิ่งกว่า และการสร้างได้ทำมาอีก ๓๐ ปีก็ว่า
 จะสิ้นรัชกาล เข้าใจว่าเรือรบต้องมีอย่างน่าปลื้มใจ เรือรบมีดำได้
 ๓ ชนิด คือเรือรบหลวง เรือรบปากน้ำ เรือรบชะเตยศักดิ์

๓๓) กองทัพเรือส่วนใหญ่อยู่ในพระนคร เพราะพระนครมีแม่น้ำ
 ผ่านกลางเป็นลักษณะนครมหาราช อำนาจกองทัพเรือได้ฉับไว และ
 ยังแบ่งส่วนน้อยไปอยู่ประจำตามปากน้ำและหัวเมืองชายทะเลบางแห่ง
 แม้ชายทะเลเหล่านั้นออกไปรดให้ตั้งพระกลาโหมไปตั้งวงปราบอยู่ที่ปาก
 พระโกลดเมืองกลาง^(๒)

๓๔) สระเบียงทัพจำเป็นพอ ๆ กับปืน ไปรดให้ตั้งนางข้างนาง
 เกิดอทั้งในกรุงและหัวเมือง มีนาหลวงได้เพียงพอ เตรียมข้าวและ
 เกิดอขึ้นนางไว้ตามอัศราศึก หากฝนแห้งข้าวแพงราษฎรเดือดร้อน ก็
 ไปรดให้ข้าราชการทำนาปรัง^(๓) เพื่อไม่ต้องแย่งซื้อข้าวจากราษฎร

(๓) การเสวยรุกิจ

ว่าพระเพระเสวยรุกิจการค้ำ และโดยพระเพระอย่างยิ่ง คือการค้ำ

(๑) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๖๖ หน้า ๔

(๒) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๒ หน้า ๖๗

(๓) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๒๘

ทางเรือในสมัยกรุงธนบุรี มีคำยกย่องว่าเป็นสมัยการค้าเจริญทั้งของ
ราษฎรของหลวง

ตอนปลายสมัยอยุธยาเมื่อ ๒ ประการที่ชวนให้เชื่อว่าราษฎร
ชาวไทยคงจะค้าทางเรือน้อยลง คือ ๓ ชาวต่างประเทศเข้ามาทำการ
แข่งขันโดยลงทุนทุ่มเทหลายอย่าง เขาฉลาดในการร่วมทุนยิ่งกว่า ก็
สามารถส่งออกซึ่งผลได้จากการค้าทางเรือดีกว่า ประการที่ ๒ มี
กฎหมายห้ามมิให้ราษฎรเอาไม้ซุงสักซอนไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม
ไม้อินทนิล และไม้เบ็ดเสร็จคือเรือสำเภา เพราะสมเด็จพระเจ้า
บรมโกศต้องพระราชประสงค์จะใช้ไม้เหล่านี้ในการสถาปนาพระอาราม
และในราชการเบ็ดเสร็จ (๑)

ครั้นมาสมัยกรุงธนบุรี ต้องสร้างชาติกันใหม่ จึงทรงทะนุ
บำรุงการค้าทางเรืออย่างถึงขนาด สำเภาหลวงแต่งออกไปหลาย
สาย ทางตะวันออกถึงเมืองจีน ทางตะวันตกเฉียงเหนือถึงอินเดียได้
บางคราวมีสำเภาหลวงออกไปกว่า ๓๐ ลำ ผลกำไรได้จากการค้า
ของหลวงเจดามนช่วยบันเทาการภาษีอากรไม่ต้องเพิ่มเติมขึ้น และที่
มีอยู่บ้างก็คงน้อยที่สุด ปราบกฐช้อความในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓
แฉะรัชกาลที่ ๔ ยินยอมว่าการภาษีอากรเพียงจระมาเจริญขึ้นในภายหลัง
เป็นพัน

การค้าทางเรือสมัยนั้น พยายามนำสินค้าพื้นเมืองไปมากต่อ
มาก นับเป็นงานสำคัญยิ่งในการช่วยสร้างชาติไทย นอกจากผล

(๑) พระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๑๐

กลัวไรอันเป็นสิ่งพึงปรารถนาเบื้องต้น ยังทำให้คนไทยรักการค้า ชำของ
 ค้าขายกว้างขวางไกลออกไปทุกที บ้างก็มีให้การค้าตกไปอยู่ในมือ
 ศัตรูชาติเสียหมด รักษาประโยชน์ของเงินค่าพื้นเมืองมิให้ถูกทอดทิ้ง
 ด่วนแต่ดั่งต้น

(๔) การคมนาคม

แต่ก่อนมาทางหลวงคงจะมีน้อย เมื่อฝรั่งมาเห็นการตั้งทาง
 ในสมัยกรุงธนบุรี ทำให้คิดเห็นว่าเป็นการผิดแบบโบราณซึ่งพระ-
 มหากษัตริย์เก่า ๆ ไม่โปรด

เป็นที่ทราบอยู่แล้วว่าทางย่อมน่าสะดวกแก่การไปมา ทั้งในเวลา
 ปกติและเวลาฉุกเฉิน ยังมีทางมากที่สะดวกมากขึ้น แม้กระทั่ง
 ศัตรูจะสนใจบุกรุกเข้ามา ก็อาศัยทางให้เคลื่อนที่ได้ฉับไว หรือ
 พดก่อกองการจลาจลภายในก็เหมือนกัน ถ้าระแวงร้ายจากศัตรูหรือ
 จากพดก่อกองการจลาจล ก็เกี่ยวกับทางสะดวกนั้นมากเกินไปก็ย่อมจะ
 ไม่บำรุงทางที่มีอยู่ และก็ไม่คิดที่จะสร้างทางใหม่ ๆ ใหม่เพิ่มขึ้น
 แต่ยกด้านหนึ่ง เราอาจจระมองเห็นประโยชน์ของทางซึ่งทำให้บ้าน
 เมืองเจริญรวดเร็ว เช่นเห็นว่าทางช่วยการค้าขาย ทางช่วยให้คน
 มีความคิดก้าวหน้า ด่วนแต่มีคุณแก่บ้านเมืองอันหนึ่งนั้น บางที
 จะทรงพระราชดำริเห็นคงความจำเป็นนั้น ถ่มเต็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 จึงโปรดให้สร้างทาง ถึงฤๅหนาว^(๑) ถ้าว่างทัพศึกก็โปรดให้ตัดถนน

(๑) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๓๕ หน้า ๕๔

ให้เหมาะกับความต้องการสมัยนั้น จะเห็นถนนเก่า ๆ ในเขตค็อนบูรี
มีมากถ่าย นอกจากถนนยังโปรดให้ขุดชำระคลอง แต่เรื่องขุด
ชำระคลองเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ก่อน เช่นคลอง (๑) ทำขามจากนคร-
ศรีธรรมราชไปออกทะเลหน้านอกเป็นตัวอย่าง

(๕) ศิลปกรรม

ทั้งที่มีที่พักแทบจะไม่เว้นว่าง แต่ก็ทรงหาโอกาสบำรุงศิลป
กรรมใหม่สำหรับบ้านเมืองเป็นลำดับมา เช่น

๑) นาฏดุริยางค์และกีฬา เท่าที่มีในบ้าน เมืองมาแต่ก่อน
ถูกพระม่ายกวาดต้อนไปเกือบหมด เหลือตกค้างอยู่บางแห่งเช่นนครศรี-
ธรรมราช โปรดให้รับทุนบำรุงเพื่อความคลั่งคลวของบ้านเมือง โดย
เร็ว และพระราชทานโอกาสให้บุคคลทั่วไป จัดตั้งผกฉอนออกโรง
เล่นได้ตามความประสงค์ โดยไม่จำกัด ทั้งเครื่องแต่งก็จัดแต่งได้ตาม
ลักษณะเรื่อง แม้จะต้องอย่างเครื่องต้นเครื่องทรง เช่นมงกุฎชฎา
ชายไหวชายแครง กรวยเจ๊กจร ดอกไม้ทัด มุ่งจับใจใจห่างหงส์
ก็ไม่ห้าม อนุญาตให้จัดสร้าง^(๒) กันได้เต็มที่ เพราะฉะนั้นจึงมีการเล่น
และเครื่องเล่นเจริญรวดเร็วทันความต้องการของบ้านเมือง^(๓) ถึง
คราวมั่งงานแดงชัชชนะหรืองานส้มโกษ, งานศพ เป็นการใหญ่
การเล่นและเครื่องเล่นก็พอเพียง เช่นคราครวมดินแดนไทยสองฝั่งโขง

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ หน้า ๒๖

(๒) พระราชกำหนดใหม่บทที่ ๒๕

(๓) ไกลงเฉลิมพระคุณ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นายสวนแต่งเมื่อปีเถาะ

เป็นผลสำเร็จ โปรดให้ทำการสมโภชพระแก้วมรกต เป็นการ
เฉลิมขวัญประเทศ มีการเล่นและเครื่องเล่นริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง
สองฝั่ง แลระตือของสนาม, ท้องนา ตรีภคร์นมโหฬารยิ่ง^(๑) จระยักตัว
อย่างความรายการงานสมโภชพระแก้วมรกตชนชั้นรักษาด แลรายการ
งานสมโภชพระแก้วมรกต ต้นปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๓ เป็นปีที่ ๓๓
ในสมัยกรุงธนบุรี ทั้งสองตอนรวมกันดังต่อไปนี้ (๑) โขน (มี
โขนระหว่งระทากและโขนโรงใหญ่) (๒) หนัง (มีหนังกลางฉิม,
หนังกลางคืน ทั้งโรงเล็กโรงใหญ่) (๓) ละคร (มีละครเขมรด้วย)
(๔) เทพทอง (๕) เพลง (๖) ปรบไก่ (๗) รำเหยิ้ง
(๘) รำมัญจาคีรี (๙) หุ่น (มีหุ่นดาว, หุ่นมอญด้วย) (๑๐) มโหรี
(มีมโหรีมอญ, เขมร, มอญ, จีน, แขก, ฝรั่งเศสด้วย) (๑๑) บัณฑิต
(มีบัณฑิตดาว, บัณฑิตมอญด้วย) (๑๒) ระเบิด (๑๓) มงครุฑ
(๑๔) ชะวากำหน้า (๑๕) ญวนรำถือโคมดอกลบ (๑๖) ญวน-
หก^(๒)และคนต่อเท้า (๑๗) โขนหกบ้านนอก (๑๘) หกไม้ดำเดี่ยว
(๑๙) หกไม้สูง ๓ ค้อย (๒๐) ไล่จวดดังกา (๒๑) ไม้ดวดดำ
(๒๒) คุตาเด็ก (๒๓) มังกร (๒๔) ตรีภคร์ (เข้าใจว่าคงเป็น

(๑) จดหมายเหตุสมโภชพระแก้วมรกต พ.ศ. ๒๓๒๓

(๒) มีพระราชดำรัสเมื่อคราวงานพระศพมารดาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ต้นปีชวด
พ.ศ. ๒๓๒๓ ว่าญวนหกคนต่อเท้านั้นชอบเป็นการสมโภช และครั้งนี้เป็นการพระศพ
ให้คงเสีย ให้กฎหมายไว้เป็นอย่างธรรมเนียมสืบไป จดหมายรับสั่งงานพระศพมารดา
สมเด็จพระเจ้าฟ้าสุพรรณวงศ์ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ ปีชวด จ.ศ. ๑๑๔๒

อย่างที่เราเรียกในชั้นหลังว่า แทงวิสัย) (๒๕) โดกระบือ หรือ โด
 กระบือจันทงา (๒๖) มวย (๒๗) คู่ปด้า (๒๘) เตโดหรือคู่โดห์
 (๒๙) คู่กระบี่ (๓๐) คู่กระบอง (๓๑) คู่ดาบ หรือดาบตั้ง
 (๓๒) คู่จ้าว (๓๓) คู่ทวน (๓๔) คู่หอก (มีหอกง่าม, หอกเขม,
 หอกกระบัง) (๓๕) คู่กฤษ (๓๖) ธนข่าง (๓๗) แข่งม้า
 (๓๘) ทอนหลังม้า (๓๙) ธรรมเนียมม้า (๔๐) ม้าดุบม้าคดี

เมื่อตั้งวงส้มัยกรงชนบุรีแล้ว ผู้ที่สร้างการละครมีนามอุโฆษ
 ต่อมาเช่น กรมหลวงพิทักษมนตรี (จ้อย) เข้าใจว่าคงจะทรงเสียด
 ราชการละครมาแต่ส้มัยกรงชนบุรีนั้นเป็นแน่

๒) วรรณกรรม เมื่อเริ่มต้นรัชกาลยังหาหนังสือวรรณคดีได้ยาก
 พระองค์ต้องทรงพระราชนิพนธ์บทละครเป็นฉบับทดลองชน เพื่อให้มี
 บทแสดงทันความต้องการของบ้านเมืองไปพลาง เท่าที่เห็นบท
 พระราชนิพนธ์ปรากฏเป็นหลักฐานมากที่สุด พระราชนิพนธ์เรื่องราม-
 เกียรติฉบับตัดของ ๕ เต็มสมุทรไทย ตอนหนุมานเข้าห้องนางวานริน
 จิตรอนจำบังเดิม ทำจดมาตั้งราชว่าความ ทศกัณฐ์ตั้งพิชเฆาะรูปเทวดา
 พุ่งหอกกบิลพิสด์ หนุมานผูกมมทศกัณฐ์กับนางมณโฑ และตอน
 ปล่อยม้ายอุปการ มีบานแผนกบอกไว้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์ต้นบิชาด
 พ.ศ. ๒๓๓๓ ปีที่ ๓ ในรัชกาลของพระองค์ ทรงแต่งขึ้นต้นเป็นปฐม
 ยังทราบยังพอต้อย และพระราชนิพนธ์นี้ได้ทรงแก้ไขต่อมา เข้าใจ
 ว่าคงจะทรงออกศิษย์บทของเก่าเป็นพื้นเรื่อง ทรงปรับปรุงบางคำบางบท

ที่ทรงแต่งแทรกลงไว้ก็มี ในต้นฉบับบอกไว้ด้วยว่าทรงแทรก
ตรงไหน

แผนกกวนพันซ์ กรมเมอมีข้าราชการหรือบุคคลภายนอกวงราชการ
กรมตำรวจได้คดีแล้ว พระองค์ก็ทรงระงับการประพันธ์ เป็นแต่
คอยทรงส่งนับสนุนให้มันักตรวจคดีแฉะทรงชูปเดียว โดยควรกับพระราช
ภาวะ เจิ่นแต่หนังสือราชการสำคัญเช่นพระราชกำหนดกฎหมาย พระ
ราชสาร ศุภอักษร ตำรตรา กฎทรงตั้ง ต้องทรงแต่งจดอัครราชกาล
นอกจากนี้ยังมีหนังสือบางเรื่อง ทรงชำระแก้ไขบ้าง ทรงพระราช
นิพนธ์ขึ้นใหม่บ้าง ^๕ ส่วนแต่ที่จาเป็นต้องรีบสร้างขึ้นไว้สำหรับบ้าน
เมือง ให้เหมาะสมควรกับนโยบายสร้างชาติในเวลานั้น เช่นตำรายุทธ-
ศาสตร์ไถ่เชษฐวิชิ ซึ่งรวมเรียกว่าตำรับพิชัยสงคราม ตำรทำอาวูช
บทสุภานิคม ขนบราชการ ขนบประเพณีเมือง(๖)

นักตรวจคดีตั้งมียกรุงขนบวิที่มีนามพอจับทราบได้เช่น พระ
จันทรัง (ทองอยู่) พระอาจารย์สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ภายหลังก็
ออกมารับราชการเป็นพระยาพจนานิมิต, พระพิมพ์ธรรมวัดโพธาราม
พระอาจารย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ภายหลังได้เลื่อนขึ้นเป็นสม-
เด็จพระจันทรัง, พระรัตนมณี (แก้ว) ต้นสกุลรัตนประจิด ภายหลังก็
ออกมารับราชการเป็นพระยาธรรมปรีชา, นายสอน มหาตเด็ก, หลวง
สรวิชัย (สน) ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพระคลัง, พระยามหาอนุภาพ
๓) การช่าง โปรดให้ฝึกช่างขึ้นทุกแผนกเท่าที่จระหาผู้ชำนาญ

(๖) ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๓๔ หน้า ๑๒๐ เป็นต้น

ได้ในเวลานั้น ช่างก่อสร้างนับว่าเจริญคดี เพราะมีเรือกอบแฉะเรือ
 ลำภาดอดคนเรือกระบวนจำนวนมากมาย ช่างก่อสร้าง ช่างรัก
 ช่างประดับ ช่างเขียน ก็พร้อมมูล เมื่อเริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร
 ราช้างเหล่านี้โตง่าย ฝีมือช่างสมัยกรุงธนบุรีที่เห็นอยู่ปรากฏมาจนทุก
 วันนี้ (โดยเฉพาะที่น่าชมจริง ๆ) เช่นสมุดไตรภูมิแผนที่ ฉานทอง เรือง
 ธรรมคดี ตู้ลายรดน้ำในหอสมุดวชิรญาณ บุษบกทองคำทรงพระแก้ว
 มรกต บานประตูประดับมุกด์ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 แฉะพระมณฑปตามเหนือพร้อมทั้งตู้พระไตรปิฎกทรงมณฑปประดับ
 มุกด์ตั้งไว้ในพระมณฑป ตู้พระไตรปิฎกประดับมุกด์ในหอพระมณ-
 ฑียรธรรม พระแท่นบรรทมประดับมุกด์ของรัชกาลที่ ๓ พระ
 ประชานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ ภาพเขียนที่ฝาผนังในพระที่นั่ง
 พุทโศศวรรย์

(๖) การศึกษาและขนบธรรมเนียม

ในสมัยนั้นการศึกษาต่อเนื่องอยู่กับการพระราชดำนา วัดกับ
 โรงเรียนจึงแยกจากกันไม่ได้ นอกจากทรงบำรุงการศึกษาตามวัด
 ค้าง ๆ ยังโปรดให้ตั้งหอหนังสือหลวงขึ้นอีก (สมัยนั้นไม่เรียกจำ
 หอสมุด) เรียกหอหนังสือเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา^(๑) เมื่อสืบ

(๑) บานแผ่นกษัตริย์พงศาวดารฉบับรวบรวม จ.ศ. ๑๐๔๒ (พ.ศ. ๒๒๕๓) ใน
 รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ หรือที่ตั้งชื่อใหม่ว่าจะนับหลวงประเสริฐ พินพ้อยู่ในประชุม
 พงศาวดารภาคที่ ๑

เสด็จได้ตำรับตำราเก่า ก็โปรดให้จำลองขึ้นไว้เป็นแบบฉบับ
 สำหรับผู้สนใจอาศัยคัดลอกกันไป หรือที่แต่งใหม่ก็มี
 นอกจากบำรุงการศึกษา ยังทรงพยายามที่จะปรับปรุงชน
 ประเพณีบางอย่าง เพื่อให้ประชาชนดำเนินสู่ความเจริญแผนใหม่
 โดยรวดเร็ว ^{๕๕๖} ขอนมคาสมของฝรั่งยกย่องว่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราชได้ทรงพระราชดำริ(๑) การอย่างดีสำหรับที่จะให้พลเมืองของ
 พระองค์เป็นคนดี แต่เขามิได้แต่งตั้งพระราชดำริว่ามีอะไรบ้าง
 อันทรงประสงค์ทรงมุ่งหมายที่จะให้ชนบทรวมเนียนของไทยเป็นอย่าง
 ดีที่สุด ถึงกับทรงเรียบเรียงแบบแผนสำเร็จเป็นระบบบริบูรณ์เมื่อ
 ปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๓ เตรียมสมโภชเป็นการใหญ่ (๒) แต่ถูกพวก
 บาทหลวงฝรั่งเสียดูยงพวกเขารัดทัดของเกณฑ์เข้ากระบวนแห่ พวก
 บาทหลวงพยายามขัดขวางกิจการบ๋อย ๆ จนในที่สุดต้องถูกไล่ออก
 ไปจากประเทศไทย ส่วนพระตำรับที่ทรงเรียบเรียงนั้น ยังไม่ได้
 ความว่าจรมืออยู่ต่อมาหรือสูญเสียแล้ว

(๗) การพระศาสนา

เมื่อเสียดูยงเก่าแก่พระมานั้น สังฆมณฑลระสังฆารสงฆ์ วัดร้าง
 เสียชุกต่อมาก ครั้นเมื่อภูษาคีไทยกตบขันใหม่สำเร็จแล้ว โปรดให้
 อาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาอยู่ประจำวัด ทรงปฏิสังขรณ์วัดให้มี
 เสนาสนะ โบสถ์ วิหารการเปรียญเพียงพอแก่จำนวนพระภิกษุอาศัย

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖ หน้า ๕๑

(๒) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖ หน้า ๕๒๐, ๕๓๕

และทำตั้งมกรรมาศดอก ระเบียบพระไตรปิฎกยังตกลงเหลือ
ที่จังหวัดโต เมื่อทรงทราบก็โปรดให้นำมาคัดลอก สร้างขึ้นไว้
เป็นระเบียบหลวงแล้วส่งคืนไปที่เดิม บางทีต้องขอความร่วมมือพระ
สงฆ์ผู้ใหญ่ให้ออกใบสั่ง (๑) เฝ้าคัดลอกในบางเมือง
เมื่อพระสงฆ์ได้ยัดคเป็นบทแผนมากจนแล้ว ก็โปรดให้จัด
การส่งมณฑลตามทนายแบบปกครของซึ่งมีมาแต่ก่อน โดยแยกเป็น
ฝ่ายคณิศุระและฝ่ายวิปัสณาสุระ

ฝ่ายคณิศุระดำเนินการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญ มีการ
สอนภาษาบาลีเพื่อช่วยให้การอ่านพระไตรปิฎกบาลีได้สะดวก งานฝ่าย
คณิศุระนี้มีพระ โยชนันต์รับมาจนได้ทำการตั้งคายนาระดับพระไตรปิฎกใน
พ.ศ. ๒๓๓๒ โดยเขาฉบับครั้งกรุงธนบุรีมาสอบชำระตั้งเป็นฉบับ
ครูเดิม ยังเก็บรักษาไว้จนหอพระมณฑลพิธีธรรมในวัดพระศรีรัตน
ศาสดารามจนทุกวันนี้

ฝ่ายวิปัสณาสุระ โปรดให้งดขนการปฏิบัติพระธรรมวินัยเป็น
คัม ๆ ไป เพราะว่ามีปฏิบัติมี ๓ ชั้น คือชั้นศีลสิกขา, จิตตสิกขา,
ปัญญาสิกขา เริ่มตั้งแต่ชั้นศีลสิกขา ขอให้พระสงฆ์กระทำเคร่งใน
การปฏิบัติตามศีลอันเป็นพระวินัย มีพระราชกำหนดศีลสิกขาออก
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระราชกำหนดนี้คล้ายกับนอ โทจากต สอนวินัย
บัญญัติสมัยปัจจุบัน ครั้นต่อมาอีก ๓ ปีโปรดให้ปรับปรุงสำนักการ
ปฏิบัติชั้นจิตตสิกขาเพื่ออบรมจิตตให้สงบ อาศัยคณิศุระจึงตั้งกรม
เป็นคู่มือ แต่หนังสือกรมนี้คงจะหาฉบับบริบูรณ์ได้ยาก ต้อง

(๑) ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๓๑๖, ๓๑๖, ๓๑๗

อภรรยานาพระเทพกวีออกไปกรุงกัมพูชา พระพรหมมุนีออกไปนคร
ศรีธรรมราช เพื่อเสาะหาคัมภีร์วิสุทธิสมรรถนะบัณฑิตมบูรณ์ แต่
สมัยของพระองค์ยังไม่ถึงคัมภีร์ญาณลึกล้ำ อันนับเป็นสูงสุดของ
ภูมิธรรม บังเอิญตั้งรกรากถ้ำเสียก่อน

ส่วนลัทธิศาสนาอื่น ในชั้นต้นพระราชทานเสรีภาพให้ชาวไทย
เลือกถือได้ตามความนิยม ครั้นต่อมาพวกบาทหลวงฝรั่งเคียดชัง
ยุยงคนไทยที่เขารับ ให้ขัดขืนต่อราชการหลายครั้งหลายหน นึกอผล
ร้ายซึ่งมีแก่ชาติไทย พระองค์จึงจำต้องขอให้บาทหลวงฝรั่งเคียดออก
ไปพ้นพระราชอาณาเขตต์ และทรงห้ามมิให้คนไทยถือศาสนาคริสต์
เป็นอันขาด นับว่าไทยเด็กถือศาสนาคริสต์ตั้งแต่วันที่ ๓ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๓๒๒ ซึ่งในวันพฤหัสบดีบาทหลวงฝรั่งเคียดเดินทาง ออกไปพ้น
ประเทศไทย

ความจริงประเทศไทยมี พระพุทธศาสนาเป็นที่นับถือ มาช้านาน
ทั้งชาวไทยก็นิยมนับถือทั่วประเทศ จึงสมควรที่จระยูติมิให้คนต่างชาติ
มาลั่นลัทธิศาสนาอื่นเพิ่มเติมอีก เพราะของเรามีพอแล้ว

(๘) ไมตรีระหว่างประเทศ

ทางไมตรีนั้น ทรงเห็นเป็นสำคัญมาแต่แรกทำการกู้ชาติ ถ้า
เป็นไทยด้วยกันไม่โปรดที่จะให้มีการรบราฆ่าฟันกันโดย พยายาม
เกลี้ยกล่อมชักชวนโดยไมตรีก่อนเสมอ เมื่อทรงกู้ชาติได้แจ้งหาทาง
มีไมตรีกับเมืองใกล้เคียง เช่นที่นครเวียงจันทน์มีข้าชบถแฉะขอความ

ช่วยเหลือเขามากทรงช่วยเต็มที่ เมื่อทรงจัดการรวมดินแดนภาค
บูรพาและภาคเหนือ ญวนทำการก่อกวนจางแซกแซงบ้าง แต่ทรง
พยายามหาทางทำไมตรีกับญวนแทนที่จะแสดงความเป็นอริกับญวน
คราวนั้นรบกับพม่า เมื่อทหารจีนถูกพม่าจับไป ครั้นไทยตัดกองทัพ
พม่าได้ทหารจีนมา โปรดให้ส่งทหารจีนไปให้แก่พระเจ้ากรุงจีน
เสริมสัมพันธไมตรีและทำการค้ากับจีนอย่างเร่งรีบ ได้ผลประโยชน์
เป็นอันมาก

สมัยนั้นการเจริญพระราชไมตรีสำคัญอยู่ที่ พระราชสารและ
ศุภอักษร ต้องทรงเป็นพระราชสุรในการแต่งพระราชสารและศุภ-
อักษร(๑) ทรงพระราชดำริเห็นว่าถ้าพระราชสาร(๒) และศุภอักษรไม่
ดีถึงขนาด อาจเป็นทางแพ้ศัตรู และอาจทำให้มิตรกลายเป็นศัตรู
ก็ได้

ข้อสังเกต

เรื่องงานสร้างชาติไทยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน महाराज แห่งที่
เรียบเรียงโดยสังเขปในจดหมายเหตุนี้ ให้ได้ความดังนี้ในฐานะเห็นว่า
สมัยกุลาตินบุคคลสำคัญของไทยโดยมาก

(๑) มีพระราชสารและศุภอักษรไปนครเวียงจันทน์ พระราชสารไปประเทศจีน
ยังเหลือสำเนาเก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติ

(๒) กฎหมายพระราชอาญา ลงวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๗๗

(พ.ศ. ๒๓๑๘)

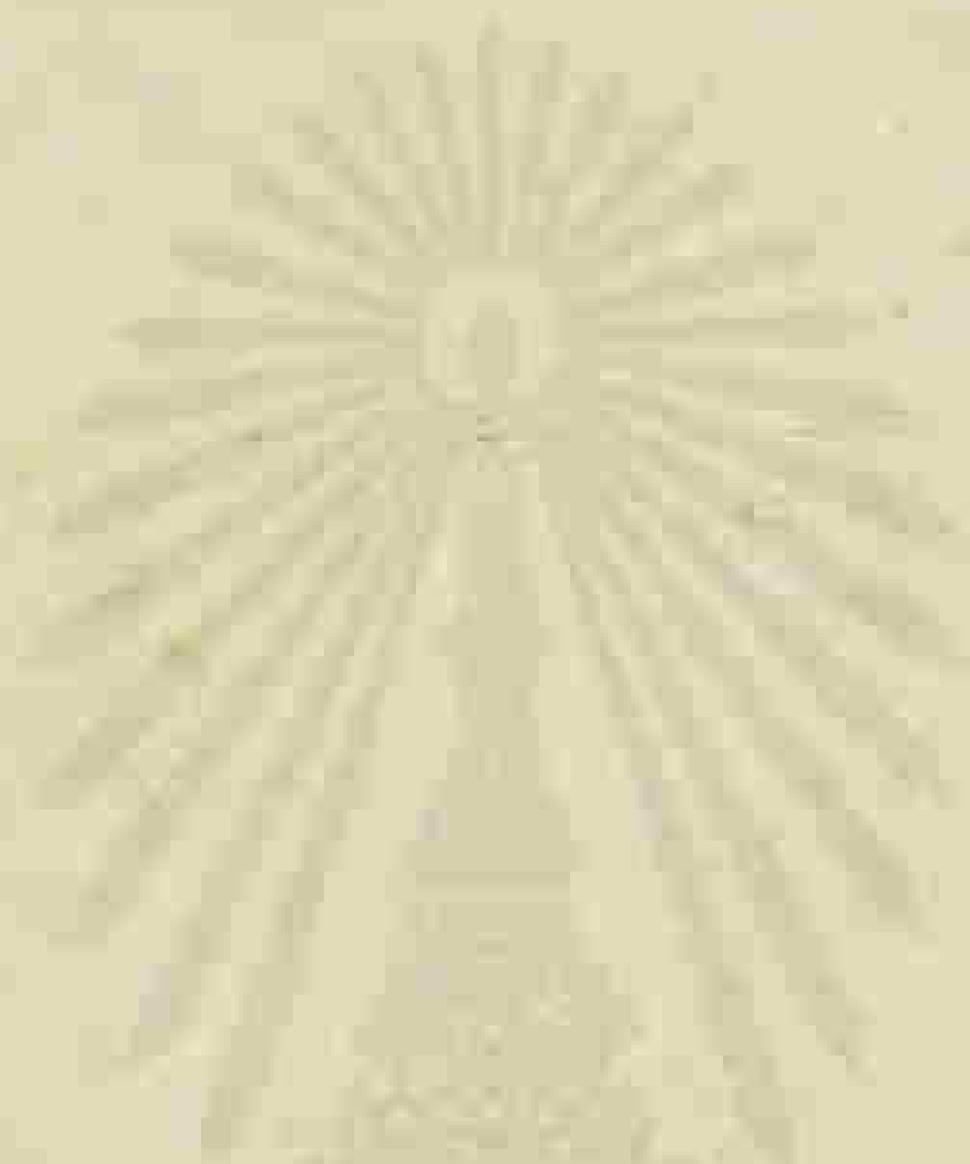
๑. รักเกียรติศักดิ์ของชาติบ้านเมืองอย่างแรงกล้า จงทนให้ชาติอื่นครอบงำไม่ได้ ต่างช่วยกันหาทางเทอดทูนเกียรติศักดิ์ พยายามกำจัดผู้ทำลายเกียรติศักดิ์ แมตจะต้องลำบากก็ยอมจนกว่าจะสำเร็จผลในการรักษาเกียรติศักดิ์นั้นไว้ได้
 ๒. รักความจริง ทำอะไรทำจริง กตัญญูเด็ดเดี่ยว
 ๓. รักความเข้มแข็งแตรก้าวหน้า
- ถ้าความสำคัญเช่นว่านมีอยู่เสมอ มีประจำไทยทุกคนหรือเพียงแต่โดยมาก ประเทศไทยจะเป็นปีกแผ่นมั่นคงแตรยั่งยืน ชาติไทยจะดำรงเกียรติศักดิ์สูงตดยดไป.

ปรีดา ศรีชลาลัย

กองวรรณคดี กรมศิลปากร

วันที่ ๒๖ ตุลาคม

พ.ศ. ๒๔๘๔

นายสำเภา บุญยศิริพันธ์ เจ้าจอมและบุุติมาภิ ไภษณา
โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์พระนคร

พ.ศ. ๒๔๘๘

พิมพ์ด้วยกระดาษไทย

นายสนั่น บุญยศิริพันธ์ เจ้าองและบุพิมพ์ ไผษณา
โรงพิมพ์พระจันทร์ท่าพระจันทร์พระนคร.

ท.ศ. ๒๔๘๔